

A BONTAKOZÓ ÉLET

I.

AZ EGYÉNISÉG ÖSSZETEVŐI

ÍRTA:

MARCZELL MIHÁLY DR.

BUDAPEST, 1931

«ÉLET» KIADÁSA

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
QUIS ET QUID?	3
ELŐSZÓ	5
„A bontakozó élet” c. munkához	5
BEVEZETÉS	7
„Az egyéniség összetevői” című első kötethez	7
I. ÁLTALÁNOS RÉSZ	7
Az ember, mint a kutatás tárgya	7
1. Az emberi élet értékelése	7
2. Az emberi élet kifejlődése	11
3. A természetes fejlődés útmutatása	14
4. Az ember nevelésének lehetősége	17
5. A nevelés akadályai és határai	21
6. Az eleven emberek	25
II. Az ember, mint az élettani és lélektani törvények hordozója	27
A) Általános berendezés	27
1. A test szerkezete	27
2. Az ember belső életfolyamatai	29
3. A belső szekréció	31
4. A lélek	34
5. A lélek működése	37
6. A test és a lélek kapcsolata	40
B) Az ember egyedi berendezése	42
a) A testi és lelki erők sztatikája	43
1. A nemi megosztódás	43
2. A faj és öröklés jelentősége	46
3. A testi fogyatékoságok	50
4. A lelki tehetségek különfélesége	51
5. A kedélykülönbségek és hangulatok	53
b) A testi és lelki erők dinamizmusa	60
1. A testi és szellemi értékek munkája	60
2. A vallás-erkölcsi életfokozatok	62
3. A dolgozó ember	64
III. Az ember, mint a környezet befogadója és átalakítója	65
1. A környezetről általában	66
2. Életkörülmények és élethullámzások	68
3. Az állami és társadalmi életkeretek	69
4. Az anyagi életfeltételek	72
5. A vallások légkörében	77
6. A környező kultúra	79
7. A világnézetek népszerűsítésének hatásai	81
8. A dekadens világnézet erkölcsi kihatásai	85
7. Az „imponderabilia”	89
BEFEJEZÉS	91
1. Az összefogó hatalom	91
2. Az egyéniség	92
3. Az életerők	93

QUIS ET QUID?

Huszonötévi lelkipásztori és nevelő-munka tapasztalataiból merített pedagógiai elveket, de főleg a mindennapi élet sokszor fölemelő és nem egyszer fájdalmas eseteinek szövevényéből leszűrte emberismeretet kíván e hatalmas munka szerzője a magyar közönség kezébe juttatni. Meggyőződésem szerint nemcsak a hivatásos nevelők asztalán lesz az vezérfonál, hanem talán inkább annak a társadalomnak, mely a család és nemzet drága kincsét, a gyermeket és embert nem kísérleti alanyként, hanem lelkéhez forrott életértékként kezeli, a lélekformálás terén elmélkedő és törvénykönyve. A mű szerzője negyedszázados tapasztalat alapján állította össze gondolatmenetét, de ezek a gondolatok nem annyira saját reflexiói, vagy a hagyományos pedagógia elméleti megállapításai, – bár szakszerű pedagógusok számára is levonja következtetéseit és útbaigazításait –, hanem a gyermekekkel és emberekkel iskolai előadás során, bizalmas lelki megnyilvánulások kapcsán, papi kezelés tapasztalataként szerzésit gazdag ismeret.

Nem tudományos teóriát akar szerzőnk velünk elfogadtatni, hanem az emberi lélek megnyilvánulásaiból szerető gonddal és figyelemmel vonja le minden iskolai hagyománynál gyakorlatibb, ha talán nem is olyan tudományos külsejű következtetéseit. Marczell Mihály hosszú nevelő- és papi működése során nem elégedett meg a fegyelmezéssel és jóra-szoktatással, hanem a gyermekekkel, serdült ifjakkal és felnőttekkel folytatott sűrű tárgyalásait és probléma oldozásait részint maga örököltette meg, részint pedig az érdekeltekkel mondatta és íratta meg azokat a nagy kérdéseket, vergődéseket, kísérleteket és megoldási módozatokat, melyeket a legnagyobb iskola, az élet, vet fel s tár elénk megoldást kereső feladatul, mint nevelőnek is, de még inkább a nevelendők földi és örök üdvösségének feltételéül.

Akik bepillantást nyertek „Marczell atya” pedagógiai műhelyébe, csodálkozva látták azt a rengeteg jegyzetmeget és keze alól nap-nap után kikerülő elmélkedéseket, melyek hatalmas kartonkötegekben gyűjtötték össze egy emberszerető, de az emberben mindennekfölött a lelket formáló művész alkotásait. A kérdezősködésekre a válasz következetesen az volt, hogy ha majd sokévi munka után nagyon föltárul egy gyermek- és ifjúbarát tekintete előtt az emberi lélek minden rejtelme és igénye, akkor majd közkinccsé teszi azokat a megfigyeléseket és rajtuk épülő gyakorlati szabályokat, melyeket a pedagógia számára is nem annyira könyvből, mint inkább az életből kell meríteni. Ennek a hosszú munkának gyümölcse fekszik most előttünk, mint nagyszabású nevelési szintézis, bizonyítékaul annak, hogy ezzel a fölépítő munkával lehet igazán gazdag és a legnehezebb helyzetekben is tájékoztató tudományos és egyúttal gyakorlati művet alkotni s nemcsak elméletileg konstruált tételek analizésével rendszert teremteni.

Ha analógiát keresünk, tatán a Rousseau és Fenelon pedagógiája közti különbségre lehet rámutatni, kik közül az első egy előre konstruált rendszer béklyói közé kényszerítené bele az életet s alkot meg ez úton sivár keretet, melyen belül a lélek értékei elsorvadnak; míg a kegyelmi élet misztikus nagymestere – elcsuszamlásai dacára is – virágokat gyűjtve a teremtő Isten nagy kertjében, lesi el az örök nevelő erő titkait és építi fel azokból nem a valóságtól elszakadt elméletet, hanem az ég és föld reális energiáiból összetett. Isten képére, teremtett ember-típus nagyságának és haladásának rendszerét. Marczell Mihály sem indul el művében iskolás pedagógiai szabályokból, hanem – amint a Szent István-könyvek között a katolikus nevelés szelleméről irt kis munkájában már jelzi – a lélek-formálás művészi szabályainak kidolgozásánál nem bölcséleti kérdésekre gondol, e kérdésekre nem kívülről nyert bölcséleti megállapításokat vár. Itt a lélek benső hangját, benső vágyának beszédjét, az emberi természet szavát keresi. S ezen az úton járva, ezzel a lélekkel boncolgatva az emberi lelket s építvén föl annak rendszerét és életnézetét, megvalósul e nagy munkájában is reménye, hogy „a sok zűr-zavaros hangból diadalmasan tör majd elő a lélek mélyéről az evangélium csengő beszéde, mely szépséges formában mutatja az ember magasztos hivatását és fenséges értékét: „Ti is Jézus Krisztus hivatottjai vagytok”. (Róm. 5,6.)

Ha szerző lelkének ez alaptónusát ismerjük s tisztában vagyunk azzal is, hogy ez nála nem szép szó, hanem több évtizedes papi és pedagógiai munka léleképítő, lélekfejlesztő gyakorlatának is vezérszavai, akkor könnyen elgondolhatjuk, hogy a nyolc kötetre tervezett hatalmas munkája az emberismeretnek és embervezetés ügyességének kincseshányója lesz, melyben temérdek érték lehet majd fölfedezni, a szív rejtekeit, a kegyelem világánál szeretettel boncolgató lélekbúvár munkája nyomán.

A kéziratban fekvő s részben már kefelenyomatú fejezetek közt lapozgatva, meglep az a sokoldalú figyelem, mellyel szerző a különböző korok, munkakörök, társadalmi viszonylatok kapcsán változatos

tárgyához hozzáférközni s minket is közelebb juttatni kíván. Ahogy rámutat a sarjadó élet kapcsolataira, az elemi iskola hitoktatójának a gyermek-lélek megnyitásában és bizalmas fölkelésében ki-tárutó ügyességére, a családi körben, az óvodában, az iskolában, szentségek vételénél bemutatkozó gyermek-erények és bűnök, a kis diák, a tanoncfiú, a földműves ifjú, az iskolás- és munkásleány sajátos körülményeire, mind arra mutat, hogy nem levegőben lógó elméleteket, hanem az élettől ellesett gazdag tapasztalatokat vesz munkája alapjául s ezzel biztosítja, hogy az valóban gyakorlati és gyümölcsöt hozó legyen.

Hogy a felserdült ifjúságnak szerzőnkél alaposabb ismerője ma Magyarországon alig található, azt azok, kik az ő ernyedetlen munkásságát az egyetemi ifjúság körében tíz évnél hosszabb idő alatt figyelemmel kísérhették, velem együtt bizonyára el fogják ismerni. S ezért hiszem, hogy senki nála jobban nem tud szólni a magyar közönségnek – az „új nemzedék” lelkének analízise kapcsán – az egyéniség előretöréséről, kötöttség és szabadságról, túlzott öntudatról, az ifjúság belső forrongásairól, annak eszményeiről – minők az életpálya, a tiszta szerelem, a vallásos érzés és élet, a kiforrott egyéniség, vagy akár az elpihent viharok.

Ha azután a szerző a fölserdült ifjúval, aki a „maga ura” lett, kilép a „létért való küzdelem” terére s élénk vezetni az egész életen keresztül lelki formálást igénylő testi és szellemi munkást, a középosztály és felső-tízezer típusát, valamint bemutatja az ember sorsát úgy a házaseleten belül, mint annak keretén kívül, akár az édesanya és édesanya pedagógiai szerepében, akár a papság, szerzetesei, vagy agglégények és vénleányok érvényesülési lehetősége körében, a lélekmentés és nevelés terén a társadalmi élet legkülönbözőbb viszonyai között egész a késő öregségig – akkor megértjük Marczell Mihály szándékát ezzel a művel, hogy vele nem egy életkor, nem egy iskolai munkakör, nem is bizonyos társadalmi helyzet követelményeinek kívánt eleget tenni, hanem az egész emberi élet keresztény katolikus szellemben való formálásának szintézisét kívánta nyújtani.

Meg vagyok győződve, hogy Marczell Mihály művét haszonnal fogják forgatni és belőle folyton új gondolatokat és indításokat meríteni nemcsak a hivatásos nevelők, hanem még sokkal inkább a szülők, lelkipásztorok és emberbarátok, kik nem sablonnal és paragrafussal formálnak embert, hanem – lélekkel sejtve a lélek igényeit s öelve át a teremtés koronáját – alakítják az Isten-képet. Legyen hosszú évek ernyedetlen szorgalommal és apostoli lendülettel összegyűjtött és összeimádkozott munkája az ifjú és fölserdült nemzedékre, valamint az egész nemzetre oly áldás, mint aminő ideális buzgalom emelte a szerző lelkét s vezette tollat.

GLATTFELDER GYULA
csanádi püspök.

ELŐSZÓ

„A bontakozó élet” c. munkához.

Isten nevében fogom meg a tollat, mert nagy munkára vállalkozók Isten különös segítsége nélkül semmit sem tehetnek.

Nyolc egymásba fűződő kötetben szeretném fejtegetni a bontakozó emberéletet, melynek kikristályosodó eredménye lenne *az igazi nevelésművészet*. Munkámban a tudományos ismeretek és a tapasztalati tények szerves egységbe olvadnak. Iparkodtam leleplezni az életrezdülések élettani és lélektani rugóit, hogy későbbi megállapításaim kemény talajon nyugodjanak. Az egész munka tulajdonképpen *25 évi neveléstant tapasztalatoknak összegyűjtése és rendszeres összefoglalása*. A levont következtetések és gyakorlati útmutatások az élet elevevényéből emelkednek ki. Mivel neveléstani alapfelfogásom az, hogy maga az élet belső odahajlása mutatja a céltudatos nevelés útját, azért az egész munka a *valóságos emberi élet megismeréséből* akarja levonni a gyakorlati neveléstan irányelveit. Épp azért először *az egyéniség összetevőiről és a lelki élet föltárásáról*, azután *a meglátott lelki képekről*, végül *a nevelés művészetéről* szólok. A rendszeres és tudományos neveléstan csak a végső eredményeket összegezi.

A mű rendszere röviden a következő.

Az egész anyagot nyolc kötetre osztottam fel. Minden kötet a maga egészében is teljes és befejezett, de valójában láncszem az egész munka együttesében.

Az *első* kötet címe: *Az egyéniség összetevői*. Ez a kötet azokat az általános és az egyedet külön is érintő tényezőket ismerteti, amelyek az egyéniséget kialakítják. Ilyenek az emberi élet élettani és lélektani adottságai és a milieu. Az egyik a testi és lelki készségekkel megáldott embert tárgyalja, a másik a kívülről jövő indító erővel foglalkozik. Ezeknek az ismertetését azért tartjuk alapvető fontosságúnak, mert ezeknek a tényezőknek és törvényeknek dinamikája fejleszti ki az egyént. Itt tehát röviden arról van szó: mi adja az embert? Ez a lelki élet föltárása.

A II. kötet címe: *A lélek megismerésének művésze*. A könyv tartalma felelet erre a kérdésre: hogyan lehet megismerni a gyermek, az ifjú és a felnőtt ember lelki világát? Ez tehát inkább *módszertani kérdés* tárgyalása. Rövidesen azt mondhatnám, hogy az első kötet ellentétben azt keresi, hogy miépp tudunk behatolni az *egyén* lelkébe, hogy annak belső életét, forrongását, életműködését, a lélek tűzhelyét megismerhessük.

A III-V. kötetek az élet fejlődését vetítik elénk a maguk közvetlen valóságában.

A III. kötet: *A gyermekkor és serdülőkor teljes lelki képe* címmel, a körülbelül 16 és 18 éves korig (leány és fiú!) terjedő életkor belső lelki *rajzát*, erkölcsi küzdelmeit, rejtett életét, lelki próbálkozásait tárja elénk. Mint minden kötet, úgy ez is tekintettel van a nemi megosztódásra és társadalmi rétegeződésre.

A IV. kötet folytatólagosan a fiatalság lelki életének ismertetésével foglalkozik. Címe: *Az ifjúkor lelki világa*. Ez a kötet a 22-24 éves korig tárgyalja mindazokat az életjelenségeket, melyek a fejlődés legerősebb idejében érintik és kitöltik a fiatal leány és ifjú ember lelkét. De ez sem külsőséges megfigyeléseket vagy elméleti vitákat ismertet, hanem az önként megnyilatkozó lelkek valóságos rajzát adja. A kötetnek tudományos jellegét az biztosítja, hogy a megfigyelt tényeket élettani, vagy lélektani okokra törekszünk visszavezetni és rendszerbe foglalni.

Az V. kötet: *A felnőttek lélekrajza* címet viseli. Az előző kötetek mintájára a *felnőttek lelki életével* foglalkozik. Itt kerülnek tárgyalásra a legnehezebb életkérdések. A kialakult egyéniség zárt életszentélyében ugyanis a legkülönfélébb és legváltozatosabb életadatokat, életfolyamatokat rejtőzködnek. Ezek a lelki vizsgálódások is azt a célt szolgálják, hogy a teljes és helyes meglátás alapján egyrészt megérthessük, másrészt jótékonyan befolyásolhassuk a felnőtt emberek lelki életét is.

A következő két kötet alkotja a mű gyakorlatban érvényesítendő részét. Ezekben akarjuk leszűrni és tételekbe foglalni azokat a neveléstani elveket, amelyeknek helyes alkalmazása a tökéletes élet kibontakozását biztosítja.

A VI. kötet a gyakorlati neveléstan *általános* részét, a VII. kötet pedig – életkorok szerinti megkülönböztetéssel – a *részletes* módzatait közli. Mivel a nevelés módszerét a tapasztalat kiszélesített alapjából akartam levezetni, azért voltam kénytelen a gyermekek, az ifjak és a felnőttek lelkivilágával összefüggően foglalkozni. A gyermek hivatása, hogy ifjává serdülve kiforrott egyénné alakuljon. Nem lehet helyesen nevelni gyermeket, ha nem ismerjük azt az *eljövendő világot*, amelybe beleérik a növények. A nevelőnek tehát ismernie kell a felnőttek lelkivilágát is. De nem nevelhet helyesen a szülő, ha

csak a maga világát ismerve, nem hatolna be a gyermek és az ifjú lélekszentélyébe. Olyan kölcsönös kapcsolat van a kettő között, hogy kénytelen voltam minden egyes életkorral külön-külön foglalkozni. A nemek szerinti megosztódást pedig azért kellett okvetlenül felvennünk, mert a lélektani és élettani különbségek a leányok és fiúk között olyan nagyok, hogy egyforma életelvek nem érvényesíthetők a megosztott nemek életében. Hogy pedig ne érjen az összezavarás komoly vádjá, azért minden kötetben és lehetőleg minden alkalommal külön foglalkozom a női és külön a férfi lélekkel és végső következtetésképpen is mindenütt kiemelem a fontos és lényeges különbségeket.

A VIII. kötet tudományos *Neveléstan*, amely rendszerbe önti a végső eredményeket.

Az egész munkát az a gondolat sugallta, hogy a tapasztalat és a legmélyebb részletekig menő *lelki megfigyelés* alapján foglaljuk egységbe a tökéletes nevelés módszerét. A hivalkodó ember beszéde helyett azzal a szerény szóval indítjuk útnak a munkát, hogy próbálkozásainkat a lelkek szeretete, ember-testvéreink életszintjének emelése hevítette. A mindenható Isten segítségével csak annyi eredményt szeretnénk, hogy valamelyest mi is hozzájárultunk a gondjainkra bízottak lelki neveléséhez!

Ha azzal a fölényes öntudattal indulnék útnak, hogy minden másirányú kikezdést lebecsülve, kizárólag ezt a módszert tartanám a legtökéletesebbnek, akkor vakmerő próbálkozás volna ez a tervezet. Az ember belső szentélyét, a Szentlélek templomának felépítését minden ember megpróbálja. Az Isten földi templomát kövek, téglák, habarcs, vas, fa, márvány, arany, ezüst adja. Az élettelen anyagok összehordásán ezer és ezer emberi kéz dolgozik; de a sok parányi, hangyaszorgalmú munkás és a hegyek közé nőtt alakatlan kötömegek csak eszköz, melynek segítségével égbe törhetnek a dómok tornyai. Vég-eredményben *egy erő: a teremtő ember Géniusza az*, amely a sok részt egybefoglalja s a sok kezét egységes elgondolás alapján irányítja. A lélek-világ építésénél az épület elemei a tudomány leszűrt adatai, az elemeket hordó munkások a nevelők, a legfőbb, a leghatalmasabb, a gyökérzetig egybefogó, fejlesztő hatalom pedig a végtelen Isten. „Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam”: mondja a Zsoltáros. Ha nevelő kikezdésünk a téglahordó fáradtságos erőfeszítése, akkor is az Isten szent ügyének szolgálata. Lelkünk óhaja és szent hite pedig az, hogy e munkában velünk van és velünk lesz mindig az Úr, kinek hatalmas keze alatt bontakozik a lélek gyönyörűsége szentélye.

Bírálóimtól férfias szót, nevelő testvéreimtől a tervezet továbbfejlesztését kérem.

Azokat a kedves olvasóimat pedig, kiket inkább a gyakorlati rész, mint az elmélet érdekel (szülők), szeretettel kérem, hogy az *alapvetés* nehezebb előkészítése után ne tegyék félre a könyvet. A kötetek fokozatos tudományos építkezéssel hozzák a gyakorlati útmutatásokat.

Hálás szeretettel mondok köszönetet a munka elején a Regnum Marianum atyáinak, a Szent Imre Kollégium elöljárói karának és több, neveléssel foglalkozó testvéremnek, különösen dr. *Koszterszitz* József igazgató, dr. *Schmidt* Ferenc főiskolai tanár, dr. *Décsei Géza* és *Tanay* Ferenc uraknak, akik nem csekély fáradtsággal segítettek az anyag helyes megválasztásában és földolgozásában.

A könyveket pedig azzal a szent óhajással indítom útnak, hogy a nevelők és a szülők az élet igazi megismerése alapján minél szebbé, minél tökéletesebbé alakítsák az Isten képét tükröző ember-lelkeket.

Legyenek a könyvek alapvetései és kipontozásai a „paedagogia energetica”-nak, az erőérvényesülés neveléstaná”-nak, amely szervesen fűződik a „paedagogia perennis”-hez.

Budapest, 1931. Órangyalok ünnepén.

A szerző.

BEVEZETÉS

„Az egyéniség összetevői” című első kötethez.

Ebben a kötetben azt akarnám elérni, hogy *tárgyi megvilágítással és részletezéssel* feltárjam az ember életének belső adottságait, befolyásoló, színező és irányító tényezőit. Teszem ezt azért, mert nem képzelhető eredményes nevelés, ha nem jövünk tisztába az emberi élet törvényszerűségeivel és indító erőivel.

Bár a nevelés két tényezőn múlik: azon, akit nevelünk és azon, aki nevel, a hangsúlyt mégis arra kell helyezni, *akit nevelnek*. Mert hiába hazudna a márvánnyá festett közönséges fatönc, hogy Carrara hegyeiből származik, a belső összetételének lazasága alkalmatlanná tenné Mózes szobrának kialakítására.

Az emberről tudnunk kell, hogy milyen adottsággal, élet-törvényszerűséggel kezdi meg az élet útját. Az lesz az igazi nevelő, aki számolni tud a meglévő emberi egyetemes és egyedi adottságokkal és ezeknek megfelelően tudja irányítani az élet fejlődését.

Mivel az egész életet törvényszerűségek irányítják, egészen természetes, hogy az egyetemes törvényszerűség alól az ember sem alkot kivételt. De az is világos, hogy az *általános emberi* törvényszerűség mellett, *egyéni* is más és más az egymás mellett élő ember. Akár testi, akár szellemi élet szempontjából vizsgálom, mindig arra jutok, hogy nemcsak az általános emberi élettörvényeket kell ismernem, hanem egyéni, egyedi, személyes kiválóságait és gyarlóságait is. Ehhez hozzáfűzhetném még azt, hogy az *élet adottságai* mellett, az *életkörülmények*, a *milieu* is erősen befolyásoló tényező. Nem lehet azt gondolni, hogy az ember a világból kiemelt, kikerekített egész. Bele vagyunk ágyazva a környezetbe. Életszálaink olyan erősen kapaszkodnak a környezetbe, hogy minden pillanatban szinte észrevétlenül belőle szívunk. Sőt az sem utolsó elgondolás, hogy a tevékenységre berendezett emberi életet jórészt a kívülről jövő behatások indítják. Ha pedig ez igaz, akkor a hatások ismerete rendkívül fontos a nevelésben. Épp ezért nem mellőzhetjük ezeknek az észrevétlenül irányító tényezőknek ismertetését sem.

Így tehát az I. kötet az emberről szóló általános fejezetek után két nagy részre oszlik. Az első részben ismertetni fogja az ember általános és egyedi élettörvényeit, a második részben pedig a környező világ hatásainak jelentőségét.

Bár nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy az emberi élet belső törvényszerűsége és a külső tényezők indító szerepe mindenütt érvényesül, mégis ahhoz az igazsághoz fogunk eljutni, hogy mindezek figyelembevételével is az élet igazi döntő faktora *maga az ember*.

Az egyéniségnek vannak tehát összetevői, de az életnek igazi teremtője az emberi lélek *belső munkája*.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ.

Az ember, mint a kutatás tárgya.

Ebben az előkészítő részben világnézeti orientációt keresünk. Az élet kérdése ugyanis az, hogy milyen természetű, mekkora mennyiségű és milyen irányt követő erőket hordozunk magunkban. Vajon Istentől eredő, szellemi lelket hordozó, végnélküli élet felé törő-e az emberi élet? A felelet mikéntjétől függ az egész neveléstan felépítése.

1. Az emberi élet értékelése.

A néma „nagy természet” együtteséből állandóan kikiált a kérdés: kicsoda az ember? De maga a teremtés királya is sűrgetően kutat saját értéke után és gyakran intézi magához a kérdést: *Tu quis es?*

A kérdés felvetése világnézeti orientáció, a kérdés megválasztása pedig világnézeti állásfoglalás. Vagyis olyan *tengely gondolat-keresés* és beállítás, amely azután az egész emberi életre, földi és földöntúli kitekintésre érezteti befolyását.¹

¹ „A világnézet és nevelés viszonyának kérdése... két problémát foglal magában: a *teológiai* és a *metodológiai* problémát. A teológiai probléma megoldása előfeltétele minden pedagógiai munkának, a metodológiai probléma pedig áthatja az elméleti és gyakorlati pedagógia egész területét.” (Dr. Weszely Ödön: *Korszerű nevelési problémák*. Budapest. 1927. 19. l.) – R. Eucken: *Gelstige Strömungen der Gegenwart*. Leipzig. 1913, 170-183. l.

Ebben az alapvető kérdésben az emberi szellem két úton jár. Az egyik út a *monisztikus*, a másik a *dualisztikus világnézet*.

Mit jelentenek ezek? – A monisztikus világnézet azt akarja mondani, hogy minden egyes problémát a világból kell kimagyarázni és az élet minden törekvését a világba kell visszahajlítani. – A dualisztikus világnézet lényegében annyit jelent, hogy az élet összes kapcsolatai a világon kívül álló Istentől indulnak ki és az élet minden törekvése az Isten felé halad. Van kettősség: anyag és szellem, test és lélek, Isten és világ. Azért nevezik dualisztikus világnézetnek.

a) A *monisztikus* világnézetet materialisztikusnak is mondják, mert az anyag mindenhatóságát hirdeti.²

Ha részletesen vizsgálat tárgyává tesszük, akkor a monizmusról meg kell állapítani, hogy a legrégebb kortól, Herakleitos korától kezdve kíséri a világot. Az őanyag gondolata az állandóan visszatérő kísértet.³ Az emberi elme nagyon könnyen belekerülhet ebbe az ingoványba. Amit ugyanis magunk körül észlelünk, az első pillanatra anyag, vagy vele kapcsolatos jelenség. Még a szellemi működések is (fogalomalkotás) anyagi eszközök útján (szem, fül), vagy anyagi utakon át (idegpályák) lépnek a lelkünkbe. Sőt akár fizikailag érintjük, akár formailag állítjuk eléink a világot, az mindig anyagi eszközök útján történik. A tévelygők csak azt nem veszik észre, hogy maga az ismeret is túl van az anyagon, mert elvonásokból, az anyagtól független erőkből áll, a megismerő erő pedig egyenesen felsőbbrendű erőközpont.⁴ Ha az anyagelvű felfogás csak katedratudomány maradna és így a tudósok, akadémikusok *kutató próbálkozása lenne*, akkor nem okozna sok bajt. De a valóság az, hogy ebből a bölcséleti rendszerből sok gyakorlati következmény fakad; épp ezért nemcsak az elméleti tudós életét alakítja át, hanem a bűvkörébe kerülő embereket is elszedíti.

A monista ugyanis legjobb esetben önmagát az anyagi világ legtökéletesebb részének tartja. A lélek szellemiségét és különálló valóságos létezését tagadja.⁵ Az élet célját a földre határolja. A világ legelső lénye önmaga, aki felelősséggel senkivel szemben sem tartozik.⁶ Ilyen elgondolás mellett csak arra lehet törnie, hogy az élet boldogságát, vagy a világon való uralmat minél erősebben megszerezze. Épp azért a rövid időszakra elhatárolt életet a lehető legörömteljesebben kell végigélnie.

Ha már most a monisztikus irányzatot követő ember idealisztikusán fogja fel az életet, akkor életcélja a természetes, de kultúreletet élő ember; ha pedig teljesen a test örömeiben keresi az élet boldogságát, akkor a földi életet kiélő epikureussá silányul. Mindez rövid gyakorlati formában azt jelenti, hogy az életet áttolják a túlzó önszeretet, rideg egoizmus életformájára (Nietzsche). Az egocentrizmus pedig arra szorítja rabszolgáit, hogy minden percnek szakítsák le pillanatnyi örömét. „Ede, bibe, comede post mortem nulla voluptas.” Ez az életforma azután teljesen kizárja a vallásnak, a metafizikai

² „A monizmus minden faja abba a végzetes alternatívába torkollik bele, hogy komolyan veszi az abszolútum fogalmát s ez esetben az egyes létezők korlátozottsága, függősége, sokfélesége, egyedisége megoldhatatlan rejtély, illetve elméletileg lehetetlen; vagy pedig valóságnak ismeri el a tapasztalat adottságait s ez esetben a világ nem lehet az abszolútum.” (Dr. Kecskés Pál: A modern lélektan és a skolasztika. Bpest. 1930. 50. l.)

³ Dr. P. Natorp: Philosophie. Göttingen, 1918. Uns ist das Gott. (145. l.) – „Gerade der „lebendige“ Gott ist so uns neu erstanden in der eigenen Seele und ersteht immer neu; das ist unser „Stirb und Werde“ unsere „Wiedergeburt“ die aus dem Tode selbst das Leben, aus dem Tode des Sterblichen das Leben im Ewigen schöpft.” (146. l.) – „Das ganze der ideellen Welt kann, wie das der materiellen, nicht wieder auf etwas Anderes sich stützen, sondern muss in sich d. h. durch irgendeine letzte Wechselbeziehung gestützt sein. Nur dadurch ist sie eine „Welt“, erfüllt sie somit die Forderung eine Weltanschauung.” (184. l.)

⁴ Lombroso egész fölényességgel kikerüli ezt a *tárgyi nehézséget* és a *follyamatot* állítja eléink a szellemi élet okául: „A fiziológusnak nem szabad visszarettennie, ha arról van szó, hogy lassú és módszeres eljárással vizsgálgye... a gondolatot a molekulák gépies rezgésére.” (Lombroso C.: Lángész és örület. Bpest. 1906. 6. l.) – „Léleknek a közvetlen átéléseket nevezzük. Minden átérzés, tapasztalás, érzékelés, elképzelés, akarás – lélek. A lélek tehát a fa, a hang, a nap, amennyiben a fát, mint észrehevést, a napot, mint elképzelést tekintem. A lélek a világ, mint átélés; az összes dolgok összefoglalata egy határozott szemszög alatt.” (Kretschmer: Medizinische Psychologie. 3. Auflage. Leipzig, 1926.)

⁵ „Wir müssen uns jetzt sagen, dass wir die Existenz und die Betätigung der gesamten Menschheit nicht mehr als auf irgendein Fernes, in der Ewigkeit liegendes Ziel gerichtet auffassen dürfen, sondern dass sie zeitlich auf die Periode, während welcher die Erde für Wesen von der Beschaffenheit des Menschen bewohnbar war und bewohnbar sein wird, beschränkt ist.” (W. Ostwald: Monistische Sonntagspredigten. Zweite Reihe. Leipzig. 1922. 216. l.)

⁶ Nietzsche Fr. hangja nem a komoly emberé. Az utcán szaladgáló és Istent kereső „örült” – sajnos – ő maga volt, aki döngötte a metafizikai életfelfogást, de „az örült” pusztulása után is diadalmas az Istenhit. (Nietzsche Fr.: A vidám tudomány. Bpest, 1919. Athenaeum. 57. l. Ford.: Sebestyén Károly.)

életnek lehetőségét, a fölényes erkölcs kérdését. A szociális elgondolás lehetőségét legfeljebb annyiban biztosítja, hogy annyit akar adni másnak, amennyiben a másnak adás saját érdekeit nem sérti.

b) A másodikat, a *dualisztikus* világnézetet hosszabb elmefuttatásban ismertetjük.

Az ember a „Terra” bolygó lakója. Fejünk fölött húzódik az ég, amelynek csillagvilágához szilárd törvényszerűséggel kapcsolódik a parányi földgolyó. A nehézkedési, a mágnességi, a forgási törvények kemény következetességgel hatalom alatt tartják földünket és e kérlelhetetlen természeti törvény alól az ember sem alkot kivételt. *Első vonásunk tehát, hogy a természeti törvények uralma alatt állunk s így valamennyien részesei vagyunk az anyagi világnak.*

A nagy világ törvényei mellett azonban belső élettani törvényeink is leleplezhetek. Ezeket az életjelenségeket is az egybefonódás jellemzi. A szív a motor, amely az egész szervezet vérét kergeti, a vér az élet folyama, amely életerőt szállít, a tüdő a cserefolyam végrehajtója, az ideg a kívülről befelé, vagy a belső világból kifelé törő hatások sínpárja; az agy a központ, amely minden jelzést fölfog. Mindezek mögött van valami csodás, valami rejtélyes; „la vie jaillissante”,⁷ az élet hatásait egybefogó, mozgást, állandó kibontakozást sürgető nagy erő.

A folyamatok ugyanis a történések egymásutánját jelzik, A kráterek kitörésénél az egekbe-törő lángoszlop, a hamuszórás, a lávaömlés, az élettemetés csupán külső megnyilvánulások, az igazi erő a föld gyomrában dohog. Az élet sokféle előretörése is csak események egymásutánja, melyeket az élet mélyén lappangó életerő mozgat, indít, hevít. Mennyivel összetettebb, mélyebb, érthetlenebb lesz az emberi élet, ha az érzések mellé odaállítjuk a gondolkodást is! Milyen rejtélyes világ tűnik fel szemünk előtt! A sok behatásból fogalmakat, a fogalmakból fogalmi világrendet, az egyes adatokból elvont tételeket teremt az ember. Mintegy meg finomítja a világ adatait és a durva anyagiságból megtisztítva, a magasabb fogalmi rendbe emeli.

Ez a bámulatos munka közismert folyamaton keresztül történik. (A külső fény hat a szemén át a recehátyára, az itt elhelyezett idegek felfogják az ideghatást, a központba szállítják s ott képzetté alakul.) Ez „azonban mechanika. A dolog lényege az, hogy és mint alakul át az anyagi hatás anyagtalán lélektani fogalommá? Valójában azt kell mondanunk, hogy a felfogó erő mibenléte, a szellemi élet alapja és működési módja az élet-szentély titkos homályába vezet. Azt ugyanis minden világos fej érti, hogy a patak csobogása okozta hanghullám rezgés útján a fülbe jut, a rezgés az idegszálakon továbbhalad, majd az agyba s onnét ismét vissza a fülbe jut s közben a víz dallamait érezteti; a hallás lényege azonban nem az út, nem az események egymásutánja. A lényeg az alakító, a felfogó erő, mely a rezgésből érzést, az érzésből fogalmat, a fogalomból gondolatot teremt. Itt jutunk el ahhoz a csodálatos nagy ismeretlenhez, amely nélkül végleges magyarázatot nem találunk. De még itt sincs megállás. A fellépő érzések nem maradnak tétlen élmények, hanem mintegy megszemélyesülve, élő, tevékeny tényezőkké válnak és az embert cselekvésre indítják. A művészi tárgyak szemlélete a szépérzést, a szép *érzése* szeretetet és vágyakozást ébreszt, a vágyakozás pedig a birtoklásra irányuló kikezdéseknek megindítója. Csodálatos összefüggés, szerves egybefonódás az egész élet. Egymásután ütődnek le az élet végtelenségbe nyúló hangszerének billentyűi; a hangszer húrrezgése azután az élet diadalmas együttesét adják. E zenei egységben, a művészi élvezetekben azonban nem a billentyűk, vagy a hangrezgés a fontos. A felfogó lélek kapcsolja egybe a széteső akkordokat; a nagy világ (makrokozmosz) és az ember (mikrokozmosz) életében is a mélységek mélyén lappangó „erő” lesz a felfogó és összefűző. Mivel életünk legértékesebb része az anyag mögött dolgozó és fölötte rendelkező erő, *azért lényünket nem meríti ki a test, hamm reá kell találunk második nagy alkotó elemünkre: a lélekre.*⁸

Az emberi lélek valami szépséges kibontakozásra teremtett világ. „Valóban a földön élő, metakozmikus eredetű, metakozmikus célú lény.”⁹ Istentől jött és Istenhez térő öntudatos, átfogó erő, mely az egész világot rendbe szedi. Mérhetetlen nagyság, melyben fogalmilag az egész világ elfér. Teremtő hatalom, amely fogalmakkal, majd a fogalmak rendjében új világot teremt. Szétbontó és az igazi valóságot meglátó erő, amely a dolgokból a fogalmi jegyek útján anyagtalán világot létesít. Fényforrás, amely a külső világra világít, ismeretet szerez, törvényszerűségeket kutat, öntudatos „én”, amely az életigenlés hatalmas kirobbantója.¹⁰

De még tovább mehetünk. A véges világ adatai, a külső élet szépségei a belső élet szépségeire te-

⁷ Bergson: L'énergie spirituelle. F. Álcán. Paris, 1922. 31.

⁸ Dr. Trikál József: A lélek. Szent István Társulat. Budapest, 1911, 58-63. I. – U. a.: A lélek teremtő tevékenysége. „Élet»-kiadás. Bpest, 1919, 1-7. I.

⁹ Nagy Lajos: A kath. ker. szelleme. „Élet»-kiadás. Bp., 1913, 33. I.

¹⁰ Prohászka O.: Élet igéi. Szent István Társ. Bpest, 1928, 328. I.

relik a figyelmet. Az ember beletekint önmagába. Belép az életnek szentélyébe, ahol saját egyéniségének súlypontjára bukkan. „Ha az ember saját egyéniségének súlypontját keresi, akkor életének széleiről mindig beljebb és beljebb kell haladnia, – szinte azt mondhatjuk, folyosókon és előszobákon át – s ezeken túl lesz az erkölcsi érzület, a lélek szentélye, a színpalak mögött következő tér, ahol az ember önmagát csupaszon, szemtől-szembe találja és érzi erejét, vagy nyomorúságát.”¹¹ Ez a világ az az „élethullámvész, ahol a szándék és érzület a meder”, ahol a legtisztább átlátás, kigondolás, tervezgetés előzi a belső kielégülést célzó cselekvéseket. És mily érdekes jelenség! Ha ez a cselekvés az egyetemes jónak képzetével egyezik, akkor megnyugvást, ha pedig vele ellenkezik, akkor lelki furdalást okoz. Valami titkos hatalom feltámasztja bennünk a felelősségérzést; akár tetszik, akár nem. De kivel szemben? Talán a világgal szemben? Ez nagyon felületes magyarázat volna. A cselekvések nagy része teljesen zárt lelki tény; így külsőleg észre sem igen vehető, következésképp a világ bírúi által felelősségre sem vonható. (Pl. szándékok.) Vagy talán önmagunkkal szemben *érezzük a felelősséget*? Ez sem kielégítő magyarázat. Önmagunkat igen könnyen megnyugtatna az a tudat, hogy célt ért a törekvésünk. Pl. ösztönös élvezetet akartunk, bűnös úton kielégítettük szenvedélyünket, tehát célt értünk. Valójában azonban ez a beszéd csak altató dal, mert a lelkiismeret furdalása tiltakozik az ilyen elintézés ellen. A felelősség érzésének magyarázata valami ősbib kötőerőt keres, amely a személytelen és öntudatlan életelvek felett, mint *személyes és független „Én” áll*, aki érvényt tud szerezni az erkölcsi törvényeknek, így jut el az ember ősi, belső megérzésen, meginduláson át a tapasztalaton túl lévő világba, ahol a végtelen személyiséggel, az Istennel találja magát szemben.¹² Ez a reátalálás azonban nem merül ki a megállapítás száraz tényében. Az élet lényegéhez tartozik, hogy nemcsak leltároz, felsorol, megállapít, hanem belső tevékenységgé, külső munkává, fejlesztő erővé kapcsol át minden létezőt. *A személyes ember személyes kapcsolatot keres az Istennel.* A vallás az a szent út, amelyen ez az érintkezés szellemi tevékenységgé lesz. Az ember kevésnek találja a földet, fölfelé tör; a véges határon túl a végtelenség felé szárnyal. Neki kicsi a föld, neki a végtelen világ kell. Neki rövid az élet, neki a végnélküli kell. Ezek a vágyakozások oly előtörések, amelyek eleven erővel robbannak ki a lélekből. Hiába próbáljuk eloltani, elfojtani; ha nem is azonnal, de a későbbi korban valamelyes alakban mégis csak előlépnek. Hiába nyomorítja el őket az anyagias bölcsélet,¹³ hiába sorvasztja a bűnös ember, hiába nyomja agyon a szenvedésekkel telített élet, később felszínre jutnak és eget kérnek. Ha pedig keltegetjük, ápolgatjuk, gondozzuk őket, akkor a *helyzeti erők* feszülésével keresnek érvényt.

Már most mindezeket egybefogva mélységes tisztelettel állunk az ember előtt. Szent és titkos világ az ember. Ezernyi és ezernyi élettani és lélektani, természetes és természetfölötti behatás egybefogó) a kibontója és érvényesítője. *Személy*, aki minden részletet egybefog, aki mindenből új és új kezdést teremt. Több tehát, mint anyag; szellem is, a végtelen Isten lehelete, a szó teljes értelmében *a Végtelen*, az örök Atya képmása.

Az utolsó mondat felelet az élen felvetett kérdésre: Ki vagy? – Ez a felelet pedig olyan értéknek tünteti fel az embert, akivel nagyon is érdemes foglalkozni, így azután roppant kisszerűnek tűnik fel az a felfogás, amely – akár fejlődéstani (Darwin,¹⁴ Hückel), akár bölcséleti, anyagelvi alapokon –, tisztán anyag összetételének tartja az embert.¹⁵ Ezen az alapon a természettörvények acélkeménysége érvé-

¹¹ Nagy Lajos: A kath. ker. szelleme. „Élet”-kiadás. Bp., 1913, 64. l.

¹² „Lemerülve a világba, elhagyjuk a világot és Istent érzük.” (Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest 1930. 333. l.)

¹³ „Nemcsak a hit, hanem a tudományos meggyőződés alapján is kell hirdetnünk, hogy az ember lelkét sohasem ragadhatja meg az, aki csak agyműködésekről tud. Milyen végtelenül szegény a szellemi életnek ez az elsőkélyesedése? Micsoda ellentmondás, hogy a lelki életből azok látnak a legkevesebbet, akik azt hiszik, hogy nagyítóikkal legtöbbet, talán mindent meg tudnak figyelni. A betű öl, a szellem életet – általános elve alapján bátran mondhatjuk, hogy az anyag öl, a lélek pedig él.” (Dr. Frank Antal: Önismeret. Bpest. 1928. 11. l.)

¹⁴ A világnézetek diadalát ünnepli Bölsche Darwinban és azt írja, hogy végül is győznie kell: „... annak a mindennek keresztül törő erőnek, amely az *igazság* szóban él.” (W. Bölsche: A természettudomány fejlődésének története. Bpest, 1920, 109. l. Ford. Schöpflin Aladár.) ő az igazságot a monizmusban találja, de elfeledte, hogy a természettudományos tapasztalatok teréről a metafizika területére lépett. – „A főkövetkeztetés, amelyre eljutottunk és amelyet jelenleg sok természettudós elfogad, aki egészséges ítélet alkotására hivatott, hogy az ember valami kevésbé magas szervezetű alakról származott le.” (Darwin: Az ember *származása* és az ivari kiválás. Bpest, 1910, 320. l. Ford. Entz, Fülöp, Madzsar.)

¹⁵ „Die Seele ist in diesem Sinne eine physiologische Abstraktion, wie der Begriff *Stoffwechsel*, oder *Zeugung*.” (E. Hückel: Die Weltrathsel. Bonn, 1903, 47. l.) – „Wie die natürliche Entwicklungslehre auf monistischer Basis das ganze Gebiet der körperlichen Naturerscheinungen erhellt und aufgeklärt hat, so auch das Gebiet *des Geisteslebens*, welches von jenem nicht zu trennen ist.” (E. Hückel: Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft. 15. Auflage. Leipzig, 1912, 21. l.)

nyesül mindenütt; az emberrel foglalkozni akaró nevelő megtorpan az emberi életet is irányító ismeretlen hatalmak előtt és pesszimizmussal bámul bele a még ridegebben néző Sphinx szemébe.¹⁶

A gúzsba szorított kezeket és a bűvös kötelékeket csak az az álláspont oldja fel, amely az ember életében meglátja a szellem titkos erejét, észleli az értelem és akarat csodás hatalmát, tapasztalja az *ön-tudatos én* előretörését, amely a végtelen *Én*, az Isten felé szárnyal.

2. Az emberi élet kifejlődése.

A bölcséletnek mindig izgató kérdése, vajon a nyugalom vagy a mozgás jellemzi-e inkább az életet? A „*requies aeterna*”, az „örök tétlenség” hindu értelmezésétől irtózik az ember.¹⁷ Csak a költők lelkében rajzolódik széppé a csendes éjszakák nyugalma, amelyek gyönyörűségét erős ellentétbe állítják a zakatoló géptermekkel, ahol állandó mozgás, dübörgő munka észlelhető. Az érzelmesen elmélázó ember előtt kedvesebb a béke, a csend, a nyugalom, mint a rohanó élet. Valójában azonban mozgó, dolgozó kohó az élet, amelyben nincs megállás.

Az élő természet milliárdnyi sejtje állandó munkában van. Csodálatos módon perdül a sok kerék, szorgosan és megállás nélkül dolgoznak a szívókészülékek. A vegytani és élettani törvények levelet, szirmot, illatozó virágkelyhet teremtvé, szakadatlanul sokszorozzák az élet ezernyi változatát. De az élettelennek mondott világ sem tétlen. Csillagóriások elképzelhetetlen sebességgel száguldanak az előírt pályákon. Bámulatos pontossággal érkeznek egyik állomásról a másokra és csodás egybe-vágással őrzik a rendet, amely az egész „makrokozmosz” fennmaradását lehetővé teszi. A mérhetetlen egységek nagyarányú munkája mellett a legkisebb szemecske sem tétlen, mert a természettani és vegytani erők parányokat átjáró hatalma, az éter-rezgés vagy elektron-mozgás nem engedi, hogy nyugalmi állapotba jusson. „*Panta rei*”, mondja Herakleitos. Minden mozog, dolgozik, – erősíti a mai tudományos álláspont.

Az élettelen anyag a fizikai törvények szerint dolgozik és fejlődik. (Kant-Laplace-féle világkialakulás Newton törvényei, stb.) Az élő világokat élettani törvények irányítják (sejtképzés, osztódás, fajfenntartás, stb.). Követelődzve tódul előre a kérdés: hogyan illeszthető bele ebbe az eleven sodrású világba a fejlődni akaró ember?

Első pillanatra is kézenfekvő, hogy az ember sem lehet kivétel. A kicsi gyermekember felnőtt ifjúvá fejlődik.¹⁸ A kevésbé tudatos gyermekből öntudatos ember lesz. A kevés tudással induló gyerek új és új ismereteket gyűjtve, kultúreberré izmosodik. Azt mondhatnák: felnőtt a gyermek. Ez azonban ismét csak külső jelzés, csak leszögezése az elénk lépő tényeknek, de egyúttal akaratlan *elleplezése* annak a nagy *belső* munkának, amely bennünk végbe ment. Minket pedig éppen ez érdekel. A test nagysága, a méretek kiterjedése, a tudás, a művészi érzék, az erkölcsi és szociális érzés, a vallásos érdeklődés nagyobbodása, az élet boldogsága vagy boldogtalansága, kiegyensúlyozottsága vagy összeroppanása csupán eredmény. Mi azt a titokzatos, belső erőt, azt az állandó munkát indító erőt nyomozzuk, amely az újabb és újabb életalakulatokat létesítette.

Miben találjuk meg ennek az igazi okát?

a) Mivel élőlények vagyunk, nem gondolhatunk a halmozódásra. Nekünk belső erőkre és készségekre kell bukkannunk, amelyek a testi élet kialakulásában segítségünkre jönnek.

A külvilág csak adatokat (kalória, vitamin, fehérje, szénhidrát, stb.), vagy benyomásokat (fény, hő, hang, stb.) közöl s ezek segítségével épül a szervezet, vagy ébredzik a felsőbbrendű élet. Szervezetünk a többi élőhöz hasonlóan használja fel a külvilág közölte adatokat. Belső munkával izomsejtté, vérszemcsévé, csonttá, idegrosttá alakítja a felszívott anyagot; az eledelt épületanyagként, vagy a kohót hevítő széndarabként kezeli; általuk építi, vagy velük fűti az egészséges szervezetet. Nem tudjuk elég erősen hangsúlyozni, hogy *milyen fontos az élet teljességének érdekében, hogy ez a szervezeti kiépülés a lehető legtökéletesebb legyen*. A könyv további részében részletesen ismertetjük ezt a kérdést, de már most is hangot akarunk adni annak a meggyőződésünknek, hogy az egészséges lélek csak¹⁶ „Idealizmus ott van, hol az ember nagyot s fölségest hisz magáról, életéről, földadatairól s munkájáról. Idealizmus ott van, hol a hitből egy új világ, belső, erős, lelki valóság lesz.” (Prohászka O.: Kultúra és terror. „Élet” kiadása. Bp. 1918, 33. l.)

¹⁷ Erre hivatkozik Huxley is, midőn Herakleitos után ezeket írja: „The present has become the past; the „is” should be „was”. (Th. H. Huxley: Essay Ethical and Political. London. 1903. 39. l.)

¹⁸ „Das neugeborene ist nicht nur physich, sondern auch psychisch ein sozusagen embryonal in sich zusammengekrümmtes Wesen.” (Charlotte Büchler, Wien): Handbuch der Padagogik II. Bänd. Herausgegeben v. H. Nohl. und L. Pallat Langensalza, 1929, 156. l.)

egészséges testben érvényesülhet a maga könnyedségével és teljességével.

A testi szervezet bonyolult összetétele (csontok, izmok, idegek, véredények, nyirokcsatornák, stb.) alig bevilágítható gépszerűséget tárnak elénk. Kevés az átfogó szem, amely ezt az összefonódó sokféleséget áttekinti. Az orvostudomány lángelméi foglalkoznak vele és évezredek át újabb és újabb ismeretekkel gazdagítják tudományukat.¹⁹ (Lásd: a belső szekréción működések újabb megvilágításait, öröklés, kedélyélet élettant, a testi és lelki erők kapcsolatait, stb.) De hol van annak a rejtélyes erőnek megmagyarázása, amely ezt az üzemszerűen dolgozó gépezetet indítja? Hol van és micsoda valójában ez a tevékeny indító, összefogó erő, amelyet könnyedén *életerőnek* mondunk? Ennek a leleplezése, értelmezése volna a feladatok feladata. Idegutak vagy sejtváltozások csak eszközök, amelyek felhasználásával dolgozik ez a mindent egybefogó, átalakító, célok érdekében alárendelő hatalom. A hegedű, a hűrrendszer csak eszköz. Rajtuk keresztül teremti a zenei érzést a művész keze. De a kéz is csak eszköz. Rajta keresztül működik az ember *lelke*. Az emberi élet nagy művében is minden szerv eszköz, minden külső adat épületanyag, a feloldozó hatalom pedig a *lélek*.

b) Az élettani kibontakozást látszólag külső ráhatások, de valójában belső életerők létesítik. Egyik a másik nélkül értéktelen. A külvilág adatai, étel, ital, fény és hő, csak élettelen halmozódás volna, ha nem mozogna a mélyben a mindent felfogó és feldolgozó életerő. De ez a működés, fejlődés is csak alap. Az ember teljes kialakulása sokkal több ennél. Rövid egybevetés azonnal meggyőz arról. A kisgyermek életét a *befogadási készség* jellemzi. Ez a készség mindig új és új benyomással gazdagodik.²⁰ A látott, halott, észlelt dolgok eleinte idegzsongást, majd képet ébresztenek benne. A képek lassanként fogalmakká tisztulnak és beszéd alakjában jelentkeznek. A szellemi élet elemi foka után az iskola padján az írás, a számolás alapvetését sajátítja el a gyermek. De egyidejűleg kifejlődik benne az erkölcsi érzék is;²¹ felelősséget érez tetteivel szemben. Bontakozik belőle a szellemi-lelki ember! Majd később a fejlődés magasabb fokán – a szerzett adatok, befolyások alapján – tudatára ébred nagy hivatásának. Megismeri, hogy belső életét magának kell megteremtenie; továbbá észreveszi, hogy az élet szépségét, igazságait földi élete alatt fel kell használnia; végül pedig ráébred, hogy embertársaival szemben is kötelességei vannak. Mindezek a belső átértékelések rejtett *készségeken* alapulnak, melyeket, mint szunnyadó óriásokat keltegetnek a külső benyomások. Ezek a készségek azután hajtóerőkké változnak és tettekre indítják az embert. Mikor azután a „modus agendi” öntudatos akarás folytán kemény következetességet mutat, akkor fejlődik ki a gyermekből a szilárd, teremtő erőt tükröző *egyéniesség*, az *ember*, a *személy*, aki maga cselekszik, dolgozik és érvényesíti tehetségeit. Ez az egyéniesség a lelki fejlődésnek az eredménye.²² Igazi értéke abban áll, hogy kitermelt tökéletes ember, de önérzete mellett

¹⁹ Kretschmer: Körperbau und Charakter. 6. Aufl. Springer, Berlin, 1926.

Kretschmer: Medizinische Psychologie, 3. Aufl. Thieme, Leipzig. 1926. 60-62 l.

Weil: Innere Secretion. Berlin, 1922.

Ribot: L'hérédité. F. Alcan. Paris, 1894.

Moravcsik: Elmekör- és gyógytan. Universitas Könyvkiadó R. T. Bpest, 1922, 1-17. l.

Freud: Über Psychoanalyse. Deutriche, Leipzig u. Wien, 1910.

A. Adler: Menschenkenntnis. Leipzig, 1927.

²⁰ „A gyermek fejlődő, növekedő lény, kinél a szellemi működések nem egyensúlyban, hanem állandó haladásban vannak. Ez a növekedési jelenség hatással van a gyermek összes tevékenységeire s ezeknek külön jelleget, külön alakot ad; folyton jelenlévő tényező, melyet következőképpen folytonosan számba kell venni.” (Dr. Claparède E.: Gyermek-pszichológia és kísérleti pedagógia. Bpest, 1915, 59. l.)

²¹ Perez: L'éducation morale dès le berceau. 4-e ed. F. Alcan, Paris.

Perez: L'éducation intellectuelle dès le berceau. F. Alcan. Paris.

F. Queyrat: La logique chez l'enfant et sa culture. Paris, 1907.

„Az egész kicsiny gyermek nem hazudik. Nem hazudik, mert – nincs hozzávaló értelme. Nem hazudik, nem hazudhat, mert a hazugság lehetőségét nem ismeri.” (162. l.)

„... nem jut eszébe hazudni mindaddig, míg a hazugságnak hasznos voltát meg nem ismeri.” (163. l.) (Szász Irén: A gyermek erkölcsi élete. Az Első Magyar Orsz. Gyermektanulmányi Kongresszus Naplója. Bpest, 1913. 151. l.)

²² E kérdéstről tudományosan írtak: Gillet: Religion et Pédagogie. Paris, 1920. La valeur éducative de la morale catholique. Paris. 1911. – Baeumfr-Schröter: Mensch und Charakter. München. 1931. – G. Kerschsteiner: Charakterbegriff. und Charaktererziehung. Leipzig. 1912.

Dr. Rudolf Allers katolikus világnézeti szellemben modern empirikus lélektani és Adler-féle individuális pszichológiai alapon tárgyalja a jellem lényegét és mivoltát.

„Der Charakter eines Menschen ist also eine Gesetzmäßigkeit seines Handelns, etwa von der Art einer Regei oder eine Maximé.” (28. l.)

„...alle Problematik einer Charakterologie zu tiefst dem Religiösen verhaftet bleiben müsse. Eine naturalistische

azért is kiváló kincs, mert mások életében is hasonló életet fejleszt.²³

Ez a fejlődési lehetőség az emberi élet lelkiségén alapszik. A fejlődést megindító belső erő a parányi gyermekben is bennlakozik s mintegy éltető hatalom minden benyomás felvételénél és feldolgozásánál szerepet játszik. Kicsi az ember, de nagyak, mindent átfogónak kell lennie ennek az erőnek. Hiszen nyilvánvaló ez a látszólagos ellentét: benne vagyunk a világban és mégis elfér bennünk az egész világ. Végesek vagyunk és mégis magunkban hordjuk a végtelen világ utáni vágyakozást. Igaz, hogy a tétel első része *anyagi módon*, a második része pedig *fogalmi* elgondolásban értelmezendő: de épp az a csodálatos, hogy ilyen mérhetetlen szélességre tágul az emberi elme munkája.

A nagy távlatok összefogása, átölelése mellett még kiválóbb minősítéssel is kell rendelkeznie az emberi szellemnek. Anyagi világ vesz körül, belőle merítjük élményeinket s mégis minden anyagtól megtisztult fogalmi világot teremtünk. A világnak ezt a finomult változását ez a rejtélyes belső erő létesíti. Ámde semmi sem hozhat nagyobb eredményt, mint önmaga. Anyagtalan világot csak az anyag felett álló valóság teremthet. Ennek a belső erőnek tehát anyag felett állónak leli lennie. Ha tehát szellemi igényeink magyarázata csak belső értékeinkből vezethető le, akkor ez az erő a szellemisség jegyével is felruházandó. Ez az az adott, velünk született istenadta kiválóságunk, melyről így szól a Szentírás: „És orcájára lehelé az élet leheletét...” (1Mózes 2,7.)

Amit Isten adott, az jó. Az emberi lélek is a jó készségeknek, hajlandóságoknak hordozója. Nem hiába vagyunk Isten teremtményei, a teremtés koronái; belső készségeink mind e jóra képesítettek bennünket. Ott lappanganak bennünk az anyagi javakat kereső hajlamok, ösztönök; szunnyadoznak bennünk a tudás utáni vágy, a szépérzék, az erkölcsi és a vallási készségek. Mindezeket egymásután ébresztgetik, keltegetik a halmozódó életadatok. Az igaz, a szép, a jó minden valóság lényeges jegye.²⁴ Az ember alkalmas ezek felfogására, lelke ezek tudatos kibontására teremtett szent világ. A világ törvényei *igazak*, a dal, a patak csobogása, az erdők zenéje, a templomok architektúrája *szép*; az örök törvénnyel egybecsengő cselekvéseink jók és végül az Istenhez törésünk a legjobb. De mindez holt, érthetetlen marad, a néma szikla, a víztömeg, az erdő előtt. Mit ér mindez, ha rejtetten és élettelenül pihen az öntudatlanság sötéttségében. Ide befogadó, öntudatra hozó erő kell. Meg is van. Sőt az ember úgy áll bele ebbe a kaotikus homályba, hogy a lélek erejével feltámasztja és értelmezi a nagy mindenséget. Hozzátehetjük, hogy a lélek fel is használja a természet behatásait és önnön világának kifejlesztésére, megnevelésére, megszépítésére kamatoztatja. Gyönyörűen egybevágnak a világ és az emberi lélek! Az első az életkincsek hordozója, a másik a benyomások befogadója, megértője, értékesítője, így lesz a lélek a világot átfogó, értékesítő és önmagában tudatos szent hatalom.²⁵

Ez az átfogó és átnevelítő szent erő akkor tudja kifejteni teljes szépségét, ha belső és külső befolyások keltegetik, telítik a *jóra* való készségeket. A lélek „*tabula rasa*”, üres tábla. A *száraz* bölcséleti kifejezés helyett jobb ez a megállapítás: a lélek termő talaj. Kevésbé, vagy erősebben megdolgozott talaj, amelybe elvethetők az élet magvai. A tanítás, a nevelés mind magvetés. A jó készségek keltegetése az alapvetés, a jó gondolatok közlése, vagyis a jó magvak elhintése az életalakulás nélkülözhetetlen eseménye. Egész nevelési módszerünkben többszörösen ki fogunk térni arra, hogy milyen fontos szerepet tölt be a magvetés. A jó fa jó gyümölcsöt terem. A jó magvető földje búzakaralásokat érlel. Igaz, hogy van és lesz konkoly is. De a konkolyirtás csak a mellékesebb munka. Az igazi erőfeszítés a jó magvetés, amelynek nyomán a jónak elemi előretörése adja a lélek kifejlődését. Amint később részleteiben is látni fogjuk, a jó a maga elemi erejével dönti meg a rossznak hatalmát. Az árnyasán bontako-

Charakterologie ist in sich unmöglich.” (Dr. Rudolf Allers: Das Werden der sittlichen Person. Freiburg. 1929. 51. l.)

„Az ember és emberiség élete célos tevékenységek szövődése. Következésképp a konkrét egyedi jellem is célos egész; s minden egyes jellem-mozzanat csak azáltal kap karakteriológiai értelmet, hogy megjelöljük helyét a céloknak e rendszerében és hierarchiájában.” (Dr. Schütz Antal: Charakteriologia és aristotelesi metafizika. Bpest, 1927, 39. l.)

De a *gyakorlati* jellemfejlesztésnek legkiválóbb termékei Tóth Tihamér könyvei (A tiszta férfúság, A jellemes ifjú, A műveit ifjú, A vallásos ifjú, Krisztus és az ifjú). Mind „Élet”-kiadások. Továbbá: Bangha, S. J. Jellemrajzok. Bpest.

A. Worlitscheck: Persönlichkeitspflege. Freiburg, 1928.

²³ „A tiszta jellem akarata úgy árad át a kevésbé tisztákba, amint a víz a magasabb edényből az alacsonyabba árad.” (R. W. Emerson: Természet, ember, társadalom. Bp., 1921. 78. l. Ford. dr. Wildner ö.)

²⁴ Dr. Marczell Mihály: Kath. nevelés szelleme. Szent István-könyvek. 1925. I. rész, 2. fejj., 116. l. A lélek készségei.

²⁵ Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest, 1930.

zó, buján virágzó fa elnyomja a lombjai alatt meghúzódó gyomot. A lendületes növéssel induló helyes kifejlődés is elsatnyítja a lelki konkoly előretörését.

Az előzőekben azt mondtuk, hogy az emberi élet kifejlődésének alapfeltétele a testi kialakulás; azt is állítottuk, hogy az egészséges testben jobban érvényesül a szellemi erővel bíró, a jó készségeket magában hordozó lélek. Reámutattunk arra, hogy a fejlődés anyagát a belső és külső behatásai adják. Ezekkel a tényekkel leszögezzük, hogy *a fejlődés alapjában abban áll, hogy a belső erők a külső behatások nyomán mozgásba jönnek és érvényesítik rejtett hatalmukat*. Ha már most a fejlődés menetét tudatos célkitűzéssel és bölcs behatásokkal irányítjuk, akkor a legszentebb munkát végezzük, azaz *nevelni* kezdünk.

3. A természetes fejlődés útmutatása.

Az élet legősibb törvényét a természet nyilatkoztatja ki. Benne és általa szól hozzánk a teremtő Isten, Az követi tehát a legértékesebb iskola utasításait, aki a természetre hallgat és annak beszédében ráismer a gondviselő Isten szavára. Ha megfigyeljük a természetünkből kivilágító fejlődési menetet, akkor reátalálunk azokra a módozatokra és eszközökre, amelyek a fejlődést előmozdítják.²⁶ De ezzel egyúttal ráutalunk azokra az elvekre is, amelyeket követnünk kell, ha tudatosan akarjuk *teljes emberré* nevelni a gondozandó gyermekeket.

Igaz ugyan, hogy könnyen érhet bennünket az a vád, hogy szilárd, előzetes kidolgozott, következőképpen elfogult állásponton indulunk meg a nevelés munkájában. Tény, hogy természetfeletti élethivatásra teremtett, felsőbbrendű lénynek tartjuk magunkat; de ez az álláspont nem valami előzetesen kigondolt, merev *tételből*, hanem tapasztalati megalapozásból, az ember természetének *mélysegeiből ered*. Mi az emberi élet készségeiből vontuk le és merítettük ezt a megalapozást.

Különbönből sem kell nagyon félni ettől a vádtól. Minden ember valamelyes világnézeti álláspontból indul ki.²⁷ Aki a természetfelettit eleve elveti, az már leköti, leszögezi magát; minden kutatása az anyagból indul és oda hajlik vissza. Mert egyáltalán nem mondható szabad és önálló kutatáson alapulónak az az állásfoglalás, mely érzi ugyan az emberi lélek követelődző felsőbb, szellemi, metafizikai, végtelenbe nyúló igényeit, de az elfogadásukkal járó követelmények miatt elveti az alaptételeket.²⁸

Sőt „természetes”-nek sem mondhatnám azt az álláspontot, amely a szellemi iránynak az ellensége. Nem pedig azért, mert *természetes az, ami emberi természetünk teljességének megfelel*. Legfeljebb anyagnak nevezhetném, mert kizárólag anyagi igényeinket elégíti ki. Akkor járunk el elfogulatlanul és helyesen, ha természetünk minden hangját meghallgatjuk, szavaiban az élet legteljesebb valóságára ismerünk és így próbálunk előrehatolni a nevelés munkájában. Ez a módszer minden elfogultságtól ment. Meginduló tétele csak ennyi: *az életkészségek a legősibb életigazságok megnyilatkozatói*. Aki pedig ezt a tételt is megtagadja, az önnön létét sem ismerheti el!²⁹

Az ember kifejlődésében *három állomást* lehet megtalálni, következőleg a *nevelésnek is három feladatot kell megoldania*.

a) Az első hirtelen szembetűnő fix pont az életet összeadó *élettényezőik sokasága*. Ez a tény a kezdő állomás, ahonnan az élet kiindul. Ennek megfelelően a nevelő első feladata lesz a *részletes megismerés*.

Az ember lelkében titkos készségek, hajlamok lakoznak, amelyek vágyak, törekvések alakjában keresnek érvényesülést. Az étel-ital utáni vágy, a mozgás, a játékra törekvés egyetemes megnyilatkozás; mindenki tör erre, mert a szervezet élettani kifejlesztése kemény és követelődző törvény. Feltételezett alap az élettani kialakulás; ezen épül az erkölcsi, a természetfeletti, a vallási kibontakozás. Hogy mennyire erőteljesebbek ezek a készségek, ez már egyéni kérdés. Itt már ezernyi lehetőség áll elő és ezer-

²⁶ Ha nem is teljesen a mi gondolatunk szerint beszél, de hozzá hasonlóképpen cseng Chamberlain szava, midőn így ír: „Ich glaube, wir können dieses neue Bildungsideal mit dem Namen bezeichnen „die Natur als Lehrmeister”. Sein Grundsatz ist, die „rerum subtilitates” statt der „orationis apices” als Grundlage der Geistigen Ausbildung zu benutzen.” (H. Stewart Chamberlain: Rasse und Persönlichkeit. München, 1925, III. 1.)

²⁷ Még a legmélyén induló Descartes is így kezdi bölcséletét: *Cogito, ergo sum*. (A. Descartes: Discours de la methode. 1637.) – A szkeptikus, a kételkedő bölcselők pedig abból a tételből indulnak el, hogy a megismerés eszköze, az ész nem látszik alkalmasnak az igazság megismerésére. – Kant szerint más a „tiszta ész” és a „gyakorlati ész” ereje. Ez a megállapítás is kötött tétel.

²⁸ Székely I. prof. hirdette mindig: „A Credo azért nehéz, mert magával hurcolja a Decalogus-t.”

²⁹ Honnan tudjuk, hogy vagyunk? *öntudatunk* szavából Ez a szó tehát a legősibb és legigazibb. Ehhez csatlakozik az is, amely szerint az életkészségek az életigazságok hirdetői.

nyí és ezernyi az emberek, a gyermekek élettani, lélektani, milieutani adottsága.³⁰

Maga az is kemény kérdés, hogy melyek az egyetemes és alapvető megnyilatkozások? Hiszen még ott is komoly harcot vívnak a tudósok, vajon alapvetésükben jóra törnek-e, vagy indításukban rosszra visznek-e belső hajlamaink? S hogy melyek a jók, melyek a rosszak? A rosszak csak annyiban rosszak – mondják –, amennyiben nem nyertek jó tartalmi kielégülést, vagy helytelenül érvényesülve, átlépték a megállapított határokat.³¹ Mert nyilvánvalóan megállapítható, hogy az *ösztönök* (pl. szexuális, létfenntartási ösztön, stb.) *jó és helyes célra törnek; rosszaságuk nem alapvetésükben, hanem helytelen kihasználásukban van.* Az is mondható, hogy csak akkor lesznek rosszá a bennünk lappangó készségek, ha átlépi a számukra épített korlátokat és *mindenük felett* akarnak érvényesülni (pl. az önszeretet csak akkor lesz önzéssé, ha mások kárán próbál érvényesülni).

De ezek a kérdések még szövevényesebbek, ha a gyermekeket *egyedenként*, továbbá *koronként* szétválasztva vizsgáljuk. Mennyi szál fut egybe, mennyi élettani (idegműködés, belső szekréció, öröklés, stb.), társadalmi, gazdasági, kulturális, vallási befolyás érvényesül egy ember életében? Mennyire más és más lehet egyikben-másikban a készségek összefüggése? Mennyire elűtő a belső életerő? Mily erős lehet egyikben a természetes kötöttség vagy terheltég; milyen eleven lehet a másikban a jóra való készség? A lélektan csoportokba osztja az embereket, hogy könnyebben beszélhesenek róluk.³² Általános vonásokat, készségeket kiemel s azok szerint különböző csoportokat létesít. Beszél szangvinikus, kolerikus, melanchólikus, apatikus emberekről. Azt mondhatnák: olyan keretek ezek, amelyekbe a körülbelül egybevágó embereket beleerőszakoljuk, de valójában egy ember sem teljesen olyan, aminőnek a forma szerint lennie kellene. Egyénileg kellene megismerni a gyermeket; teljes belső képét, lelki tartalmát kellene látnunk és csak így szabadna hozzá fogni a neveléshez.³³

Ez a leleplezés, megismerés azonban nehéz munka. Könnyű volna általános képet adni, vagy egy-két gyermek életéből kiemelni az igazi lelki erőket. Természetesen legmegfelelőbb az volna – és ez *az eszményi álláspont* –, ha minden embert külön-külön lehetne megismerni. Ezt a módszert azonban – mivel nagyon sok egyénről van szó – a maga teljességében keresztülvinni teljes lehetetlenség. Az igazi nevelés szempontjából mégis az egyéni megismerést kell kihangsúlyozni; azért ismertetjük munkánk II. kötetében azokat a módokat, amelyek segítségével a lélek szentélyébe juthatunk. Valóságos művészet ez. Nagy munkát, de érdemes munkát jelent. Egész más energiát rejt a fa, mint a porosz szén. A lélek világában is ilyen eltérések vannak. Nem hiába mondja az evangélium: „Egyiknek öt, a másiknak két, a harmadiknak egy talentum adatott...” Az Úr többet vár attól, akiknek többet adott és kevesebbet attól, akit silányabb adományokkal indított útnak.

b) A fejlődés második állomása a *hajlamok ébredése és rendeződése*; a nevelőnek tehát második feladata lesz ezeknek az *ébredtése és rendezése.*

A Duna mederbe szorítása, a Tiszának szabályozása, a Niagara zuhatagának turbinákra való átvitele annyi, mint a leleplezett természeti erők okos rendezése, érvényesítése, értékesítése. – Az ember életében nem mindenki látja meg az alvó, lappangó helyzeti energiát. De ha észre is veszi, nem mindig tudja értékesíteni. A gőz feszítő erejét csak évezredek után fogták munkába és tették a kultúra szolgájává. Hiába tudták, hiába látták, felhasználásának módját nem ismerték. Az anyagi világ iránti érdeklődés, az élet szépségeinek keresése, az igazság kutatása, a jóság utáni vágy egyetemes lappangó kész-

³⁰ Könyvünk II. és III. része épp ezt a kérdést fejtegeti teljes részletességgel.

³¹ Még a szélsőségek felé ívelő Rousseau is így ír: „Állapítsuk meg kétségbevonhatatlan alapelvül, hogy a természet első zsendülései mindig helyesek.” (Rousseau J. J.: *Emil vagy a nevelésről*. Bpest. 1911. Ford. Schöpflin Aladár.) A régi Helvetius pedig egész neveléstani rendszerét erre a tételre építette. Don Bosco nevelési tétele is ezen a tételre épül fel. (Lemoyne-Ádám: *B. Bosco I. élete*. Rákospalota. 1929. – Auffray-Hauber: *Don Bosco nevelési módszere*. Rákospalota.)

³² Meumann a pedagógiai fejlődés-kutatás egyes problémáit a következőkben állapítja meg:

1. Az ifjúság *fejlődésmenetének* megállapítása. Ehhez tartozik:

a) a fejlődés *periódusainak* kihatása.

b) A gyermek testi és lelki fejlődése közötti viszony megállapítása.

c) Azon jellemi különbségek leszögezése, mely az egyes fejlődési fokozatoknál a gyermek és felnőtt között a testi és lelki életben jelentkeznek.

d) Megállapítani, hogy az egyes gyermekek mennyire térnek el az átlagos fejlődési típustól. Ezért szükséges az átlagos vagy normál gyermek típusának felállítását. Ezáltal kiválogathatók egyrészt a koraérett, tehetséges gyermekek, másrészt a testileg és szellemileg visszamaradottak.

³³ A gyermek egyes szellemi képességei fejlődésmenetének megállapítása. (Meumann: *Abriss d. Experimentellen Padagogik*. Leipzig. 1910. 33. l.)

ség. A szeretet, bizakodás, félelem, rettegés, bírvágy, érzékiség valamelyes formában ott élnek az emberi élet mélyén. Ezeknek keltegetése, vagy több-kevesebb szabályozása, rendezése a fejlődő ember életfeladata. Ezt a munkát nagy vonalakban megkezdi az élet maga, a nevelőt azonban rákényszeríti az élet, hogy ezt a kibontakozást tervszerűen elősegítse.

Az élet maga kitermeli a külvilágból azokat a tényezőket, amelyek a különböző vágyakat keltegetik, fejlesztgetik.³⁴ A gyermeknevelés akkor lesz helyes, ha ebben is a természetet utánozza és szolgálatkészen siet a gyermeklélekhez, hogy alávesse azoknak a hatásoknak, amelyek az alvó készségeket fejlesztgetve – előrelátó szemmel – harmóniába fonják az ellentétesnek látszó megnyilvánulásokat (szeretet-gyűlölet, bírvágy-lemondás, föld szeretete – túlvilág szeretete). Minden tudatos reá-hatás ismétlése az öntudatlanul dolgozó természet fejlesztő munkájának. Minden hatásnak ellenhatás felel meg, mondja a fizika egyetemes törvénye. A lélek világában is ez a helyzet. A külső vagy mástól eredő befolyásolás indítóan hat a lélek készségeire; a felébredt készségeknek pedig az a természetük, hogy cselekvésre hangolnak. Ez a kölcsönös egymásrahatás a lelkiélet konvergenciás törvényén épül. Ezt a³⁵ törvényt kell szem előtt tartania annak, akik mások lelkiéletével törődik. Soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy a legparányibb hatásnak is megvan a maga lélektani ellenhatása. Amint később látni fogjuk, a lélek világában sincs erőpazarlás. Az energiák megmaradásának elve lélektanilag is igaz. Azért erősen tévednek azok, akik a kisgyermek előtt elmondott dolgoknak nem tulajdonítanak nagy jelentőséget. Később azt is igazolni fogjuk, hogy minden hatás nyomot hagy és ellenhatást szül a kisgyermek lelkében.

Az okos nevelőnek látnia kell, mit eredményez egyik-másik reáhatás vagy indítás-elmulasztás. Az életnek kell itt is segítségül sietnie. Nem kísérletezhetünk minden egyessel külön-külön. Azért akarjuk munkánk III-V. kötetében részletesen ismertetni, hogy milyen lelki képet találunk és mily belső megrezdülést, jó vagy rossz eredményeket okoz a nevelők munkája. Ez a kitekintés annál fontosabb, minél erősebb érvet ad a számos egyed életéből levont tapasztalat. Az egész gyermekvilág erkölcsi életterületére ki fogunk térni s lehetőleg számadatokkal fogjuk igazolni a felébredt életkészségek kihatását és a szunnyadók, érvényre nem jutók hiányait.

c) A fejlődésnek harmadik mozzanata a *lélek telítése*. A nevelőnek tehát az a feladat jut osztályrészül, hogy ő is elősegítse a *lélek telítését*.

Ez a tény igen közel esik a készségek keltegetéséhez. A külső tényezők keltegetik a készségeket s az ébresztő behatások, mint életcsirák vetődnek el a lélek világában. Azért igen fontos, hogy a kezdet kezdetétől fogva jó magvetés történjék. Az alvó készségeket a reáhatások keltegetik. Szorgosan kell tehát kikutatni, hogy melyek azok a tényezők, melyek helyes eredményt hoznak.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy a jó fogalmához tartoznak az anyagi, szellemi, erkölcsi, természetfeletti javak. Kérdés tehát, melyik lesz az az érvényesülő befolyás, amely a gyermek lelkében betölti a jó fogalmát.

Mindenesetre sok függ attól, hogy mit tart maga a nevelő igaznak, jónak. Lám, itt is világnézetre bukkanunk.³⁶ Mert hiszen a világnézet dönti el hogy ítéletemben mit minősítsek jónak. Ha a felsőbbrendű életet az élet legigazibb alakjának tartom, akkor fokozatos rendbe állított javak közül (anyagi, esztétikai, kultúr, erkölcsi, szociális, vallási javak) a természetfelettieket *nézem* a legnagyobbak. Eből *azután* az következik, hogy ily irányú reáhatásokkal akarom ezt az életigénylést felfokozni és kielégíteni. Ha viszont maga a nevelő is az anyagi életsíkon mozog, akkor megelégszik ezzel az alsóbbrendű étellel s ennek kielégítésére fordítja minden gondját. Nekünk igen fontos kérdésünk, hogy lehetne magasabb életsíkra emelni a reánk bízott gyermekereget. Szülők előtt is mérhetetlen jelentőségű, hogyan lehet felsőbb gondolatokkal, életeszményekkel telíteni a gyermeklelket. Azért kell konkrét ismeretet szerezni arról, hogy és mint hatnak az egyes tényezők a gyermeklélekre; azért áldozunk művünkéből két kötetet (VI. és VII. kötet) annak a kérdésnek, hogyan kell érvényesíteni a lélekre ható té-

³⁴ Gondoljunk csak a következő tényekre: a sejtképzés először az egyén kialakulását szolgálja. A kamaszkortól kezdve a jövő élet sejtjeit termeli. – Vagy vegyük az élet folyamatát szellemi szempontból. Minden gyermek, szinte belső kényszerből kifolyólag érdeklődik a világ, önmaga, embertársai, Isten iránt, íme a tudásvágy! Később az erkölcsi kötelek is érdeklík őt! Íme az erkölcsi élet bontakozása!

³⁵ Nagy László: A kölcsönös egymásra hatás törvénye a gyermek lelki fejlődésében. A Gyermek. XIII. évf. 1919, I. I.

³⁶ „Es kann unmöglich die Aufgabe der theoretischen Wertphilosophie sein, sich in irgendwelche Einzelaufgaben der praktischen Pädagogik zu vertiefen. Zwar ist es sicher, dass die Ziele aller Erziehung von der herrschenden Weltanschauungsziel abhängen.” (S. Behn: Philosophie der Werte als Grundwissenschaft der pädagogischen Ziehltheorie. München, 1930, 261. I.)

nyezőket, hogy azok a legteljesebb lelki kifejlődést és a legharmonikusabb emberélelet adják.

Az őserdő természete, hogy sötét és ismeretlen; ez a táj a legéleterősebb növények *hazája*, de egyúttal mindenféle dúvadak melegháza. Az őserdőt vagy a dzsungelt nem az teszi áthatolhatatlanná, hogy évezredek fák, növények terpeszkednek benne, hanem az, hogy a természet őserője szűzi érintetlenségben burjánzik beláthatatlan területein. A gyermeki lélekben az érintetlenség honol és az élet eleven ereje dübörög. Aki belenéz ebbe az ősi, érintetlen lélekszentélybe, az látja, hogy milyen ágas-bogas kapcsolatok, életkikezdések fűződnek egybe. A szeretet, gyűlölködés, tettvágy, tunyaság, ösztönös vonzalmak számai futnak itt össze. Ennek a világnak a megismerése elsőrendű kötelesség; de mégsem elégséges a neveléssel foglalkozó számára. Alapvető elvvé kell tenni, hogy a gyakorlati nevelésnek hármasság nagy hivatása van: *erőforrások kutatása, erők átömlesztése és a lélek egységes kifejlesztése*. Röviden így foglalható egybe: *az erők leleplezése az első fokon, az erők rendezése a második fokon, s az erők közlése és életsík emelése a harmadik fokon*.³⁷

Minden őserdőnek esőre és napfényre van szüksége. Elsősorban napfényre. Ahol a napnak nincs ereje, ott nincs őserdő, csak jéghegyek és hómezők. Mikor Nansen fölért az északi sarkra s meglátta az északi fényt, azt mondta, hogy ez a leggyönyörűsebb látvány. Mikor pedig az életfakasztó tájakra ért, akkor azt írta naplójába, hogy ez a legszebb világ, ahol a napnak melege rügyet tud fakasztani.³⁸ A gyermek lelkébe bele kell vinni minél több fényt, minél több meleget. A fényt a tudás adja, a meleget a szeretet közvetíti. A tanítás tudásközlés, a nevelés életmelegség átömlesztése. Minél többet tudunk ebből átültetni, annál magasabb életnívóra emeljük az embereket.

A kisgyermek születése után tehetetlen, táplálkozó, siránkozó kis lény. A fejlődés kezdő fokán úgy kell hozzáférdőzöm, hogy tervszerűen szabályozom, hogy mikor egyék; később azt is megmondom neki, hogy mi okból tegye; mikor azután ezt is elértem, akkor már a szellemi élet elemeire is ránevelem. Első fokon kis öntudatlan élő, a második fokon értelmes lény, a harmadik fokon Isten fia az ember. Ez az életfokozás olyan fölemelése a léleknek, amely lehetővé teszi a természetfeletti élet kialakulását. Aki ezzel a nagy céllal áll a nevelés szolgálatába, aki *ezért* szolgálja a gyermeklelket, az már nemcsak belenéz a lélekbe; ez már nemcsak leleplezés, ébresztgetés, hanem magasabb életszintjára való emelés. Nem elégszik meg azzal az ismerettel, hogy mi van a lélek őserdejében; már azt is keresi, hogy milyen oltóágot, természetfeletti élet-rügyet ojtson az emberi lélekbe.

Az embert az Isten csodás ereje indítja az élet-útra. A kicsi gyermekembert a fejlődés lehetőségével, a felnőtté, a szülőt, a nevelőt a reáhatás erejével áldja meg. A kialakult egyéniség azután szintén sugárzó *erőközpont*, amely kiárasztja a lélek-javait a környező világra. Ha tetszik, ha nem, letagadhatatlan az emberi élet kölcsönös, szoros, egybefűződő összetartozása. Ez a kapcsolat pedig nem élettelen kötelékfűzés, hanem *dinamikai* kiáramlás.

Ebben az egyetemleges mozgásban azután az a szép szerep jut a nevelőnek, hogy tudatosan és célirányosan szolgálja a bontakozó életet. Útmutatója az emberi természet, amelynek szavában a Teremtő szavára ismer. Ez az útmutatás azonban csak akkor beszédes, ha a nevelő belenéz a nevelendő gyermeklélekbe és leleplezi a benne élő *egyéni* adottságokat és hiányokat. Épp azért szent kötelesség a lélekvizsgálat, a készségkutatás, az élet-kohó leleplezése. De nem szabad megelégedni a látottakkal. A kép élettelen; arra is szükségünk van, hogy az életerőket mozgásba hozzuk. Ez a fejlődés szolgálata. A lélektan alapokat vizsgál, a gyakorlati neveléstan pedig a fejlesztő erőket akarja mozgásba hozni. Ez a nagy erőfeszítés az emberi életnek szent szolgálata; de *teljes munkát* csak az a nevelő végez, aki a tapasztalati és tudományos ismeret alapján *mindazokat az erőket* – természetes és kegyelmi hatókat – eljuttatja a nevelendő lelkéhez, amelyek a lélek szárnybontását segítve a végnélküli élet tájai felé viszik az embert.

4. Az ember nevelésének lehetősége.

Rousseau és a vele egy irányt követő determinista és naturalista nevelők azt hirdetik, hogy az emberi élet kötöttsége vagy természetes lendülete olyan erős, hogy születésénél fogva adva van az egész jövő alakulására. Olyan megállapítás ez, mint a népmesék legendái, amelyek szerint a csillagok irá-

³⁷ „A nevelés nagy felkiáltójel az élet, a nyomor és munka sok kérdőjele, a lemondás pontjai, a könnyelműségek vesszői ellenében. Nagy állítás a sok tagadás, kétkedés ellen. Valami erős pozitívum a szenvedő élet negatívumai ellenében.” (Dr. Wolkenberg Alajos: A magyar katolikus ifjúság feladatai. Bpest, 1925, 18. l.)

³⁸ Nansen: *Durch Nacht und Eis*. Leipzig. 1897. Brockhaus.

nyítják az emberek életét. Pascal, Carlyle, Schopenhauer olyan sötétnek nézik az emberek életét, hogy annak a megváltoztatását szinte lehetetlennek tartják.³⁹ A bölcséleti elhomályosítás mellett ugyanezt a lemondást öltözteti hittudományi köntösbe a modernista Wittig,⁴⁰ aki siránkozva kérdezi: hol van a megváltott nemzedék? Hiszen most is olyan rosszak vagyunk, mint Krisztus eljövetele előtt! – mondja letört lélekkel. Ez a ködös látás jellemzi sokszor a *gyakorlati* nevelőket is, kik összeomlott próbálkozásuk után így kiáltanak fel: hagyjunk fel minden reménnyel, mert az emberi természetet nem lehet a neveléssel megváltoztatni.⁴¹

Föl kell vetni a kérdést: vajon a) *testi adottságok* (természetes berendezettségek, terheltségek, öröklés) véglegesen megkötik-e az embert? b) *a lelkiérek* úgy vannak-e megteremtve, hogy *telíthetők-e, gazdagíthatók-e* és következésképp *szabadon* termelik-e ki magukból a tökéletesebb embert?

a) Az első kérdésre akkor adnók meg a kielégítő választ, ha le tudnók szögezni, hogy bár az élet-törvények gépszerűen dolgoznak, mégis magukban hordozzák az átváltozási lehetőséget.

Tény ugyanis, hogy az emberi kortól kezdve *külső és belső* reáhatások megváltoztathatják az ember szervezetét. A teherben lévő anya testét érő bánatalom (seb, ütés) nyomot hagy az újszülött kisdeden.⁴² A fejlődés későbbi fokán pedig irányíthatjuk a testi fejlődést. Sportok, erős munkák fejlesztik az izomzatot. Kóros elváltozások esetén (betegségek) az élettani és vegyi reáhatásokkal gyógyíthatunk. Az egész orvostudomány a szervezet befolyásolhatósága alapján áll. Ha föltétlenül kötve volna az élet, a test szervezete és működése, akkor hasztalan volna az orvosi beavatkozás. Még azok a működések is, amelyek legmesszebb esnek az emberi befolyás alól (pl. szívverés, légzés, sejtképzés, stb.), azok sem annyira kötöttek, hogy nem tudná megváltoztatni az orvosi beavatkozás. Újabban erősen hangsúlyozzák az orvosok, hogy a belső mirigyrendszer hormon-váladékai befolyásolják az ember fejlődését. De ez a tudományág is csak azt vallja, hogy a belső szekréciós működések többé-kevésbé izgatják a szervezetet, de nem egyedül váltják ki a nyomukban fellépő elváltozásokat. De egyúttal azt is elismerik, hogy a még rejtélyes mirigy-működésekre is lehet befolyást gyakorolni.⁴³

Vannak bizonyos kötöttségek (vérkeringés, idegrendszer működése), amelyek – első tekintetre – minden befolyásolástól függetleneknek látszanak, valójában azonban ezeket is megváltoztathatja egyik-másik reáhatás. A szívverés azonban gyorsabb, ha fut az ember. A biokémia szintén megváltoztatja a szív működését, ha cardiazolt vagy digalént adunk a betegnek. Az egyén életében tehát elvitázhatatlan a variabilitás.

Erre a változhatóságra hivatkozik Darwin is és azt hirdeti, hogy még a szervezeti adottságok sem annyira kötöttek, hogy meg ne változzanak az élethelyzet különfélesége szerint. (Lásd a fajok változandóságának elméletét.)⁴⁴ Aki mindig sötétben van, elveszti látóképességét. Ha nem használja a kezét, elsenyved (balkezes).

De a testi élet a lelki élet nyomán is átalakulhat, vagy megváltozhat.

Lélektani mozzanatok (pl. erős félelem, bánat, öröm) megváltoztatják az arcvonásokat, gyorsítják, vagy lassítják a munka ütemét. A félelem elsápaszt, reszketővé tesz, az öröm mosolyra derít és minden munkát megkönnyít. Ha azután a lelkiéletben beteges elváltozások lépnek fel (pl. főbiák, mániák, hisztériás jelenségek), akkor a szervezet zavarai és visszafejlődése is szembetűnő.⁴⁵

Ez az átváltozás azonban nem meríti ki a lélek reáhatásának erejét. Az élettani törvények szerint működő ösztönök ereje lélektani szempontból átértékelhető.⁴⁶ Ez a gondolat azt jelenti, hogy az életha-

³⁹ Gockler L.: Átöröklés és nevelés. Bpest 1928, 11. l.

⁴⁰ Wittig J.: A megváltottak. Ford.: Szunyogh Xavér Ferenc O. S. B. „Élet”. 1923 dec. 2. és 23. sz. Hogy mivé lett Wittig, arra nézve lásd: *Hochland*. 1930. 31. évf. 117. l.

⁴¹ „Naturam expellas furca, tamen usque recurret.” A szépirodalomban Victor Hugó (A nyomorultak), Anatole Francé, Szabó Dezső (Nincs menekvés) ugyanezeket a lemondó hangokat pengetik.

⁴² Weininger: Nem és jellem. Budapest, 1913.

⁴³ A mirigyműködések terápikus úton szabályozzák. Weil A. fényképfelvételekkel mutatja be azokat az elváltozásokat, amelyeket a pajzsmirigy okozta *kretének* kezelésénél észlelt. Megfelelő kezelés, beavatkozás után testi és szellemi tekintetben egészséges egyének fejlődtek. (A. Weil: Innere Sekretion. Berlin, 1922, 61. l., 19. ábra.)

⁴⁴ Darwin: Az ember származása és a nemi kiválasztás. Bpest. 1923.

⁴⁵ A hisztériás betegről Schaffer így ír: „Izgalmi tünetek: szemhéjak görcsös összehúzódása; egyes izmokban fellépő ritmikus rángások... Ide soroljuk még: a garat, a gége, a rekesz, a hasfalak görcsös összehúzódása következtében észlelhető síró-, nevető-, köhögő-rohamokat, hangtalanságot...” (Schaffer K.: Elme- és idegyógytan. Bpest. 1917, 164. l.)

⁴⁶ Marczell: Élettani adottságok lélektani átértékelése. Szt. István Akadémiai székfoglaló. 1926. Kath. Nevelés, 1927. jan. és febr. számok.)

ni törvények ható ereje a lélek tevékenységének szolgálatába állítható. Pl. a nemi ösztön a fajfenntartást szolgálja. Ez az ösztön *tökéletesíthető, értékesíthető, átértékelhető* abban az irányban, hogy *a lelki tartalom átültetésével akarjuk a szellemi élet megsokszorosítását.*⁴⁷ Az ösztön átszellemmül és kielégítést talál egy felsőbb életformában. (Lásd: coelibatust).

Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem igazolható az az álláspont, amely szerint a természet kötöttsége abszolút. A természettudomány világosan igazolja, hogy fizikai, pszichikai, biokémiai ráhatásokkal meg lehet változtatni az ember testi életét és szabályozni lehet a működését. Ha pedig azt a tagadhatatlan tény is idekapcsolom, hogy a környezet, az éghajlat⁴⁸ is hatást gyakorol az ember kifejlődésére, akkor egész határozottan állítható, hogy az ember testi élete a varieabilitás törvényei alatt áll, következésképpen a testi élet adottságai is megváltoztathatók.

b) A lelki életet tekintve olyan az ember, mint a bontakozó tölgy. Csirájában magában hordozza a jövőt, de a reáható tényezőktől függ, hogy mivé fog kifejlődni. A jövő életforma jórészt a neveltetéstől függ. A zseniális ember, még ha nem is kerül a nevelés befolyása alá, mégis zseni marad, de szellemi erejét csak szűk kereten belül érvényesítheti. A zsenialitással megáldott földmunkás nem sajátíthat el elméleti ismereteket, de a gyakorlati élet területén kirobban belőle a szellem kiváltsága. Ha tudományos nevelést kapott volna, akkor talán iránymutatója lett volna a világnak.

A szellemiek terén egész világos a nevelés lehetősége. Az ember tanítható. Akit tanítanak, az sokkal többet tud, mint aki magára marad. Sőt még az igazságok is más és más beállításban élhetnek az emberek lelki világában. Tanítható a művészet, felkelthető a művészi érzék. Régi közmondás: a költő születik, a szónok lesz. (Lásd: Demosthenes). A művészi készség kifejleszhető. Akinek nincs érzéke a színek iránt, ránevelhető. Nevelhető az ember erkölcsi érzéke is. Vannak finomabb erkölcsi érzésű emberek és vannak durvák, érzéketlenek. Ezekben nagyrészt pihen, alszik az erkölcsi érzék; csak a leghitványabb életet élőkől pusztul ki egészen (morál insanity). Az előbbieken ébresztgethető, az utóbbiakban az Isten kegyelméből várható az átváltozás. (Wilde.) Itt nagy segítséget nyújt az állandó tanítás és nevelés, továbbá a vallás. – Nevelhető a vallási érzék is. Mindenki megvan a vágy a végtelenség felé, de ennek alanyi kiépítése az egyes emberekben más és más. A vallás tárgyi tartalma lehet azonos; a lélekhez való közeledése is ugyanolyan erős. A vallás tárgyi tartalmát azonban másképpen éli az egyik és másképpen a másik.

Ezekből világos, hogy ha *felsőbbrendűnek* mondjuk a szellemi élet teljes kialakítását, akkor mindenkiről elmondható, hogy az alsóbbrendű életstandardról a felsőbb életszintjára emelkedhetik.

Szívesen megengedjük, hogy egyedi tehetségek,⁴⁹ milieu okozta nehézségek miatt más és más lendülettel érvényesül a lélek ereje. Minden ember másként hangolt, de minden egyes felhangolható az élet felsőbbrendű muzsikájára.

De ha meg is állapíthatjuk, hogy a kívülről jövő behatások megváltoztathatják az embert, akkor még csak oda jutunk el, hogy a nevelés külső dresszúra lehet.⁵⁰ A nevelők pedig azt hangsúlyozzák, hogy az egyén *belső* elhatározással indíthatja önmagát. Sőt igen gyakran halljuk, hogy az az igazi életirányítás, amelyet a *belső*, tudatos akarati ténykedés mozgat. Itt azután oda torkollik a mi kérdésünk: vajon van-e a léleknek olyan ereje, amellyel a testi, lelki milieuból fakadó adottságok fölött uralkodni tud?

⁴⁷ Marczell-Kosztersitz: Kemény parancs. „Élet” kiadása. 1928. 187. l.

⁴⁸ Az éghajlat is befolyásol, pedig elég külsőnek látszó tényező.

„Méltán kérdezhajjuk, hogy az alföldi embereknek miért nincs meg ez az adományuk, holott egy fajtól erednek (t. i. lánghelmük!). Síkvidékek, mint Belgium és Hollandia, vagy amelyek népessége, a magas hegyek zárt levegője miatt endemikus golyvában szenved (Svájc, Szavója), csak vajmi kevés embert mutathatnak fel.” (Lombroso C.: Lánghelm és örület. Budapest, 1906, 40-43. l.)

⁴⁹ „Lehet-e az átöröklést kedvező módon befolyásolni? Magát az átöröklést, az átöröklési tömeget nem, de az átöröklés következményeit, az átöröklési tömeg kialakulását igen.” (Gockler: Átöröklés és nevelés. Bpest 1928, 125. l.)

⁵⁰ Méhely Lajos álláspontja ugyan nem akarja érinteni a világnézeti kérdéseket, de a nevelés alapját a testi reflexek kidolgozásában keresi. (Méhely L.: A háború biológiája. Természettudományi Közöny. 1915 jan. 15. l.)

„Ebenso gibt es gewisse Gesetze der Biologie insbesondere Vererbungslehre, welche uns eine ungemein förderliche Einsicht in die Möglichkeiten und in die zweckmassigsten Wege der Pädagogik gewahren.” (W. Ostwald: Monistische Sonntagspredigten. Dritte Reihe. 1913. 143. l.)

„Biologisch betrachtet ist die Erziehung ein *Anpassungsvorgang*; und das Zustandekommen der Anpassung ist geradezu das Zentralproblem der Biologie.” (Dr. F. Lenz: Über die biologischen Grundlagen der Erziehung. München.)

A természettudományban nagy táborot alkotnak azok, akik az *életteni determinációt* hirdetik, a bölcséletben pedig akadnak sokan, akik a *lélektani kötöttséget* tanítják. Végeredményben mindkét irány a *szabad akaratot* tagadja.

Az elsőre legyen elég ez a felelet: ha a megismert életteni tényeket külső hatások megváltoztathatják, akkor nem lehetetlen, hogy maga az ember is hatást gyakorolhat rájuk. Az a Freud-féle elmélet, amely szerint *minden cselekvés*, munka, tanulás, érzés valamely „sub limine” lappangó traumából fakad, ma még egyáltalán nem igazolt tény. Azonban még ez a feltevés is arra tör, hogy a trauma feltárása után az eddig ismeretlen tényezőt kiküszöbölje és így a szellem független érvényét biztosítsa.⁵¹

A lélektani deterministák legfőbb érve az, hogy a választás és döntés csak képzelet játéka, mert a valóság az, hogy mindig *a jobbat* választom. Pl. Miért ülsz itt? – kérdezem. A felelet lehetne: mert így akarom. Pedig a valóság az: mert nekem így jobb... Vagy választást engedek két óra között: az egyik aranyóra, a másik vasból van. Az aranyóra természetesen értékesebb, tehát azt választom. De ha mégis előfordul, hogy valaki a vas órát választaná, akkor az igazi indító ok az a vágy, hogy szerény embernek tartsák: tehát mégis – alanyi megítélésből – *az értékesebbet választotta*. Aki bünt követ el, azt is azért teszi, mert valami jót lát benne... Lám, mindig a *jó* a döntő!...

Ezekre az ellenvetésekre röviden azt feleljük, hogy megpróbáljuk kimutatni, hogy nem a kívülálló, választandó *tárgy a nagyobb jó*, hanem *mi, magunk minősítjük jobbnak a tárgyat*, így tehát nem a *tárgy önmagában a nagyobb jó*, hanem az én színezésem teszi ilyenné. *Éppen ebben a személyes döntésben rejlik a szabad akarat*; ami már akkor dolgozik a választás munkájában, amikor a dolgokat színezni kezdi. Ahol nincs szabad akarat, a külső tárgy az, ami köt; hol pedig van szabadság, ott én vagyok az, aki döntök.⁵²

Mivel pedig ez a színezés és ezen alapon történő döntés az emberi természet lényeges tulajdona, épp ez a természetes folyamat nemcsak lehetővé, hanem egyenesen szükségessé teszi a nevelést. Igen sokat kell tanulnia, nevelődnie az embernek, amíg arra a nivóra jut, hogy *nagyobbnak* tudja tartani az érzéseket izgató véges jóval szemben a felsőbbrendű metafizikai javakat. Hosszas és nagy szellemi erőfeszítést kell kifejtenünk, ha azt akarjuk elérni, hogy az erkölcsi értékkel bíró ember értéknek találja a lemondást vagy szeretetgyakorlatot.⁵³ Az emberek gyakorlati életéből is igazolhatjuk, hogy a nevelés a bűnöst szent életűvé változtatja. Ez a nevelés pedig arra épített, hogy a régen jónak tartott cselekedetet most rossznak minősítse az ember, így azután azért tudott szembeszállni a bűnös gondolattal, mert erkölcsi felfogása elvetendőnek ítéli az ingerlő csábítást.

Rousseauval kezdtem, Rousseauval végzem. Még ha lehető volna is a nevelés – mondja –, kár minden erőfeszítésért, mert a kulturális élet nem szolgálja az ember boldogságát. Kár tehát a szellemi erőket felébreszteni, kár a lélek szárnyait kifeszíteni, mert az elégedetlenség és boldogtalanság útjára juttatjuk az embert. Rousseau az azt lehetne felelni, hogy a nevelést nem szabad összezavarni a boldogság kérdésével. *A nevelés a rejtett életerők ébresztgetése és kiegészítése, a boldogság pedig a kialakult lelki erők harmóniája*.

Aki az elsőt eléri, az megnevelt ember; de még nem biztos, hogy boldogabb-e annál, akiben pihennek a tehetségek, következésképpen nyugosznak az igények is.

Szerintünk a lélek minden tehetsége kifejllesztendő, hogy így tökéletes legyen az élet. A boldogságot pedig úgy kell szolgálnunk, hogy harmóniát keressünk összes igényeink között. Mindenki felemelkedhet – a maga lelkiségének megfelelően – olyan életnívóra, amelyben boldog lehet. Aki mást erre a belső összhangra tud nevelni, az a nevelés művésze.

⁵¹ Freud: Über Psychoanalyse. Leipzig und Wien, 1910.

Dr. S. Freud: Über den Traum. Wisbaden. 1901.

Dr. C. Jung: Der Inhalt der Psychose. Leipzig, 1908.

Ferenczi: Lélekelemzés. Bpest, 1910.

⁵² Notter A.: A szabad akarat. Bpest. 1908. Nagy Lajos: A kath. ker. szelleme. Bpest. 1913. „... akaratunk két alaptévékenysége, az önkéntelen indulat és a szabad elhatározás egymással szorosan összefüggnek. Maguk ezen önkéntelen indulatok képezik a szabad elhatározás szükséges előzményét, szabad akaratunk kellő felszerelését: dispositio proxima.” (Dr. Hanauer A. István: Az önkéntelen indulatok és szabad elhatározások. Különlenyomat a „Bölcséleti Folyóirat” 1899-i évfolyamából.)

Dr. Nánássy L. D.: A szabadakarat bölcséleti, jogi és orvosi szempontból. Bpest. 1930. Különlenyomat-a Religióból.

⁵³ Payot rosszul értelmezi a szabad akaratot, ha azt hiszi, hogy az egyszerű „fiat”-ot jelent; a szabad akarat olyan szellemi döntő erő, amelyre készül, nevelődik az ember. (Payot: Az akarat nevelése. Bpest. 1912, 63. l. Ford. Weszely Ödön.)

Az életre nézve ez az igazság: Az ember életképességeket hordoz, tehát fejlődési vonalat mutat; de a fejlődés készségei nem maguktól bontakoznak ki, tehát szükséges a nevelés, hogy szolgálhassa azokat a módokat, amelyek segítségével kialakul a *teljes ember*. Ha pedig ilyenné fejlődött az egyén, akkor úgy látja, rendezi élete célját és életkörülményeit, hogy megszerezheti a maga és embertársai számára a földön elérhető boldogságot, a harmonikus életet.

5. A nevelés akadályai és határai.

A nevelés lehetősége mellett számolni kell a nevelést korlátozó tényezőkkel is. Bár az emberi életet olyanná alkotta a Teremtő, hogy testi és lelki vonalon tökéletesebbé lehet, mégsem következik belőle, hogy a földön elérhető a *teljes* kifejlődés.

Az tehát a kérdés: mik a fejlődésnek akadályai és mik a nevelés határai?

a) A fejlődés akadályai egyrészt testiek, másrészt lelkiek. Úgy a testi, mint a lelki tényezők két részre bonthatók: vannak mindenkit kötők, azaz egyetemesek és vannak egyes embert kötők, azaz egyediek. Az egyes embert gátlók ismét két részre oszlanak: öröklött és szerzett tényezők.

A *testi életet* befolyásolják a törekvések és az életkörülmények eltolódásai. Az ember tevékenysége és munkájának eredménye ugyanis nem teljesen a helyes célkitűzéstől függ. A belső erőfeszítések esetén is sokszor érezzük erőinknek akadályait. Mindnyájunkat lenyűgöznek a testi élet törvényei. Testi életfejlődésünk és szellemi kialakulásunk is törvényektől függ.⁵⁴ A tudás felvétele az agyrendszerrel kapcsolatos. A fokozati működés már egyedi kérdés, de egyetemesen mindenkire áll, hogy az agyrendszer segítségével fogadja be a nagy világot. Állandó munkát szeretnék... Nem tehetem, mert a szervezetem berendezése olyan, hogy közben meg kell pihennem. Ez nem azt jelenti, hogy egy-két éjjelt nem tehetnék nappallá, hanem azt, hogy általában pihenés nélkül nem lehet élni.

Az agy-rendszere mindenkinek más. Az erőbírás is eltérő. Mindenki egyedileg is akadályokkal küszködik. Még az érzékszervekre is áll ez a különbség. Mindenki másként lát és másként hall. Az egyik ember szemüveget visel (távollátás, közellátás), a másik csak az erősebb hangra figyelmes. Az egészséges emberre azt mondjuk, hogy normális, a betegre, hogy pathologikus.⁵⁵ De mit jelent ez? Azt, hogy egyikben ilyen, a másikban pedig más a belső szervezetnek iránya, vagy a működés üteme. Ez az egyénileg adódó irány és ütem adja egyúttal a fejlődés gátló körülményeit. A testi fejlődés egyéni gátló körülményei részben öröklöttek, részben pedig szerettek.

A *lelki életre* gondolva, megkülönböztetünk hétköznapi, intelligens és zseniális embereket. Mindenki más és más a szellemi élet. A művészi érzék is eltérő bennünk. Egyiknek füle nem érzékeny a zene ütemes dallamára, a másik nem ért a színekhez. Neki mindegy, hogy a kék mellett zöld van, vagy piros. A harmadikat csak a nagyság méretei érdeklik, de a külalak harmóniáját vagy diszharmóniáját nem veszi észre. Erkölcsi szempontból is különfélék vagyunk. Vannak szentek és vannak „morál insanity”-típusok. Vannak és lesznek mindig olyanok, akik csak az anyagi dolgok iránt bírnak érzékkel és a vallás, a metafizika iránt érzéktelenek. Ez olyan lelki akadályt jelent, amely állandóan odatornyosul az örök tájak elé.

Az is leszögezhető, hogy egyes beteges jelenségek az értelem tiszta látását vagy az akarat szabad érvényesülését korlátozzák. Ilyenek az idegbajosok, a főbiában szenvedők, a skrupulózusok. Bár sok esetben ezek a testi állapotra visszavezethető elváltozások testi és lelki módszerekkel meg-nevelhetők, mégis az életet kötő hatalmuk világos. Pl. Aki nagyfokú akaratgyengeségben szenved, azt arra nevelhetjük ugyan, hogy kis dolgokat tegyen, de erős akaratú döntéseket nehezen végeztethetünk vele.⁵⁶ Végül is számolnunk kell a szellemi élet korlátaival! Puha fából még Michelangelo sem tudott volna Mózes-szobrot faragni; ahhoz márvány, mégpedig carrarai márvány kellett. Akinek szellemi élete zavaros, azzal is próbát teszünk, de számításba kell vennünk, hogy csak alacsonyabb élet-nívóra tudjuk fel-emelni.

⁵⁴ Az anatómia és élettan, továbbá az egész lélektan mind ezeket a törvényszerűségeket tárja fel. Sőt a test és lélek kapcsolata is természettörvényekre utal. (Lásd: J. Ranke: Der Mensch. I. Bánd. Wien-Leipzig, 1911. 2-3. Teil. K. Kraepelin: Einführung in die Biologie. III. Auflage. Leipzig, 1922. O. Hertwig: Allgemeine Biologie. Sena, 1912. Kretschmer: Körperbau und Charakter. Berlin, 1929. Kronfeld: Perspektiven der Seelenkunde. Leipzig, 1930.)

⁵⁵ Testi elváltozások, kóros képződmények (struma, angolkór, stb.), bacilusok támadása (gümőkór, tífusz, szifilisz, stb.), szervi működési zavarok (gyomor, szív, mirigyrendszer, stb.) érzékszervi hibák zavarják az életfolyamatot.

⁵⁶ Payot: Az akarat nevelése. Bpest. 1912. Förster: Schule und Charakter. Zürich. 1912.

A gyakorlati élet terén igen gyakori, hogy *fixa ideák* vezetnek az egyes embert.⁵⁷ Pl. találunk embereket, akik azt hiszik, hogy még az erkölcsi élet terén sem érhetik el az Isten követelte életfokot, íme egy belső életakadály! Az ilyen lélek maga megállapítja, hogy bukásait ez a fixa idea okozza és ennek dacára mégis hirdeti, hogy neki már minden mindegy. Nem azt mondja, hogy most már nem megyek oda, ahol elestem, hanem azt mondja: rajtam semmi sem segít. Gyakorlati munkámban magam is találkoztam olyan gyerekekkel, akinek két fixa ideája volt. Az egyik: *úgyis mindegy*; ez a bukások után lépett fel. A másik az erkölcsi sikerek nyomán kísértett: *hogyan is érdemlem én ezt a boldog, tiszta életet*. Ez a szegény lelkibeteg tudta, hogy ez a kettősség nagy hiba, mégis követte. Beszéddel, oktatgatással, hosszas magyarázattal semmi eredményt sem lehetett nála elérni; de szeretetteljes, megértő kezeléssel megváltoztatta életét.

A lelkiélet terén erősen gátló a *skrupulózus, aggályoskodó* lelkiület. Az ilyen embert nem lehet meggyőzni elfoglalt álláspontjának helytelenségéről. Neki mindig van valami új felelősséges nehézsége. Sokszor komikus kicsiségek nyomán érez nagy erkölcsi felelősséget. Az egyik pl. attól retteg, hogy mások életét állandóan veszélynek teszi ki. Hogyan? – kérdeztem. „Úgy – felelte –, hogy a dinnyehéjat nem rugóm félre az utcán, abban eleshetnek emberek, kitörhetik lábukat és esetleg családjukat nyomorba dönthetik.” És szenvedett a vélt mulasztások felelőssége alatt.⁵⁸

Az aggályoskodók egyik típusa a *félelem-* és a *bizonytalanság-érzéssel* küszködő ember.

A *félénk* emberek állandóan tetteik hátterét kutatják; valami kapcsolatban mindig reátalálnak a bűnre és ez a tudat következetesen üldözi őket. Akármit mondunk nekik, mindig találnak még néhány nehézséget, ami miatt szinte nem is lehet rajtuk segíteni. Ha azt mondja nekik az ember: nem kell vele törődni, akkor azt mondják: ez laza ember. Gyakran azzal állnak elő, hogy a kínált álláspont túl könnyű, tehát nem lehet az Isten útja. Azt el tudják hinni, hogy az ő saját életútjuk járhatatlanul nehéz, de azt sehogysem tudják befogadni, hogy az Isten útja könnyebben járható. Arra gyakran gondolnak, hogy van keskeny út és van széles út, de elfeledik, hogy az „én igám könnyű és az én terhem édes”. (Mt. 11,30.) Van olyan ember, aki minden bűnt megtalál magában. Ez az ember csak úgy tud győzni, hogy az élet összes bűnét bekapcsolja; de még mindig attól fél, hátha van valami, amit ebből a mindentől kifelejtett.⁵⁹

A lelki kötöttségnek egy csodálatos adata a *bizonytalanság érzése*. Van ember, aki képtelen arra, hogy határozott ítéletet mondjon, vagy határozott álláspontot foglaljon el. Volt egy elsőrendű matematikus iskolatársam, aki sohasem mondott határozott feleletet. Ha azt kérdeztük tőle, hogy mi a számtanpélda eredménye, „talán öt” – felelte. – Miért talán? – kérdeztük. „Mert esetleg elhibázhattam”. – Vannak olyanok, akik a bacilusoktól félnek. Semmit sem mernek megfogni. Vannak tériszonyban szenvedő emberek. Nem tudna pl. keresztül menni az utcán. Behunyta szemmel kell őket keresztülvezetni. Vannak, akik sötét szobában nem mernek maradni; de ha fűtyülnek, vagy behunyják a szemüket, rögtön bátrabbak. Hogy ezek a lelki eltulodások befolyásolják az akaratot és gátolják a nevelést, az természetes.

Ezeket a különös egyedi vonásokat vagy szerzi, vagy örökli az ember. Ez olyan határkérdés, ahol borotvaélen jár a kutató. Ribot arról ír, hogy a lélek is örökölhet készségeket.⁶⁰ A katolikus álláspont ellentmond ennek. A lélek Istentől jön, tehát a szülőktől nem hozhat semmin tehertételt. Az igazság

⁵⁷ P. Janet: Les Névroses. Paris, 1909. 4-16. l.

⁵⁸ „Es bezeichnet gewisse krankhafte, wahnwitzige, hartnässige Ideen, die einen enorm schweren Charakter annehmen und bedeutende Strömungen verursachen können. (16. l.)

Die geistigen Zwangvorgänge:

Die Systematischen Mentalmanien.

Manie des Schwankens.

” des Fragens.

” der Weissgang an dem Zufall.

” der genauer Bestimmtheit.

” der Ziffern.

” Sder Nachforschung.

Onomatomanie.

Manie der Vorsicht und der Wiederholung. (74. l.)

A. Gemelli: Skrupulosität und Psychastenie. Regensburg, 1915.

P. Janet: Mint fent. 44. l.

⁵⁹ Hasonló ehhez az a kezdő orvosnövendék, aki a professzor előadása nyomán minden betegséget magán érez.

⁶⁰ Ribot: L'hérédité. Paris, 1894.

abban az irányban keresendő, hogy a testi életműködések kisebb vagy nagyobb eltolódása miatt a lélek hol nagyobb, hol kisebb erővel tudja csak éltető szerepét betölteni. Mikor az ember alszik, akkor a lelke csodálatos passzivitásban van. Érdekes azonban, hogy felsőbbrendű erkölcsi pályára beállítva anynyira beleidegződik az ember lelki élete, hogy álmában éppúgy hadakozik a rossz gondolatok ellen, mint éber állapotban. Ez arra vall, hogy, aki begyakorolja magát valamire, annak lelke még akkor is dolgozik, mikor öntudaton kívüli állapotba mélyed. A lelki állapotot nem öröklí az ember, hanem csak bizonyos testi hajlamokat. Részezes ember családjában erős az iszákossági hajlam. Terhelt ember családjában a szexuális életre is hajlamos az utód.⁶¹ Az öngyilkosoknál is van hasonló készség. Ezeket a hajlamokat pontosan meg lehet állapítani; statisztikát készítenek róluk. Ezek valóban örökölhettek, de nem úgy, hogy az apa lelkének hibáját öröklí a fiú lelke.

Az önhibánkon kívül hordozott tehertételek mellett szerzett terhekkkel is kell számolnunk. A lelki élet terén széles a szerzési lehetőség; a jó és rossz egyformán elsajátítható. A gyakorlati életre hivatkozom. A normális hangolású ember életiránya a jó vagy rossz befolyásolása alatt elváltozik. A súlyos lelki terhekkkel küzdő *nehezebb* harcok után, de eljuthat az erkölcsi élet magaslatára. Aki azt mondja magáról, hogy az élet szent hegyén fog járni, az azon jár. Aki azt mondja: ezt nem lehet, az a síkon marad. Mondhatja a tékozló fiú: Visszatérek atyámhoz; de mondhatja III. Richárd: „Elvégeztem, hogy gazember leszek.”

Ez a megválasztási lehetőség az erkölcsi vonalon elérhető, de már a tudás és művészet területén nem tökéletesen. A tehetségek változatossága arányában fejlődhet ki a szellemi élet. Ennek magyarázata abban az istenadta élettörvényben keresendő, hogy *az erkölcsi élet mindenkinek köteles életformája, a tudás és művészet pedig a kivételesebbek életkincse.*

Mindennek az a neveléstani jelentősége, hogy az ember hordozhat és szerezhethet jó és rossz készségeket – ezek könnyebbé vagy nehezebbé teszik az életutat –, de a testi-lelki tehertételek mégsem teszik lehetetlenné az erkölcsi. Isten felé törő életet. Ez a lényeges. Vannak akadályok, de nincsenek leküzdhetetlen kötöttségek.

b) A kérdések második része így szól: *milyen határokig terjedhet a nevelés?*

Nézzük először *tárgyi tartalom* szempontjából, azután *időrendileg*. Az első azt jelenti, hogy *mivé* nevelhetjük az embert? A másodikban pedig azt keressük, hogy *mikor* kezdhetjük és *meddig* folytathatjuk a nevelést?

Az első felelet két másik kérdéstől függ: először, hogy mily mélységig jut el az értelem? Másodszor, hogy mily távlatok felé hatolhat az emberi élet? Ha ugyanis az ember értelmének zárófalat emel az anyagi világ, akkor lehetetlenség, hogy a nevelő a metafizikai vonalakra is kitolja az ismereteket.⁶² De még kevésbé teheti azt, hogy a végnélküli élet felé irányítsa az ember egész életét.

Ha azonban szoros vizsgálat tárgyává tesszük az emberi ész útjárását, akkor rájövünk, hogy megismerő erőnk nem lehet a földre és az anyagi világra szorítani. Tagadhatatlan az a törekvés, hogy mindnyájan próbáljuk megismerni az anyagnélküli, a fizikán túl lévő dolgokat.⁶³ Ilyen pl. az események okának kutatása. A villany felgyulladás nemcsak azt mondja, hogy *miután* megcsavartam a kapcsolót, *azután* kapott áramot a vezeték; az ember így érzi: *mert* megcsavartam a kapcsolót, *azért* gyulladt ki a körte. Az ész nemcsak *időrendi*, hanem *okozati* kapcsolatot is talál. Ha pedig az okokra találtam, akkor átléptem a fizika határát. A nevelő is nemcsak a dolgok egymásutánját vizsgálja, hanem a cselekedetek okozati összefüggését akarja megállapítani. Ebben a nyomozásban *azután* a végtelen Istenig, a minden életlendület indítójáig jut.

De az emberi szellem nem elégszik meg azzal, hogy értelemben átléphet a végtelen világába, hanem azt is keresi, vajon a bontakozó élet tartalma véges-e, vagy végnélküli.

Le kell szögeznünk, hogy lelkünk belső óhajtással és erős igenléssel követeli az élet végnélküliségét. *Célkitűzésünkben* nem állapodunk meg a földnél, *vágyainkkal* az égben járunk és *erőfeszítéseinkkel* az örök életet szolgáljuk. Nekünk kicsiny a föld, mi az eget áhítazzuk!

Az ember természetéhez tartozik az értelem, az akarat, az érzelem, az esztézis, az erkölcs és a valóság. Ezek az ember lelki tartalmát adják. De ez nem úgy értelmezendő, hogy az élet csak összefoglalja ezeket a részletes élet-értékeket, hanem úgy, hogy minden részletet a végnélküli vonalon és együttesen akarja kifejleszteni.

⁶¹ Lásd 132. l. (A faj és az öröklés.)

⁶² Nagy Lajos: Kath. ker. szelleme. Bpest, 1913.

⁶³ Kant is elismeri ezt a történést, de tagadja, hogy ezt *s* célt a *tiszta ésszel* el lehet érni. Szerinte csak a *gyakorlati ész* követi ezt az útjárást.

Az emberi élet vonalai a kicsi kortól kezdve szerteágaznak. A bontakozás is minden irányban megindul (tudás, akarás, művészi készség, erkölcs, szociális érték, vallás), de szerteágazó elterülés alakjában. Az egész élet a kör középpontjához hasonló, amely a sugarak irányában, de mindenkor harmonikus egyformasággal szélesíti az élet körét. Minden készség pedig szertenylő szögcsár képét mutatja, amely a fejlődés útján több és több tartalmat igényel. Csak az öregkorban áll meg a munka.⁶⁴ De itt is csak azért, mert elkopott a gyarló testi szervezet. Arra volna szükség, hogy meg tudjunk szabadulni a földi ballasztoktól és a lélek közvetlenül tudjon megismerni.

A földi életben minden azon múlik, hogy mennyit tudok megszerezni az érzékek, hallás, látás, stb. útján. De lehetetlen-e, hogy ezen túl terjedjen a lélek felfogó ereje? Még a földi életben is találunk olyan titkos felfogóképességeket, amelyeknek rejtélyes voltát csak most kezdik érezni (pl. távolbalátás, hipnózis). Ma már túl vagyunk azon, hogy *csak* a közvetlen és *érzéki* megismerés lehetséges. De hogy mikor érünk el a teljes és tökéletes megismerés határához, ez még kérdésnek is naivság. *Nincs határ, ahol az ész a megismerés végéhez érne.* A megismerés útja nem az, hogy lezárom a tudást, hanem kitárom. Nincs határa a tudományos megismerésnek sem, hogy volna tehát vége a tökéletes ismeretnek?

Szellemi életünk lényeges részét alkotja az esztétikai élet is. Esztétikán azt értem, hogy a szépet iparkodunk megtalálni zenében, vonalban, színben, alakban, anyagban és tartalomban. Hol van ennek a vége? Sehol. A művészet a századok folyamán egyre másként látta meg a szépet.

Az erkölcsi élet vonalán van-e határ? Van-e olyan ember, akiről azt lehetne mondani, hogy tökéletes emberpéldány? Az emberiség egyetemét az erkölcsileg összeomló sárembertől kezdve egészen a szent emberig milliós skála jelzi. Nincs két egyformán kiforrott erkölcsű ember a világon. És nincs ember, aki azt mondhatná: én már befejeztem erkölcsi kialakulásomat.

A vallás területén lehet-e határ? Isten lelkét birtokolom. A dogmatika azt tanítja, hogy az örök élet nem elpihenést, hanem az Isten létébe való állandó elmerülést jelent.⁶⁵ A „requies aeterna” nem azt jelenti, hogy pihen minden. Ez a himnusz az örök életet jelzi, amely élet belső tevékenység, Istennel való misztikus kapcsolat. Amennyit a földön szereztél, annyival lépsz át az örök életbe, ahol a szerzett erők érvényesülése következik.⁶⁶ Az örök élet mozgás, örök birtoklás és az Isten színről-színre való látása. Ez pedig továbbra is elmélyedés, alá-szállás és a Végtelenségben való fokozatos és állandó kielégülés.

Mindez azt jelenti, hogy nem lehet az életet a vallás vonalán se lehatárolni.

Mivel a Mindenható az ember számára a vég nélkül bontakozó örök életet tűzi ki célul és mivel ezt a célt szinte belső szükségszerűséggel keresi, azért világos, hogy a nevelés határait megszabni lehetetlenség. Az igazságot akkor közelítjük meg, ha a nevelésről azt tanítjuk, hogy *az ember nevelhetősége a körülmények figyelembevételével a végnélküliség határáig terjed.*

De mikor kezdődjék a nevelés? Van-e olyan életpont, amelyen kezdeni kell s van-e olyan végső határ, ahol megáll a munka?

A felületes ember elhamarkodva így felelne: 4-6 éves kortól kell kezdeni és a 20-25 évesnél kell befejezni. Ez a megállapítás azonban annyira általános és oly kevésbé mélyen járó, hogy ezt nem lehet a nevelés alapjává tenni.⁶⁷ A nevelés ugyanis reáhatás. Belső és külső erők érvényesítése. Ez azonban nincs összefüggésben sem az öntudatra ébredéssel, sem pedig a jellembeli kiforrottsággal. Az ember életében ugyanis állandóan érvényesítik hatásukat az események. Akár tudjuk, akár nem, ha akarjuk, ha nem. Az élet ütemverése úgy hat, mint a folyó áradata. Sziklát nyaldos, omladékokat sodor és lassú, de biztos munkával alakítja át a parti topográfiát. Nem lehet úgy kiemelkednünk az élet hullámaiból, hogy fodrai ne érintsenek bennünket. Az egész kis gyermeket – akár csecsemő, akár gagyogó már a kicsi – nem hagyja érintetlenül a látott, hallott vagy érzett benyomás. A gyermek maga nem ve-

⁶⁴ Itt látszólag ellenmondás van. A szellemi élet végnélkül bontakozik és mégis a felfogóképesség az öreg korban gyengül. De a szerzett *lelki-kincsek birtoklásának vágya* most is örök.

⁶⁵ Schütz: Dogmatika, II. Bpest, 1923. 540. l.

⁶⁶ Dr. Trikál J.: A lélek rejtett élete. 82. l.

⁶⁷ Wann meinst du, fängt die Erziehung eines Kindes an? Mit sechs Monaten kann es Lächeln mit Lächeln, Ungeduld mit Ungeduld beantworten. Es kann beobachten, genessen und leiden, mit scharfen Sinnen u. in gewissem Masse mit Vernunft. Meinst du es mache ihm keinen Unterschied aus, ob die Ordnung des Hauses vollkommen und ruhig, ob die Gesichter seines Vaters und seiner Mutter voller Frieden, ob ihre sanften Stimmen seinen Ohre vertraut sind, u. selbst die Stimmen der Fremden gütig klingen.” (Ruskin: Menschen untereinander. K. Robet kiadása. Langewiesche. 67. l.)

szi észre az átváltozást, de a nevelő megfigyelheti az alakulást.⁶⁸ A felnőtt ember is így van. Azt hiszi, hogy rá már nem hat semmi. A valóság az, hogy őt is alakítja, idomítja az élet. Külső vagy belső események rányomják bélyegüket életére. Lehet, hogy nem tudja megmondani, hol és minő módon befolyásolták, de a hatás tényét nem tudja letagadni. A nevelő hivatása, hogy mindezt világosan lássa és az életben értékesítse. Nem szabad időhöz kötni a nevelést, hanem a legkisebb kortól kezdve olyan tudatosan kell a reáhatásokat csoportosítani, hogy azok végre is a felsőbbrendű életet szolgálják.

Az egész fejezet csak annyit akart mondani, hogy a nevelés útjába sok akadály gördül, de a fejlődő és mindig bontakozó élet elsodorja a feltornyosuló nehézségeket. Az ember a végnélküli életre teremtett, tehát nevelése is ehhez a beláthatatlan mérethez szabandó. A nevelésnek vannak testi és lelki akadályai, de határai nincsenek.

6. Az eleven emberek.

Elméletileg áttetsző a nevelés lehetősége; szembetűnő az akadályok sokasága és kimutatható a fejlődés végnélkülisége. De ez csak a természetes és természetfeletti életünkben folyó következtetés. Azonban a tapasztalat, a szembetűnő emberanyag is azt mutatja, hogy az emberek aszerint változnak, amint eltérő az adottságuk és más a rájuk gyakorolt befolyások ereje. Az élet azt igazolja, hogy ahány ember, annyiféle az egyéniség.

Minden ember – amint az előzőekben láttuk – szunnyadó erőnek a hordozója. A testi és szellemi élet csirái lappanganak benne. Ezeknek felébresztése, feltámasztása és teljes kifejlesztése a teljes ember kialakítása.⁶⁹ Csak azokban maradnak alvók a behelyezett erők, csak azok maradnak élettemetők, akiknek lelkében nem szólalt meg a feltámadás harsonája.⁷⁰

Nem lehet hivatásunk most az embereknek a változatos sorozatát bemutatni. Itt csak fel akarjuk a figyelmet hívni, amint a *gyakorlati élet* is igazolja, hogy a nevelés olyan erő, amely az ember életét át-színezi. De hogy egész gyakorlati maradjunk, nem tévedhetünk a részletek útvesztőjébe, hanem arra fogunk ráutalni, hogy a nevelés az *öszönös embert szellemi magaslatra emeli*.

a) Öszönös embernek azt nevezzük, akiben még nem ébredt döntően öntudatra a szellem. Az öszönös ember nem maga az életirányító tényező; ő csak hiszi ezt. Valójában rejtett hatalmak alatt áll⁷¹ és ezek uralkodnak fölötté. Ezek az emberek tulajdonképpen nem „én”-ek, hanem inkább tárgyak, mert hiszen nem ők cselekszenek, hanem velük történik valami.

Ennek is ezerféle változata van. A legelső típus az, aki pusztán élvezetvágyból eszik, iszik, alszik. Összes igénye, hogy egyék és igyék. Ez a legfőbb motor. Idetartoznak azok – bár kissé magasabb élet-nívón –, akik a vegetatív életen kívül más földi javak után is mohón kapnak. Ezek szemében a föld, a vagyon, az ezüst, az arany az értékek értéke. Igazi mesebeli Midások, akik azt kívánják, hogy arannyá válják körülöttük a világ. Ezek az emberek nemcsak elképzelések, hanem köztünk járó, velünk élő valóságok. – Felettük állnak azok, akikben a test és vér ösztönei dolgoznak; de ezek az ösztönök nem az élet céltudatos szolgálói, hanem a kéjelgő idegizgalmak okozói. Ezt a csoportot nagyobbítják azok, akikben indulat, büszkeség, harag vagy más fegyelmetlen rémek tanyáznak. Mindezek az emberi élet kényurái; szomorú azoknak a rabszolga-embereknek a helyzete, kiknek hátát vagy térdét ilyen lélekzsarnokok korbácsai roppantják meg.

Amíg rejtett csirában lappanganak, addig parányi hibákban lépnek elénk; amikor azonban erőre kapnak, akkor az emberiség salakját termelik ki.⁷² Az emberben annyi túlzás, rosszra való hajlam la-

⁶⁸ E. Gramauselle: *Le premier éveil intellectuel de l'enfant*. Paris, 1911.

⁶⁹ Dr. Erdey Ferenc a pozitív erkölcsstan mellé állva mondja: „... a helytálló és tudományosan megalapozott katolikus erkölcsstan nem fokozza le a modern ember ambícióit tilalomfákkal és az erényes élet nem az élet megtagadása, hanem a lelkünk mélyén gyökerező szebb és nemesebb hajlamoknak kifejtése”. (Dr. Erdey Ferenc: *Új utak erkölcsstanításunk rendszerében*. Kalocsa, 1926. 65. l.)

⁷⁰ J. Dewey: *Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben*. Bpest. 1927.

⁷¹ Testi erők, testi-lelki tehetségek, öntudat alatti élmények stb. (Dr. R. Wettstein R.: *Az evolúció és a modern örökléstan*. „Természettud. Közlöny.” 60. k. 1928, 398-402. Ford.: Bocskay Ottó.)

F. Lenz: *Die Erblichkeit der geistigen Begabung*. München, 1927.

Freud: *Zur Psycho-Pathologie des Alltagslebens*. Wien, 1929.

O. Dronblüth: *Die Psychoneurosen*. Leipzig, 1911. 171. l.

⁷² A kis gyerekek hibái, apró-cseprő botlásai jórészt ezekből a készségekből magyarázhatók. De súlyos erkölcsi összeomlások is ezekből fejlődnek ki. (F. Nicolay: *Les enfants mai élevés*. Paris, 1923. 261-338. l.)

kik, hogy azok kifejlődése szellemi rabságot teremtenek.⁷³ Az ösztönös ember életének tartalmát tulajdonképpen a világ adja. Ezeknek életörömét a testi szenvedély, vagy az idegzetnek zsongása okozza. Ezek az emberek különféle alakban jelennek meg. Ha a tudomány köntösét veszik magukra, akkor az autonóm erkölcs híveinek mondják magukat.⁷⁴ Ha pedig a hétköznapi ember alakjában kerülnek elének, akkor Shylock vagy Faust kicsinyített kiadásainak látszanak.

Ezek a típusok nemcsak a felnőttek között élnek, hanem a gyermekek világában is fellelhetők. Olyan ez, mint a muzsikában a hangskála. Benne játszik a kisgyermek életében, az ifjú ember lelkében és kibeszél a felnőtt emberből is. Az igazság az, hogy az ösztön indítása hozzátartozik az ember életéhez; de nem olyan módon, hogy követelődzése egyirányú kielégítést igényel, hanem olyanformán, hogy mozdító, indító erejével számolni kell. Az már azután a szellemi hatalommal felruházott, döntő faktornak, az embernek, az „én”-nek kötelessége, hogy kizárhassa a túlzást, lefékezhesse az alsóbbrendűt és a tökéletes szellemi élet szolgálatába állíthassa a mozgató életerőket.

b) A másik csoportban a szellemi életet élő embereknek ezerféle változatát találjuk. Ha a szellemi életben az intelligenciát értem, akkor az „eleven emberek”, a primitívtól egészen a zseniig, hatalmas, egetverő létrát alkotnak. Ennek a létrának minden fokára embersereg kapaszkodik; se két egyforma zseni, se két egyformán visszamaradt ember sincs a földön. A világban kitekintő ember – szellemi életének megfelelően – mindent másképp lát. A primitív ember a dolgok és események sorozatát nézi, a műveltebb a benyomásokat mérlegeli, a tudós, a művész a kultúrát teremti, a szent pedig életté értékesíti!⁷⁵

Az akaratvilág szintén egyik megnyilvánulása a szellemi életnek. Vágyaink sötétbe való kinyúlások; értelmünk azonban fényforrás, amelynek lobbanása azt mutatja jónak, ami igazán jó. A Mikulás-estén édesnek érezhetem a cukorkát, de megérezhetem a kéz jóságát is, amely titokban nyújtja az ajándékot. Az utóbbi esetben mélyebbre látok; az embertestvér szeretetét látom; így azután felé fordul lelkem egész szeretete.

Vannak *igazán* jót akaró és vannak alsóbbrendű élvezetet akaró emberek. Ezek jórésze attól függ, hogy tanításunk, nevelésünk milyen tüzeket gyújtottak fel bennük. Ha ők semmi mást nem látnak az életben, mint a földi és ösztönös élet örömét, akkor minden percnél leszakítják a gyümölcsét. Minek is engednék elmúlni a biztos élvezetet? Vagy, ha a nevelés semmiféle erőfeszítésre, lemondásra nem szoktatta őket, akkor feltétlenül győzedelmeskedik bennük a fellobbanó vágy és bármily alakban, de kielégítést követel az ösztön. Végeredményben itt alvással állunk szemben. A lélek felsőbbrendű erői részben pihennek, vagy ellanyhultak és tevékeny kibontakozásra képtelenek.

A szellemi élet jelentkezése, bontakozása vagy visszamaradása a gyermek életében is megvan. Csak okosan és helyesen kell nézni rájuk és azonnal feltalálunk bennük csirahajtásban minden jót és minden rosszat. Persze, sem túlságos szeretettel, naiv optimizmussal,⁷⁶ sem sötét pesszimizmussal nem szabad nézni a gyermeket. Ha tárgyilag vizsgáljuk, akkor nem fogjuk angyalnak látni a kicsit, sem gonosztevőnek a hibázót, hanem találni fogunk sok jó hajlamot, de látni fogunk rossz megnyilvánulásokat is. Sőt rá fogunk jönni arra is, hogy a jó fejlesztése és a rossz irtása jórészt a neveléstől függ. Észre fogjuk venni, hogy a család, iskola, környezet olyan befolyást gyakorol, hogy megváltoztatja és a lelki élet magaslatára juttatja a gyermeket.⁷⁷

Az egész eszme-futtatás azt mutatja, hogy a szemmel látható gyakorlati élet is arra utal, hogy az élő, konkrété köztünk járó emberek élete nem előzetesen adott, nem meghatározottan kötött, hanem olyanná fejlődhetik, amilyené a nevelő akarja. A nevelés lehetőségét bizonyítja sok elméleti megállapítás, de döntően igazolja az ezernyi és ezernyi „eleven ember”.

⁷³ Dr. Schütz: Dogmatika, I. Bpest, 368. l.

⁷⁴ Nagy Lajos: Kath. ker. szelleme. Bpest. 1913. 63. l.

⁷⁵ Jean Bourdeau „az erő vallása”-t, „a jóság vallása”-t és „a szépség vallása”-t álmodja. Személyesítőül Nietzschei, Tolstoji és Ruskint állítja elének. Az igazság ez: az emberi „lélek-vallása” az igény, amely egybecsengéssel akarja az ember minden vágyát, törtetését, szárnyrakapását kielégíteni. Ezeknek is vannak személyesítőik: sz. Pál, sz. Ágoston, sz. Ágnes, sz. Mónika, sz. Vince. (Jean Bourdeau: A jelenkori gondolkodás mesterei. Bpest, Athenaeum, 127., 163., 177. l.)

⁷⁶ „Wir werden diesen Stern des Morgenlandes über jede Wiege funkeln sehen, wie eine verantwortungsfreudige Liebe ein neues Glied in die menschliche Kette der Geschlechter gefügt hat.” (Ellen Key: Mutter und Kind. Berlin, 59. l.)

⁷⁷ „... a keresztény nevelés magában foglalja az emberi, érzéki és szellemi, értelmi és erkölcsi, egyéni, családi és társadalmi élet összességét, nemhogy azt valamiképpen is kibebbítse, hanem, hogy felemelje, rendezze és tökéletesítse Krisztus példája és tanítása szerint”. (XI. Pius pápa az ifjúság keresztény neveléséről. Bpest. 1929. 65. l.)

II. Az ember, mint az élettani és lélektani törvények hordozója.

Amikor az ember ismertetéséhez jutunk, kettős szempontot kell figyelembe vennünk. Néznünk keli az embert az általános törvények alapján és azután a valóságos élet ezernyi változatában.

Bár tény, hogy az embert testi és lelki törvények adják, mégis igazság az is, hogy a valóságos életben a külső hatások és belső feldolgozások foka szerint egyéni színezést fog kapni minden egyes.

Beszélni fogunk tehát az emberi élet általános, egyetemes berendezettségéről és egyedi különféleségéről.

Lássuk ezeket külön-külön!

A) Általános berendezés.

1. A test szerkezete.

A természettudós mindenre ki terjeszkedő, részletekre bontó munkával kezd a test tanulmányozásához; a nevelő azonban az általános ismeretek feltételezésével azokat a szervezeti berendezkedéseket vizsgálja, amelyeknek különös szerepük van az élet szolgálatában. Az ember élő felfogó-készülék, de befelé és kifelé dolgozó központ is. Szervezetében tehát – reánk nézve – azok a szervek a legjelentősebbek, amelyek megfogják a világ benyomásait (érzékszervek), továbbá, amelyek be- és kivezetik az ingereket és érzetté változtatják (idegrendszer) és végül, amelyek könnyítik, vagy nehezítik, fejlesztik, vagy gátolják az életműködéseket (belső szekréciós, endokrin mirigyrendszer).

a) Az érzékszervek: a szem, a fül, az orr, a nyelv, a kéz és a tapintó felület. Mind az öt olyan eszköz, amely azért fordul a világ felé, hogy megfogja, a központba juttassa és ott értékesítse az élet benyomásait. A látás a környező világ külső alakját, színét, szépségét hozza; a hallás a hangok, ütemek, dallamok egybecsengését szállítja; a szaglással az illatot vesszük észre; az ízléssel az étel hol kellemes vagy kellemetlen voltát érezzük meg; a tapintással pedig a tárgyak érdességét, simaságát, hidegségét, melegségét, nyirkosságát, szárazságát tapasztaljuk. Az érzékszervek tehát a környező világnak sokféle tulajdonságát közelítik meg és azok megfogásaival akarják a tárgyak valóságát közelebb és közelebb hozni mihozzánk.

Az érzékszervek anatómiája⁷⁸ nem lehet tárgya a mi könyvünknek. Minket az érdekel, hogy ezek a szervezeti berendezések *teljesen* egybevágók-e? A környező tárgyak *felfogását, megérzését* ugyanis az érzékszervek szolgálják. Ezek a megfogó eszközök; tehát elsőrendű tényezők a világ megismerésében.

Annyi bizonyos, hogy az érzékszervek nagy alapvetésben egyformák. A szem és fül, az orr és⁷⁸ *A látószerv* (organon visus). A szemgolyó külső burka (sclera) fehérszínű, amelynek az elülső középső részét a színtelen szaruhártya (cornea) képezi. Ezen belül van az ér-hártya (chorioidea), amely a benne lévő pigmenttől sötétszínű. A cornea mögött van a szivárványhártya (iris), amelyet az érhártyával a sugártest (corpus ciliare) köt össze. Ugyancsak a sugártestről kiinduló rostok rögzítik a lencsét (lens crystallina), amelynek elülső fele a szivárványhártyát érinti, a hátulsó felszíne pedig az üvegtest mélyedésébe illeszkedik. Az üvegtest (corpus vitreum) az üvegszerűen átlátszó, kocsonyaszerű test, amely a fénysugarakat zavartalanul átbocsátja, a szemgolyó hártáinak kifeszítésére szolgál. A szemgolyó falának legbelső rétege az ideghártya (retina), amely tulajdonképpen a középponti idegrendszernek a periphériára kihelyezett részlete.

A hallószerv (organon-auditus) két érzékszervnek a kombinációja. A tulajdonképpeni hallószerv és a test egyensúlyának (organon-staticum) szerve. A fül részei: az oválisalakú fülkagyló, a külső hangvezeték, a dobhártya, ezen belül következik a dobüreg, amely magába foglalja a halló-csontocskákat, a kalapácsot, az üllőt, a kengyelt. A belső fül tartalmazza a labyrinthust, amely egységes hólyag és a belsejét egy csavarodó csatorna képezi. Ebben víztiszta folyadék, az endolympha van. Ez szolgál egyrészt a hangrezgések közvetítésére, a középső fülből a hallóideghez, másrészt pedig a test kiegyensúlyozására.

A szaglószerv (organon-olfactus) a felső orrkagyló. Majdnem teljesen az ornyálkahártya régió olfactoriájának nevezett szaglősejteket tartalmazó része béleli ki.

A ízlelő szerv (organon-gustus) a nyelv. De közvetít izérzést a lágyszájpad, a garat hátsó fala stb. is. Az édes ízt főként a nyelv csúcsán, a savanyút az oldalsó részein, a keserút a gyökén érezzük. Az ízézés felfogására a tojásdad, vagy kerek izlelő gombák szolgálnak.

A bőr a tapintás szerve (organon-tactus). De a tapintó érzésen kívül a meleg, a hideg és a fájdalom érzését is közvetíti, tehát t. k. összetett érzékszerv. Úgy az érzést közvetítő idegrostok, mint az ingerfelvételre szolgáló idegvégződések vagy az idegvégtestek specifikusak. A tapintásra szolgál a bőr alatti kötőszövetben lévő Krause-féle végbunkó, a melegérzést a hosszúkás ruffinitestek, a fájdalomérzést a bőrben levő szabad idegvégződések segítségével fogjuk fel. (Dr. May I.)

nyelv, a bőrfelület belső szerkezetét megállapítható összetevők alkotják. Ezért lehet ezeket részletesen leírni. De az is bizonyos, hogy alaktanilag, továbbá összetételét, illetőleg működésüket tekintve, tökéletes az eltérés.⁷⁹ Ez pedig reánknezve azért jelentős, mert ezek a kicsiségekben való eltolódások másképpen és másképpen mutatják a világot; az eltérő bemutatás pedig eltérő lelki diszpozíciót okoz; a lelki diszpozíciók pedig más és más kezelést tételeznek fel.⁸⁰

Az érzékszervek nagyvonalú egybevágása, továbbá részletes eltérése mellett az is bizonyos, hogy a világ csak az ő útjukon át közeledik az emberhez.⁸¹ Az érzéki megismerésnek, továbbá a fogalomalkotásnak eszköze az érzékszerv. Itt tehát olyan megkööttséggel találjuk magunkat szemben, amelyet bele kell számítanunk az ember nevelésébe.

b) A világot az érzékszervek fogják fel, de a hatás közvetítése és felfogása az idegrendszer⁸² feladata. A mi beállításunkban annyiban jönnek számításba, hogy továbbító eszközök a központi felfogó szervhez.

Az emberi koponya azért erős csontszerkezetű, hogy védelmet találjon benne a legfontosabb szerv, a központi idegrendszer. Ha erős testi munkát végzünk, akkor az agyban nagy elváltozás történik. Aki sokat ír, az az ujjában érez fáradtságot, pedig az agyban megy végbe az a folyamat, amely a fáradtság és fájdalom érzetét kelti. Az embert úgy alkotta a Teremtő, hogy *hózzá* beléphessen a világ és ő kilépessen a világba. Az érzékek az ajtók, az idegrendszer a folyosó és út, a központi idegrendszer a felfogó készülék, íme, ismét egy nagy élettörvény áll előttünk: nincs fölfogás az idegpályák nélkül. Hiába mondaná valaki, hogy nem törődik a test szerkezetével. A szervezetet, az idegrendszert nem lehet kikapcsolni az életből! El kell ismernem azt a kötöttséget, amely a testi életben megállapítható.

Ez azután két neveléstani következtetést enged. Először azt, hogy az idegrendszer anatómiai vagy élettani eltolódása másképpen közli a világot, de másrészt azt, hogy tevékeny ember szellemi és erkölcsi erőfeszítése is eltérő ütemet mutat.⁸³

c) Az emberi szervezetnek harmadik, ránk nézve igen jelentős része: a *mirigyrendszer*.⁸⁴

A belső szekréciós mirigyek az emberi test szervezetének gócai, amelyek „hormon”-nak nevezett váladékot választanak ki és kivezető-cső nélkül közvetlenül juttatják a véráramba. Épp ezért nevezik belső szekréciónak, mert így szembe helyezik a kivezető-csővel bíró mirigyrendszerrel (pl. a nyalkamirigyekkel). A nevelés kérdését illetőleg minket leginkább a hypophysis,⁸⁵ az epiphysis,⁸⁶ a pajzsmi-

⁷⁹ Pl.: A szemlencse alakja, a renehártya felfogóképessége nagy és széles eltérést mutat.

⁸⁰ A nevelő kénytelen számolni a rövidlátással, a tompább hallással, akadozó beszéddel. (Gyógypedagógia!)

⁸¹ A hipnotikus állapotban való felfogás, vagy a hiperesztézis ma még nem olyan világosak, hogy az érzékszervek kizárását határozottan igazolják.

⁸² „A központi idegrendszer a koponyaüregben fekvő tömegesebb részből, az *agyvelőből* és a gerincvelőben elhelyezett hosszúkás, hengeres részből, a *gerincvelőből* áll, mely két rész az öreglikon át külsőleg kifejezett háttár nélkül megy át egymásba.” (Schaffer: Elme- és idegkörtan. Bpest, 1927. 130. 1.)

Az idegrendszer az ingerület képzésére és vezetésére szolgál. Az agyvelő alapjáról indul ki a 12 pár agyideg, a gerincvelőből a 31 pár gerincvelői ideg, melyeknek a rendeltetése az ingerek szállítása. A perifériás idegrendszerhez tartozik az agy és gerincvelői idegeken kívül az autonóm idegrendszer, mely a gerincvelő előtt párhuzamosan elhelyezett dúcokból (ganglia-sympatica) és az ezekből kiinduló idegfonatokból (plexus sympatici) áll. Nevét onnan nyerte, hogy az agytól és a gerincvelőtől bizonyos fokig függetlenül látja el a zsigereket idegerekkel. (Dr. May I.)

⁸³ Az idegfeszültségek, beteges elváltozások jelentőségét később részletesen ismertetjük. Most legyen elég annyi, hogy reáutaljunk, hogy az agysérülés, idegpálya-roncsolódás, agy-sejtszerteválás stb. működési zavarokat, kieséseket és szellemi eltompulást (pl. demencia praecox-t) okoz.

⁸⁴ A tulajdonképpeni endokrin-mirigyek:

1. az agyfüggelék (hypophysis cerebri), 2. tobozmirigy (corpus pineale), 3. a pajzsmirigy (glandula thyreoidea), 4. a mellékpajzsmirigy (glandula parathyreoidea), 5. a mellékvese (glandula suprarenalis), továbbá a glandula intercarotica, a para ganglionok és talán a glornus coccyguin is. De ezeknek működése még nem tisztázott.

Más irányú működés mellett kifejezetten endokrin szereplésük is van a következő szerveknek: 1. gátormirigynek (thyirms), 2. a májnak (hepar), 3. a hasnyálmirigynek (pankreas), 4. a herének (testis), 5. a petefészeknek (ovarium). A két utóbbi szaporító sejteket is termel, 6. a vesének (ren), 7. a lépnek (lien).

⁸⁵ A *hypophysis, agyfüggelék*, kb. ½ cm-nyi vékony kocsánnyal függ össze az agyalappal és pedig annak középső részével. Ez a kis mogyorónyi szerv tölti ki a csontos koponyaalap „török nyergének” (sella turcica, egy nyereghez hasonló csontképződmény) vájulatát. Három lebenyre osztható. A hormonműködés szempontjából elülső része a legfontosabb.

⁸⁶ A nagy és középagy határán foglal helyet a tobozalakú, borsónyi *tobozmirigy (epiphysis; corpus pineale)*.

rigy,⁸⁷ a thymus,⁸⁸ a lép,⁸⁹ a mellékvesék⁹⁰ és a nemi élet mirigyei⁹¹ érdekelnek. A mirigyek azokat a váladékokat termelik, amelyek az életkerekek perdülését előmozdítják.⁹² Jelentőségüket régen kevésre becsülték,⁹³ most azonban neveléstani értékükről is külön kell szólnunk.

Nem szabad megütközni azon, hogy nem beszéltünk kimerítően a csontszerkezetéről; hiszen bármelyik szerv szerkezetéről köteteken keresztül lehetne írni. Akit ez érdekel, az anatómiát vesz elő. Aki a. belső szervezet működését kutatja, az élettant fog tanulmányozni; aki a mirigyrendszerrel akar bővebben megismerkedni, az Weil, Kretschmer, Kronfeld könyveit forgatja. Akit azonban az emberi test szerkezete csak *neveléstani* khatásaiban érdekel, az a benyomásokat megfogó (érzékszervek), szállító és felfogó (idegrendszer és agy), erősítő és gátló szerveket (mirigyrendszer) tanulmányozza. Mindezeket pedig azért, hogy a természetben rejtőző élet-törvényeket megismerje, kötőerejüket tudomásul vegye és a maga céljai érdekében kamatoztassa.

2. Az ember belső életfolyamatai.

A testszervezet az ember sztatikája, a mozgás, a tevékenység az élet dinamikája.

A testszervezet sztatikai ismertetése után az emberben végbemenő életfolyamattal kell foglalkoznunk. Egészen világosan megállapítható, hogy az emberi szervezet – a sejteken és az embrión kezdve – nem befejezett, hanem alakuló, a régieket kivető, újakat termelő bontakozás. Az életben változatosan helyet talál a fokozódó nagyobbodás, tökéletesedés, szétesés és összeomlás is. A szervezet annyira elváltozik, hogy hét év alatt minden parányi sejt újjá alakul. Az átalakulás azonban lassú és észrevehetetlen. Még alakilag sem vesszük észre a megújulást, mert az új teljesen felveszi a régi alakját. Az egyed életében azonban a nagy bontakozás, a gyűjtés a domináns. Ezt a munkát – szétválasztással, kivetéssel együtt – a *vegetációs élet* bonyolítja le.

Az ember embrióból alakul és fejlődik. Ez a folyamat legnagyobb részben *tudat alatt* és *befolyásolásunk nélkül* megy végbe, de vannak olyanok is, amelyeket *magunk indítunk*. Azt azonban megjegyezhetjük, hogy még a vérkeringésre, bélműködésre, stb. is gyakorolhatunk bizonyos hatást.

Lássuk most ezeket egyenként.

a) *Tudatunktól független életfolyamatok.*

Tudatunktól nem függő életfolyamat a *sejtképződés*. Tudjuk, hogy minden pillanatban új és új sejtképzés történik. A kisgyermek eleven, mozgékony. Azt mondjuk: játékos. Aki azonban az élettannal is foglalkozik, az a gyermek játékát abból *magyarázza*, hogy a sejtek kettéhasadásához szükséges a nagy mozgás; tehát azért játszik állandóan a gyermek. Lám, már betegsége idején nyugodtan fekszik.

⁸⁷ A *pajzsmirigy, thyreoidea*, nagyjából patkóalakú, páratlan szerv, melynek szilványi, vaskos szárai oldalról fogják közre a gégefő ú. n. pajzsporcat (innen a neve). A jóval keskenyebb összekötő része a légcső legfelső részén fekszik harántul. Szerkezete nagyon hasonlít a valódi mirigyekéhez, kivezető csöve azonban nincs. Váladékát a pajzsmirigyhormont, közvetlenül a véráramba juttatja.

A *mellékpajzsmirigyek, parathyreoida*, a pajzsmirigy oldalsó szárainak hátsó részében vannak, de azért attól teljesen függetlenek. Többnyire 2-2 van belőlük mindkét oldalon. Kicsinyke, alig borsónyi szervek.

⁸⁸ Közvetlenül a szegycsont alatt, a két tüdő között lévő nyelvalakú és nagyságú szerv a *thymus, gátormirigy*, A gyermekkor szerve, mert kb. a 15. életév után visszafejlődik, sorvad. A felnőtt korban már egy főképpen zsírszövetből álló, hasonló alakú, de vékonyabb képződmény van a helyén. Visszafejlődése néha késik, vagy elmarad és idősebb korban is megtalálhatjuk a thymust. Csecsemőmirigynek is nevezik.

⁸⁹ A lépet csökevénynek tartották. Ma vértisztító szerepe vitán felül áll.

⁹⁰ A *mellékvesék, glandula suprarenalis*, kissé lelapított, páros szervek. Sapkamódjára fedik mindkét oldalon a babalakú vesék felső részét. Egymástól független működésű két részének: a kéreg- és velőállományoknak összenövéséből keletkezik.

⁹¹ A *here, testis*, férfi ivarmirigy. Belseje legyezőszerűen apró rekeszekre osztott; minden rekesznek külön kivezető csövecskéje van, mely csövecskék együtt a mellékherét alkotják. E kivezető csövecskék egyesüléséből keletkezik a here kivezető csöve, amely a lágycsatornán halad át és a húgycsőbe torkollik.

⁹² A női ivarmirigy a *petefészek, ovarium*, ugyancsak páros szerv. Az ovariumok a hasüregben foglalnak helyet a kismedence felső határán, mindkét oldalon 10-12 cm-re a méhtől. Alakjuk, nagyságuk lelapított szilváéhoz hasonlít. Nincs kivezető csövé. Termékük a petesejt, mely a nemi érettség beálltával havonként, a ciklus alkalmából mintegy kilökődik a petefészekből. A petefészekhez a méhkürtök rojtjai simulnak és a rojtok közvetítésével a méhkürtön át jut az elszabadult, alig mákszemnyi pete a méhbe. (Dr. Kovács István.)

⁹³ Starling (1905) a mirigyek váladékait *hormon*-nak vagy *incretum*-nak nevezi és működésükről azt állapította meg, hogy a váladék *ozmózis* útján jut az őket behálózó nyirok vagy vérhajszalerekbe és ezek szállítják rendeltési helyükre. (May I. dr.)

Azért, mert a szervezet nem új sejteket képez, hanem erőit a betegség leküzdésére koncentrálja.

Ugyancsak tudatunktól független tevékenység a *táplálkozás*. A sejtképzés főszköze a táplálkozás. Senki sem tudja, hogy a szervezet hogyan végzi a táplálék fölszívásának munkáját. Csak a folyamat egymásutánját ismerjük, de az élettani munka tudatunk alatt megy végbe. A szervezet nemcsak szénhidráttal, hanem oxigénnel is táplálkozik. Hogyan végzi ezt, azt senki sem tudja; a hiányát azonban nagyon is érezzük. Ha kénnel telített szobába lépünk, *azonnal* köhögés fog el bennünket. Az elvonását megérezzük, az oxigén felszívását nem nagyon vesszük észre. Ugyanígy vagyunk az éhséggel. Ha a szervezettől elvonjuk az élelmet, akkor azonnal fájó érzés lép fel és keressük az élelmet. Ha azonban az egészséges természet megkapja az igényelt táplálékot, akkor az ember egyáltalában nem érzi az erőfelszívódás nagy munkáját. (Pl.: étel-ital biokémiai átalakulása!)

Hasonló a *véredényrendszer* belső munkája is. A vér az emberi szervezet nagy szállítója. A véredény a szervezetben a vasúti hálózat, a vér a szállító és szervesen átfórmáló erő. Ezt a titkos munkát nem *érezzük*, de viszont azonnal kellemetlen közérzet lép fel, ha a szállítás szabálytalan. Ha gyorsabban gördül a véráram, akkor lázban ég a beteg. Ez már valamelyes támadás elleni védekezés! A szív rászorul, hogy valahova nagyobb mennyiségben szállítson anyagot! De az elsatnyulás is baj. Miért hidegedik meg a halálos beteg végtagja? Mert lassú a véráram mozgása. Miért dagad meg a nagybeteg lába? Mert a szív elvesztette nyomó, préselő *erőjét*.

Idetartozik a sejtképzésen, az élelem belső fölszívásán és a vérműködésen kívül – az *idegpályák* működése. Azt nem tudjuk, hogy hogyan szalad át az idegpályán a benyomás, de azt ismerjük, hogy minden inger a központba tör, ahol *éretté* és érzéssé változik.⁹⁴ Kissé durva, de elképzelést könnyítő analógia lehet a telefonvezeték, amelyen átszalad az áram. A tényt ismerjük, de a mód homályban marad. Az áramhullám azután rezgésbe hozza a membránját és mi halljuk a beszédet. A tapintás is megrezdíti az idegszálat, az érzet átszalad az idegpályán, a központban jelentkezik és tudattól függetlenül érzéssé változik.

b) *A tudattól függő életmegnyilvánulások.*

Először is le kell szögezni, hogy a tudat alatti funkciókat is lehet tudatosan befolyásolni. Pl. a nyálkamirigyeket tevékenységre lehet bírni, ha ínyingerlő dologra gondolunk; az anyagcserét erősíteni lehet, ha sokat mozgunk, a sejtképzést is meggyorsíthatjuk, ha magaslati levegőn vagyunk, stb.

De különleges és egészen döntő erejű befolyást gyakorolhatunk az ösztönös élet jelenségeinkre. Ezeknek nagy része már tudatunktól függő folyamat.

Nézzük pl. a haragot. Ez az indulat fokozottabb, erősebb lesz, ha az ember maga is *izzítja*. Ha erősen rá gondol a bosszantás okára és következményeire, ha hangosan, szaggatott módon beszél, akkor föltüzeli magát és a végén tényleg elragadja az indulat. De az is tény, hogy a felkeltett indulat fölött is dönt az ember. Csak arra kell ügyelnünk, hogy az indulatnak parancsoló varázsszót el ne felejtjük.

Ugyanezt észlelhetjük a nemi ingerek területén is. Az alsóbbrendű életöztönöket fel lehet kelteni fantáziával, beszéddel, nézéssel. Az ember megindíthatja a testi életfolyamatot, de természetes az is, hogy sok esetben az „én” hozzájárulása nélkül lép fel az ösztönös életrengés. Ez az utóbbi az élettan természetes útja. Akaratunktól függetlenül is megindulhat a folyamat, de mi is megindíthatjuk. A szabályozás azonban minden esetben tőlünk függ.⁹⁵

Aki az életfolyamatok részleteire kíváncsi, az vegye kezébe az élettant.⁹⁶ Nekünk azért van szükségünk a fenti élettani működések ismertetésére, hogy ráeszméljünk arra, hogy a szervezetet szolgáló életfolyamatok jórészt tudatunk és befolyásolásunk nélkül mennek végbe, de az *erkölcsi életet* érintők az emberi lélek tudatos irányítása és szabályozása alá kerülnek.

Érdekes megfigyelés, hogy a döntő befolyás ott a legnagyobb, ahol a *moralitás találkozik az életfejlődéssel*. Pl. a táplálkozás, a nemi élet *természetes élettörvények alatt* áll; de mivel ezeket örökök kísérik és túlzott kiélésük az egész életre károsan, sőt kórosan kihat, azért az *érvényesítésük módja* a tisztább belátástól és szabad akarattól függ. Az ember belátja mi és meddig jó; akaratával a jót követi, a rosszat elkerülheti. Ez a szellemi tevékenység pedig már az erkölcsiség világába tartozik.

Így lesz igazság ez a tétel: az életfolyamatok természettörvények alatt állnak, de végső elemzésben

⁹⁴ Ranschburg: Az emberi elme. I. Bpest, 1920.

⁹⁵ Az erogén-zónák látása vagy érzékeny színezett regényes elképzelése, leírása *érzéki* érzéseket kelt. A nevelés tan módszereket dolgozott ki, amelyek a nemi életrengéseket az erkölcsi élet törvényei szerint szabályozzák. (Tóth Tihamér: Tiszta férfúság. Marczell-Koszterszitz: Kemény parancs. Förster: Sexualethik und Sexual-Pedagogik, Kösel. 1910.)

⁹⁶ Lásd az 54. jegyzetet.

az ember erkölcsi hatalmától is függenek.

3. A belső szekréció.

Az ember élettani működései megszabott életcélokat szolgálnak és így egyedi hivatásúak. Ez az egész céltudatos fejlődés azonban nem elszigetelt, magában álló munka, hanem egymással szerves kapcsolatban dolgozó, az *egész embert* szolgáló törvényszerűség. A szervek működése között olyan kölcsönösség áll fenn, amelynek egybecsengése a szabályos életnek alapfeltétele. Ma még nem tudjuk megállapítani, vajon az egyes szervek fizikai vagy kémiai hatást gyakorolnak-e a másik szervre; de az már beigazoltnak mondható, hogy az endokrinmirigyek különleges szerepet töltenek be az ember testi és lelki életében.

Vizsgálódásunk két irányú lesz. Először, hogy milyen élettani és lélektani változásokat okoz a hiper- vagy hipo-funkciójuk, másodsor, hogyan kell neveléstanilag átértékelni a belső szekréciós működést?

a) *Az agyfűggelék* a növekedést szabályozza.⁹⁷ De megbetegedése már pszichés zavarokat, idegességet, részvétlenséget, tompaságot, impotenciát okoz.

A tobozmirigy a nemi érettség szabályozója. Ha ennek a mirigynek a működése túl gyors (hiper-funkció), akkor kort előző nemi érettség áll elő. Ha működése tespedt (hipofunkció), akkor a gyermekort kitolja és az érettség időpontja később következik be. Ez a kitolódás azonban csak bizonyos határokig megy. A leányoknál 16-20, a fiúknál 20-30 év közé húzódik hátra.

A pajzsmirigy visszamaradása (hipofunkció) – ha az még a magzati életben vagy az első gyermekévekben történik – *kretenizmust* okoz;⁹⁸ ha később a felnőttkorban fordul elő, akkor a *mixoedema* kórképe áll elő; *fokozott működése* (hiperfunkció) pedig a *Basedow-kört* okozza.

A szellemi élet fejlődésében különös jelentőségű a kretenizmus, azért úgy természettudományi, mint lelki szempontból többet kell vele foglalkoznunk.

A *hipofunkció* okozta kretenizmus kifejezett eseteiben jellegzetes külső alakok lépnek fel. (Habitus!) A testmagasság sokszor nem haladja meg az egy métert sem. A fej a törzshöz és a végtagokhoz viszonyítva feltűnően nagy; a pofacsontok kiugrók, az orrgyök nyomott. A genitáliák fejletlenek, a másodlagos nemi jelleg⁹⁹ sem domborodik ki határozottan.

A szellemi működés *fokát* tekintve alacsony fokon állnak. Beszélni csak később tanulnak meg; fogalmaik és ismereteik akkor is fogyatékosak. Felfogásuk lassú, tompa; önálló szellemi életet nem élnek. A kretenizmus szórványosan egyes családokban is fellép. Az orvostudomány elég sikeresen gyógyítja.¹⁰⁰

A pajzsmirigyek felnőttkorban történő megbetegedése *mixoedemát* eredményez.¹⁰¹ A szellemi tevékenységek tompák és lassúak.⁴

A pajzsmirigy *hiperfunkciója* egészen más jellegű kórképet tár elénk. Ennek legjellegzetesebb alakja a *Basedow-kór*.¹⁰² Gyakori kiváltó okként szerepelnek a lelki megrázkódtatások, szoptatás, szü-

⁹⁷ Szondi L. dr.: A növekedés zavarai és a belső secretio. Bpest, 1920. A legújabb kutatások a genitális funkciók szabályozójának is mondják.

„Olyan embert, kinek testi méreteit a „homo sapiens” *egyedüli hiteles* méreteiként elfogadhatnánk, sem az élők világában, sem a konstruált emberi fantomok között hiába keresünk.” (Szondi L. dr.: „Az iskolás gyermek testi méretei.” Bpest. 1929. 7. 1.)

⁹⁸ Az orvostudomány megkülönböztet kretenoid, félkretén és kretén kórképet. Az egész csupán fokozati megállapítás.

⁹⁹ A másodlagos nemi jelleg azt jelenti, hogy a nőben a mell, a külső alak erősen kialakul; továbbá mindkét nemnél a szőrzet megnövekszik, stb.

¹⁰⁰ Gyógyítási módszere: a pajzsmirigy kivonatának rendszeres adagolása. A kezelés rendszeresen évekig tart, de a betegség jóindulatú javulást mutat.

¹⁰¹ Legjellemzőbb tünete a bőr sajátos elváltozása: azonnal észlelhető a bőralatti kötőszövet nyálkás megduzzadása. Legfeltűnőbbek az arcon, a szemhéjakon, ajkon, orron, fülön, végtagokon, így aztán az arc idomtalan, eltolódik. A nyelv is megduzzad (makroglossia); a beteg lassan mozog; szédülések, ájulások, nyelv- és kézremegések (tremor) zavarják. (Dr. May I.)

Néha érzékcshalódások, belső zavartságok is fellépnek. A pajzsmirigy kivonatának adagolásával gyógyítják. Néhány heti adagolás után a mixoedema teljesen visszafejlődik, a szellemi működések szabályossá válnak. A kezelést kisebb megszakításokkal évekig kell folytatni. (Dr. May I.)

¹⁰² A Basedow-kór három sarkalatos tünete: a szapora szív működés (tachycardia), a pajzsmirigy megnagyobbodása (struma), a szemtekék kidülledése (exophthalmus). Dr. May I.)

lés, fertőző betegségek.

Lélektani tekintetben is igen érdekes megfigyelést tehetünk. A beteg rendszeren ingerlékeny, nyugtalan, hirtelenkedő, haragos. Érzelmi élete hullámzó. A legkisebb lelki behatással szemben is fogékony. Kedélye zavart, sértődő, azonnal siránkozó. Sőt a legszélsőségesebb indulatok is elragadják.¹⁰³

Az endokrin-mirigyekhez tartoznak továbbá a *mellékpajzsmirigyek*, a *parathyreoidák* vagy *epithel-testek*. Psichés zavarokat is okoznak. Ilyenek elsősorban az *amencia*, a *periodikus depresszió* és az *egyszerű elbutulás*.¹⁰⁴

Még három nagyjelentőségű mirigy érdekel bennünket. A *thymus*, a *mellékvese* és a *nemi élet mirigyei*. A többi részletes ismertetését mellőzzük.¹⁰⁵

A *csecsemőmirigy* (thymus) tulajdonképpen *gátló mirigy*. Gátolja a nemi élet kifejlődését. Mikor eltűnik az útból, a szervezet rohamos fejlődést mutat. Olyan ez, mint a szív működésében a *vagus*, amely a szív verését lassítja. Ha a csecsemőmirigy visszafejlődik, akkor kezd megérni a szervezet. A természetes rend szerint a pubertás korában áll be a visszafejlődése.

Először is a gyermek külső alakján észlelhető a gyermekded vonások eltűnése. A csecsemőmirigy felszívódásával együtt jár, hogy a gyermek – akár fiú, akár leány – elváltozik és kissé keményebb vonalakat kap. Sőt a test méretei is aránytalanok lesznek. A pofacsont kiáll, az orrgyök nyomottabb lesz s a kerekded vonalak szögletesebbekké válnak. Ha a csecsemőmirigy megszűnt működni, a szervezet jövő nagy hivatásának kifejlődésére tör. És ahol megmarad? Ott gyermek marad a leányka és leánykává silányul a fiúgyermek. Sápadt, sipító hangú, nyálkás, átlátszó arcú marad. (Status thymico-lymphaticus.)

De észlelhető *lélektani átalakulás is*. A kamasz-korról köteteket írtak. Régen azt mondták, hogy a kamaszkodást a nemi élet fejlődésére kell írni. Ma ennek *az okát* kutatva, a csecsemőmirigyekre utalnak.

A lelki vonások a külső vonásokkal együtt eltűnnek. A kamaszt a durvaság, a visszafejeselés jellemzi. Nincs nehezebb lelki korszak, mint a 13-15 éves kor a leányok lelki világában és 15-17 a fiúk életében. A szeretet, a lágyság helyett kegyetlenség lép előtérbe. Ha megfigyeljük a gyermekbíróóságok adatait, akkor megállapítható, hogy a templomba jórészt kamasz tör be. Kisgyermek megteszi, hogy a persely széléről elvisz két fillért. A gyermekbíróóság aktái is azt mutatják, hogy kegyetlen bűnökre 15–16 éves korig képes a gyermekeleány. A csavargó leányok legnagyobb része ebben a korban él. Miért? Nem azért, mert ábrándozó; itt a szervezet *gátlása* visszafejlőd, tehát oly állapottal állunk szemben, amely belső gyorsulással csak izzítja a nemi életet.¹⁰⁶

Amíg, mint fentebb mondtuk, a thymus működése gátló, mert a nemi érést gátolja, addig a *mellékvese* és a *nemi élet mirigyműködése az élet fejlődését előmozdítja és a szervezet teljes kifermálását szabályozza*.

Azt mindenki tudja, hogy növekedés alatt a nemi élet kifejlődik. De az a kérdés, hogy mily motorikus tényezők indítása nyomán fejlődik? A felelet az: parányi mirigyek indítják és szolgálják a fejlődés ütemét.

A nemi élet mirigyeinek *a jövő életet* szolgáló szerepe közismert. Belső szekréciós jelentősége pedig az, hogy az egész szervezetnek – és itt különösen a másodlagos nemi jelleg kifejlődésére gondolok – kibontakozását mozdítják elő. A nemi élet mirigyei összefüggést mutatnak a tobozmirigy- és a csecsemőmiriggyel. Az első és második működést gyorsít, a harmadik gátol. Szabályos egybecsendülésük harmonikus életfolyamatot teremt. Élettanilag igazolható zavaruk azonban egész beteges, nemileg kóros elváltozásokat okoz.¹⁰⁷ Lélektanilag pedig visszautalnak arra, amit a csecsemőmirigy visszafejlődésénél mondtunk.¹⁰⁸ A finom, gyermekded jellemvonások helyett a durva tulajdonok lépnek előtérbe.

b) A kérdés második része az, hogy mi módon kell a belső szekréciós működést a neveléstanba át-

¹⁰³ Kifejezett pszichózisok is előfordulnak náluk, így mániás depressziós, sőt megfelelő diszpozíció alapján a szorongásos, kényszerképzetes és hallucinációkkal átítatott delírium-szerű állapotok.

¹⁰⁴ A betegség nem életveszélyes, de gyógyulási iránya nem kedvező. Némely esetben parathyreoidea átültetéssel gyógyulást értek el.

¹⁰⁵ A többi, így a glandula intercarotica, máj, pankreas, vese, lép ismertetését nem tartjuk fontosnak, mert ezeknek pszichés átváltozást okozó szerepe nem egészen világos.

¹⁰⁶ Sohasem szabad elfelednünk, hogy a faj szolgálata a természet egyik legmélyebben gyökerező törvénye, tehát ezt szorgalmazza itt is a természet. (Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest. 1930. 258-289. 1.)

¹⁰⁷ Kraft-Ebing: Psychopathia sexualis. Bpest, 1894. Fordította: Fischer József dr.

¹⁰⁸ Lásd: 103.

számítolnunk ?

Reánk nézve ez a kérdés, mert mi az emberi természetet is a nevelés érdekében akarjuk megismerni.

Ha az *agyfüggelék* megbetegedése ideges jelenséget, részvétlenséget, impotenciát eredményez, akkor világos, hogy a *szellemi fejlődést gátló* és a *családi életet zavaró* okra bukkantunk. A mások bajai-val való együttérzés, a részvétel, a társadalmi érdeklődés az emberi együttélés élet-alapja. A tiszta erkölcsi élet szempontjából pedig rendkívül fontos a családi élet örök élő kapcsa, a szent harmadik, a gyermek.

A *tobozmirigy* – amint mondtuk – a nemi érettség szabályozója. Az orvosok szerint a kort előző gyermekbűnök és elfajulások terén a tobozmirigy hiper-funkciója is szerepet játszik. A boncolások sok esetben megállapították, hogy ilyen gyermekben a mirigy kóros elváltozásokon ment át.

A nemi élet kérdései, a koraérés nehézségei, a sokszor érthetetlen bűnös kilengések gyógyítása mindig lényegbe vágó feladatát alkották a nevelőnek. Nem utolsó meglátás tehát az, ha az *ingerek eredetéig hatol a tekintet*, mert ebben az esetben nem külsőséges gyógymóddhoz folyamodik, hanem a testi és lelki erők együttes összefogásával akar győzedelmeskedni. A tobozmirigy ismerete tehát az egész nemi élet nevelésében fontos segítséget nyújt.

A *pajzsmirigy* nevelési kihatása még jelentősebb. Elég, ha ráutalunk megbetegedésével járó lélektani hatásokra, máris világos, hogy nagy szerepet tölt be az emberi élet kialakulásában.

Minden pajzsmirigy-beteg hirtelen haragú, ingerült ember. Ez a kóros ingerlékenység kihatással van a fölfogóképességére is. Hamar fölfog, cselekszik, azonnal tevékeny. Hányszor látjuk, hogy az egyik ember csendes, a másik lobbanékony. A régiek azt mondják, hogy az egyik melankolikus, a másik szangvinikus, stb. A mai orvostudomány azt mondja: ebben a pajzsmirigy erősebb vagy gyengébb működést fejt ki. A pajzsmirigy tehát a szellem tevékenységét fokozó vagy gyengítő fizikai eszköz.

A kretenoid, félkretén és kretén elnevezés a szellemi élet gyarlóságait jelenti. A nevelés egyik célja a szellemi élet telítése, erőteljes működtetése. Egész világos, hogy más és más mértékkel mérünk, ha ráeszmélünk, hogy növendékünkön beteges elváltozások észlelhetők.

Mivel az erkölcsi élet a belső életműködések erőmennyiségétől, vagy elernyedésétől is függ, azért fontos, hogy milyen erőfeszítést végez a szervezeti dinamó.

Nagyjelentőségű továbbá a *csecsemőmirigy*, amelyről azt tudjuk, hogy a nemi érés gyorsulását akadályozza.¹⁰⁹

A nevelés lényegéhez tartozik, hogy teljes, tökéletes embert neveljen. Ezt szolgálja az egészséges és rendezett szervezet is. Semmiképp sem volna örvendetes jelenség, ha a gyermek gyermeked maradna élete végéig. A vallás tanítása szerint az ember Isten tervében óriás, akire küzdelem vár és csak lelki harc után illeti meg az élet koronája. Az erények tanában is helyet foglal a küzdelem. „Virtus in certamine perficitur. Az erényt a küzdelem termeli.” A gyermek kedvessége bájos, de a felnőttek életküzdelme fenséges. Ezt a harcot kell diadalmassá tétetni a nevelőnek. Mivel pedig az emberré levésre az akaratnak átütő erejére a csecsemőmirigy váladékai is befolyással vannak, azért ezt a fennálló testi tényezőt is figyelemre kell méltatni,

A *nemi élet mirigyének* élettani szerepe világos. A fiúgyermekből – lélekben is *férfi*, a leánykából – lélekben is *nő* fejlődik. Ezek az átalakulások pedig lélektani eltolódást mutatnak. Épp azért foglalkozik a neveléstan annyit a serdülés korszakával (pubertás!), mert az erkölcsi küzdelmek ekkor jelentkeznek a legerőteljesebben.¹¹⁰ Jó tehát ráfigyelnünk, hogy ennek *élettani okai* a belső szekrécióval is összefüggenek.

A nemi élet erkölcsi kinevelésében igen gyakran találunk olyan betegesnek mondható jelenségeket, melyekben a nemek nem *ellentétesen* (férfi nővel szemben), hanem *párhuzamosan* (férfi – férfi iránt, nő – nő iránt) éreznek vonzódást (homoszexualitás). Ez a természetellenes vonzalom is talál némi élettani magyarázatot.

Az újabb természettudomány elmélete szerint ugyanis az ember az embriói állapotban mindkét neműség csiráit hordozza. Csak a terhesség *harmadik*, hónapjában válik a fejlődés *egyirányúvá*. Az élettani folyamat visszafejleszti a másik nemiség csiráit, de nem biztos, hogy *teljesen* megszünteti. Itt-

¹⁰⁹ Azt is állítják, hogy aki öngyilkos lett, annál valami formában megmaradt a csecsemőmirigy. Ha ez igaz, akkor arra vall, hogy az elgyengülés Összefügg ezzel a miriggyel. A csecsemő-„stílus”-ban nincs erő; ezek *felőtt gyermekek*. Az élet pedig emberek részére van teremtve.

¹¹⁰ Tóth Tihamér örök nevelési érdeme, hogy ezt a kérdést oly sokoldalúan és meggyőzően tárgyalja.

ott csak az áll elő, hogy fejlődésüket *inaktív*vá teszi és a sejteket *elpihenteti*.¹¹¹ Ha már most ezek valamely érthetetlen behatás alatt némi aktivitást nyernek, akkor természetellenes, illetve beteges érzelmeket váltanak ki.¹¹² Ezek még nem bebizonyított tények, hanem komoly tudományos feltevések.¹¹³

De hol van itt a neveléstani átértékelés? Egyelőre csak azoknak *a tényeknek leszögezésében*, illetve eléggé *alapozott feltevések ismeretében*, amelyek a szellemi és lelki működésekre befolyást gyakorolnak. A számításba-vétel önkénytelenül reászorít arra, hogy a gyakorlati nevelést is ehhez alkalmazzuk.¹¹⁴

Ha már most összefoglaljuk az összes mondottakat, akkor leszögezhetjük, hogy a belső szekeció egyrészt a szervezet fejlődését szabályozó működése, de másrészt az ember *lelki* életét is tekintélyesen befolyásoló folyamat. Ettől a megállapítástól nem szabad megijedni.¹¹⁵ A gyermekesen félő ember ijedten kérdezné: talán mindennek testi háttere van? A felelet egyszerű és a vallásos állásponttal teljesen egyező: a test a lélek szerve, tehát rajta keresztül bontja ki erőit a lélek. A test az élet *élő hegedűje*. Rajta játszik a művész, akit az élet Teremtője, az Úr ihlet. A test ismerete, az életfolyamatok egybekapcsolódásának meglátása azért szükséges, hogy a *Teremtő elgondolása szerint* tudjon élethimnuszot diktálni a nevelő.

Ez a megismerés tehát nem kisebbiti, hanem helyesbíti a nevelő munkáját. A mélyebb ismeret nem elvezet, hanem jobban odafűz a teremtő Istenhez. „Philosophia parva a Deo abducit, profundis hausta ad Deum reducit.”

4. A lélek.

Az emberben a test a külső váz; a test az észlelhető, a szemléltethető és a vizsgálható; de a lényesebbet, a belső tevékenységet az életmotor, a lélek adja.

A test és lélek kettősségét már előző fejezetekben próbáltuk igazolni; most csak visszautalunk arra, hogy a fogalomalkotás, a következtetés, az emlékezés, mind olyan szellemi ténykedések, amelyeket az anyagi erőkből kimagyarázni semmiképpen sem lehet. Elvitázhatatlan, hogy a szellemi erők valóságos eredezője a lélek, melynek Istentől adott erőmennyisége az ember fejlődési ütemét szorgalmazza.

Mit tudunk a lélekről? Három kérdést teszünk vizsgálat tárgyává: szeretnők megállapítani a lélek belső mibenlétét, majd tárgyi tartalmát, végül belső törtetését.

Mikor a lélekről beszélünk, ezt a meghatározást követjük: „A lélek metakozmikus eredetű, metakozmikus célú, de a kozmoszban élő szellemi lény”.¹¹⁶ Ez annyit jelent, hogy a lélek ebben a világban jelentkező, de a másik világból eredő, oda visszavágyó, anyag felett álló szellemi valóság.¹¹⁷

a) A lélek tehát első elgondolásban az *anyag felett álló valóság*.

Hogy a lélek minden mástól eltérő és minden természetlénynél fölötte álló, ezt onnan látjuk, hogy *a lélekre nézve nincsen sem térbeli, sem időbeli, sem fejlődésbeli befejezettség*.

¹¹¹ A belső elválasztó-mirigyek rendellenes működésével magyarázható a hermafroditizmus és az álneműség keletkezése. Előfordult, hogy valakit születésétől kezdve nőnek tartottak, férjhez is ment s csak életének úgyszólván második felében tűnt ki, hogy egyáltalában nincsenek ováriumai, hanem tesztisei és így férfi. (Dr. Szondi L. i. m.)

¹¹² Lesbosi szerelmek.

¹¹³ Hogy azonban vannak bennünk ilyen alvó sejtek, azt a rákbetegség egyik magyarázatával lehet megvilágítani. A rák – állítólag – nem más, mint valamilyen alvó sejtnek rohamos növekedése. Ez a folyamat olyan gyors, hogy végül is nyomásból vagy szétnyílásból eredő gennyedés útján elpusztítja a szervezetet. Azért mondják, hogy áttétjei vannak, mert az ilyen hajlamú szervezetben *másutt* (pl: bél, méh, emlő, gyomor) is vannak alvó és ébredő sejtek.

¹¹⁴ Munkánk V. és VI. kötete gyakorlati útmutatással fog szolgálni ebben a tekintetben is.

¹¹⁵ Kneller K.: A kereszténység és a modern természettudomány úttörői. Bpest. 1908. 155. l.

¹¹⁶ Nagy L.: A kath. ker. szelleme. Bpest. 1913.

¹¹⁷ Érdekes meghatározást közöl J. Geysers is, midőn így ír: „Die Seele ist ein im Menschen lebendes Einzelwesen, dass die Zustände des Vorstellens u. Fühlens, sowie die Tätigkeiten des Denkens u. Willens in sich trägt und sich dieser seiner Lebensvorgänge bewusst ist.” (J. Geysers: Die Seele. Leipzig, 1914. 84. l.)

De egészen ellentmondó és egész világnézeti különbségre utal dr. W. v. Bechterew, aki így ír:.....jede psychische Tätigkeiten stets zwie Reihen von Erscheinungen zur Voraussetzung hat nämlich 1. *subjektive* und 2. *objektive* oder materielle Erscheinungen, die in bestimmten Teilen des Gehirns vor sich gehen. Diese beiden Reihen von Erscheinungen dürfen auf keinen Fall als solche einander gleichgestellt werden. Beide sind *Derivate einer u. derselben Energie*. Dieser Gesichtspunkt, am letzten als *energetischer Monismus zu bezeichnen ist.*” (Dr. W. v. Bechterew : Psyche und Leben. Wiesbaden, 1908. 12. l.)

Az emberi lélekben elfér az egész világ. Az ember benne van a teremben. Ez igazság. De az is igazság, hogy a *terem is benne van az emberben*, t. i. fogalmilag. A föld magában hordja az embert; de ez a nagy földgolyó elfér bennem – formailag. Ha pedig a nagy világot *nézem*, amelyben a föld csak parányi homokszem, akkor ez a Terra-bolygó és az egész nagy világ elfér bennem.¹¹⁸

Tovább haladva, az emberi lélekre nézve *idő* sincsen. Ebben is felette áll a világnak. Az irón történetében, amellyel e sorokat rovom, szerepet játszik a fa. Ez pedig történelemre tekinthet, mert idők során fejlődött, így tehát bele játszik az idő, amely alatt a föld kitermelte a grafitot és a faóriást. Ennek az irónnak története van. Időtől időig tart. Ebben nincsen semmi, ami az idő föl emelkedik. – Az ember ezzel szemben nem kizárólagosan történelmi lény. A lélek történelem feletti teremtmény, akinek életében nem feltétlen kellék az órakerék pergése. Az ugyan igaz, hogy annak az időszaknak, amikor a földön jár, amely az élet kezdetétől kezdve a koporsóig terjed, van történelme és így időhöz kötöttsége, de ez csak azt hirdeti, hogy ez alatt kialakítja az örök életnek kereteit. Benne minden tevékenység a végnélküli élet vonalán mozog. Azért szokták igen gyakran mondani a lelkiélet mesterei: a végnélküli életet hiába méregeted; akármilyen nagy mértékkel méred is, még akkor meg sem kezdődött! (Pl. a földgolyó homokszemeinek évezredenként való elhordása!) A végnélküliség fölött áll földi mértékeinknek.

De a lélek igényeit tekintve sem vagyunk olyanok, akiket kitölthet, vagy befejezhet az élet.¹¹⁹ Az ember olyan lény a természet rendjében, aki állandóan töltekezik. Ha szabad hasonlatot mondani: olyanok vagyunk, akik az élet vizéből folytonosan merítünk és életünk tartályát folytatólagosan gazdagítjuk. Az emberi élet mindig bontakozó. Aki évekkal méri az életét és az öregedésben elpusztulást talál, az nem találja el az emberi élet igaz mértékét. Az életet úgy kell mérnünk, hogy tudásunk, esztétizsünk, erkölcsi életünk, vallási érzésünk és értékünk állandó gyarapodását észrevehessük.

Melyik ember mondhatja igazán, hogy tudásának teljességéhez érkezett? Talán a legegyszerűbb ember élhet abban a naiv hitben, hogy szűkre szabott ismeretei kimerítik a tudás határát. Aki nem ismeri az élet rejtélyét, az azt hiszi, hogy mindent tud.

Van-e komoly ember, akit erkölcsi jósága teljesen kielégít? Az az ember, aki a szentség útján jár és életvizsgálódásait naponta végzi, az mindig talál kívánnivalót magában. Én egyetlen emberrel sem találkoztam, aki azt mondta volna: „Atyám, én a tökéletességek tökéletessége vagyok.” Csak felületes ember mondhatná ezt, mert a test köntösébe öltözött ember nem léphet föl az Úr oltárára. A szent is csak halála után jut az oltár magaslatára. Az erkölcsi élet szerteágazó tartályként szélesedő és mindig több tartalmat igénylő valóság.

Végül mindez azt mutatja, hogy a lélek az anyag fölött álló valóság, mert a térbeli és az időbeli kötöttség és a tartalmi befejezettség távol esik tőle.

b) A lélek másik lényeges kiválósága, hogy önmagát *tökéletesítő szellemi valóság*.¹²⁰

Ha ezt a tételt kissé részletezzük, akkor azt találjuk, hogy ez a kiválóság az összes természetlény fölé emel minket. *A porszem, a csillag mindig csak valami*; a behatások *tárgyként* lökik ide és oda. Ők csak eszközök; egyetlen egy sincs közöttük, amelyik önmagát bírná, önmagáról tudna és önmagát gyarapítaná. Egyik sem tudja azt mondani: *én*. Röviden: hiányzik belőlük az egyéniség szuverenitása. Az emberi léleknek az a legnemesebb, égből eredeztetett jegye, hogy az egész világ tárgyiasságával szemben, a mindenkori tárggyal szemben, állandóan *alany*, kiemelkedő sziget, önbíráló szellem, *magát fejlesztő erőközpont*.

Ha a virágra gondolok, amelynek szirmait belső erők bontogatják, azt veszem észre, hogy itt tudatlan fejlődés történik. Dolgozik a természet, vagy a vegetatív életerő.

Az ember fejlődésének azonban két oldala van. A kisgyermekből nagy lesz; ennyiben hozzátartozunk a többi élőlényekhez. *De ez nem a teljes ember*. A teljes ember lényege a *belső kibontakozás*, az

¹¹⁸ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 2. kiadás. Bpest. 1921. 172. l.

¹¹⁹ „Minden úgy él a természetben, mint a gyermek: jóindulattal és öntudatlanul. Nem tudja, miért van? Csak él, úgy, amint van. De az emberben kinyílik a világ szeme; feldereng benne az Ige örök akarata, ráeszmél létének végtelen mélységére és gazdagságára.” (Dr. Trikál J.: A jelenségekből a valóságba. Bpest, 1929. 68. l.)

¹²⁰ D. Mercier: Psychologie. II. kötet. Kempton-München, Regensburg. 1921. 217. l.

Vele szemben így beszél Witasek: „Die Tatsache des ich mit allen ihren Eigentümlichkeiten weist für sich allein nicht auf eine substantielle Seele zurück. Nur wenn man in diesem Punkte einer anderen Auffassung folgt, so ist man in weiter Konsequenz auf die Annahme einer noch neben oder hinter den der Erfahrung zugänglichen psychischen Tatsachen existierenden substantieller Seele angewiesen. Allerdings ist dann auch diese Seele noch nicht als ein einfaches Wesen, sondern gleichfalls als etwas Zusammengesetztes zu denken.” (St. Witasek: Grundlinien der Psychologie. 2. Auslage. Leipzig. 1923. 70. l.)

egyéniesség kialakulása. Az ember építkezése végeredményben nem csupán sejtképzés, nem idegpályák kidolgozása, hanem a *szellemi élet összes tehetségeinek kialakítása*.¹²¹ Ez a kitermelődést pedig jórészt a léleknek tudatos, tervszerűen elgondolt, Isten kegyelméből és természetes erőkből táplálkozó munkája eredményezi.

Ha varázslatos módon beszélni lehetne a fűszállal és kérdést lehetne hozzá intézni, hogy mi szeretne lenni, akkor azt a feleletet kapnók, hogy tökéletesebb valami, színpompásabb liliom akarna lenni. Az ember életét pedig az jellemzi, hogy állandóan kérdezi magát: *mivé akarasz lenni?* A feleletet pedig nem beszéd, vagy vágy adja meg, hanem *az élet üteme*, amely az állandó tökéletesedést szolgálja.

Mikor az ember az erkölcsi élet eső lejtőire jut, akkor a „mivé akarok lenni” kérdésre zuhanó életével így felel: a föld embere akarok lenni. Ugyanaz a helyzet, mintha a fűszál mocsári ázalaggá korcsozodnék. Csak akkor teljes az ember élete, ha egész valójával azt feleli: én mindig többé, mindig lelkibb akarok nemesedni. Ebben a feleletben pedig önbírás és önrendelkező erő kifejtés lakik. Igaz ugyan, hogy a végső indító erő Istentől jön, de az isteni kegyelemmel való együttműködés emberi erőfeszítés.

Az embert olyan erővel ruházta fel a Teremtő, hogy azok segítségével állandóan előre törhet. Olyan lények vagyunk, akik felette állunk a föld törvényeinek¹²² és bár bennünket is kötnek az élet törvényei, mégis szellemi természetfeletti lényekké tudjuk magunkat átalakítani. – Ha a gyenge test nem kedves nekünk, akkor a testedzés eszközeivel növelhetjük a test erőit. – Ha üres a szellemi kincstárunk, kevés a tudásunk, iskolába járhatunk és megnyitva a lélek kapuit, elsajátíthatjuk a világ tudományát. Ha nem elég nekünk egyik-másik nyelv ismerete, akkor elsajátítjuk a harmadikat, hogy a nyelv kulcsával behatolhassunk más népek szellemi kincstárába. – Aki művésszé akarja fejleszteni magát, az – ha nem bír a teremtő művész zsenialitásával – mindenesetre elsajátítja a művészet értékelését és élvezésének tudományát. – Ugyanígy vagyunk az erkölcsi, a vallásos élet terén is. Járnak közöttünk hétköznapi, szürke, értéktelen, az élet lapályait kedvelő emberek. De ugyancsak velünk élnek az életművészek, szentek is. Az erkölcsi életben is vannak szellemóriások. A láplakó és a szent között beláthatatlan szélességű ingási öv húzódik meg. Ebben a széles életszálban foglalunk mi is helyet. Aki megelégszik azzal, hogy a völgy lakója legyen, az a siralom völgyének állandó ködét érzi; aki a hegyek világát keresi, az az Alpesek magassági levegőjét kedveli, ez az ember életútra kél, hogy a tiszta élet napsugarában fürödhessen. A szellemóriás kilép a testből, a napba néz, a magasságokat járja. Azt veszi észre, hogy az egész élete olyan utat jár, minőt a mér földes csizmás meseember. Az erkölcsi ember, a felsőbbrendű egyéniség kibontakozása is mitőlünk függ.

c) Végül a lélek Istennek olyan szent teremtménye, *aki az ötök élet hordozója*.¹²³

Ez a meghatározás nemcsak azt hirdeti, hogy a lélek fölötté áll az időnek és térnek, hanem azt is, hogy a lélek magában hordja a végnélküliség jegyeit. A léleknek kezdete van, de vége nincs. A világlények ellenben a kezdet és vég jegyeit viselik magukon. Az *én* az egyetlen, aki a végesség korlátai fölött áll és mindig a végnélküliség felé tör.¹²⁴ Az egész világ fölött ott lebeg a Teremtő titkos keze, amely reá rója a végesség jegyét. Isten egyetlenre, a lélekre írta: végnélküli.¹²⁵ Aki ezt a kezet meglátja, az az ember a világ értékeinek igazi lemérője. A véges világ és az örök életű lélek összehasonlításakor megismétlődik Szent László csodája, amely szerint cserépnek tűnik föl a föld aránya. A földi élet összes szépsége – lett legyen az művészi formájú templom, vagy szépen festett kép – mind belekerül a múlandóság kategóriájába. Egyiptom hatalmas templomait, India művészi emlékeit megmarta az idő egyetlen ereje. Van ebből valami az emberben is. A kicsi gyermekből kibontakozhat a tökéletes ember; de egyszerre csak azt veszi észre, hogy az élet nagy ekéje barázdás redőkbe szedi a sima bőrt,

¹²¹ „Múltán mondhatjuk, hogy az értelmes individuum öncél s az élet virága. Ez a legegységesebb lét. Értés által összefoglalja magában a világot; Isten után utángondolja a gondolatokat és megérti a lényeket.” (Prohászka: Diadalmas világnézet. Bpest. Gyűjteményes kiadás. V. kötet.)

¹²² „Kétségtelen, hogy a lélek életét más törvények szabályozzák, mint a fizikai világ jelenségeit. A közvetlen tapasztalható lelki tünemény egy mélyebb, a tapasztalat számára közvetlenné nem tehető tartalom értelemteljes kifejezése.” (Kecskés P.: A modern lélektan és skolasztika. Bpest. 1930. 63. l.)

¹²³ Koppe: Unsterblichkeit unserer Seele. Wien. 1913.

¹²⁴ „A szellemi élet erőfeszítései nem találnak elég magyarázatot „az emberi jólétre való gondolkodásiban. Szemelláthatóan itt valami mozog, hat és alkot az emberben, arai a kényszerű erővel űzi ki életének legközelebbi faja fölé; az ő saját hiányos és ingadozó akaratából ez a kényszerűség bizonyosan nem származott.” (R. Eucken: Az élet értelme és értéke. Bpest. 1915. 81. l. Ford.: Schöpflin Aladár.) Jól sejti Eucken ezt a belső lendületet. Ez az életnek, az örök életnek az igenlése.

¹²⁵ „Élni és halhatatlanságra törni – egy.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1931. 100. l.)

majd az idő ősz *hajszálakat* sző a fekete fürtök közé és végül az öregség görnyedtté hajlítja a sudár embert. A föld vándorán is föltűnik a múlandóság néhány jele. Nem csodálom az Egyházat, hogy port hintve a homlokunkra így beszél: „Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel”. Ez a szent szertartás ugyanis arra akar figyelmeztetni, hogy a testi élet tekintetében mi is beletartozunk a múlandó természetbe. De egyúttal fel is emel a másik írás, amely szerint „ti Isten fiai vagytok”.¹²⁶ „Aki eszi az én testemet...” Ez az evangéliumi hang felel meg vágyainknak, törtéteinknek, kikezdéseinknek, amelyek csak a végnélküli életben találnak kielégülést. A mi szellemi, esztétikai, erkölcsi, vallási fejlődésünk nem tetőzhető be a földön. A belső világ építkezése mindig újabb és újabb kikezdést mutat. Mindez annak a csalhatatlan, belső megindulásnak a jele, hogy egész életigényünk a végnélküliség vonalán talál kielégülést. Úgy fejlődésben, mint életcélban a végnélküliséget igényeljük.

Ezzel a gondolattal a szellemi élet hegyére jut az ember. Arra az életmagaslatra, ahonnét kitekintés nyílik a Szentírásban jelzett hivatottságra. Az élet hegyormáról végigtekintethet a világ összes gyönyörűségein és hiába venném birtokomba a sok szépséget, mindezt kevésnek találnám. Az élet hangsúlya ugyanis nem a világ méretein, hanem a végnélküliség területén pihen. Ezt pedig csak a *lélek* tudja megközelíteni.

A lélek tehát olyan csodás metakozmikus erő, amelynek belső értéke abban áll, hogy ősi lendületével a világ fölé emelkedik, önmagát, belső értékét alakítja, az örök életet igényeli és előkészíti.¹²⁷ Ez a nézőpont az anyagot, a földet elértékteleníti és csakis az élet alanyát, *az én-t* becsüli.¹²⁸ *Én* vagyok az igazi érték, ki, mint égi követ, Istentől jöttem, az Istennel járok és az örök világban Istennel újra találkozom.

5. A lélek működése.

A lélek mibenléte után az a második kérdés: milyen a lélek működése?

Erről azért kell külön megemlékeznünk, mert a test anatómiai vizsgálása után a testi élet működésének törvényszerűségeit is leszögezzük, így jutottunk ahhoz az ismerethez, hogy a szervezet egyedi működése a testi és szellemi életet egészen átváltoztatja. Természetesnek látszik, hogy a léleknek, mint az ember második nagy alkatrészének, szintén lesz egyéniséget formáló hatóereje.

A lelki működések a lélek képességein, az értelmén és az akaraton keresztül történnek.

a) Az értelem megismerő tehetség. Ez az az erő,¹²⁹ amely a környező világot felfogja, az anyagi világból a jegyeket elvonja, fogalmakat alkot, a fogalmakkal dolgozik, a jegyeket emlékében őrzi és a meglévő fogalmakból újakat teremt. Ez a működés az észlelés, a szemlélet, az emlékezet, a fogalomalkotás és a gondolkodás.¹³⁰ – A lélek értelmi munkájához tartozik továbbá, hogy a dolgok mélyén a törvényeket leleplezheti. Nem elég, hogy tapasztalja a tárgyak jegyeit (pl. asztal jegye: lábakon álló, szilárdan alátámasztott, írásra alkalmas lap), hanem észreveszi eredetét és megállapítja a benne érvényesülő fizikai és élettani törvényeket. A nehézkedés, az összetartozás, a tapadás, a sejtképzés, a virágzás végül is az élet változatos törvényszerűsége. Ezeket mind kikutatja az ész. Ha fölírom a H₂O-t, akkor mindenki tudja, hogy a víz vegyi összetételét jelzem. Ezt is a vegyi törvények leleplezése után tudom.

Az anyagi élet megismerésén kívül még egy igen értékes területen mozog az értelem. Ez pedig a

¹²⁶ Gal. 3,23. Jn. 6,57.

¹²⁷ Paulsen is érzi ezt a törtetést; de úgy próbálja oldozgatni, hogy „a *monisztikus* vagy *monoteisztikus-panteisztikus* világlátást” állítja a jövő bölcsélet alapjául. Ez a személyes Istent tagadja, de a „vallásos istenhit tulajdonképpeni értelmét” abban találja, hogy eljutunk ahhoz a meggyőződéshez, hogy „a valóság oka és célja a jó.” (Paulsen: A filozófia jövő feladatai. Bpest. 1913. 41. és 53. l. Ford.: Szántó.)

„Pedig inkább arrafelé kellene nézni, vajon az ész vezérlete mellett feltalált kikötő olyan *Személy-e*, akinek létehez belső gravitációval húz az élet. Ha ez így van, akkor végső megoldáshoz jutottunk.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest 1930.)

¹²⁸ „Az ébredés azt jelenti, hogy az ember észreveszi önmagát és a környezetet és a kettőt különválasztja. A tudat legfeltűnőbb sajátága a kettévágás. Az „én” kikéi a panta-rei-ből, mint ahogy Vénusz kiszállt a tenger hullámai-ból.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1930. 100. l.)

¹²⁹ J. M. Baldwin: The mind. London. 1912.

¹³⁰ W. James: The principles of Psychology. Macmillan. 1901.

I. de la Vaissière S. J.: Éléments de psychologie expérimentale. Paris. 1921.

W. Wundt : Grundriss der Psychologie. Leipzig. 1918. 386. l.

Kornis Gy.: A lelki élet. Bpest. 1919. III. köt. 74. l.

magunk megismerése. Az ember úgy gondolkodik, hogy a világot és önmagát két elszigetelt valóságnak érzi. De ennél mélyebbre is hatol az értelem. Önmagára is reflektál. Még azt is meg tudja tenni, hogy önmaga, mint megismerő alany, önmagát teszi megismerés tárgyává. Mikor lelkiismeretemet, vagy szellemi erőmet vizsgálom, akkor ítéletet alkotok önmagámról. Ez a szellemi élet egyik legnagyobb kiválósága. Mert az anyag annyira adott valami, hogy legjobb esetben a világ fölé (pl. a kutya érzéki emlékezete) tud emelkedni, de nem tud önmaga fölé jutni. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy az anyag önmagára tudjon reflektálni.¹³¹

De még ennél a mélységnél sincs megállás. A lélek lényegének megfelelően, a végnélküliség vonalán, az örök dolgok felé, az Istenhez is fel tud emelkedni.¹³² Istenről fogalmat csak az emberi értelem alkothat magának. Mert az emberi értelemnek van meg az a kiválósága, hogy a természet-lényekből és az azokban rejtőző törvények után a létezők okát, sőt az okok hátterét is meg tudja találni. „Per causas”, okok útján az ember Istenhez is el tud jutni. Az értelem tárgyát tehát az anyagi világ, a szellemi értékek, az önismeret és végül Isten ismerete alkotják.¹³³

Le kell szögezni, hogy végeredményben az értelem tárgya az *igazság*. Azért mondjuk, hogy az értelem nem más, mint fáklya, mely rávilágít a bennünket körülvevő vagy bennünk élő világra, hogy annak igazságait leleplezze. Ha tehát az értelem az igazságkeresés eszköze és az értelem tárgya az igazság, akkor az ember olyan szellemi fegyverzetel megáldott teremtmény, aki a rejtett igazság megismerésére és felszínre-hozására teremtett.

Csak átfutóan említem, hogy az igazságérzésnek útjai csodásán változatosak. A megismerés első útja az érzékszerveken keresztül vonul. A másik a szellemi közlés folytán *a tekintély alapján* kerül a lélekbe.¹³⁴ Önmagam *gondolkodása* útján is megismerem, illetve bontogatom az igazságot. Több irányú tehát az út, de végeredményben mindig csak az értelem az eszköz, mely fölfog, *megőriz*, gondolkodásra indít és az okok kutatása után új és új ismerethez vezet.

Hibás eljárás, ha kizárólagosan egyiket tartjuk helyesnek. Az Úr úgy teremtette az embert, hogy sokféle úton járhasson, de minden útjárás végezetül is az igazsághoz, sőt az örök Igazsághoz vezesse.

b) A lélek működésének második tehetsége az akarat.

Az akarat szellemi vágyó tehetség. Az értelem rávilágít a tárgyakra, önmagunkra és Istenre. Megvilágítja a világot és önmagunkat. Magunk elé állítja a dolgokat, mint igazat és jót. *Az akarat pedig meg akarja szervezni a maga számára mindazt, amit az értelem jónak mutat.*¹³⁵

Ha az akarat tárgya jó, akkor természetszerűleg nem is tudja azt akarni, ami tárgyilag rossz.

De nem is lehet elképzelni, hogy valami minden szempontból rossz legyen. Maga az „örök becsület” is azt tanítja, hogy minden létező szép, jó és igaz. Minden dologban van valami jóság. Maga a létezés már jóság. Még a gonosz lélek is jó – a *lét szemszögéből*. A bűn is jó – a *tett létezésének szemszögéből*. Ha az akarat *a világot birtokolni akarja*, akkor végül a jó szemszögével mér. Az ember mindig a jónak látszata alatt cselekszik. A különbség csak az, hogy *a jónak* fokozatai vannak. Az értelem vagy *kevésbé jónak*, vagy *nagyobb jónak* mutatja a dolgokat.

Ha az akarat a jót kívánja, akkor bizonyos, hogy a „jó” irányítja cselekvésre az akaratot. Természetesen csak a tudatos cselekvésről van szó. Ebből *azután az is* következik, hogy a nagyobb jó az embert erősebben mozgatja. A legnagyobb az abszolút Jó; ha minden esetben világosan értenők, akkor egészen megkötné. Épp ezért az abszolút Jó, az Isten, nem tehet rosszat. Az ember nem látja át mindig a

¹³¹ Az értelem csodás működése még az intuíció is, melynek szerepe még nem annyira kidolgozott, de figyelmen kívül nem hagyható. Bergson így ír róla: „Intuíció a neve annak az intellektuális megérzésnek, amellyel valami tárgy belsejébe helyezük magunkat, hogy megtaláljuk azt, ami abban egyetlen és kifejezhetetlen.” (Bergson: Bevezetés a metafizikába. III. kiadás. Bpest. 7. 1. Fogarasi Béla fordítása.)

¹³² Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1930.

¹³³ Ezt a teljes metafizikát érintő megismerést foglalja össze Trikál, midőn így ír: „Az atomtól az emberig mindenben a Végtelentől eredő létformák öltenek ott testet. A térben és időben ugyan minden véges; minden jelenléte; minden viszonylagos és minden esetleges. De ami ma térben és időben van, az valaha mint gondolat élt az Alkotóban, sőt mintegy az Alkotó lényegéhez tartozott. És amint minden onnan pattant ki a térbe és az időbe, éppúgy minden vele marad kapcsolatban azután is, mert ő minden létező gyökere és a jelenségek világának is láthatatlan és feltétlen alapja.” (Dr. Trikál J.: A jelenségekből a valóságba. Bpest. 1929. 97. 1.)

¹³⁴ Amerikát nem láttam, a kémia törvényeit nem érzékeltém, mégis tudom, hogy így van, mert akik ezzel foglalkoznak, érdek nélkül közölték.

¹³⁵ „Az akaratnak hivatása, hogy az értelemnek megfelelő formálása által az egész lelki életet az értelem – az eszmények felé – megvilágította út követésére alkalmassá tegye.” (Dr. Frank Antal: Lelki megújulás. Bpest. 1924. 2. 1.) Bizonyára úgy értelmezi ezt Frank dr. is, hogy az akarat erős, domináns szerepe kézenfekvő.

dolgok abszolút értékét. Minden cselekvésben valami viszonylagosságot lát. Meglátja, hogy van a dolgban valami jó, meglátja, hogy van valami kevésbé jó; de sokszor azt nem látja helyesen – és ez a bűn pillanata –, hogy mi a legnagyobb jó. Ha valaki a munka és munkátlanság között választ és a munkátlanság mellett dönt, akkor azt a látszatot követte, hogy a naplopás most jó, sőt nagyobb jó, mint a komoly munka. *A döntés a jó látszata mellett történt.* „Sub specie boni”, „a jó látszata alatt” cselekedett. Miért döntött így? Mert *nagyobb jóvá színezte a munkátlanságot.* Ha más szempontot is figyelembe vesz, akkor másképp dönt. Pl. mennyivel többet fogok tudni... mennyivel rugalmasabb lesz a testem... mennyivel életerősebb leszek minden alkalommal... győzedelmesebb erkölcsöm... diadalmasabb örök életem... Ezek a szempontok, amelyeket előbb figyelmen kívül hagyott, egész más irányú döntést eredményeztek volna.

A következősen erkölcsi életet élő ember mindig a munka mellett dönt. Egyik kis növendékem ezt írja: „Én rendszerint a munka mellett döntök, mert fanatikusan keresem a jobbat, az erkölcsi jót. Sok bennem az aktivitás. De azután jön a reakció. És néha, mint a hulla, fekszem. Akkor kénytelen vagyok néhány napig a pihenés mellett dönteni. Nolens-volens.” Épp így vagyunk a szenvedés és nem szenvedés, önmegtagadás és élvezet kérdéseiben is. Szent *Teréz* azért imádkozott, hogy több szenvedést kapjon az Úrtól. A gyenge ember azonnal jajgat, ha kis baj éri. Hol itt a különbség? Egyik úgy nézi a földi élet szenvedéseit, hogy azok eszközök az örök élet elnyerésére; a másik pedig csak fájdalmat érez és tiltakozik, mert nem veszi észre, hogy a szenvedés is jó a felsőbbrendű élet tekintetében.

Ebből azután arra is következtethetünk, hogy az akarat az értelmet is úgy befolyásolja, hogy a tárgyakat kisebb vagy nagyobb jónak tüntesse fel. Nem a megvilágított tárgyak jósága a döntő, hanem az ember teremti jóvá és jobbá a dolgokat. Épp ezen dől el az ember szabadsága és Istenhez való hasonlósága.

Még a boldogság sem tárgyilag adott, hanem alanyilag teremthető. A világ színezése sem az akaratától független szépség, hanem a magam lelki vetületéből alakuló. Meaterlinck a „Kék madár” című színdarabjában jól közelíti a kérdést. Az ember hiába keresi a „Kék madar”-at a jelenben, a múltban és jövőben! A boldogságkeresőknek az otthoni kalitkában kell megtalálniuk a kék madarat.

Az igazság ez: nem a kívül lévő dolgok adják a boldogságot, hanem én teremtem széppé, derűsre – lelkem kiegyensúlyozottságával – környezetemet és végül önmagamat.

Ha belsőleg kiegyensúlyozott vagyok, akkor a körülöttem lévő világ szép, jó és gyönyörű. Ha az életet Istennek szentelő karmelita apácával beszélünk, azonnal észre vesszük, hogy mosolygó a mozdulata, csengő a beszéde. Szinte érzi az ember, hogy az ég magasabbrendű harmóniája muzsikál belőle.

Az akarat tehát olyan hatalom, amely a világ felé emel, a belső életet kiegyensúlyozza és a környező otthont is paradicsommá változtatja. Az ember valóban nagy varázsló. A nevelő azonban a varázslók-varázslója. Gyermekkortól úgy átvarázsolja a lelket, hogy az az egész élet folyamán varázslat alatt tudja tartani a világot. Az első szent áldozás boldog gyermeke, vagy a kiegyensúlyozott lelkű öreg a föld legboldogabb emberének mondja magát. Ezek szemében állandóan kék az ég.¹³⁶ Viszont, ha bűn terhe nyomja a lelket, akkor némák az erdők, borúsak a ligetek, de beszédesebbek a szemek.¹³⁷ Szent Ferenc átfinomult lelke „drága farkastestvér”-nek mondja a farkasokat. Mikor pedig szárazkenyérből álló ebédjét elkölti, letérdel a patak partjára és sírni kezd. León testvér csodálkozva kérdi: Atyám, te sírsz? Azt feleli: hogyné sírnék, ha arra gondolok, hogy Isten öröktől fogva szeretett és ideteremtette nekem ezt a patakot, amelyben megpuhíthatom a falatomat.¹³⁸ A durva ember szitkozódna és azt mondaná: ez ebéd? Így azután maga teszi kesernyéssé az egyszerű falatot.

Éppen ebben rejtőzik az akarat szabadságának döntő érve is (amint azt fentebb ismertettük),¹³⁹ mert nem a körülöttem álló *tárgyi jó* köt, hanem *magam minősítem jóvá és jobbá a tárgyakat.* Én vagyok, aki döntök!

Ezekből azután neveléstani következtetéseket is lehet levonni.

Az első ez: arra kell törni, hogy az értelem mindig az örök élet fénye mellett mérlegelje a földi dolgok értékét. Legyen döntő ez a kérdés: quid hoc ad aeternitatem? Ha így nagyobb jónak látszik a lemondás, az önfegyelmzés, akkor készségesen hajlik az akarat az örök értékű jó követésére.

A második az, hogy lehetőleg az *elérendő jó* erejével iparkodjunk hatást érni. Az élet javainak fokozatai vannak. Az okos nevelő a felsőbbrendű javakat igyekezzék kívánatossá tenni. Pl. a terített asz-

¹³⁶ 1 Claudel: L'exil. „Le ciel est toujours bleu.”

¹³⁷ Wilde O.: A readingi fegyház balladája. Bpest. 1921. Ford. Tóth Árpád.

¹³⁸ J. Jörgensen: Der heilige Franz von Assisi. München. 1920. 6. kiadás.

¹³⁹ Lásd I. rész, 4. fejezet.

tal egy szempontból jó; eszik, iszik, szórakozik mellette az ember. De ez csak a test miatt jó. Rá lehet világítani arra is, hogy az önmegtagadás felsőbbrendű élet érdekében jobb. – Vagy: aki imádkozik és a térdepléstől elfárad, ezt szenvedés kíséri. De ha rá tudok mutatni az imádság szellemi jelentőségére, akkor hamarjában elfelejtjük, hogy megfájdult a térdünk. A lelki érték tökéletesen eltünteti a testi rosszat. – Vagy: az ember jobban pihen a jól berendezett szobában, mint egy cserkész táborban. Azonban a cserkész nem aszerint mér, hogy puhára vetették-e derékáját? Jobban alszik a kemény földön, mert ezt a felsőbb megvilágítás az edzésre, keménységre, férfiaságra való hivatkozással jobban alátámasztották.

Végén is az az igazság, hogy az akarat a felsőbbrendű érdekeket színezza jobbra, kívánatosabbá.

Összefogva az egészséget végső következtetésként leszögezhetjük, hogy a lélek működésének legerősebb iránya a megvilágítás és vágyakozás. Az egyik az értelem, a másik az akarat műve. Analógiaként ezt a képet tarthatjuk magunk előtt: az értelem megvilágító fáklya, az akarat kifelé nyúló kar. Az egyik a jót megvilágítja, a másik a jót birtokba veszi.¹⁴⁰ A kettős irányú, de egy célt követő működés végső ponton ott találkozik, hogy mindkettő az ember tökéletesebb kifejlődését szolgálja.

6. A test és a lélek kapcsolata.

Az előzőekben az emberi lélek és test sztatikáját és dinamikáját vizsgáltuk, most pedig arról kell beszélni, hogy milyen kölcsönösség áll fenn a test és a lélek között. Ez a vizsgálódás az emberi élet tényezőinek *tényleges* működését akarja megállapítani. Nincs különálló, teljesen önálló és független testi élet, de – a földi vonatkozásban – nem működik a lélek sem függetlenül.¹⁴¹

Ha az ember cselekedeteit vizsgáljuk, mindig rábukkanunk a testre, mint a gondolat eszközére, de ugyancsak ott találjuk a lelket is, mint belső indítóerőt. Az emberi élet a test és lélek szoros kapcsolatának, belső összefüggésének élő együttese. Csak a tudományos és elvont módszerben lehet külön beszélni a testről és külön a lélekről. A valóságban emberek, egyedek élnek, akik testi és lelki berendezettségükkel külön egyéniséget alkotnak. Lehet vizsgálni a test és lélek adottságait és külön-külön választott¹⁴² működéseit; minden esetben azt tapasztaljuk, hogy a két tényező léte és kapcsolata *egyetemes*, de mineműsége és működése *eltérő, egyedi*.

Most már az a további kérdésünk, hogy hogyan és miképpen működnek *együttesen*¹⁴³ a teljes, a valóságos ember életében?

a) A természettudomány szerint két nagy csoportba oszthatók az emberi szervek. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek *közvetlenül* hatnak az ember tevékenységére, a másodikat pedig azok alkotják, amelyek *közvetve* gyakorolnak befolyást. Közvetlen hatnak az idegpályák és a központi idegrendszer. Közvetett szerepet töltenek be az érzékszervek, az izomrendszer, a belső szervek és a szekréciós működés.

Az ember befogadóképességét az idegpályák és a központi agyrendszer fejlettsége és finomsága befolyásolja. Minden benyomás, melyet a világról nyerünk, az idegpályákon keresztül jut az agyba és ezen át centrifugálisan szalad vissza az érzékszervhez, ahova az érzetet kihelyezi. A fájdalomérzet is ott születik, ahol baj van.

Az idegrendszeren át fut az inger; ez az útjárás közvetlen módja az érzékelésnek. Ha a kar centri-

¹⁴⁰ Talán feltűnő, hogy az érzelemről külön nem szoltunk. Itt amiatt a bölcséleti elgondolás miatt mellőztük, amely szerint az érzelem az akarathoz tartozik. Az érzelem tárgya is a jó, tehát egyezik az akarat tárgyával. Majd a *gyakorlati életet* tárgyaló részeknél erősen ki fogjuk hangsúlyozni az érzelem szerepét.

¹⁴¹ Trikál: A lélek rejtett élete. Bpest. 1931. „Wissen wir... nicht, wie überhaupt das Verhältniss der Seele zum Körper ist und ob etwa nach dem Tode die Seele ohne den Körper weiterexistieren kann.” (Messer: Einführung in die Psychologie. Leipzig. 1927. 1. l.)

¹⁴² A különválasztás és vizsgálódás csak úgy lehetséges, hogy a testi-lelki jelenségeket, mint észlelhető folyamatokat figyeljük, de legmélyebb esetleges metafizikai okáig nem nyúlunk vissza. A természettudomány meg is áll ennél a határnál, mert az okság követelményének nem mer megfelelni és nem teszi meg a legnagyobb és leglényegesebb lépést. A dualizmus és monizmus világnézeti kérdése mindig kísért. Még Wundt is csak áthidalást keres. (Wundt: Psychologie. Leipzig. 1918. 389-398. l.)

¹⁴³ „Von den drei Hauptstandpunkten, die wir hinsichtlich der Frage nach dem Verhältniss von Geist einer Körper, Seele u. Leib unterscheiden: dem materialistischen, dem parallelistischen u. dem *dualistisch-kausalistischen*, haben wir den letzten als den natürlichsten und durch überwiegende Gründe gestützten festgehalten, den Standpunkt, den die geistige und die Körperliche Welt einander entgegen und zugleich in Beziehung zu einander setzt.” (L. Busse: Geist und Körper, Seele und Leib. 2. Auflage. Leipzig, 1913. 475. l.)

fugális és centripetális pályáját elzsongítjuk, akkor az ideginger nem hatol be az agyközpontig. Innen van az, hogy ma már a nagy műtéteket is teljesen éber állapotban végzik; hasműtéteket és veseműtéteket is helyi érzéstelenítéssel hajtanak végre. A sebészek annyira ismerik az idegpályákat, hogy egész biztos *kézzel* nyúlnak az érzéktelenítés munkájához. Ha az idegpályák kóros vagy mechanikai ok miatt elpusztulnak, akkor az ember nem foghatja fel a rajtuk futó ingereket. Az idegműködés nélkül a lélek nem bírja a hangrezgést felfogni.

Ha magában a központi idegrendszerben van a baj, akkor inkább a fölfogóképesség csökken. Ha pedig az agy természetes összetétele szenved (pl. agysérülés, agyvérzések), akkor az ember minden felfogásra képtelen. Olyan, mint az életét veszített eszköz. Hogy az agyban milyen kóros elváltozás ment végbe, az orvosi kérdés. Lehet daganat, lehet vérömlés, lehet sejsztérválás (16-17 éves kor között szokott jelentkezni).¹⁴⁴

A szellemi élet működésében szerepet, de közvetett szerepet játszik a test egész szervezete. Bármennyire messze is esik a csontrendszer, az izmok, a légzőszervek, a mirigyek rendszere a lelki működéstől, mégis közvetve befolyást gyakorolnak a szellemi életre. Akinek csontszerkezete elpusztul, vagy táplálkozási szervei fölmondják a szolgálatot, azoknál a lélek működése zavart szenved.¹⁴⁵ Az emberi életben a parányi sejt és erős izomköteg, a légzés és a szívverés csodálatos kölcsönhatásban vannak egymással. Az egész szervezet szabályos óramű, amelyben a kerék kerékbe kapcsolódik. A lég jelentéktelenebb kicsiség az egész szervezet életét befolyásolhatja.¹⁴⁶ Épp azért a lélek helyes működésének első feltétele a szervezet szabályos fejlődése. A kóros életjelenségek a szellemi életet is károsan befolyásolják. Az okos nevelőnek tehát nagy súlyt kell arra helyeznie, hogy a testi erők pontos működését szorgalmazza. A finoman kidolgozott szervezet *érzékeny* eszközként áll a lélek rendelkezésére.

b) A test eszköz, a lélek pedig az indító erő. Egész világosan megállapítható, hogy a testnek, különösen pedig az idegrendszernek a fejlettsége az ember szellemi felsőbbrendűségét mutatja.¹⁴⁷ A zseniális embernek testszervezete is eltérést mutat.¹⁴⁸ De az agy köbtartalma nem feltétlen következménye a magasabb szellemi képességnek.¹⁴⁹ Még az agytekervények sincsenek ilyen szoros összefüggésben. A tekervények sokasága a szellemi élet fokozott működését mutatja, de nem igaz, hogy ezek tökéletesen egybevágóan a zsenialitással. Negatív igaz, hogy akinek eltorzult koponyája van (Lombroso-féle típusok),¹⁵⁰ ezek kevésbé fejlett szellemi életet élő emberek, de nem áll, hogy a Camper-szög derékszöghöz való hajlása biztos jele a zsenialitásnak.

A zsenialitás külön kiválósága a léleknek, de tökéletes szervezeten át könnyebben dolgozik a lélek. Annyira nem tudunk behatolni a központi idegrendszer vizsgálásába, hogy minden részről meg tudnók állapítani pontos jelentőségét. Lombroso azt hitte, hogyha leméri az ember koponyáját, meg tudja mondani, hogy mire alkalmas. De ez túlzott és merész elképzelés. A Madách-féle falanszter rendszerű vizsgálat tragikus félrecsúsítása az emberi életrendező tudománynak. Az életet nem köti ennyire a test. Ez az élet együtthatóinak igen lényeges, de nem egyetlen termelője.

Semmi módon sem lehet megkerülni azt a tényt, hogy az életösszetevők leglényegesebbje a lélek. Olyan létező, amelynek szerepe a világ befogadásában és az élet színezésében kézenfekvő. Rövidesen: *passzív* és *aktív* szellemi tényező.

A világot felfogó szerepét ott részleteztük, ahol az agyról, mint eszkről szoltunk.¹⁵¹ Az aktív kiható működését is megfigyelhetjük.

A lélek hangulata kiverődik az ember testi életén.¹⁵² Aki előtt valami szellemi probléma megvilá-

¹⁴⁴ Dementia praecox. Az általános schizophréniás tünetek mellett kedélyhullámzások kísérik. Mánias és depressziós szakok is fellépnek. A mánias szakban bamba, gyerekes nevetgélést, a depressziós szakban badar téveszméket találunk. A mesterkéltség és sekély érzelmi élet is jellemzi. (Dr. May.)

¹⁴⁵ A táplálkozási- és anyagcsere-zavar fejfájást, bágyadtságot, lázat okoz; ez a testi indiszpozíció pedig a szellemi életnek ütemét csökkenti.

¹⁴⁶ Lásd a belső szekréción működés hormonjait.

¹⁴⁷ Török M.: Med. et Psychiatria Pastoralis. II. kötet Esztergom. 1928. 7. 1.

¹⁴⁸ Kretschmer: Körperbau und Charakter. (i. m)

¹⁴⁹ „A csecsemő agyveleje 650 g, a serdülte 1300 g, a teljesen felnőtté 1 és fél kg körül mozog. A nőé kb. 150 g-mal kisebb.” (Török M. i. m. 8. 1.)

¹⁵⁰ Lombroso-Jeutsch: Neue Verbrecherstudien. Halle a. S. 1907.

¹⁵¹ Lásd 82. jegyzet.

¹⁵² A fajok eredetét tárgyaló könyvek embertípusok fényképeit közlik. Érdemes megfigyelni őket abból a szempontból is, hogy mennyi lelkeséget vagy lelki zűrzavart árul el egyik-másik. (Gáspár: Fajismeret. Bpest. 59-107. l.)

gosodik, annak arcán elsimul a kiáltó bizonytalanság. Akinek belső életében rend van, annak arcára kiül a lélek nyugalma. Akinek belső világa zavaros, annak élete – még élettani élete is – felzaklatott. Egyik tanítványomnál a lelki élet megbillenése testi szenvedésekkel, álmatlansággal és lefogyással jár. Ugyancsak észlelhetjük, hogy a lélek ereje a vérmérsékletet fölfokozza, az érverést meggyorsítja. Mindezt önmagunkon is tapasztalhatjuk. Aki szegyenkezik, elpirul; aki remeg, elsápad. Sőt ha az okkult jelenségekre gondolunk (spiritizmus, hipnózis), akkor olyan erőhatásokkal találjuk magunkat szemben, amelyek a lélek különleges működésére engednek következtetni. (Pl. meggyógyul a seb; parancsot teljesít az ember.) Ezeket a fizikai munkákat a lelki reáhatások váltják ki.¹⁵³ Vagyis, amint a világ az érzékszerveken keresztül lép a lélekbe (ismeretszerzés!), épp úgy a lélek is kilép az életbe és szinte kapcsolat nélkül érezteti erejét.

A kedélyi elváltozás is feltűnő jelenség; de mibenlétét nem tudják megállapítani. Pl. akit valamiféle fizikai (gránátnyomás), vagy lélektani támadás (hirtelen halálhír) megrázott, annak idegrendszerében nem lehet minden esetben változást észlelni; mégis, ha a múlt lelki képe elébe kerül, akkor abban a percben elborul a lelke. Itt nincs kémiai elváltozás; a szervezet súlyban, alakban marad a régi, ámde a lélek belső tartalma egészen más,¹⁵⁴ – Azt is megállapították, hogy akinek lelki bánata van, lassanként elveszti étvágyát és lesóványodik. A lelki szenvedés hatása alatt valamiképpen megzavarodott a szervezet működése is. Hol itt a kapcsolat? Hol működik a léleknek a szervezetre kiható ereje? Nem tudunk mást mondani, mint azt, hogy a végső *dinamikai* ható maga a lélek. Az ember egység, amelyben a test és lélek együttesen dolgoznak az egyén életéért.¹⁵⁵

Ez a megállapítás is intő és útmutató jel a nevelő számára. Csak az az ember tudja saját életét, vagy a gondjaira bízottakét rendezni, aki számol az élet harmonikus egybecsengését szolgáló testi-lelki kapcsolatokkal. Hatalmas zenekarhoz hasonlítható az élet. Az orchester akkor lesz művészi, ha az „*életművész*” remek életpéldányát állítja elének. A remekműben egybecsengés van. Anyag és alak öszszevágása. Az élet remekművében, az emberében egybecsendülő munkát kell végeznie a testnek és a léleknek.

A cél: a tökéletes ember, akiben szóhoz jut a test, de irányító hatalom a lélek!

B) Az ember egyedi berendezése.

Eddig az ember *egyetemes* életberendezéséről beszéltünk. Megállapítottuk, hogy közös bennük a test és lélek, de ugyancsak közös tulajdonuk az a belső törtetés, amely az élet kifejlődését szolgálja. Vele egyirányú azután az a lelki előretörés is, amellyel a lélek a test feletti uralmát akarja biztosítani.¹⁵⁶ Ez azonban csak elméleti összefoglalás. A kérdés további része az, vajon *az élő egyedekben egybevágó-e* a természet törvényszerűsége?

Most tehát azt kell megvizsgálnunk, hogy az egyedekben van-e valamelyes eltérés? Ezt a vizsgáldást két irányban kellene végezni. Az első részben azt kell kutatni, hogy az élő emberben milyenek az életadatok és a másodikban pedig azt, hogy az élet *valóságos üteme* mennyire alakítja át az egyes egyedeket? *Ez a kétirányú vizsgálódás azért fontos, mert ezek az ismeretek fognak reávilágítani arra, hogy mennyire eltérők az egyes emberek.*

Az egyéni elkülönülést az első pillanatra is láthatjuk; még a felületesebb szemlélő is észreveszi, hogy *morfológiailag* mások és mások vagyunk. Két egyforma embert nem ismerünk. Arról pedig beszélni sem lehetne, hogy a sejtek mennyisége vagy a belső szekrécionális működés egyező lenne.¹⁵⁷ A légzés száma, a szív tempója vagy az idegpálya vezetőképessége mindenkiben elütő. – Aki pedig lé-

Úgy látszik, hogy a lelki élet *formáló erő*. Esetleg fordítva igaz Lombroso tana. Szerinte a koponyaalkat bűnözésre determinál; a szorgos megfigyelés arra enged következtetni, hogy a lelki eldurvulás a szervezetet is eltorzítja!

¹⁵³ Forel A.: A hypnotizmus vagy a suggestio és a psychotherapia. Losonc. 1914. Ford.: Herz S. dr. L. Loewenfeld: Somnambulismus und Spiritismus. Weisbaden. 1900.

¹⁵⁴ A háború élményei egész sereg ilyen esetet mutatnak.

¹⁵⁵ „Es folgt daraus, dass die Vereinigung der beiden zusammenstretenden Substanzen eine Natur, eine Person bildet, nach dem bestimmten Wort, des hl. Thomas: „Ex anima et corpore, constituitur in unoquoque nostrum duplex unitas naturea et personea.” (Sum. Theol. 3 a, q. 2, a. 1, ad. 2.). (D. Mercier: Psychologie. 1921. Kempten, München, Regensburg. 298. l.)

¹⁵⁶ Minden nevelés erre tör. Az aszkézis a lélek diadalának hirdetése. (Dr. Tiefenthaler József: Aszkézis és misztika. Budapest. 1930. – Dr. Vértési Frigyes: A lelki béke. Pécs. 1928.)

¹⁵⁷ Lásd bármelyik fent idézett anatómiát és biológiát.

lektanilag vizsgálja az embert, az is észreveszi, hogy tudásában, művészi érzékében, kedélyi életében, erkölcsben, vallásban oly eltérések vannak köztünk, amelyek teljesen kizárják a lelki egybevágás esetét.

Azt is tapasztaljuk, hogy az élettani és a lelkiélet *üteme* is átalakítja az embert. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy az élet motorját a külvilág, önmagunk vagy az Isten indítja. Az életbenyomások keltegetnek vagy indítanak, de az igazi életalakító az ember öntudatos ereje. Az emberi életet dinamikai indítások hozzák rezgésbe, de az életet fejlesztő lendítő keréknél maga az ember áll. Aki erős tempót parancsol, abban az életfejlődés is erőteljesebb lesz.

Úgy látszik tehát, hogy az életben csak egyetemes, széles keretű sémák vannak, de ezeken belül *egyéneként differenciálódnak* az emberek. Hogy pedig ez a látszat komoly, megalapozott igazsággá váljék, tegyük komoly vizsgálat tárgyává a leglényegesebb és neveléstanilag fontos sztatikai és dinamikai különféleéseket. Itt csak azokra az egyedi különféleésekre fogunk rátérni, amelyek a lelkiéletre is kihatással vannak. Azok a testi eltérések, amelyek első tekintetre feltűnők vagy amelyek *nagyobb lelki differenciáltságot mutató jellegét nem ismerjük, azokat mellőzzük.* (Külső alak, testi nagyság, élettani működések, stb.)

a) A testi és lelki erők sztatikája.

Ha azt akarjuk vizsgálni, hogy milyen eltérések vannak az egyes emberek között, akkor először azt kell kutatnunk, hogy testi és lelki berendezésük eltérők-e. A sztatika a valóságos életadatok összességét, annak adottságát akarja jelenteni. Most tehát azt fogjuk tanulmányozni, hogy mik azok a testi és lelki különbségek, amelyek elkülönítik egymástól az embereket.

1. A nemi megosztódás.

Az embereket két nagy részre osztja a nemi különféleség.¹⁵⁸

Az élet egyetemét a faj fenntartó erők szolgálják; ez alól egy ember sem kivétel. De már az élet ki-termelésében a *nemi megosztódás* elkülöníti az embereket. Mivel pedig alapvető életszolgálattal állunk szemben, azért bizonyosnak látszik, hogy ez az aktívabb és passzívabb szerep az összes vonalon érzeti hatását.¹⁵⁹

Az a tény, hogy ki születik férfinak és ki nőnek, teljesen kívül áll a szülők akaratán.¹⁶⁰ A tudományos kutatások inkább csak a megszületettek és a szülők kondíciójából akarnak következtetni, de a sejtek differenciájáig eljutni nem tudnak.

A megszületett csecsemő testi konstrukciója azonban már eltérő a két nemnél. Az arcvonaltól lefelé minden vonalon eltérő.¹⁶¹ A nő az élet hordozására van berendezve, azért szélesebben hajló a medencecsontja. A nemi megosztódással járó anatómiai és élettani elváltozások azonnal fellépnek. A természet ősi törvénye ilyené alakítja. Ez az eltérés azután állandóan megmarad, sőt fokozatosan ki-¹⁵⁸ Itt ismét hangsúlyozom, hogy a kérdést *neveléstant* okok miatt vetjük fel.

¹⁵⁹ Weininger a lélektani különbséget – a nő kárára – teljesen a szexualitás erősebb, sőt kizárólagos keresésében állapítja meg. (Weininger: *Nem és jellem*. Bpest. 1913. Ford: Gábor Andor.)

Továbbá: Freud, Bloch, Bauer, Jung, Adler, Feldmann, Ferenczi, stb.

Egészen másképp ír erről *Gina Lombroso*. „Ez a nő *altruizmusa* vagy pontosabban *alterocentrizmasa* abban az értelemben, hogy a nő örömeinek, vágyainak középpontját nem önmagába, hanem egy másik személybe helyezi, akit szeret s aki által szerettetni óhajt, legyen az férje, gyermeke, atyja, barátja, vagy bárki más.” (A női lélek. Bpest. Ford.: ifj. Moravcsik Gyuláné.)

G. Tugendreich (Berlin): *Handbuch der Padagogik*. II. Band. Herausgegeben von H. Nohl und L. Pallat. Langensalza. 1929.

Végül nálunk: Szuszai, Tóth Tihamér, Koszterszitz, Nagy Lajos.

¹⁶⁰ Az ember testi alakja azután ettől a nemi eltéréstől függ. Előzetesen tehát nem lehet befolyásolni a nemi megosztódást, de utólagos statisztikából arra következtetnek, hogy a gyermekeknek nem szerinti születése fordított arányban áll a nemző szülők testi erejével. Ha erős az édesapa, akkor a leány a több, ha viszont az édesanya erősebb, akkor több fiú születik. De ha igaz is volna ez a statisztika, akkor is csak ténymegállapítás volna; a valóság, belső okot ezideig senki sem ismeri.

¹⁶¹ „A nő homloka egyenesen esik lefelé, bár alacsonyabb; erősebb kiszögellés nélkül megy át az orrba. Állkapcsi része gyöngye fejlettségű, arca oválisabb... a nyak hosszabb... Mellkasa szűkebb... a csipőcsontok jobban szét-esnek, a medence fejlettebb... A végtagok a törzshöz képest... hosszabbak.” (Török M.: *Med. et Psychiatria Pastoralis*. I. Bpest. 1928. 15. l.)

domborodik. A leány testalkata, arca, járása mindig könnyedebb és finomabb, mint a fiúé.

A testi különbség észlelhető a szellemi és az erkölcsi élet vonalain is.

A szellemi életet tekintve, le lehet szögezni, hogy a nő szellemisége inkább receptív és reprodukív, befogadó és előadó. „Kreatív zseni” a nők között kevés van. A nők az iskolában, az életben könnyen felfogják és igen szépen előadják a hallottakat. A férfitanerők előadása gyakran nehézkes és igen komoly, elmélyedően tudományos és fárasztó. A nő könnyed, de a mélységektől távol esik. Sok benne a báj és csevegés; de kevesebb a tudományos elmélyedés.¹⁶²

Az erkölcsi élet mérlegén azonban a nő javára libben a serpenyő. A nő lelkesége aránytalanul nagyobb, mint a férfié. A nő nem azért vallásosabb, mert felszínesebb, hanem azért, mert intuitív lény. Nem a logika útján, hanem az intuíció útján halad.¹⁶³ A nő megérzi a mélységeket. Bár ez nem tudás, mégsem szabad azt hinni, hogy az igazságok intuitív megsejtése kisebb érték. Ez a szellemi munka is igazságnyomozás, de nem az elmélet, hanem a gyakorlati élet útján.¹⁶⁴ A nő pszichéje ebben mély. Az örök Szépséget, az örök Jóságot jobban megérzi és azért vonzódik a vallás felé. Nem hihető az a Weininger által hirdetett durva megállapítás, amely szerint a női élet teljesen az ösztön vonalán mozog.¹⁶⁵ Elfordulással halljuk Bernhard Shaw „Boa constrictor” elméletét, mert ezek az írók nem ismerik az élet gyökerét. Akik ezt állítják, azok talán csak ilyen nőkkel találkoztak.¹⁶⁶

A női lélek finomságát azok ismerhetik *igazán*, akik a bűnösökön kívül a finom, a fakadó viráglekekkel is foglalkoznak.¹⁶⁷

A férfi-ember szelleme a mélység felé húz; még az erkölcsisége is a tudáson alapszik. Benne több és erősebb a kritika, de ha belátása megerősödik, akkor kimozdíthatatlanul szilárd. A férfi-ember jelleméhez tartozik a keménység. A hajlítása nehezebb, mint a nőé. Nevelése is komolyabb feladat. De ez az eredmény is sokkal maradandóbb.

A nemi megosztódás roppant érdekes eltérést és elváltozást mutat a *fejlődő élet folyamán is*. Az egész életeltérés a kiskortól fogva kíséri az embert. A legkisebb csecsemőkorban nehezen nyomozható ki az ellentét, de amint a kisdéd élete bontakozik, fejlődik, vele arányosan a szellemi és lelki élet terén is észlelhető az elkülönülés.

A *gyermekleányka* élete már a legkisebb korban is az *érzelmi világ* felé hajlik. A kicsi leány játékaiban és munkájában is mindig az érzelmi részt keresi. Több benne a báj, a finomság, a kellem. Piszkos kisleányt ritkábban lehet találni; még a teljesen elhanyagolt család is több gondot fordít a leányokra.

A *fiú* azonban szilajabb. Beszédében durvább, keményebb. Követelődzőbb és nagyratörőbb. A fiút „fiús természetű” egészen más irányú munkára készíti! Minden, ami kedvesség, csinoság, azt kevesre becsüli.

A leánykát az esztétika, a fiút az intelligencia jellemzi.

A két nem *kölcsönös viszonya* is érdekes. A természet elkülöníti, de egymásra is utalja a nemeket. A gyermekkorban az első, később azonban a másik ütemesebb. A 8-10 éves fiú megveti a leányt.¹⁶⁸ Méltóságán alulnak látja, hogy vele játszzék. A nyolcéves fiú sokkal erősebb, mint a leány; ha tehát verekedésre kerül a sor, az utóbbiak mindig a rövidebbet húzzák. A fiú nagyobb ellenállást tanúsít. A leány hamar sír. A fiú büszkeségét sérti, ha gyengébb leányakkal kell együtt lennie. A leányka viszont szeretne az erősebb fiúkhöz hasonló lenni,¹⁶⁹ de már játékaiban szívesebben van a *hózzá* hasonlók között.

¹⁶² Lélektani alapjairól igen érdekes megfigyeléseket közöl Lippmann: *Psychologie der Frau*. Berlin. 1920 és G. Lombroso: *A női lélek* i. m. 81. l.

„Azt... nem lehet állítani, hogy az asszonyok éppen szellemileg inferiorisak a férfikkal szemben. Jelenleg is azt látjuk, hogy Angliában ma a parlamentben nő ül a kultuszminiszter helyén, a világ számos katedráján nők tanítanak.” (Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Bpest. 1927. 466. l.)

¹⁶³ „A nőnél viszont az intuíció valóban sajátos eszköze szellemének, még pedig nemcsak az általa kedvelt gyakorlati téren, hanem teoretikus dolgokban is.” (G. Lombroso: *A női lélek*. 139. l.)

¹⁶⁴ G. Lombroso i. m. 107. l.

¹⁶⁵ Weininger: *Nem és jellem*, i. m. 214. l.

¹⁶⁶ Sajnos, hogy a túlzott pszichoanalitikus módszereket követők kezeibe csak durva, alsórendű nőszemélyek kerülnek.

¹⁶⁷ Joly H.: *A nagy emberek és nagy szentek lélektana*. Ford.: a budapesti növ. papság m. e. i. Bpest. 1901.

¹⁶⁸ Igaz, hogy néha gyermekszerelemeket is látunk. De ezek a kis oldalhajtások nem általánosak. – Ami pedig a gyermek-perverzitasokat illeti, azok – amint a III. kötetben látni fogjuk – kis százaléku, szörványos részjelenségek.

¹⁶⁹ Feldmann dr. szerint az egész ellentét nemi megosztódottságra vezethető vissza.

Az elemi iskolában megállapítható, hogy az elemista leány szelleme nyíltabb, mint a fiúgyermeké. Ennek a magyarázata az, hogy a leány fejlődése gyorsabb, mint a fiúé. Természetszerű tehát, hogy szellemi élete korábban bontakozik ki. Nem azért tud többet a leányka, mert többet tanul, hanem azért, mert a fejlődés kezdetén fejlettebb és így viszonylagosan intelligensebb.

A kicsi leányka vallásos élete is erőteljesebb. A gyakori szentgyónáshoz és áldozáshoz járulók száma nagyobb, mint a fiúknál. Lelkisége, erkölcsisége, Istennel való találkozási vágya erősebb.

A leányszervezet fejlődésének üteme a 12-16 éves korban a legerősebb.¹⁷⁰ A leány a 14 éves korban éli azokat a nehézségeket, amelyeket a fiú 15-16 éves korban érez. A tanulásban, az erkölcsi életben és a vallásosságban erősebben mutatkozik a női természetet jellemző receptivitás. A középiskolai leány a tantárgyak között jobban érti a földrajzot, a történelmet, a magyart, a németet: ahol azonban elmélyedve kell gondolkodni (matematika!), ott lemarad.¹⁷¹ Ha az iskolai értesítőkből kis egybevetést készítünk, akkor azonnal meggyőződhetünk erről az igazságról. A legnagyobb agymennyiséggel rendelkező fiú-koponya nagyobb teremtő és elmélyedő munkát végez.

A serdülő leány erkölcsi finomsága egyenesen meglepő a 10-14 éves korhatár között. Szinte előmlik rajta a gyengédség, érzékenység, szemérmesség.¹⁷² Ez a kor az, amelyben a természet őseréjével nyilatkozik meg a lélek ártatlansága.

A későbbi korban még erősebben megváltoztatja a fiatalok életét a nemi megosztódás. A jól nevelt gyermekleányka, a leány, a serdülő hajadon, a nő, az asszony, az egész életen át lelki gyarapodást mutat.¹⁷³ De – természetesen – az nem állítható egyetemlegesen a nevelés hatása nélkül maradtakról.¹⁷⁴

Ez a fejlődés félig-meddig öntudatlan. A kis gyermek jósága ugyanis nem onnét eredezik, hogy éri az erkölcsi köteléket; benne ősi, elemi készség, hogy szeretettel követi a jó szülők és nevelők tanácsát, vagy fél a fenyegető büntetéstől.

¹⁷⁰ „A tökéletesedés az agyvelő érzéki mérőinek és a hozzájuk vezető idegpályáknak megmérésével arányban következik be. Csakhogy az érzésseli fejlődés a két nemnél nem egészen egyformán halad. A leányok fejlődése gyorsabb. Az érzéki világ még ki sem fejlődhetett eléggé a leányoknál, mikor a nemi szervek adta túlsúly máris tömegesen kap lábra... A fiúknál ugyanaz a folyamat később indul meg.” (Dr. Lechner: A női lélek és a feminizmus orvos-természettudományi megvilágításban. Bpest 1922.)

¹⁷¹ Kísérleti igazolását lásd: Kaufman-Schmidt: Zur rechnerischen Denkfähigkeit Zeitschrift f. paed. Psych. 1922.

¹⁷² „A szeméremérzet úgy tekintendő, mint a lélek inspirációja, az önkéntelen bölcsesség szervező törekvése. Bensőséges habitus, amelyet a pedagógia és társadalmi konvenció irányít, de nem teremt meg.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1930. 264. l.)

Megérthető ebből, hogy miért képződnek ki a nők lelkében inkább az *érzelmi* automatáságok és velük az *ézelmek*, a *hangulatok* gazdagságai. Továbbá: Marczell-Koszterszitz: A kemény parancs.

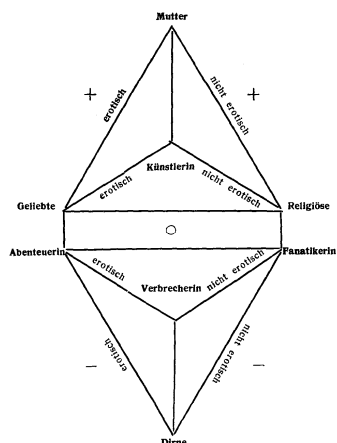
¹⁷³ A kifejlett női lélekről – úgy a jókról, mint a rosszakról – roppant érdekes megfigyeléseket közöl E. Lenk. Szerinte is erősen kihangsúlyozandó a külső életbenyomás, azaz a *nevelés*. „Die Frau... ist nicht nur Produkt ihrer ererbten Konstitution... sondern: Erlebniss, im Verlaufe des Lebens... (Dr. E. Lenk: Frauentypen. Berlin. 1928. 13. l.)

¹⁷⁴ Azért állítja össze Lenk az ő típusait +, – és O típusokká. Érdekes ezt a megosztást megfigyelni, bár mi a munkánk V. kötetében *egészen más beosztást* közlünk. A női típusokat a következő grafikus sémával ábrázolja: (ábra fent).

Megjegyzí: „Es sei deshalb versucht die Typen der Frauen grafisch darzustellen und zwar sollen bei den Urtypen unterscheiden werden (Urtypen-Geistesverfassung):

1. Der positive (+) Urtype.
2. Der negative (–) Urtype.
3. Der Nul (O) Urtype.

A háromszögekbe vannak a típusok bejegyezve, a O típus a színtelen lelkű, közömbös nőket zárja magába. A nőitípus legmagasabb pontja az *édesanya*, a mélyponton pedig a *perdita* áll. Ezek élete vagy az erotikus vagy a nem erotikus úton mozog; aszerint lesz belőlük más és más jellegzetes egyéniség. „Die in jedem einzelnen Dreieck angegebenen Typen sind untereinander wandelbar. Die Umwandlung des Einzelntypus kann jedoch nur innerhalb der Urtypen (oder Dreieck) vor sich gehen und niemals können sich die Urtypen untereinander verändern. Das Gebiet ist indifferent und kennzeichnet einen stabylen, unveränderlichen Urtypus.” 17. l.)

De a serdülő leányka már tudatosan jó. Lelkének fejlődése már gondjának tárgya. Ez a kiskorú kis-leányka már foglalkozik magával. A szülők, a nevelők, a jó Isten szeretete kiverődik életén. Neki igen könnyű beszélni a Jézuskáról. Tágranyílt szemmel és bájos melegséggel hallgatja a kedves intelmet. Hibáit illetőleg is könnyen javítható. A javulási szándék nagy. A nemi élet misztikumát illetőleg rop-pant érzékeny. Minden ösztönös meg-rezdülésre felfigyel, mert egészen új világ jelentkezését érzi, de bizonyos természetes szeméremérzés kíséri serdülésbe hajló életét. Igaz, hogy ebből a nevelés folytán már hazulról is hoz, de a természet is sokat segíti. A nemi érés jeleit is szent titkos érzéssel fogadja; ha okos szülők kezében van, akkor nem kíváncsiskodik illetéktelenek előtt, hanem szerénységgel és finomsággal az édesanyjánál, vagy jó nénjénél keres útmutatást. A szerelmi vonzódások illuzió-szerű fellépése is ebbe a korba esik. Vele jár a fejlődő élettel, a nemek belső vonzódásával. Itt nem bűnös kapcsolatokat, hanem Isten-adta életkezdeteket kell keresnünk.¹⁷⁵

Az erkölcsi étellel szoros kapcsolatban lévő vallásosság is átlengi a leányka életét. Ez is *hozzátartozik a liliomlélek külső színpompájához*. Nem igen lehet látni kedvesebb jelenetet, mint a 10-14 éves leánykák buzgón imádkozó csoportját. Az áhítat melegsége, a lélek kitarása, az ihletettségnak bája tesztül meg ezekben a gyermekekben.

Fiúgyermek 10-14 éves korban még csak kezdi, de nem éli küzdelmeinek a korát.¹⁷⁶ Benne több a gyerekség, az elevenség, a hancúrozási kedv. Az „ő kora” később jön. Átéltése nehezebb, mert a fejlődés üteme erőteljesebb. Amikor azután belekerül a fejlődés forgatagába, akkor szenvedélyesebb, keményebb, durvább. Erkölcsi érzéke sem olyan finomult. A leányokkal szemben mindenesetre hátrább-álló, de kitartó és nehezen ingatható.

A kifejlett ember – leány vagy férfi – egyénisége még erősebben elkülöníti a nemeket. Alapvonaluk ez: a nő passzív életigénylő, a férfi aktív életszolgáló. Ez azután a nőnél magában hordja a melázó, váró, sokszor kisebb jelekkel felhívó életformákat, míg a férfi-embert a teremtő életre indítja.¹⁷⁷

A mostani fejezetben részletekbe nem mehetünk. Ez a későbbi munka feladata és kötelessége. Most csak arra kellett és akarunk ráutalni, hogy a nemi megosztódás ténye és a fejlődésnek üteme lelki elváltozásokat okoz. A nevelőnek pedig tudnia kell, hogy a tanítás anyagát, a közlés módját, az erkölcsi reáhatást a természet mutatta iránynak megfelelően kell a leányok és a fiúk életében érvényesíteni.

A természet eltérő ütemet diktál; tehát a nevelőnek is hallgatnia kell a természet szavára és tudomásul kell vennie azt a feltűnően kiáltó adott és fejlődésben is érezhető különbözőséget.

2. A faj és öröklés jelentősége.

Az emberek nagy egyetemét kisebb részletekre osztják a *fajok*.¹⁷⁸ Ez a megosztás a második nagy

¹⁷⁵ Nem szabad megijedni attól, hogy itt is találni romlott leánykákat. (Kültelkek és egészen elhanyagolt családok gyermekei!) A *lelki készség* a döntő. Az pedig ezeknél is jó!

¹⁷⁶ A nemi érés és vele járó természetes idegzsongások csak előfutamként lépnek fel.

¹⁷⁷ Török M.: Med. et. Psych. Past. Esztergom. 1928. I. 14. l.

¹⁷⁸ Günther a fajt így határozza meg: „Eine Rasse stellt sich dar in einer Menschengruppe, die sich durch die ihr eignende Vereinigung körperlicher Merkmale und seelischer Eigenschaften von jeder anderen Menschengruppe unterscheidet und immer wieder nur ihresgleichen zeugt.” (Dr. H. F. R. Günther: Rassenkunde des deutschen Volkes. 8. Auflage. München. 1925. 14. l.)

élettény, amely az embereket egymástól elkülöníti. Ezt a megosztódást azok a testi és lelki sajátságok okozzák, amelyek állandó kíséretét alkotják az egyes embernek. Ebben azután benne rejtőzik az is, hogy a faji tulajdonságokat öröklik az egyedek.¹⁷⁹

A ma Európában élő fajokat így sorakoztatják fel: északi, földközi, semita, dinári, mongoloid, alpesi, keletalbai, negroid faj.¹⁸⁰ A fajok csoportosításának alapja igen sok irányú lehet. Leggyakoribb a külső formák, vérségi vagy szaporodási lehetőségek szerinti osztályozás.

Maga az a tény, hogy külső formák is elárulják az egyes fajhoz tartozókat, azt mutatja, hogy a *testi alak* az öröklés törvénye alatt áll. Hogy ez biológiailag mit jelent, azt igen nehéz kinyomozni.¹⁸¹ Mindenesetre a tudomány mai álláspontja arra hajlik, hogy ez a folyamat az ivarsejtek elváltozásán alapszik. Többen azután a vér különféleségében keresik az ellentétek alapját.¹⁸²

A testi, kötött és örökölhető elváltozások a *Mendel-féle törvény alá* esnek.

Ez a törvény az élő természet egyetemére érvényes. *Tárgyi* tekintetben azt jelenti, hogy az utód az elődnek bizonyos kiváltságait átörökli; a mód-szeri illetőleg pedig azt tanítja, hogy szabályos törvényszerűséggel születnek a korcsok, illetve a tiszta fajú egyedek. A törvény *célja* arra utal, hogy a természet nem tűri a korcsot!

Mendel a borsófajtákon kísérletezve észrevette, hogy a sárgaszemű és zöldszemű borsófaj keresztezésénél „az első nemzedék (F_1) minden tagja sárgaszemű volt. A korcsok azonban nem állandósultak meg. A második nemzedékben (F_2) szétváltak és pedig állandó, meghatározott arányban, melyben sárgaszínű háromszor annyi volt”. (Gáspár i. m. 7.1.)

Ez a *hasadás* magyarázatra szorult. A későbbi vizsgálódás (Bateson munkája is hozzájárult) azt eredményezte, hogy ez a pontos törvényszerűség állt elő: a korcsok 1 : 3, illetve 1:2:1 arányban viszszaütnek a tiszta fajra.

Az *első* arányos hasadást Mendel-féle *teljes dominanciós* öröklésnek, a másodikat Correns-féle *intermedier* öröklésnek mondjuk.

Az öröklés törvénye alá esnek a fajok anatómiai, illetve életet jellegző tulajdonságai. Ezek mind *adott* valóságok.

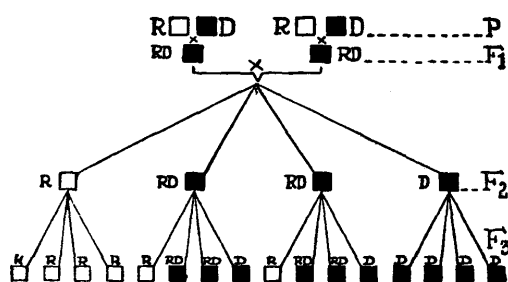
Az öröklés teljes dominanciával. (Mendel-féle Pisum-típus.)

¹⁷⁹ „Der Vorgang, der dazu führt, dass die Nachkommen mit den Vorfahren in bestimmten Merkmalen übereinstimmen, wird als Vererbung bezeichnet.” (Dr. J. Gráf: Vererbungslehre und Erbesgesundheitspflege. München, 1930. 17. l.)

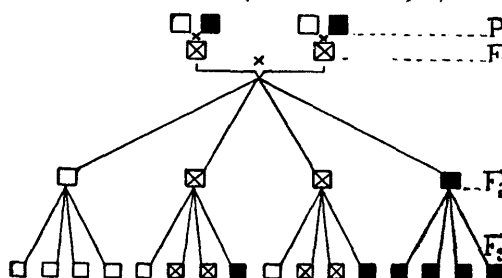
¹⁸⁰ Dr. Gáspár J.: Fajismeret. Budapest. 1930.

¹⁸¹ „Az öröklési tények annak a nevezetes ténynek a felismeréséhez vezettek, hogy vannak úgynevezett *genotipikus* elemek, amelyeket az ivarsejtek adnak át nemzedékről nemzedékre, mellékes, hogy géneknek, faktoroknak... öröklési egyedeknek nevezzük-e őket. (Dr. Wettstein R.: Az evolúció és a modern örökléstan. Természettud. Közi. 60. köt. 1928. 398-402. l. Ford: Bocskay Ottó.)

¹⁸² Verzár Fr.: Egyéni és faji különbségek a vérben. (Term. Tud. Közi. 1925. 177-186. l.)

Intermediér öröklés. (Correns-féle Zea-típus.)

A fajok anatómiai adottságainak öröklődése bizonyos; de további vita tárgya, vajon a *szerezett tulajdonságok* az öröklés törvénye alá esnek-e. A vitás kérdésben nincs egyöntetű vélemény.¹⁸³ Csak annyi bizonyos, hogy a fajok jegyei között mindig szerepeltek olyan tulajdonságok is, amelyek túl voltak a testi szervezet, alak, szín keretein.

Egész tudományággá nőtt ki az a kutatás is, amely a fajok *lelki* tulajdonságait próbálja megállapítani.¹⁸⁴ Ezek a nagyvonalú megállapítások azután arra a részletre is kiterjeszkednek, hogy egyes *kiváló szellemi* tulajdonságok is átszármaznak az őstől az utódra.¹⁸⁵

De milyenek ezek? Az egyéniséget kiemelő, különlegesen díszítő kiváltságok. Az elmélyedő szellem, a matematikai zsenialitás, a zenei készség, a művészi érzék mind olyan Isten-adta adományok, amelyek átszármazhatnak az utódokra. Természetes azonban, hogy ezek csak *mint készségek* jelennek meg. Érvényesülésük a gyakorlástól és egyéni erőfeszítéstől függ. Az sem ritka jelenség, hogy az utód nem öröklí a lelki kiváltságokat.

A fajbiológusok az egész kérdést jórészt abból a szempontból tanulmányozzák, hogy a fajok tisztaságát szolgálják.¹⁸⁶ Minket pedig azért érdekel, hogy utalást kapjunk arra nézve, hogy a fajhoz tartozás milyen testi és lelki hajlamot hordoz. Nagyon természetes, hogy a legtávolabbról sem lehet azt állítani, hogy ezen a területen *biztos tételek* állapíthatók meg. A tudományos megfigyelések tények, de a belőlük vont következtetések igen elűtök. Annyi azonban bizonyos, hogy faji adottságok vannak; következőleg igaz az is, hogy a hozzájuk fűzött testi-lelki hajlamosságok bekapcsolódnak a nevelő számításaiba.

¹⁸³ „Erworbene Eigenschaften sind nicht erblich.” (F. Lenz: Über die biologischen Grundlagen der Erziehung. München. 1927. 14. l.) Lombroso pedig így nyilatkozik: „Egy ittas ember ölelése egész nemzedékekre lehet végzetes.” (Lombroso G.: Lángész és örület. Bpest. 1906. 5. l.)

¹⁸⁴ A Günther-félé német fajok lelki alaptulajdonságai:

1. Die nordische Rasse: Urteilsfähigkeit, Wahrhaftigkeit und Tatkraft. (158. l.)
2. Die westliche Rasse: Leidenschaftlichkeit und geistige Beweglichkeit. (178. l.)
3. Die dinarische Rasse: Rauhe Kraft und Geradheit.
4. Die osfische Rasse: Erwerbsam und engherzig.
5. Die ostblatische Rasse: Entschlussunfähigkeit (Günther: Rassenkunde des deutschen Volkes.)

¹⁸⁵ Méhely szerint a gonosz indulatok is örökölhettek „Az emberekben oly gyakran tapasztalható gonosz indulatok és alacsonylelkűség, így a mohó és kíméletlen törtetés, a rideg racionalizmus, szívtelenség, káröröm, bosszúvágy, alattomoság, irigység, kegyetlenség, jellemgyöngeség és jellemtelenség s a gonosz indulatok oly sok más formája, legfőképpen a szülők össze nem illő és a gyermekekre átszármazott vérének rovására írandó.” (Méhely Lajos: Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja. Bpest. 1927. 13. l.)

¹⁸⁶ „... a fajbiológiai kutatásnak legfőbb feladata, hogy kifürkészsze és megvilágítsa azokat a befolyásokat, melyek egy nép belső értékét fokozzák vagy alászállítják.” (Méhely Lajos: Állítsunk fel magyar fajbiológiai intézetet. Budapest 1927. 10. l.)

A biológusokat nem érinti a kérdés metafizikája. Az ő területük a konkrét, észlelhető tények vizsgálata és a ható tényezők korrelációjának megállapítása. A nevelőt azonban a homályosabb háttér, a metafizikai mélység és a nevelhetőség kérdése is érdekli.

A mélyebb alap ott kezdődik, ahol az életsejtek belső anatómiai összetételét, a biokémiai működések *mögött* mozgó célszerűségét kutatja¹⁸⁷ és a célok rejtélyes szövevényében az indító erő mibenlétét akarja megállapítani.

Ez a törekvés szinte követelődző. Egyrészt azért, mert homályos életállomásnál nem talál nyugodt pontot a kutató elme, de másrészt azért is, mert a nevelés *végző céljának* kitűzésében mindig nyitott marad előtte a probléma. Anyagias, véges életcél tűzendő-e elénk, vagy a végnélküli vonalra is kitekinthet-e az ember? Ha a biológia a faj és öröklés kérdését szélsőségesen a monizmus felé tolja, akkor szinte rákényszeríti a metafizikust, hogy a biológus kutatásait végignyomozza és a tényekből levont következtetéseket átvizsgálja.

Az egyoldalú biológiai beállítás azt sejteti, hogy az élet alapja a kozmológiai rejtélybe merül; a világ rejtélyének homályát a vallástudomány próbálja megvilágítani, midőn a végponthoz a személyes Istent állítja. Ez ugyan látszólag a kozmológiai rejtélyt teológiaiá változtatja; a valóság azonban az, hogy ez a megoldás az *emberi élet* kérdését nyugvópontra juttatja. Ez pedig azért a legfontosabb, mert minden kutatás fenék hullámát az *ember kérdése* izgatja.¹⁸⁸ Huxley ezt így kérde: Man's place in nature? De így is lehet fogalmazni: Mi az ember helye a véges és végnélküli területeken? Az ész összes tekervényes útjárása ezt a kérdést akarja megválaszolni. Ha azt megoldotta, akkor megpihen. Így tehát a teológiai rejtélyben az ember életkérdése megoldást nyer.

Azt szívesen megengedem, hogy az élmények és törvényszerűségeinek mikéntjét csak állandó kutatással lehet megközelíteni. A biológusok komoly munkát végeznek tehát, ha szorgos megfigyelésekkel közelednek az élet forrása felé; de tollam alá kívánkozik a Szentírás szava: vesd le sarudat; a hely, ahol állsz, szent.

De a nevelőt az a kérdés is érdekli, hogy és mint szolgálható a tökéletesebb ember. Itt már a biológusok nagy segítségére lehetnek. Ha a leleplezett faji kiválóságokat feltárják, az öröklés törvényszerűségét megvilágítják, a ható tényezőket kihámozzák, akkor a nevelőnek segítőtársul szegődnek.¹⁸⁹ Ők az emberi életet vizsgálják és szolgálják, a nevelő pedig az egyedek nemesedésén fáradozik. A munka tehát végeredményben egy irányú és hasonló, mert az emberiség nemesítése az egyedeken át történik. A nevelő akkor lép magasabb piederstálra, amidőn a szellemi élet teljességét, a lélek összes igényét akarja érvényesíteni és ebbe a munkába beállítja a test és lélek, föld és ég minden ható erejét.

A biológusok szerint minden ember más és más. A legfőbb tulajdonságok fajokba foglalják őket; a kiváltságok és terhek pedig az öröklés útján szállnak át az utódokba. Azt azonban ők is elismerik – még a legszélsőségesebb darwinista állásponton is –, hogy az emberi élet fejlődést mutat. A jó, a tökéletesebb élet, a szellemibb kultúra észlelhető! Ezt a tényt is arra fordítja a metafizikus, hogy ebből is a célszerűségekre és személyes indításra következtessen.¹⁹⁰ Innét van az, hogy a nevelő nem elégszik meg

azzal, hogy az egyed szellemi értékeit a jövő nemzedékre átszarmaztatja, hanem *saját* összes lelki kin-¹⁸⁷ „A pszichológiának, ha nem akar lemondani tudományos létjogáról, az okság elvének alkalmazását *módszer-tani* követelménynek kell tekintenie, amelynek, amennyiben módjában áll, eleget kell tennie.” (86. l.) „A pszichikai oksággal szemben a lelki élet teleológiai okságot mutat.” (Kornis: Lelki élet I. Budapest. 87. l.)

¹⁸⁸ „Az emberrel vele születik a vágy a rend, az ésszerű életszabály után. Tudni akarja, hogyan kell szabályoznia életműködéseit, egyes mozzanatait, vagyis végső elemzésben *tudni akarja saját rendeltetését, életének értelmét.*” (Wiedermann K. dr.: A vallás lélektana. Bpest. 1911. 12. l.)

Ugyanezt a hangot pengeti Jouffroy is, midőn így ír: „Hogyan éljen békében az az ember, ha nem tudja sem azt, honnan jött és hova megy, sem azt, hogy mit tegyen a földön?” (Jouffroy: Mélanges Philosophiques. 338. l. Lásd: Wiedermann 12. l.)

¹⁸⁹ Ribot két fajtájú öröklött hajlamról szól: „Az első eset az, amelyben az öröklött hajlamok nem ellenállhatatlan jellegűek. Az az ember, aki ősei gondolkodás és érzésmódját örökli, belsőleg késztetve van úgy akarni és következképp cselekedni, mint azok. Az ösztönök és hajlamok ez átöröklése ránézve a belső lefolyások sorozatát képezi, amelyek között él, de amelyek megítélésére és legyőzésére van ereje.

A másik eset az, amelyben az öröklött hajlamok ellenállhatatlan jellegűek. Mellőzve az erősen kifejlett téboly állapotait, amelyekben az egyén (alienus a se) magán kívül van, a személyiség végzetes impulziók, rögeszmék által megrohanva és utoljára legyőzve, eltűnik, – láttunk olyan eseteket is, amelyben a hibára és bűnre való hajlam kétségtelenül oly örökség, amely ellenállhatatlanul érvényesül. A személyes tényezőnek nincs többé ereje a belső rugók megfékezésére.” (Ribot: A lelki átöröklés. Bpest. 1896. 366, 367. l. Ford: Holló István.)

¹⁹⁰ Ezt ugyan Kant „metabazis eis allogenos”-nak mondja, de tény, hogy a szellem eleven erővel *követeli*. A *tiszta* ész talán nem látja ezt be azonnal, de a *gyakorlati ész* csak így tud megpihenni. Ez az útjárás az ész törvénye.

cseinknek örök fennmaradását követeli.

Végkövetkezésként legyen elég az a tudományos megállapítás: a fajok élettani és szellemi tulajdonságokat képviselnek, amelyek az öröklés törvénye útján származnak az utódokra.

A nevelő tehát számoljon azzal, hogy a fajhoz tartozás is elkülöníti az emberegyedeket.

3. A testi fogyatékosok.

A szervezet anatómiai egység szerint alakul ki és élettani törvények szerint működik. Ha megállapítható volna a „normális ember” sémája, akkor ezt a mintát kellene követnie minden embernek. De azt jól tudjuk, hogy az emberek nagy és széles ingási öv között mozognak; a szélsőséges túlműködés (hiperfunkció), vagy mély visszafejlődés (hipofunkció) nyomán megjelennek a fogyatékos, a beteg és kórosan elváltozott emberek.

A testileg fogyatékosok első nagy csoportját az *érzékszervek hiányában szenvedők*, vagy a *testi elferdülésben szenvedők* alkotják. Ez a csoportosítás egészen külsőséges, mert az első látás alapján fogjuk egybe ezeket az embereket. Nagyon természetes, hogy a fogyatékosok lehetnek teljesen önhibán kívül, születéstől fogva meglévők, de lehetnek szerettek is. Mivel mi mindig a nevelés kérdését tartjuk szem előtt, azért magának a ténynek lélektani kihatásait, nem pedig a betegség okait kutatjuk.¹⁹¹

A vak, a süket, a néma, a süket-néma, a púpos, a sánta, a teljesen nyomorék az életnek oly terhét viseli, amelyben sok a *privativum*, a megfosztás, de igen sok az *additamentum*, a hozzáadás is. – A szemük világától megfosztottak nem élvezik a színek pompáját, nem birtokolják a járás biztonságát, rettegve húzódnak vissza a fenyegetően megsejtett veszedelemtől. – A süketek előtt halott a gondolatközlő emberi nyelv, idegen a művészi hang, ismeretlen az egybecsendülés öröme.

Ez a nagy hiány, megfosztás nem maradhat nyom nélkül a lelki életben sem.¹⁹² Tompaság, merevség, féltékenység, bizonytalanság, homály, tapogatódzás kíséri őket állandóan.

A vaknak nemcsak a járása bizonytalan, hanem a viselkedése is. A vak a legbizalmatlanabb ember. Nem tud senkiről jót feltételezni. A szemből, arcból, mozdulatból látszik, hogy valaki jó vagy alattomos, ezt pedig a vak nem veheti észre. Azért mindenkivel szemben tartózkodó, bizalmatlan. Belső világa is szomorú, mert a természet szépsége nem lép az életébe. – A nagyothalló és süket ember lelkileg is tompa. Ha nem hallja tisztán a szót, akkor bizonytalan lesz. Ennek azután természetes következménye, hogy lelkülete borongóssá válik. Legritkább esetek közé tartozik, hogy az érzékszervi hibában szenvedő ember derűs és jókedvű.

Bár más testi fogyatékoságban szenvedő emberben (púpos, sánta, nyomorék) is hiány a természet javaitól való megfosztás, de emellett súlyos lelki teher a gyakori kigúnyoltatás is.¹⁹³

Ez a lelki elsötétedés azután igen könnyen erkölcsi zavarokat szül. Indulatosság, harag, gyűlölködés kíséri a test fogyatékoságát. A bizalmatlanság és kedvetlenség átcsap az erkölcsi, vallási kérdésekre is. Istenben nehezen látja meg a gondviselő Atyát,¹⁹⁴ csak a szenvedést keresztrel sújtó Mindenhatót. Az élet szépségét, a lélek belső örömeit és az örök élet gyönyörűségeit is kevésre becsüli és azért az élet értékét az érzéki élvezetekben keresi.

Még szomorúbb lelki képet mutatnak a teljesen testi nyomorékok. Ezek belső világa egészen összetört, zilált, rendezetlen, zavaros. Oka az, hogy érzik életük értéktelenségét és nehezen hurcolják az élet szenvedéseit; embertestvérek részéről legfeljebb sajnálkozást és részvétet kapnak. Kevésre becsülik magukat és keveset kapnak. Az önértékelés elvesztése pedig kikapcsolja a tevékenységre indító motort.

A testi elferdülések oly nagy nevelési feladatok elé állítják az embereket, hogy ez a munka a neve-

¹⁹¹ Lovács József: A vakok érzékszervei. Bpest.

¹⁹² Tóth Zoltán: A vakok képzetvilága. Bpest. 1927.

Michels F.: Beszédpedagógia. Különlenyomat a Magyar Gyógypedagógia 1930. 5-10. számaiból.

Dr. Schmidt F.: A fogyatékosok életpályákra való alkalmasságának kísérleti vizsgálata. Különlenyomat a „Gyermekvédelem Lapja” 1929. 12. számából.

Dr. J. Schnell: Vergleichende Untersuchungen d. Lesefertigkeit der Blinden, Taubstummen und Normalen. Különlenyomat a „Zeitschrift f. Kinderforschung” 33. kötetének 4. füzetéből.

¹⁹³ Dr. Schnell János: Eredmények a magyar kísérleti gyógypedagógiai és orvosi pszichologia területén. Bpest. 1929.

¹⁹⁴ „Der Friede Gottes ist höher, als alle Vernunft.” (Dr. E. v. Sallwurk: Divinitat und Moralitat in der Erziehung. Langensalza 1920. 39. l.)

léstannak külön ágát, a „gyógypedagógia”-t fejlesztette ki.¹⁹⁵ Ez a teljesen modern neveléstudomány részletekbe menő pontossággal vizsgálja a testi fogyatékosok lelki hatásait és mélyreható módon próbálja ellensúlyozni a természet-adta hiányokat. Intézményeink gondos munkával akarják ezeknek a szegény embertestvéreknek életét kedvessé és meleggé tenni.

A testi fogyatékosok második csoportjához a betegek tartoznak. Akár öröklött,¹⁹⁶ akár szerzett, akár bakteriológiai kór okozta is a bajt, minden esetben lelki elváltozást vált ki. Itt ismét ki kell emelnünk, hogy csupán azt a *lelki eltérést* keressük, amely a beteg és egészséges ember között fennáll. A nevelőnek ugyanis ezt is ismernie kell, hogy számolhasson ezzel a tényezővel is!¹⁹⁷

Első tekintetre világos, hogy a beteg ember e szellemi erőfeszítése, munkabírása csökken. A beteg szervezet energiájának javát a testi élet fenntartására vagy visszaszerzésére fordítja. A műtéten átesett beteg még hónapokon át is gyenge, érzékeny, nehézkes, melankolikus, visszahúzódó, félénk, tapogatózó.

A betegség az ember kedélyére nyomást gyakorol. Az orvosok jól tudják ezt; azért kerülnek a súlyos betegség feltárását, mert félnek a lélektani visszahatástól. Még tudatalatti megézés is tompít, hát még a teljes világos ismeret! Ez a lelki nyomás sokszor oly erős, hogy az öngyilkosságba kergeti a gyenge lelkű embert.

Akiben a kikezdő erő elpusztul, az lelkileg egészen elváltozik. A felfogóképessége túlérzékeny lesz, mindent és azonnal észrevesz, minden érintés fáj. Vele jár azután az *aktivitás depressziója* is. Élettani oka a kóros szervezetben vagy idegrendszerben kereshető; lélektanilag az a belső tudat magyarázza, amelynél fogva rövidre szabott életében nagy erőfeszítést tenni nem érdemes.

Az erkölcsi téren széles skálát mutat a betegek élete. Sokat egyenesen Istenhez, az örök élet igényléséhez visz a szenvedés (pl. Wilde Oszkár, Pelico Silvio, Strindberg, Francois Coppée), míg másokat a legszélsőbb kétségbeesésbe hajt. Van itt világnézeti összeomlás, de akarati elgyengülés is. Az ok végül is az, hogy az érdeklődés központja kizárólag a betegség marad.¹⁹⁸

Az emberi élet kifejlődéséhez tartozik, hogy a környező természet adja az anyagot, a lélek végezze a feldolgozást és így termelődjek ki az új egyén. Ha hiányos az anyagszállítás (érzékszervek hiánya vagy betegségek), ha lassúbb, elhalóbb a feldolgozás (beteg emberek lelki tompultsága, depressziója!), akkor nem lehet tökéletes az építkezés! Az emberromok torzok, törpék vagy félbemaradt egyéniségek maradnak. Mindenki más és más; aszerint, amint kevésbé vagy erősebben befolyásolja a testi fogyatékoság.

4. A lelki tehetségek különfélesége.

Az értelem és az akarat – ahová az érzelmi világot is kapcsolom – emberi léleknek megvilágító, il-

¹⁹⁵ 1 Schullmann A.: A siketnéma oktatás jelen fejlődésének útjai. Magyar Gyógypedagógia. 1924. XII. évf. 35. 1. Ákos István: A gyógypedagógia múltja, jelene és jövője. Magy. Gyógypedagógia. 1925. XII. évf. 33. 1.

Dr. Rottenbiller Fülöp: A fogyatékosok védelmének jogi és társadalmi feladatai. Magy. Gyógyped. 1926. XIV. évf. 97. 1.

Dr. Bárczi Gusztáv: A nagyothallók és később megsiketültek orvosi és gyógypedagógiai védelme. Magyar Gyógypedagógia. 1929. XVII. évf. 109. 1.

Dr. Dénes László: A dadogás okát kutató újabb elméletek. Magyar Gyógypedagógia. 1927. XV. évf. 97. 1.

¹⁹⁶ Büchner: Die Macht der Vererbung c. munkájában arról szól, hogy a betegségek egész serege átöröklhető. – Gockler L., Büchner: „Die Macht der Vererbung” nyomán ezt írja: „öröklhető a gumókor (tuberkulózis), a görvélly-kór (skrufola), a köszvény, a bujakór (szifilisz), a rák, a vérékenység (haemophilia), a hisztéria, az időszaki fejfájás, a szédülésre való hajlam, a krónikus bőr-, máj- és idegbetegségek, a siketnémaság, a pigment vagy színanyaghiány, albinizmus és mindenféle szembetegség, nevezetesen a szürke- és feketehályog, kancsalság, színvakság (daltonizmus), alkonyköd (hemeralópia), rövidlátás, stb.” (Gockler L.: Atöröklés és nevelés. Bpest. 1928.)

¹⁹⁷ Dr. Szondi Lipót: A fogyatékos értelem. Bpest. 1925.

Dr. Lázár Szilárd: Ideges gyermekek tanítása és évvégi vizsgálata. A Gyermekek. 1918. XII. évf. 33. 1.

Dr. P. Ranschburg: Die Lese und Schreibstörungen des Kindesalters. Halle a. d. S. 1928.

Dr. Ranschburg: Gyengetehetségű és gyengeelméjű iskolás-gyermekek. Átdolgozott különnyomat a Budapesti Orvosi Újságból. Bpest. 1903.

Éltes Mátyás: Adatok a gyengetehetségű gyermekek képzet- és szókinésének megismeréséhez. Bpest. 1903.

Keller Heinrich: Das nerwöse Kind in der Schule. Zeitschrift f. Kinderforschung. 35. Band. 1929. 412. 1.

Karuskaja E. P.: Die Spiele geistig weit zurückgebliebener Kinder. Zeitschrift. 35. Band. 1929. 153. 1.

¹⁹⁸ Thomas Mann: A varázshegy. 1930.

letve vágyó-tehetsége. Az egyik – alapvetésben – fényvetés, a másik megfogás. Hogy ez a lélekkincs-állomány nem szabályosan egy irányban kimért, azt természetesnek látjuk. Úgy vagyunk ezekkel is, mint a valóságos fényforrással és a természetes vonzással. Vannak olajmécsek, petróleumlámpák, Aladin-csodalámpák, gáz- és villanyfényoszorók. Ezeknek és a többi még erősebben felfokozott tüzeknek nagyobb és nagyobb a világító körük. Az összetartozandóságot, a gravitációt tekintve vannak bolygók, holdak, földek, napok, amelyek tömegük szerint többé-kevésbé vonzzák egymást. Az emberi léleknek ez a fokozati eltolódása nem a lélek belső valóságából, hanem a tehetségek minőségéből magyarázandó. Hogy mi a végső alap, annak kutatása a legrejtélyesebb homályba juttat; mi egyszerűen tudomásul vesszük a tényt, hogy egyikünkben nagyobb a lelki tehetségek állománya és erősebb az érvényesülési igénye.

a) Az értelmi fokozatok egyrészt az értelem felfogó erejében, másrészt a szellemi elmélyülés intenzitásában keresendők.¹⁹⁹ Vannak köztünk felületes szemlélők, akik meglegszenek a látott világgal. Ezek a realista emberek. Ezeknek értelme: a *tároló erő*. Vannak összefüggést keresők, akik a dolgok kapcsolatait, értékeinek egybetartozását és hasznosságát vizsgálják. Ezek értelme: a *kihasználó erő*. Vannak olyan emberek, akik a dolgok mélyét kutatják. Alapos, részleteket kereső elmélyedéssel vizsgálják az élet mélyén pihenő erőket. Útjárásuk: analízáló, elmélyedő. Értelmük: a *mélyreszálló erő*. Vannak azután olyan emberek, akik minden életvonatkozásban, életadatban a legősibbet, a Végtelent keresik; sőt az emberi élet legnagyobb értékének a véges személynek a Végtelennel való találkozását tekintik.²⁰⁰ Ez az értelem: a feltörő, a *magasságokba szárnyaló erő*. Végül van olyan ember is, aki minden előzetes logikai eszmekepcsolat, tárgyi ismeret nélkül világító zsenialitással átlát a dolgok szövevényén és próféta lélekkel közli a dolgok egybefüggését és hirdeti a bekövetkezendő jövőt. Ez az értelem: az *intuitív erő*.

Természetes, hogy a szerteágazó értelmi működésnek belső alapja vagy külső oka van; ezt azonban egyedenként és nem egyetemesen kell megállapítani. Hogy mi ebből az öröklés hozománya,²⁰¹ a faj ereje,²⁰² a kedélyi differenciáltság,²⁰³ a milieu-beli befolyás hatása, azt nehéz volna kimutatni. De maga az a tény, hogy ily ágas-bogas vitáknak ad anyagot, élénken mutatja, hogy fontos kérdéssel van dolgunk. A neveléssel foglalkozó ember abban a kényelmes helyzetben van, hogy tudomásul veszi a tényeket és – az okok és lehetőségek figyelembevételével – halad az értékfejlesztés útján.

Ez a megosztódás persze nem jelez kizárólagosságot. Nem szabad azt hinnünk, hogy *csak* az egyik irányú készség él az egyes emberben. A jelzés inkább az értelem általános alapütemét akarja leszögezni. A közbeszéd is hirdeti, hogy a zsidó fajban erősebb az anyagi gondolkodás, a germánban nagyobb a bölcséleti mélyreszállás és a rendszerezés. Mennyivel inkább állapíthatja ezt meg az a tudomány, amely a fajok mellett az egyedet is vizsgálat tárgyává teszi!

Az értelem egyenes iránya mellett még egyes *részletekben* is nagy a szellemek eltérése.²⁰⁴ Az értelem még a részletkérdésekben is eltérő érdeklődést tanúsít. Az egyik gyermek kivételesen készséges a nyelvek iránt, a másik a kézügyességet vagy a geometriát kedveli. Vannak számtan-fenomének és vannak emlékező csodák. Egyik bámulatos szellemi tevékenységet, a másik csodálatos receptív és konzervatív erőt tanúsít. Mozart a „Miserere”-t hallásból írta kottára 5 éves korában. Napóleon gyermekkorában harcászattal foglalkozik. A tehetségek egészen eltérők. A legegyszerűbb egyéntől a zseniig beláthatatlan sor húzódik. De ez sem úgy értelmezendő, hogy ez a kivételesség minden téren világító zsenialitás. Nem ritka eset, hogy a számtanzseni más irányban a kreténség határát éri.²⁰⁵

¹⁹⁹ J. Segond: L'imagination. Paris. 1922.

Dr. A. Messer: Empfindung und Denken. Leipzig. 1928.

E. R. Jaensch: Einige allgemeine Fragen der Psychologie und Biologie des Denkens. Leipzig. 1920.

A. L. Müller: Das Gedächtnis. Stuttgart. 1915.

R. Müller-Freifels.: Das Denken und die Phantasie. Leipzig. 1916.

²⁰⁰ Ez a találkozás a földön a vallás, amely az élet két sarkpontjának belső dinamizmusa.” (Nagy L.: A kath. ker. szelleme. 43. 1.)

„Az örök találkozás pedig a túlvilágon történik, hogy az ember szemben látja az Istent.” (Schütz: Dogmatika. II. 539. 1. és Triká J.: A lélek rejtett élete. Bpest. 1931.)

²⁰¹ Ribot: A lelki átöröklés. Bpest. 1. m.

²⁰² Lásd: Günther, Lenz, Méhely, Verzár, Bartucz, Gáspár fent idézett műveit.

²⁰³ Kretschmer: Med. Psychologie. i. m. – U. a. Körperbau und Charakter. i. m.

²⁰⁴ Éltes M.: A gyermeki intelligencia vizsgálata. Bpest. 1914.

Binet A.: Az iskolásgyermek lélektana. Bpest. 1916. Ford.: Dienes Valéria dr.

²⁰⁵ Magam tapasztalata szerint az egyik matematikai zseni a végletekig naiv, egyenesen gyarló ember volt.

A köznapi felfogás gúnyjal emlegeti az elméleti tudós professzort, aki a gyakorlati életben gyermekded naivságot árul el. Igaz ugyan, hogy ebben igen sok a szórakozottság is, de bizonyos az is, hogy *az egyirányban elmerült emberek – akár tudományban, akár művészetben!* – a hétköznapi dolgok iránt nagyon kevés érdeklődést mutatnak. „Noli turbare circulos meos!”

b) Ugyanilyen megoszlás mutatkozik az akarat területén is.

Az akarat az életjavak megszerzésére tör. Hogy ki mit tart igazi kincsnek és mit cserépdarabnak, az az értelmi megvilágítástól függ. De hogy milyen erősen lendül a megismert jó felé, az már javarészből az akarat egyéni erőin múlik.

Közismert megkülönböztetés: akaterős és akaratgyenge emberek Spranger embertípusai, jórészt az akarat eltérésekre vonatkoznak.²⁰⁶ Itt sem tudjuk egész világosan leszögezni az eltérések alapját, bár tagadhatatlan, hogy a kívül álló anyagi javak tárgyi nagysága, továbbá az alanyi gyakorlás, edzés, kiélés, befolyásolja az akarat erejét. Lehet itt is szerepe az öröklésnek, a fajnak, az életelés módozatának, a környezetnek, de mindez csak azért érdekel, hogy ismereteinket értékesíteni tudjuk az akaratnak, mint döntő tényezőnek nevelésében.²⁰⁷

A természettudomány az ember tevékenységét vizsgálva, olyan gátlásokat is megállapít, amelyek a testi-lelki funkciót is lehetetlenné teszik. Ezek a beteges elváltozások nem mindig testi eredetűek. A „pszichikai gátlás” kifejezés azt mutatja, hogy a lélekből eredő akadályokkal is számolni kell.²⁰⁸ Magam is nem ritkán tapasztaltam, hogy nehéz életrészlet elmondásakor felmondotta a nyelv a szolgálót. A szégyenérzet nemcsak megnehezítette a beszédet, hanem megbénította a mozgató idegzetet.

Ha pedig még kitekintünk arra a rejtélyes területre is, amely hipnotikus állapotban lép fel, akkor le kell szögeznünk, hogy a hatóakarat (hipnotizáló!) és megdöntött akarat (hipnotizált!) találkozása élet-tani és lélektani elváltozásokat okoznak.²⁰⁹

Az emberi cselekvések születésében roppant nagy szerep jut az *érzelemnek*.²¹⁰ Az érzelem állandó kísérete a cselekedetnek; ha szeretet a kíséret, akkor könnyűvé válik a tett, ha pedig a gyűlölet székel a lélekből, akkor gátolja a lendületet.

Minden embert másféle érzéshullámváz jellemez. Szerető, kedélyes, víg, csodálkozó, szomorú, kesernyés, cinikus, maró, feketére-festő embereket mindnyájan ismerünk. Itt sem tudunk az emberi lélek legmélyebb megrezdüléséig jutni, de az erősen kihangsúlyozott kedélydifferenciák (szangvinikus, kolerikus, melanchólikus, apatikus) mellett a Kretschmer-féle megállapítások (ciklothim-schizothim) is figyelemreméltók. Az egyik a vérmérsékletre vagy idegpályákra akarja a kedélydifferenciát visszavezetni, a másik pedig az öröklés szövevényében, esetleg a szekréción működés kódos rejtekében kutat az okok után.

Már most mit ér mindezzel a nevelő? Minket nem az elméleti vagy bölcséleti magyarázatok, hanem a tények leszögezése érdekel. Mi azért közöljük a fentieket, hogy a szellemi életkincs nagyságát vagy kicsinységét is számbavegyük. Egyrészt azért, hogy – az értelmi élet fejlesztésénél (tanítás) – különösen súlyt helyezünk a szellemi tehetségek eltérésére, de másrészt – a nevelés terén (erkölcsi élet!) – figyelmet fordítsunk az akarat és *érzelmi* különféleségekre is. A gépszerű reáhatás ugyanis csak az egybevágóság mechanikájában, de nem az összes megoszlott ember életében alkalmazható.

5. A kedélykülönbségek és hangulatok.

Most olyan területre jutottunk, amelyen határkérdéseket kell érintenünk. A test és lélek kapcsolatai nagy általánosságban ismertek; de az élet ütemét az indító (lélek) és az eszköz (test) együttese mellett

²⁰⁶ Spranger: Lebensformen. Halle (Saale) 1925. 121. l.

²⁰⁷ Payot, Förster, Tóth Tihamér fent idézett művei. (Ez a komoly nevelési irány újabban – *természetes alapon – couéizmus* címen hódítani kezd. Couéizmus, egészség és önfegyelmezés. Írta: Coué E. Ford.: Völgyesi Fr. Budapest.)

²⁰⁸ Janet, Freud, Jung, Adler, Ferenczi a „traumák”-bán keresi az okot (fent idézett műveik!). Más utat jár Völgyesi F. dr., aki az akarat elhanyagolásában találja sok neurózis magyarázatát. (Völgyesi F. dr. Kényszerneurózis és hipnotikus gyógy mód. Bpest. 1930.)

²⁰⁹ Völgyesi F. dr.: Hypnosis-therapia. Bpest. 1930. „Die Gemütsbewegung ist eine komplizierte Erscheinung, die damit anfängt, dass eine äussere und innere Ursache einen zentralen Zustand verursacht, der sich dem Bewusstsein als eine Veränderung des Ich darstellt, und unter normalen Umständen mimische Reflexe und organische Veränderungen verschiedener Art auslöst.” (A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühllebens. Leipzig. 1914. 420. l.)

²¹⁰ Th. Lipps: Vom Fühlen, Wollen und Denken. Leipzig.

átszínezi, gyorsítja, vagy lanyhítja az egyesek kedélyvilága.²¹¹ Annyi bizonyos, hogy az érzelmvilág területén járunk, az is tény, hogy a jó akarása és a rossz képzele indít, de a lelki hatások igazi mibenlétét, illetve annak valódi hatásait kevésbé ismerjük.

A kérdés gyakorlati kezelését tekintve le kell szögeznünk, hogy víg, szomorú, kétkedő, bizonytalan, tompa emberek járnak közöttünk és az is tény, hogy ezek szinte típusokba foglalhatók. De bizonyos az is, hogy ez a széles ingási öv számtalan változatban állítja elénk az egyedeket.

Az *élet dinamikáját* figyelve, kolerikus, szangvinikus, melanchólikus és apatikus embereket szoktak megkülönböztetni.²¹² A *szellemi élet* alapján Spranger²¹³ az embertípusokat a következő módon csoportosítja: elméleti, gyakorlati, művészi, társadalmi, hatalmi, vallásos ember. Ezek a megosztások a lelki törekvések különféleségén alapulnak. Mindkettőről azt mondhatjuk, hogy inkább külső megfigyeléseket és csoportosításokat adnak, de az emberélet egész egyetemét átjáró megvilágítást nem nyújtanak.

Kretschmer az ember temperamentumát vizsgálva anatómiai és lélektani eltolódást észlelt.²¹⁴

Ezek a megfigyelések elég külsőségesek és bárki által felismerhető jelenségekre terjeszkednek ki. Az emberek egyike kicsiny, a másika nagy-növésű. Vannak kövér és sovány emberek. Láthatók mosolygós és rendezett egyének, de találhatók zord, összevisszaságot eláruló egyedek. Lelki szempontot tekintve, találunk nyílt és zárt embereket, gyors és lassú tempóban dolgozókat, egy irányban kitartó és lobbanékonyan változókat.

Kretschmer megfigyelései azért voltak jelentőségteljesek, mert rendszeres összefoglalást eredményeztek. A lélekbúvár nem elégedett meg a látszat megfigyelésével, hanem a mélyre nyúlva az okokat is vizsgálta és a jelenségeket egységes rendszerbe akarta önteni. Elméletének alapját abban kereste, hogy az emberek cselekvései vagy szabályos váltakozást, vagy hirtelen ugrásszerű egymásutánt mutatnak.

Szerinte az emberek két nagy csoportba oszthatók: ez a két csoport: *ciklothim* és *schizothim* típus.²¹⁵ A megkülönböztetés azt jelenti, hogy az egyik embertípus szabályos pontossággal dolgozó, ki-

²¹¹ „Wir unterschieden die Menschen voneinander einmal an ihrem Körperbau, an ihrer Grösse, Statur und Gesichts-bildung und sodann an ihre Charaktereigenschaften, ihrem Temperament, ihrer Art zu reagieren, zu fühlen und zu handeln.” (Dr. Ernst Kretschmer: Medizinische Psychologie. Leipzig. 1922. 142. l.)

²¹² J. de la Vaissière a következő típusokat különbözteti meg: „Types de travail intellectuel, d'observation, le type concret et le type abstrait.” (J. de la Vaissière S. J.: Psychologie pédagogique. Paris. 1921. 275-281. l.)

²¹³ Spranger az embertípusokat a következőképpen csoportosítja: a) *theoretischer* Mensch (126. l.), b) *ökonomischer* Mensch (145. l.), c) *ästetischer* Mensch (165. l.), d) *sozialer* Mensch (193. l.), e) *Macht-Mensch* (212. l.), f) *religiöser* Mensch (236. l.)” (E. Spranger: Lebensformen. Halle. (Saale) 1925.)

Bár ezek a típusok az *életből* vannak kiemelve, mégsem mondható, hogy az egyetemes élet alapjáig tudnak lehatolni. Az egész igen komoly megfigyelés és bölcs felsorakoztatás, de az a lényeges, hogy milyen *belső erők* mozgatják ezeket a típusokat és *mit céloznak* ezek az erők? Itt pedig azt kell meglátnunk, hogy a tudás, a művészet, az erkölcs, a szociális törekvés, a vallásos hajlam – az *ember életének teljességét* akarja kifejleszteni. Ezek a készségek *egyetemese*k; de egyik emberben ez, a másikban a másik lesz domináns.

²¹⁴ „Die Temperamente beruhen auf der blutchemisch vermittelten Korrelation des sezernierenden Körpergewebes, speziell der innersten Drüsen mit dem Gehirn.” (Dr. E. Kretschmer: Medizinische Psychologie. Leipzig. 1922. 111. l.)

²¹⁵ A kétféle embertípusról két érdekes táblázatot közöl:

Die Temperamente.

	<i>Zyklothymiker.</i>	<i>Schizothymiker.</i>
Psychästhesie und Stimmung	<i>diathetische Proportion:</i> zwischen gehoben (heiter) u. depressiv (traurig).	<i>psychästhetische Proportion:</i> zwischen hyperästetisch (empfindlich) und anästetisch (kühl)
Psychisches Tempo	schwingende Temperamentskurve: zwischen beweglich und behäbig.	springende Temperamentskurve: zwischen sprunghaft u. zäh, alternative Denk- u. Fühlweise
Psychomotilität	reizadäquat, rund, natürlich weich	öfters reizinadaquat: verhalten, lahm, gesperrt, steif, usw.
Affiner Körperbau-typus	pyknisch	asthenisch, athletisch dysplastisch u. ihre Mischungen.

(Dr. E. Kretschmer: Medizinische Psychologie. Leipzig. 1922. 150. l.)

Spezialbegabungen.

	<i>Zyklothymiker.</i>	<i>Schizothymiker.</i>
--	-----------------------	------------------------

egyensúlyozott, a másik pedig rapszodikus, kemény akaratú, szélsőségekre hajló.

A jegyzetben közölt táblák egyike a kedélyélet pszichikai és testi különbségeit tárja elénk, a másik pedig a különleges lelki adományok tekintetében osztályoz. Mindkettőben az a lényeg, hogy az ember testi és lelki élete, sőt különleges lelki tehetségei is szoros összefüggésben vannak a kedéllyel.

A második táblázathoz külön megjegyzést kell fűznünk. Kretschmer a különleges lelki kiválóságokat a *költőben, a kutatóban és a vezéregyéniségben* keresi. Azt hiszem, hogy ez a szükre-szabott méretezés ok nélkül mellőzi az *életművészt, a szentet*, aki az élet nem egyik ágában, hanem az *élet teljességének* kidolgozásában adja a vezető irányítást. A metafizikus ember a legnagyobb távlatú és minden életszálát egyetemesen összefogó, összes készséget harmonikusan bontogató személy. Mi majd megtaláljuk annak is az igazi helyét, de a lélek belső, szellemi mivoltát nem ismerő Kretschmer erre nem talál rá.

Az a megállapítás, amely szerint a *kutató* embertípusnak csak alfaja a metafizikus, másodrendűvé teszi a természetfeletti orientációt. Az igazság az, hogy az örök élet felé törő ember az *életnek teljességét éli*. Ez a kivételes lelkiség az *életművészet*.

Mindezekhez hozzájárul még az is, hogy a betegséggé eltolódó diszpozíciók – szerinte – az öröklés körébe tartoznak és így nem is állnak az ember befolyásoló ereje alatt.²¹⁶

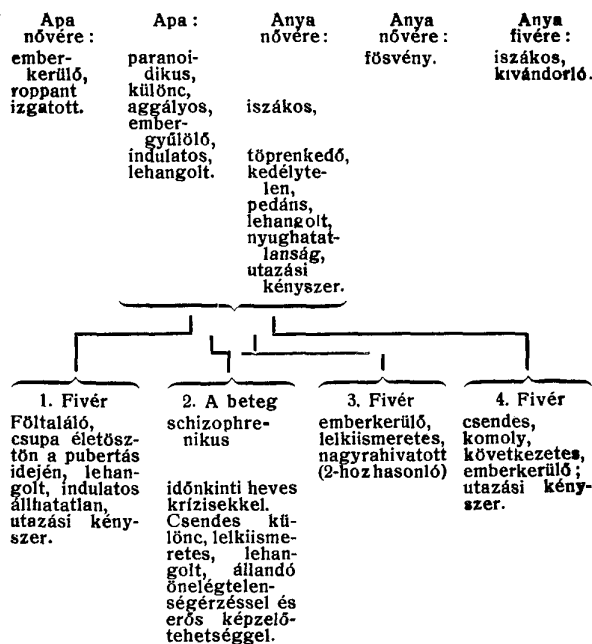
Dichter	Realisten Humoristen	Pathetiker Romantiker Formkünstler
Forscher	Anschaulich beschreibende Empiriker	Exakte Logiker Systematiker Metaphysiker
Führer	Dérbe Draufgänger Flotte Organisatoren, Verstandige Vermittler	Reine Idealisten Despoten und Fanatiker Kalte Rechner

(Dr. E. Kretschmer: Medizinische Psychologie. Leipzig. 1922. 156. L)

216

¹ Öröklési táblázat.

Schizophrenikus-típusú család.

Kretschmer: Körperbau u. Charakter, 106.

Mindkét tudományos elmélet arra utal – és neveléstani fontossága abban rejlik –, hogy a kedélyélet az ember belső, legmélyebb élethullámszához tartozik.²¹⁷ Így a kedélyélet nem valami külsőséges, kicsinyes, múló jelenség, hanem az élet folyamán állandóan figyelemmel kísérendő belső életindító.

Hogy a kedélynek milyen hatása van az ember szellemi életére, arra nézve nagyon érdekes megfigyelést közöl Binet.²¹⁸ De ezt a tudományos megfigyelést lépten-nyomon megerősíti a hétköznapi élet. A vígkedélyű, derűs ember könnyedén cselekszik, rugalmas, beszéde dallamos, ütemes, munkabírása nagy, sugárzó ereje szélesövű, lelki teherbírása is túljár az átlagoson.

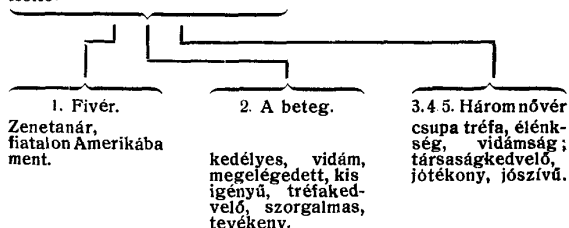
A szomorú, bánatos, tört lélek épp az ellentéte. Nehézkés, ködös, borongós.

A pszichológus hamarosan megáll a tény megállapításánál. Legfeljebb azt a gyakorlati következtetést vonja le, amely szerint a kedély felfokozása az önnevelés vagy a nevelés nélkülözhetetlen eszköze. A biológus a szervezet elváltozásait kutatja. Ha a kapcsolatokat feltalálja, akkor megállapodik. Azért kedves rév ma a Kretschmer-féle kikötő. Ez a természetes adottságok nyugodt területére vezet, így *azután* megnyugvást kínál. A metafizika azonban még tovább nyomoz. A kedélyélet alapjait nem annyira az öröklésben, mint az élet egyéni dinamikájában keresi.

Az ember öntudatlan labda is lehet, de tudatos teher és kincshordozó is. Az elsőt dobálja a kedélyhullám; a második észreveszi a benne élő terhet vagy kedélybeli kincset. A felismerő *azután* kivet vagy felhasznál, odahajlik vagy elfordul, elfogad vagy visszavet. Sőt, tervszerű beavatkozással átvált,²¹⁹ megmásmít, újakat szerez. Ezek a lelki működések már mély metafizikai erőkből fakadnak. A léleknek ilyen erőfeszítései öntudatrahozás, mérlegelés, telítés) nemcsak egyszerű tények, hanem metafizikai

Cirkuláris-típusú család, túlnyomóan vidám temperamentummal.

<p>Apa : Nyugodt-lelkű, csendesen derűs, megelégedett, szorgalmas, békeszerető, mindenütt kedvelt. Gyümölcskertész. Zenekedvelő. Költő.</p>	<p>Anya : Vidám, élénk, mindig barátságos, muzikális, beszédes. Szeretőltt jószívű. A ház tele vendégekkel. A kódsoknak adott.</p>	<p>1. Anya nővére „A ragyogó élet egész nap” humoros, tréfás, kedves és barátságos.</p>	<p>2. Anya nővére ugyanilyen.</p>
--	---	--	--

Kretschmer : Körperbau u. Charakter. 107. old.

²¹⁷ Azt mindig tanították, hogy az *érzelem* a cselekvés kísérője és hogy a tettek ütemét diktálja. A jót szereti, a rosszat kerüli az ember. Egyik emeli, a másik leveri a kedélyt is. De erre a nagy mélységre még nem mutattak rá elég határozottan.

²¹⁸ Binet gyermekleánykákka leírja a vadgesztenye levelét, íme az eredmény: „Margit, az idősebbik leánya: A levél, mely előttem van, ősszel szedett vadgesztenye-level, mert levélkéi majdnem mind sárgák, kivéve kettőt, az egyik félig zöld, félig sárga. Ez a levél hét levélkéből van össze-téve, melyek egy középpontban kapcsolódnak *s ez a* levél a kocsánynak nevezett szárban végződik, mely a levelet ott tartja a fán.

A levélké nem mind egyforma nagyok, hét közül négy sokkal kisebb, mint a többi három.

A vadgesztenye kétszikű növény; ezt megtudjuk, ha megnézzük a levelet, elágazó erei vannak.

A levél több helyen rozdsaszínű pontoktól foltos, egyik levélkén van egy lyuk.

Többet nem tudok mondani a vadgesztenye leveléről.

Pontos, aprólékos, bőséges leírás, iskolai ismeretek nyomaival.

Amande, a fiatalabbik: Ez vadgesztenye-level, mely bágyadtan hullott le az őszi szélben. A levél sárga, de még merev és egyenes, talán még van némi erő e szegény haldoklóban.

Régi zöld színének némi nyomai még megvannak a leveleken, de a sárga uralkodik: barna és vöröses szegély díszíti köröskörül.

Mind a két levél nagyon szép még; a zöldes kocsány nem szakadt le róla.

Szegény levél, most az a sorsod, hogy röpjölj az utakon, *azután* sok mással összehalmozva, elrohadj.

Ma halva van... és tegnap még élt! Tegnap az ágon függve várta a végzetes csapást, melynek le kellett őt szakítani; mint a haldokló, ki utolsó szenvedésére vár.

De a levél nem érezte a veszélyt és halkan hullott a földre.” (Binet Alfréd: Az iskolásgyermek lélektana. Bpest 1916.)

²¹⁹ Szomorú lelkihangelatok felett úrrá lesznek, ha kedvesebb életkörülményekre gondolnak és viszont.

megmozdulások.

Ezt a következtetést pedig azért tartjuk fontosnak, hogy ebbe a mélységbe metafizikai, lelki, sőt természetfeletti eszközökkel nyúljunk belé.²²⁰ Azt ugyanis megfigyelhetjük, hogy épp a vallásos, tiszta életű, Istent kereső és találó lelkek a legderűsebb-bek,²²¹

Már most ezek a kedélybeli differenciák olyan széles skálázatúak, hogy szélsőségeik beteges tüneteket tárnak elénk.²²²

Van közöttük *exogén és indogén* eredetű.²²³ Amikor az indogén elváltozások egészen a teljes elmebetegségig fokozódnak, akkor már az orvostudományhoz tartoznak; de amíg egyes alacsonyabb fokú formában lépnek fel, addig a gyógypedagógia is foglalkozik velük. Sőt nem is elég itt az orvosi, hanem igen tekintélyes részt tölt be a nevelési gyógyítás.

De a beszámítás, erkölcsi felelősség kérdése miatt is figyelmet érdemelnek. A nevelő ugyanis ezt a kérdést is tartozik mérlegelni.

A beteges elváltozások „elmebaj” általános elnevezés alatt szerepelnek. A mániás depresszió vagy cirkuláris elmezavartól kezdve egészen a schizoprénáig számtalan foka és változata van. Ezek az endogén elmebetegségek: a mániás depresszió vagy cirkuláris elmezavar,²²⁴ schizoprenia²²⁵ (Kretschmer-féle végpontok), epilepsia,²²⁶ hysteria,²²⁷ paranoia,²²⁸ neurasthenia,²²⁹ kóros elme gyöngesítésével akar dolgozni.

²²⁰ Nagyon fontos lesz ez a leszögezés annál a nevelési módszernél, amely a vallásos és természetfeletti erők érvényesítésével akar dolgozni.

²²¹ Szentek példája. Kiegyensúlyozott lelkek élete. Ezek mindig a lélek uralmát és diadalát hirdetik. Erről a lelki-ségről szól szépen Tiefenthaler, aki a szenvedés *eszközjellegét* értelmezve, ezt az eredményt konstatálja: „Mindenekelőtt megteremti azt a transcendentális nagy meglátást, hogy (az ember) ne tapadjon a földi élethez, hanem fordítsa tekintetét a lelkeségre és az örökkévalóságra.” (Tiefenthaler J.: Aszkézis és misztika. Bpest. 1930. 48. l.)

²²² „Die beiden Hauptgruppen der konstitutionellen endogenen Psychosen können uns zunächst als Führer durch das verwickelte Gebiet der konstitutionellen Individualpsychologie dienen. Das manischdepressive oder zirkuläre Irresein ist uns dabei der krankhafte Repräsentant des grossen normalpsychologischen Temperamentkreises der Zyklotymiker, während die schizophrenen Psychosen oder die Dementia praecox uns entsprechend die karikierende Verdeutlichung für den grossen normalen Formkreis der schizothymen Temperamente liefern. Die psychopathischen Grenzzustände zwischen krank und gesund bezeichnen wir alsdann als zykloid, bzw. schizoid.” (Dr. E. Kretschmer: Med. Psychologie. Leipzig. 1922. 143 l.)

²²³ 2 Az *exogén* pszichopathológiai elváltozást mindig külső behatás okozza. Pl. agyvérzés, legtöbb vérbaj, veszettség, hirtelen lelki megrázkódtatás, stb. Az *indogén* a külső körülményektől függetlenül a családokban több generáción át ismétlődik.

²²⁴ *Mániás depresszió*-nak vagy *cirkuláris elmezavar*-nak nevezzük azt a megbetegedést, mikor *mániás és melanchóliás* szakok követik egymást megszakítás nélkül, vagy egészséges időszak közbeiktatásával. A *mániás* szakra jellemző a beteg hangulatának kóros emelkedettsége, a pszichés és motoros *izgalmi állapotok*. A beteg állandóan nevet, ékelődik. Gondolatai logikátlanul csapongnak egyik tárgyról a másikra. – A *mániás* zavarok hetekig, hónapokig, sőt ritkábban évekig is tarthatnak. Legtöbbnyire meggyógyul a beteg, de igen hajlamos recidivára.

A *melanchóliás* beteg éppen ellentéte a *mániás*nak. Rosszullétről, fáradtságról panaszkodik. Beszédje, mozgása gátolt. Teljesen akarathatárulivé válik.

²²⁵ *Schizoprenia. Serdülési elmezavar. Dementia praecox.* Régebbi nevét – serd. elm. dem. pr. – azért kapta, mert jellemző a betegség 15-20 év közötti fellépése és a kórral együtt járó elbutulás. Újabban azonban a betegség másik fő-jellemvonásáról, a psziché kettéhasadásáról, schizopreniának nevezik. Moravcsik szerint a beteg úgy tűnik „fel, mintha két agya, egy normális és egy patológiás lenne és felváltva, hol az egyikkel, hol a másikkal gondolkodnék. Pl. normális beszélgetését oda nem illő badar cselekedettel, vagy normális cselekedeteit értelmetlen fecsegéssel kíséri. A beteg viselkedése általában affektált, mesterkelt. A családi, morális szeméremzése eltoppult, nem törődik sem a családjával, sem a saját sorsával. A schizopreniának öt típusa van:

a) simplex, b) hebephreniás, c) katatonias, d) stuporos, e) paranoid.

²²⁶ *Epilepsia.* Az epilepsziára jellemző egyrészt az epilepsziás roham, másrészt pszichés elváltozások. A roham előtt a beteget kínos félelemzés fogja el, vagy dühöngésbe tör ki. Elpirul, vagy elsápad, esetleg köhögés, csuklás vagy hányás fogja el. Tartós pszichés zavar a) a jellem megváltozása, elfajulása, melyet követ b) az elbutulás. A beteg makacs, alattomos, hazudozó, bizalmatlankodó, képmutató. Némelyeken egyenesen súlyos morális érzékesökkenés mutatkozik; bűntényeket, gyilkosságokat, szemérem elleni bűntetteket követnek el.

²²⁷ *A hysteria.* Kretschmer szerint a *hisztériások olyan külön lelki alakoknak a képviselői, melyben az érzelmek és indulatok dominálnak.* A beható ingerekre nem a normális egyén értelmi, ítélő, következtető képességei által irányított reakciókkal felelnek, hanem ezeket mindig *szélsőséges érzelmek és indulatok kormányozzák.*

A *hisztériásokra* jellemző az úgynevezett *hisztériás jellem* kialakulása, melynek egyik legfőbb alkotó eleme a túlzott lelki érzékenység, a hangulat változékonysága, a szélsőséges érzelmi kilengések. Rajongók, gyűlölködők. Jellemző továbbá az öntúlbecslés, a saját személyének az érdeklődés középpontjába való állítása, a színész-

ség (idiotia familiáris) is.

A lényeg mindig az, hogy testi és lelki elváltozások lépnek fel, amelyek sokszor csak alapos megfigyelés után tűnnek fel betegeseknek.

Különösen azért, mert ezek a beteges jelenségek sokszor egész kis mértékben állnak fenn és így még le sem leplezhetők. Ezek a kifejezések: hiszteroid, schizoid, annyit jelentenek, hogy hajlamosságokat találunk egyes lelki eltolódásokra. A túlzó egoistában van hisztériás készség; a lagymatag, ingadozó emberben sok a belső összeomlásra, epilepsziára való hajlam.

Hogy mi az oka az endogén elváltozásoknak, azt rendkívül nehéz kinyomozni. Kretschmer anatómiai, élettani elkülönülést mond (hormonok),²³⁰ Schaffer az agyrendszer tárgyi elváltozására gondol, Janet, Freud, Jung, Adler, stb. az „élmények” között keresik az alapot.²³¹ Liertz, Bergmann a test és lé-

kedés, hazudozás.

A *pszichés elváltozásokon kívül testi elváltozások* is csatlakoznak a kórképhez. Ezekre is jellemző az, hogy bár a legkülönbözőbb megbetegedéseket utánozhatják, sohasem folynak le a típusos megbetegedéshez hasonlóan, hanem teljesen rendetlenül. Pl. túlérzékenység vagy érzéketlenség, esetleg *roham* lép fel. A hisztériásra jellemző a nagy befolyásolhatóság és éppen ezért szuggesztióval, hipnózissal igen jó eredményeket lehet elérni. Támogatja a gyógyulást a betegnek a szokott környezetből való eltávolítása, villany- és vízgyógyimód, erősítő és idegmegnyugtató gyógyimódok.

²²⁸ *Tébolyodottság. Paranoia.* A paranoiára jellemzők a lassan, hónapokon át fokozatosan kifejlődő, logikusan kiépített, rendszerbe foglalt téveszmék, melyek mindig a beteg személyére vonatkoznak.

A paranoiás betegek nem szorulnak mindig intézeti kezelésre, de előfordul, hogy képzelt ellenségeken akarnak bosszút állni s így közveszélyessé válnak. Családjuk érdekében sokszor a perlekedő és feltalált paranoiásokat intézetbe kell elhelyezni. A betegség prognózisa rossz. Évtizedek alatt elhomályosodnak a téveszmék, de különböző belső külső okokra ismét fölélednek.

²²⁹ *Neurasihenia.* A neuraszteniára jellemző az *idegrendszerek* kóros ingerlékenysége és kóros fáradékonysága.

Szellemi tünetek: A beteg felfogása jó, sőt éles lehet, huzamosabb szellemi munkánál azonban gyorsan lép fel a kifáradásnak, a teljes kimerültségnek az *érzése* és a felfogás lassú és nehézkes lesz. Szerepelhetnek kényszerképzetek (pl. templomban, utcán kiabálni, stb.), amelyeknek a leküzdése a betegnek igen nagy erőfeszítésébe kerül és sokszor lehetetlen,

Testi tünetek: Ezeket is kóros ingerlékenység és gyors fáradás jellemzi. Pl. fokozott ingerlékenység hangokkal, fénnel, ízekkel, szagokkal szemben. A beteg erősebb hangra összeressen, felsikolt, bizonyos szagtól elájul, erősebb fénytől szeme, feje megfájdul. A betegség lefolyására jellemző, hogy hosszú ideig tart a gyógyulás útján is gyakran következnek be visszaesések. Kedvező lefolyásúak azok az esetek, mikor a terheltség kisebb fokú s a kiváltó külső momentumok játsszák a nagyobb szerepet. (Pl. megerőltető testi-szellemi munka, *fertőző* betegségek.)

Kényszerneurózis. Ez alatt azt a kórképet értjük, melyben a kényszerképzetek és kényszcselekedetek dominálnak. A beteg egyén öntudatában kényszer gondolatok merülnek fel, melyekre jellemző, hogy a beteg mindig felismeri ezeknek helytelen, sőt káros voltát, küzd ellenük, de legtöbbször kevés sikerrel. Megnyugvás hosszabb-rövidebb időre csak akkor szokott bekövetkezni, ha kényszcselekedeteiket végrehajtják. Kényszer gondolatokon alapulnak a különböző félelmek, phobiák, pl. betegségtől (nosophobia), emberektől (antropophobia), állatoktól (zoophobia). Fél üres vagy népes tereken átmenni (agoraphobia), sőt van, aki attól fél, hogy félni fog (phobophobia). Ön és közveszélyesek is lehetnek, gyújtogatási (pyrománia), lopási (kleptománia), vagy gyilkolási kényszer alatt. (Dr. May I.-Moravcsik és Schaffer nyomán i. m.)

²³⁰ „Die Korrelation zwischen Körperbau und Temperament erfolgt wohl auf endokrin humoralen Wege.” (Dr. E. Kretschmer: Med. Psych. Leipzig. 1922. 142. 1.)

²³¹ Janet: L'automatisme psychologique. Paris. 1889.

A. Adler: Menschenkenntnis. Leipzig. 1927.

A. Adler: Die Technik der Individualpsychologie. Band L München. 1928.

A. Adler: Der nervöse Charakter. Wiesbaden.

E. Fischer adatgyűjtések segítségével állapítja meg a gyermekek álmának különböző csoportjait: „bei den jüngsten von uns untersuchten (6-9 jährigen) Kindern war unsere Ausbeute an „religiösen” Traume mit Bezug auf die Zahl der von uns befragten Knaben und Mädchen dieser Altersstufe ziemlich gering; das Vorkommen solcher Traume steigerte sich aber rasch bei den Kindern im Alter von 10-11 und 12 Jahre, um sich schliesslich bei den 13-14 jährigen uns ein Geringes zu senken.” (41. 1.)

„In Mädchenräumen dreimal soviel religiös-kultische Vortellungen erhalten waren, wie in den Knabenräumen.” (45.1.)

„Die Traumerlebnissen der katholischen Kinder weisen in viel grösserer Anzahl nämlich 4½-mal mehr religiös kultische Vorstellungen auf als die von protestantischen Kindern.” (48. 1.)

„... nicht die religiöse Anlage, sondern die religiöse Gewöhnung die Basis sein muss, auf der sich religiöse Empfinden und Handeln des Kindes in der Hauptsache aufbaut” 54. 1.) (E. Fischer: Kinderträume. Stuttgart.

lek belső küzdelmére utal.²³²

Ha igaz az, hogy a szervezet a használattal és nem használattal változik,²³³ akkor igaz az is, hogy a szellemi élet előretörése, az ösztönök fékezése, a lelki erőket diadalra juttatja, így azután az egyik, a testi erő, lefékeződik, felhasználódik, átváltódik. Következésképpen gyengébb dinamika áll elő, míg a lelki erők működése fokozott mértékű lesz. Ugyancsak ez lesz a helyzet a traumák világában. A test és lélek harca élményeket produkál. Az erős élmény indító, mozgató erő marad, tehát a szervezetet igénybe veszi. A *rosszul* vívott harc,²³⁴ vagy a *harc nélkül* szinte öntudatlan (kisgyermekkor) elhelyezett emlék a szellemi küzdelmet ellanyhítja.²³⁵

Úgy látszik, hogy nem járunk rossz úton, ha a betegségek ősi okát a legmélyén fekvő metafizikai okban keressük. Harcol a lélek és érvényt követel a szellem. Ez az életütközés lesz az életrendelváltozások, a traumák alapja is.

A kedélyélet széles területén a legmélyebb pont tehát az elmebetegség. Szélsőséges végpontjai²³⁶ között hullámzik az élet. A kedély ezer és ezer-félesége az ember egyediségét szolgálja. Mégpedig úgy látszik, hogy nem felszínesen, hanem alapvetésben. A kedély inkább jelzése annak a mélyen örvénylő életnek, amely az élet szentélyében véghezmegy. A külső jelek csak hullámfodrok, amelyek a felületet, a partot mossák. Bizonyára azért, hogy az ember észrevegye, figyelemre méltassa, tanulmányozza és az egyén élete érdekében kihasználhassa.

Ez is visszamutat a Teremtő gondolatának teleológiájára. Arra az isteni tervre, amely szerint az életszolgálat a *személy*, az *én* munkája útján történik.

Minden, ami végbemegy bennünk, – akár a mélyről előtörő fenékhullám az, akár a felszínen csilámló tükrözés, – olyan életadat, amelyet a *személy* öntudatos és döntő erejével kell felfogni, értékesíteni és feldolgozni. Ha ez az életjelenség épp a kedélyvilághoz tartozik, akkor az élet lendületét kell szolgálnia.

Még abban az esetben is, ha az ellanyhulás felé akarna hajolni a kedély eltompulása, akkor is oda kell látnia a *személy erejének*, hogy ez az elborulás, elernyedés sohase eredményezhesse a lelki erők letörését.

1928.)

Ferenczi S. dr.: Katasztrófák. Bpest. 1929.

²³² „Unter Erlebniss verstehen wir ein Ereignis im Leben das von aussen an den Menschen herangebracht zum persönlichen Eigentum seines Vorstellungs und Gedankenlebens wird.” (Dr. R. Liertz: Psychoneurosen. München. 1928. 58. l.)

„Die Seelenleiden entstehen aus einem Kampf zwischen dem Triebleben und dem Geistesleben, dem Trieb-Ich und den) Gewissen, dem Eros und dem Etnos.” (Dr. R. Liertz: Erzählung und Seelsorge. München. 1927. 33. l.)

„Die Funktionelle Schwache des Gehirns ist also die tiefste Ursache aller Zwangerscheinungen.” (W. Bergmann dr.: Die Seelenleiden der Nervösen. Freiburg in Breisgau. 1921. 79. l.)

„Lebenssteigerung besteht nicht in der Pflege der Triebe, sondern umgekehrterweise in der Beherrschung u. Überwindung derselben.” (231. l.)

„Die Moral stellt die Gesetze für das übernatürliche Leben auf, die Hygiene bestimmt die Gesetze für das natürliche Leben. Hygiene und Moral sind also nur zwei verschiedene Seiten des einen, ewigen, göttlichen Gesetzes.” (237. l.)

„Seele und Leib müssen zur Beseitigung des Schwachzustände in Schule und Behandlung genommen werden, und die Herrschaft des Willens wiederzugewinnen, da beide an der Schwäche teilnehmen. Es ist aber ganz verfehlt, mit einer Macht allein arbeiten zu wollen und die Hilfe der anderen auszuschliessen.” (291. l.) (Bergmann: Selbstbefreiung aus nervösen Leiden. 5. Aufl. Freiburg. 1922.)

A. Kronfeld : Perspektiven der Seelenkunde. Leipzig. 1910.

A. Kronfeld: Sexualpsychopathologie. 1923.

²³³ Darwin-féle elmélet alaptétele.

²³⁴ Azt a harcot gondolom, amely szerint csak a visszaszorítás eszközével küzd a lélek. Ez a meglévő testi erők erőszakos leszorítását akarja; nem csoda, ha ilyen esetben gyakori a szervezet erőinek, az idegrendszernek, szellemi életnek megroppanása.

²³⁵ Messze járunk még attól, hogy ezek a beteges lelki tünetek gyors és biztos módon gyógyíttassanak. Még távolabb attól a naiv elgondolástól, amely szerint a kedélyélet, a jellemképzés egyszerű fizikai beavatkozással megvalósítható. Wahl gyermekdeden így okoskodik: „...es müsste auch möglich sein, dass zielsicher dirigierte elektrische Ströme oder Orogen, Spezifika, wie man sie für verschiedene Krankheitserreger anwendet, durch *Angriffe auf Gehirnfelder, die Charaktergemindkräfte beeinflussen können.* (Dr. R. Wahl: Entstehung der Charaktere. München. 1928.

²³⁶ Kretschmer: Med. Psych. Leipzig. 143. l.

Vigyázni kell tehát, hogy már a legelső és legelemibb jelentkezésében is nagy figyelemre méltas-
suk, mert ellenkező esetben igen könnyen olyan végletbe csap át, mely az egész életet károsan befo-
lyásolja.

A kedély tehát ebben az elgondolásban jel. Mélyenfekvő, rejtett életlejtőkről szóló, komoly harco-
kat mutató életjelenség, mely az emberi jövő képét tárja elénk. Amennyiben a természetben rejlik a je-
lek alapja, annyiban a természet szava. De mivel az *embert, a személyt* figyelmezteti a jövő munkájára,
azért az Isten beszéde,

Így lesz az egész az Isten tervének szent teleológiája.

b) A testi és lelki erők dinamizmusa.

*Az élet törvényei és az ember egyedi hajlamai meglévő erők: helyzeti energiák, amelyek eredmény-
re törnek. Ez a felkészültség minden életmozzanatban munkában áll. Az nem állapítható meg, hogy me-
lyik mikor dolgozik, de az tapasztalati tény, hogy a gyakorlás, a munka fejleszti, erősíti, felfokozza az
életerőket. Ez áll mind a testi, mind a lelki életre. Ebből azután ismét az következik, hogy a tárgyi té-
nyezők nemcsak a leltárszerűen felvehető adatok, hanem olyan erők, melyek az élet-gépezet munkája
útján átalakítják, specifikálják az embereket.*

1. A testi és szellemi értékek munkája.

Az élettelen anyag természetéhez tartozik az *inercia*, a tétlenség, de *az élő világot az állandó bon-
takozás jellemzi*. Még az élettelen világról is csak abban az értelemben igaz az a megállapítás, hogy
csak külső erők mozdíthatják és a kialakulásukban a halmozás és nem a belülről jövő növekedés jel-
lemzi.²³⁷ Az élő természet és az ember egészen benne áll a mozgás ütemében. Nincs az életnek egy pil-
lanata sem, amikor megállna az élet kereke. Ez a pezsdülés pedig állandóan fejleszt és leront. Az előző
perc a következőnek alapjául szolgál.

A *testi életerőről* első pillanatra megállapítható, hogy a fokozott gyakorlás fejleszti a szervezetet.
A kar, a mell, az izomkötegek mindig abban az arányban fejlődnek, amely mértékben használjuk, gy-
akoroljuk őket. A sport és az atlétika igazolja, hogy a szervezet a nagyobb feszülések nyomán erősödik.
Aki tehát munka útján megfeszíti testi erejét, annak testi élete keményebb, acélosabb lesz. A szervezet
fejlődése és a szervek gyakorlása kölcsönös kapcsolatban állnak.

Ebből azután egy negatív megállapítás is következik. Ha a gyakorlat fejleszt, akkor a henye tétlens-
ség elernyeszt. Aki nem használja a karizmat, ²³⁸ annál szemmel-látható a visszafejlődés. Igaz ugyan,
hogy a szervezet megroppanása nem mindig a tétlenség eredménye. A beteges elernyedés gyakran
szervi elváltozásokból vagy bacilusok támadásából ered; de – ezeket nem számítva – az elhanyagolást
vagy a túlzott bűnös kihasználást is az okok közé kell sorolni. Ez az utóbbi különösen az élet termé-
szetes követelményei területén csap át túlzásokba. Ilyen pl. az evésben, ivásban és a nemi életben való
kicsapongás. Az élet fenntartása és a jövő szolgálata a legelemibb és legtermészetesebb életösztön.²³⁹
Éppen azért az ütemük is a legerősebb. Szinte kényszerítő követelődzéssel lépnek fel. Mivel pedig ki-
elégülésük testi örömmérettel kapcsolatos, azért könnyű a hedonizmusba való átcsapás.

A fentiekben mondtuk, hogy a testi hajlamok ereje és követelődzése egyenként más és más.²⁴⁰ De
a gyakori, túlzó, a célon túl való kielégülésük még felfokozza az ösztön erejét, fokozott kielésük pedig
összeroncsolja a szervezetet. Az evésben való túlzás elzsírosodást, eltompulást, az ivás „delirium
tremens”-t, a nemi kicsapongás pedig szervezeti kimerülést, esetleg idegzeti összeomlást, sőt – kerülő

²³⁷ Itt csak a kristályok jöhetnek ellenvetésként tekintetbe, mert a szabályos kialakulások bizonyos belső fo-
lyamatot árulnak el. Ámde még a kristályok élete is belső, kémiai folyamat, nem pedig életmunka. Érdemében
világítja meg a kérdést: Hudyma E.: Az élet problémája c. művében. Bpest. 1912. 25. l.

Továbbá: A. Johnsen: Über den Unterschied von Mineralien und Lebewesen. (Verlag Gebr. Bornträger. Ber-
lin. 1930.)

R. Brauns: Flüssige Kristalle und Lebewesen. (Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart. 1931.)

F. Rinne: Grenzfragen des Lebens. (Verlag Quelle u. Meyer. Leipzig. 1931.)

L. Weickmann-P. Mildner etc.: Das Lebensproblem im Lichte der modernen Forschung. (Quelle u. Meyer.
Leipzig. 1931.)

²³⁸ 1Kor. 1,12.

²³⁹ Török M.: Med. et Psychiatr. Past. Esztergom. I. k. 230. l.

²⁴⁰ Lásd 158. jegyzet.

úton – betegséget és halált okoz. Az orvostudomány részéről sokszor halljuk ezt a megállapítást: *patologikus jelenség*. Ez néha arra vonatkozik, hogy a testi szervezet alapvetésében olyan, hogy csak kóros jelenségeket szülhet; de igen gyakran arra alkalmazzák, hogy az ösztön kiélése annyira kidolgozta a szervezetet, hogy átalakította, megrontotta és gépszerűvé változtatta. Különösen kitűnik ez a nemi életben, ahol a sokirányú perverzítás erre a patologikus átalakulásra vezethető vissza.²⁴¹

A testi életnek többi területén is eltérő a szervezet működése. Ehhez képest az ember megváltozik. A haragos, lobbanékony, indulatos, ideges ember a *gyakori kirobbanással* csak rontja magát. A szokás reflexeket szül és így könnyebben váltja ki a cselekedetet.

A cselekvési könnyedség vagy nehézség ismét egy-egy újabb vonással festi át az életet, így azután erősödik az a tétel, amely szerint az életmező határtalan területté szélesül, amelynek lakói csak fogalmilag mondhatók embereknek, a valóságban pedig különálló, erősen eltérő egyéniséget alkotnak.

b) A testi érték dinamikája mellett rá kell terelnünk a figyelmet a szellemi élet tevékenységére is.

Az ember ezen a téren is állandó munkában áll. Belső, kényszerítő erő a kutatás. A lélek szellemi erőfeszítését jellemzi, hogy be akar hatolni az élet rejtélyébe. Az igazság kutatása, a megismerés, a leplezett törvényszerűségek felhasználása, a szellem ősi gravitációja. De ez az östörekvés nem mindenből váltja ki egyformán a szellemi munkát. Egyik többet dolgozik, tanul, fárad, a másik kevesebb is beéri. Itt most nem a különböző fokú szellemi képességekről van szó, hanem a *birtokoltak felhasználásáról*.²⁴² A talentumok száma lehet eltérő, de a felhasználás, a munka soha nem függ a kapott kincsek mennyiségétől. Aki jobban kamatoztatja szellemi erejét, tudását, művészi érzékét, az észrevétlenül kiemelkedik a hétköznapi élet szürkéségéből.

Ezzel a kijelentéssel szemben méltán lehetne kérdezni, hogy a gyakorlatban észlelhető-e a szellemibb emberek kiemelkedése? A feleletet csak akkor adhatjuk meg, ha rágondolunk arra, hogy a szellemi élet – tudás, kultúra, művészet – kiemeli az embert a durva anyag lenyűgöző hatalmából. Minél több tudást, ismeretet szerez az ember, annál kevésbé igényli a földet. A szellemi világ is nyújt olyan élvezetet, amely az anyagi, ösztönös élet fölé emel. Az életsíkról szóló elgondolás szerint minél nagyobb a felsőbb életrend után való igény, annál gyengébb az ösztönös síkra törő gravitáció.²⁴³ Van olyan életfok is, amelyen a föld kenyeré helyett a szellemi táplálékok után vágyakozik az ember.²⁴⁴ Hisz ebben rejtőzik a szellemi élet értéke.²⁴⁵ Ha csak a *gyűjtés* volna a cél, akkor a lélek értékei *állandó-gazdagodást* jelentenének. Mivel azonban az életcél a *belső fejlődés, azért az életkincsek* szellemi kialakulást, bontakozást szolgálnak.

De amint a testi élet helytelen használata, úgy a szellemiek elhanyagolása vagy kizárólagos keresése visszafejleszti az életet. A teljes szellemi elparlagiasodásról nem kell sokat írni. Az világos, hogy eldurvítja, elanyagiasítja az embert.²⁴⁶ A szellemi élet kizárólagossága azonban nagyobb figyelmet érdemel.

A tudás és művészet lehet eszköz és lehet cél. Ahol az *élet* a központ, ott minden másodrendű és eszköz jellegű. Ha a tudás, a művészet az emberi élet szolgálata, akkor feltétlenül emelkedést okoz; ha azonban öncél, akkor az életnek elferdítője és leszorítója. A tapasztalat ugyanis igen gyakran állít eléink olyan önfeláldozó tudósokat, akik minden idejüket a *száraz* tudománynak vagy elméleteknek szentelik; szinte idejük sem marad az élet élésére. Maguk is pergamenszerűvé lesznek, míg életük javát a sárguló pergameneknek szentelik. Ez az élettől való elszigetelődés olyan különcöket is nevel, akik merevségükkel kiütnek az emberiség egyeteméből.

Az igazi tudósok mellett nem ritkák az „ifjú óriások”, akik már fiatal korukban elvesztik az élettel való szoros kapcsolatukat. Ezek az éretlen agyak hangos szóval *tudományos* világnézetet sürgetnek és az élet eleven lüktetésétől távol esnek. Nem találnak biztos alapot; a kételkedés, a bizonytalanság ránehezedik lelkükre és egészen a kétségbeesésig, sőt nem ritkán az öngyilkosságig jutnak.

Így azután nem kérdéses, hogy az eltérő lélekgényű ember különleges egyed. Nem szabad azt

²⁴¹ Krafft-Ebing: Psychopathia Sexualis. Budapest. 1894.

²⁴² Az öröklés, a nevelés igen sok szellemi kincssel gazdagít. De ez nem kötöttség erejével érvényesül, hanem a gyakorlat útján kamatozik, vagy visszaféjlődik.

²⁴³ Dr. Marzell: A kath. nevelés szelleme. 34. I. J. Klug: Die Tiefen der Seele. Paderborn.

²⁴⁴ Az egész természetfeletti élet ezen a tételen építkezik: „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, mely az Isten szájából származik.” (Mt 4,4.) Az ember ősi természetéhez tartozik ez az életforma.

²⁴⁵ „Kétféle világot különböztet meg: természetes és természetfölötti világot. Ez utóbbi mérhetetlenül értékesebb, mint az előbbi. Nem fokozati különbség van a kettő között, hanem a természetfölötti világ magasabbrendű, mint a természetes.” (Bognár Cecil: Értékelmélet. Bpest 1924. 34. l.)

²⁴⁶ Spengler: Der Untergang des Abendlandes. Verlag O. Bech. München. 1924.)

hinni, hogy csak azok a specifikált egyének, akiknek külső életében is megállapítható az eltérés; a szellemi erőfeszítés üteme szintén átgyúrja az embereket. A szellem tüze az élet nézését, a világnézetet szolgálja. A föld, az emberek, az *én*, az Isten aszerint változik, aminő lélekteltekintettel nézünk rájuk. A tekintet sugárkévéjét pedig – a szellemi munkánk nyomán alakuló – világnézetünk adja.

Az élet igazi értékét, az ember belső kibontakozását pedig a világnézet diktálja.

2. A vallás-erkölcsi életfokok.

Ha csak a földből eredezett és a földre határolt lények volnánk, akkor a természetfeletti (transzcendens) élet idegen volna számunkra. Ahonnan jöttünk, odafelé húz a lelkünk. Lépten-nyomon érezzük, hogy nem elégszünk meg a földi és anyagi élettel. Ősi szárnyalással vágyódunk az örök élet felé.²⁴⁷

Bár ez a lendület egyetemes, mégis egyik emberben jobb és erőteljesebb, másokban kevésbé változott át életté. A természetfeletti élet tekintetében van közöttünk sok alvó, ébredő, *alvajáró* és ébren élő. Ezek a különböző embertípusok már a belső élet eredményei. Az Isten kegyelme ugyanis egyetemes és mindenkit elárasztó erő, de a vele való működés teljesen egyéni. A harangzúgás vagy a lágyan dallamos hegedű-szólam minden dobhártyához odaférközik, de csak a kifinomodott fogja fel zeneileg a hanghullámokat. Az ember lelke is ilyen felfogó készülék. Természeti adottságai, lélekkészségei eltérők és kívülről fekvő tényezőktől függenek, de a felfogott természetfeletti indítások értékesítése mindenkinél egyéni feladata.²⁴⁸

a) A kegyelem tehát Istentől jövő indítás vagy megszentelés. Az égnek leereszkedése az ember emelését szolgálja. A „*donum supernaturale*” olyan természetfeletti ajándék, amelynek előfutára a természetes előkészület. A jellege azonban nem a passzivitás, az adományszerűség, a mozdulatlanság, az elkönnyelhetőség, hanem a lélek tevékenységre való indítása. Van benne megvilágítás, amely a tiszta látáshoz segít, jelentkezik benne akaratot erősítés, indító erő, amely folytán könnyűvé válik a cselekvés. Ez a megállapítás azonban nem logikai eszmefuttatás eredménye, se nem dogmatikai elmélkedés; maga az élet mutatja meg, hogy ez élő, indító valóság. A lelki életet élő ember örömeiben, bánatában, megindulásában, munkájában mindig érzi ezt. Valóban áll reá az írás szava: „*Spiritus ubi vult, spirat*”. Az eredetét, okát nem látjuk, de azt tudjuk és *érezzük*, hogy a magasságok felől jön. Sőt azt is észre vesszük, hogy ebben az indításban a föld és ég találkoznak. Az ég leereszkedik, hogy belső indítással szárnyakat adjon a földi embernek.

Ez a kegyelmi indítás valóban szárnybontás. Arra akarja hangolni az embert, hogy a föld fölé emelkedjék. Ez a lelki megvilágítás a gyakorlatias élet vonalán akarja meglendíteni az embert. Olyanra akarja tenni, hogy a szó igazi értelmében ura, királya, szellemi uralkodója legyen a világnak. Aki nem szabadítja fel magát a föld kötelekeiből, az szolgálja marad a földnek. A kegyelem természetfeletti ereje éppen azt akarja, hogy ezt a diadalmas, győzedelmes lélekhatalmat bontsa ki az emberekből.²⁴⁹

A lélek erősen beleágyazódott a testi élet korlátjaiba. Ez a teremtés gondolata. De már az értelem útján is felülemelkedünk az anyag fölé; menynyivel inkább emel a lelki élet és az örök vágyakozás az anyag végessége fölé! Ezt a lehetőséget pedig az Isten adta kegyelmi élet teszi valósággá. Ehhez nem elég az ember önmaga. Ide az egek kegyelme kell, amely egyetemes kiáradással ereszkedik az emberek életébe. A felfelé nyitva-tárult emberlélek befogadja és életté alakítja. Gyermek és felnőtt egyaránt veszi; a gyermek kevesebb tudatossággal használja, a felnőtt pedig felfogja, értékeli, kamatoztatja, vagy eltékozolja.

Az anyagiasán gondolkodó emberek nehezményezik ezt a beállítást. A „természetes ember” nem szívesen hallja a természetfeletti életről szóló tanítást. A deista úgy gondolja az Istent, hogy az mozdulatlan életelv, amely a személyes életkapcsolat közvetlenségétől távol esik. Az ég hangja csak az előtt cseng kedvesen, aki az ég Urában edesatyját hiszi. Ez a hit világnézetben áll, vagy dől. Aki figyel a életet, az nem térhet ki a lelket indító erők léte elől: legfeljebb természetes magyarázatokkal igyekszik ezeket a tényezőket megvilágítani.²⁵⁰ Azt azonban sehogyszem tudják megértetni, hogy honnét van az, hogy a természetes életbenyomások természetfeletti életre sarkalnak. A „fantasztá” és az „álmodozó”

²⁴⁷ „Ez a mi csillagunk! Utána vágyódnak mindazok, kik élni akarnak, akkor is, mikor a nap s a csillagok ki-alusznak;... legyen világosság, mely ki nem alszik, mely ott tündököl... s átvezet... a halhatatlanságba.” (Prohászka O: A magasságok felé. összegyűjtött munkái. VIII. kötet, 98. l.)

²⁴⁸ Schütz: Dogmatika. II. kötet. 1923. 38. l.)

²⁴⁹ Prohászka: Diadalmas világnézet. 190-191. l.

²⁵⁰ 2Autoszugesztio, képzelgés, perszozifikáció, stb.

beállítás csak elnevezés, de semmiképpen sem indokolása annak a belső törtetésnek, mely léptenyomon fellép az emberben.

Ha pedig mindnyájunk életében észlelhető ez a természetfeletti indítás, akkor maga ez az ingás – a lelki megrezdülés foka szerint – egyénibbé, kiemelkedőbbé teszi az egyes embereket. Olyan „van”-nal kell számolnunk, amely csendes, belső átalakulással színezi, alakítja az emberek életét.

b) A további kérdés így hangzik: vajon gazdagabb, értékesebb lesz-e az emberi élet a kegyelmi erők felhasználása után? Így is lehetne feltenni a kérdést: vajon az ember aktivitása beleszőheti-e a kegyelmi erőket az életbe és értékesebb lesz-e a lelkileg kidolgozott élet a kegyelemnélküli életfolyamatnál?

Nem felelünk elméleti vitával, hanem gyakorlati életvalósággal. Élő emberekkel, akik köztünk járnak és velünk érintkeznek. Azoknak magasabb és alacsonyabb életnívója fogja megmutatni, hogy valóban felsőbbrendű ember termelődik ki a kegyelmi erők nyomán.

Mindenki észleli, hogy az életnívó szempontjából igen nagy és széles skálájúvá osztódik az embersereg. Alaptermészet szerint és a lélek kegyelmi indításával minden ember megmozdul a vallásos élet felé. A vallás mindenki számára életutat jelöl, de nem mindenki követi ezt az útmutatást. A történelem szerint is minden nép a vallásos keretek szerint áll és él.²⁵¹ Csak a vallás tartalma, fogalmai és szertartásai mutatnak lényeges eltérést. Azt leszögezhetjük, hogy a pozitív vallást követők életét a vallások tételei megváltoztatják. Ez onnan van, hogy a vallási tanok beleidegződnek az életbe és az életnek Isten felé való gravitációt kölcsönöznek. A vallás ugyanis nem elméleti rendszer, hanem erkölcsi életet fejlesztő erőkiáradás. Az erkölcs és a vallás szoros kapcsolatban vannak; az egyik szolgálja a másikat. A vallásosán élő ember tehát a boldog és az erkölcsös élet magaslatára tör.²⁵²

A fokozati magasság azonban attól függ, hogy mennyit tud felszívni az Isten kegyelmének bőségéből. Az erkölcsös ember nem egyetlen típust jelent. A kegyelem élőforrásából egyik többet, a másik kevesebbet merít. Vannak olyanok, akik nehéz erkölcsi küzdelmeket vívnak és így tudnak Isten tervei szerint élni. Vannak aszkéták és remeték, akik visszahúzódnak az élet hullámverései elől. Vannak olyanok, akik a tiszta élet mintaképei. Vannak másokért önfeláldozók és végül minden vonatkozásban életművészek, azaz szentek. Ezek a skálázatok sem pontos határvonalak; ezek típus-jelzések, amelyekkel belül fokozati különbségek észlelhetők.

Ez a sokirányú életeltolódás reá kényszeríti az embert, hogy osztályokba sorolja az embereket. Itt tehát nem az üres kategóriákat kell az anyaggal megtölteni, hanem a valóságos életet kell típusokba foglalni, így jön ki ez a sorozat: sáremler, anyagias ember, ösztönös ember, törtető ember, szűzi ember, önfeláldozó ember, szent ember.

Ebben az életkitermelésben nagy szerep jut az Isten kegyelmének. A lelkiélet ugyanis nem azonos az erkölcsi élettel. Az erkölcs lehet természetes jóra törés, de a természetfeletti élet Isten és az ember kölcsönös munkájának eredménye. Épp ezért mondtuk, hogy a vallásos életben mutatkozó eltérés nem kizárólagosan emberi, vagy Isten-adta kegyelmi erők mennyiségétől, hanem az isteni és emberi erők együttes dinamikájától függ.

Az életkorok nem nagy különbséget okoznak. A gyermekvilágban is épp úgy vannak szentek, mint a felnőttek között. Aszerint, amint valaki egész készséggel vagy kisebb jóakarattal áll a lélek égbetörésének szolgálatába.

Bár nehezen illeszkedik ebbe a fejezetbe, mégis itt kell megemlíteni azt a túlzó, beteges rajongást, amely *kizárólagosan* a vallás külsőségeihez fanatikusán ragaszkodóknál található. Ezt nem is nevezhetjük vallásos életnek, hanem a vallás köntösébe öltözködő vagy annak eszméire támaszkodó betegségnek.²⁵³ Ezekből a szerencsétlenekből épp az hiányzik, ami a vallásnak legjellegzetesebb ereje: az emberi lelket Istenhez emelő és a földi vonatkozásokban is megnyugvást találó boldogság.²⁵⁴

²⁵¹ De Broglie: A ker. vallás és a vallások története. Temesvár. 1894.

²⁵² „Die Religion ist Abhängigkeitsgefühl von einer übermenschlichen Macht und Vertrauen auf diese Macht zum Zweck der Förderung der Realisierung unserer endämonistischen und sittlichen Ideálé.” (Gustav Störing: Psychologie des menschlichen Gefühllebens. Bonn. 1916.)

²⁵³ ¹ Vallási téboly. Dr. M. Friedmann. Über Wahnideen im Völkerleben. Wiesbaden. 1901.

²⁵⁴ A vallásos embereket erős elmeállal bontja további típusokra Kűhár Flóris: a) Theocentrikus-egocentrikus típus. „Az egocentrikus magához vonja az istenséget, a theocentrikust az Isten vonja magához.” (90. 1.) b) Istenközelség – Istentávolság. „Az Isten-közelségben élő az *érzéki* szemlélethez analóg módon „látja” az Istent.” (92. 1.) „Az istentávolság a lélekben nyomasztó, az életerőket lekötő, bénító kedélyvilágot teremt, melyet lelki szárazságnak is szoktak nevezni.” (95. 1.) c) Cselekvő és befogadó típus. „A cselekvő típus az Isten munkatársának érzi magát az Isten országa felépítésében, saját üdvének munkálásában.” (96. 1.) „A befogadó típus a vallási él-

Az ember megszentelésének módozatait itt nem tárgyalhatjuk. Legyen elég annak leszögezése, hogy az égi kegyelem leereszkedése és a vele való együttműködés az életszentség alacsonyabb vagy magasabb szintjára emel. Az élet csúcspontja felé haladva mindig kevesebb és kevesebb emberrel találkozunk. Az átlag és tömeg ember kevesebbet értékesít az Isten kegyelméből. A magaslatok felé való törtetést mindenütt láthatjuk, de hitből való élest ritkábban.²⁵⁵

A természetfeletti életet élő emberek egyénileg is eltérők, de még inkább tapasztalható ez a kifelé való tevékenységükben. A léleknek és a lelki életnek sugárzó jellege van. Nem a kiáradó beszéd vagy a pusztá teremtő munka mutatja a kifelé másokra gyakorolt hatást. Az élet ünnepies, szent valósága vagy kevésbé magas volta önmaga sugározza ki belső erejét. Aki a szentségnek magas élet-fokán áll, az hamarosan észreveszi, hogy külön környezet fonódik köré. Példájából tanulnak, szavaiból, megjelenéséből merítenek.²⁵⁶ De ez a kiható erő tudatos is lesz. Az Istentől nyert erő másokra is átsugároztatja gyönyörűségét. Az ilyen embert a szeretetnek bőséges ereje tölti el; munkájában igaz és igazságos. Másnak testi-lelki javát akarja, mindenkinek segítő kezet nyújt, mert érzi, hogy a nyert isteni kincsnek szerteszórása kegyelmi életének tartalmához tartozik.

A vallásos lélek jóságának az a második, nagy dinamikája, hogy összes embertestvérét is erre az életmagaslatra akarja emelni. Ez a hangolás nemcsak gondolatközlés, hanem életnívó-emelés. Azt akarja, hogy kezet nyújtson a felfelé törőknek és így gyarapítsa az egek kegyelmével telítettek földi vándorcsapatát. Az áthasonulás belső törvényszerűség. Élettelen és élő természet is ezt mutatja. Az emberek is ezt követik. A szentül élő ember pedig *tudatosan* szolgálja ezt az életfolyamatot.²⁵⁷

Íme, így ereszkedik le az Isten kegyelme az emberek életéig. De ami a leglényegesebb: így alakítja önmagát és embertestvéreit a kegyelem felhasználásával a lelki-ember.

Az élet értékei vagyunk. A Teremtő kincseit, adományait, az életnek terhet együttesen viseljük. Mindegyikünk többet-kevesebbet kapott. A vett ajándékok vagy tehertételek szerint mások és mások vagyunk. De az ajándékok felhasználása *életdinamika*; akiben gyengébb a nekifeszülés, az kisebb értékű egyéniség, akiben teljes a jóakarató együttműködés, abból szent ember fejlődik.

3. A dolgozó ember.

Az életgépezet forgása természetes folyamat, de a mozgató mikéntje egyedi erőindítás. Minden ember a fejlődést, a parancsoló kényszert követi, de magában a tevékenységben az akaró szerepét játssza. A természetlények általában *indított tárgyak*. az ember ellenben tudatosan *dolgozó alany*.

Ez az alanyiség adja azután azt a tökéletesen egyéni életszínezést, amelyet a természetlényeknél nem találunk.

Az ember úgy áll a fejlődés forogtagában, hogy *felfogó alany*, aki körül nem surran el nyomtalanul a benyomás, de aki nem is növekszik a halmozódás erejével.

A nagy természet zuhatagszerű előtörése magával rántja és lenyűgözi az egész világot. Az egyetememes törvények minden lényt kötnek. De amíg a természeti lények feltétlen uralmuk alatt állnak, addig az embert alanyiségének ereje felszabadítja sok kötelék alól. Az ember felfog, vagy visszautasít;

ményt felülről adottnak, okozottnak érzi.” (97. 1.) *d*) Világszeretet – világutálat. „A világszeretet típusa a világot, mint az Istenhez tartozót, belőle eredőt értékeli.” (99. 1.) „A világutálat típusa a világnak, természetnek, társadalomnak, kultúrának vallási értékét vagy tagadja, vagy egyenesen a démonihoz közelíti.” (100. 1.) *e*) Centrális – periférikus típus. „A centrális típust jellemzi a vallási élmények intenzitása, továbbá, hogy tudatának egész tartalmát és vele minden életműködését a vallási alapigazodás hatja át: az ilyen igazán *mindenben* az Istent keresi, mindent érte tesz.” „A periférikus típusnál az én nem olvad fel a vallásban. Vallási eszmék nem hatnak rá, a mindent felülmúló mély, egész valóját átható vallási élményei nincsenek.” (102. 1.) (Kühár Flóris: A vallásos lélek típusai. Magyar Pszichológiai Szemle. H. évf. 1929. 83. l.)

²⁵⁵ „A hitélet, mint a szó is mutatja, jelzi az élet irányát Aki hitéletet él, annak életére a hit rányomja bélyegét olymódon, hogy életében visszasugárzik, visszatükrözik hite is.” (Mihályfi Ákos: Beszédek. II. Bpest. 1929. 36. l.)

„A hitéletnek gyökere, alapja, de egyszersmind éltetője és fönntartója a túlvilágba vetett hit, az örök élet hite.” (U. o. 37. l.)

²⁵⁶ „... érzem, hogy erő ment ki belőlem.” (Lk. 8,16.)

²⁵⁷ „Wer den schöpferischen Weg, den Weg der Genialität betreten hat, muss auf den stillen Hafen im Leben verzichten, muss darauf verzichten sein Haus zu bauen, ungefährdet seine Persönlichkeit zu ordnen. *Zu diesem Opfer ist nur der befähigt, der die schöpferische Ekstase kennt, der in ihr über die Grenzen der „Welt“ hinausgeht.*” (M. Berdiajew: Der Sinn des Schaffens. Tübingen. 1927. 180-181. l.)

életének részévé teszi, vagy kiveti önmagából az élet benyomásait. Ez a gyakorlati életben azt jelenti, hogy az önbíró ember saját életcélját és a fejlesztő életerőket értékeli, ismeri és szolgálja. Úgy tekint ki a nagy világba, hogy ismerni akarja a felé közeledő élethullámozást; az élet küszöbénél azután azokat fogadja be, amelyeket éppen szükségesnek és jónak lát. A látó szeme tehát kifelé fordul, ítélkező szelleme az élet szentélyében mérlegel és a belső döntés után beenged, vagy elutasít. Ez kiemelő, felemelő, az anyag felett uralmat biztosító hatalmat árul el. Azt a hatalmat, amelyet így nevezhetünk: önrendelkezők vagyunk.

Ezt az önrendelkezést azután nemcsak a világot *néző* és *ítélő szellemiségünk*ből leshetjük el, hanem a befogadott hatásokat *feldolgozó alanyiségünk*ből is. A belső világ nem kemény, eltolható tárgyat talál, hanem a magát kidolgozni akaró alannal, a szellemi emberrel áll szemben. A belépő világ tehát tárgy, amely a belépéskor az embernek anyagot szolgáltat. Az ember azonban alany, aki munkába veszi a szentélyébe lépő anyagokat.

A természetes életben ez úgy megy végbe, hogy a külvilág adatai az ember életébe lépnek. Nem olyan adalékként, hogy két törmelékkel vagy darabbal nagyobbak leszünk; az életszervezet teljes kizáró erejével veszi birtokába őket, hogy belőlük élő erőket varázsoljon elő. – Ez a folyamat a szellemiek terén az embert kivételesen jellemző módon történik. A megszerzett tudás, a leleplezett életgazság nemcsak növeli a lélek birtokállományát, hanem mindig új és új medret váj az emberi élet számára. Ha az igazság világnézetet érint, akkor az életet alapjában kezdi átépítem. De itt is maga az ember a dolgozó, az igazság pedig a segítő erő. Az erkölcsi és vallási életet is mindig azzal szolgálja és fejleszti, hogy – önrendelkező voltát jobban és jobban kihangsúlyozva – magát a természeti lények fölé emelve, az örök és végtelen Személyben talál kielégülést.²⁵⁸ Ebben a nagy út-járásban minden lépcsővé lesz. Lépcső a fizikai természet, az ész, az akarat. Nagy és kicsi életrezdülés. Olyan szellemi lépcső, amelyen az egek világa felé emelkedik az ember. Ez a felemelkedés is alanyi munka. A személyiség ereje, amely azért emeli fel magát, hogy az örök világokban találkozzék a mindenható Istennel.

Ez az alanyi törtetés arra vall, hogy az ember – az élet legmélyét tekintve – az élet alakítója, termelője, *abszolút igenlője*, kívánója. Még a halálban sem talál határt, mert az élet teljességét az örök világban keresi. Ez az alanyiség, ez a metafizikába áthajló örök alanyiség olyan kivételes kiváltsága az embernek, amely a természetlénnyek egyikénél sem észlelhető.

Az élettelen természet feltétlenül elárulja, hogy az élők világát akarja szolgálni. A növény, az állat pedig a buja fölősleggel termelt életcsiráival azt hirdeti, hogy a fajtáját akarja fenntartani. De mindez nem hasonlítható össze azzal az alanyi törtetéssel, amellyel az ember tör életének *vég nélküli sége felé*. Ez a törtetés az ember ősi alanyiségét és metafizikai eredetét árulja el. Olyan anyajegy, amelyet a messze örök világból hozott magával és amely eleven lendülettel viszi vissza *háza felé*.²⁵⁹

Az alanyiságnak ez a feltűnő jelentkezése azért fontos, hogy rábukkanhassunk az élet igazi lendítő erejére. A szervezeti és egyedi kötöttségek elemi erővel nehezdednek reánk; amikor azonban befolyásoló szerepüket kidomborítjuk, akkor vigyázni kell, hogy az ember belső, felfogó, alakító értékét meg ne kisebbsítsük. Az igazi erő, a döntő faktor, a domináló hatalom mégis csak az „én”, az ember. A nevelőnek észre kell vennie az életet befolyásoló hatalmukat, de világosan kell látnia azt is, hogy ezek felett döntő uralom az *alanyi ember kezében* van. A nevelőnek az lesz az igazi feladata, hogy megtalálva az élettényezőket hivatásszerű szerepét, azokat *helyükre állítsa és a látó*, befogadó, mérlegelő emberalanynak a helyes döntésben segítő kezet nyújtson.

Az ember beleilleszkedett része a nagy világnak; az egyes ember különálló egyede az emberiségnek. Van bennük sok kötő hatalom és lenyűgöző erő. *Az élő ember* azonban kialakuló erőfeszítésében *alany*, aki *belső erőinek* teljes érvényesítésével alakítja ki önmagát.

III. Az ember, mint a környezet befogadója és átalakítója.

Ebben a harmadik részben kizárólag arról akarok beszélni, hogy és mint befolyásolja az ember

²⁵⁸ „Akiben a titok megszólal s a titok szólama „symphonia heroica”-vá alakul, aki mint realizált „theologia positiva” jelenik meg az élet színpadán: a *szent Ó*, a kitárt lélek Isten befogadására.

Ha az „emberlét” egész kiterjedése szerint a metafizikából szívja erőit s ez a metafizikai kapcsolat a szentben éri el teljét, úgy a szent nem egyike a sok embertípusnak, hanem a típusok típusa, kulcsa a típusok kategóriatáblájának.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1930. 357. l.)

²⁵⁹ „Sie kann als Kraft zweiten Ranges nicht vergehen, muss endlos eine freibewusste Qrsache bleiben.” (Fr. Béla v. Brandenstein: Grundlegung der Philosophie. Halle (Saale). 1927.)

életét a környezet? Lehet ez gazdasági, kulturális, erkölcsi vagy vallási behatások együttese; lehet észrevétlen kicsiségek sorozata; minden nagy vagy kicsi benyomás életet változtató, színező erő.

A kérdés tárgyalásánál rendszeres beosztást akarunk követni. Először a milieuról általában, aztán a gazdasági, kulturális, vallási hatásokról, végül a súlytalannak látszó kicsiségekről fogunk beszélni. Ezek a megvilágítások kettős célt szolgálnak. Egyrészt azt az alapvető tételünket fogják erősíteni, hogy az ember számtalan behatás folytán egyén, de másrészt azt akarják elérni, hogy a nevelő okosan befolyásolja a környezetet, amelynek értékét megismerte.

1. A környezetről általában.

Mi a környezet? Észrevétlen szálak, szövvények, életerezetek, melyek finoman kötnek és amelyekből csendesén táplálkozik az élet.²⁶⁰ Az életet úgy teremtette az Úr, hogy nem vagyunk különálló szigetek; ugyancsak a világ sem elhatárolt tárgyak sorozata, hanem az ember és világ, anyag és szellem, belső kapcsolatok, csatornák útján adják a természet nagy egységét.

Nem lehet úgy elképzelni az embert, ahogyan a könyvek megrajzolják. Az ember – ha fogalmilag ki is emelhető a világból – a valóságban benne él a nagy természetben. Szüléink életén át belekapcsolódunk az ősök sorozatába, a táplálkozás útján az anyagi világba, a kulturális ismeretek révén pedig a szellemi életáramlatba. De ez csak az egyik, a receptív kapcsolatsorozat. Van azonban aktív, teremtő, *kisugárzó erőhatás* is. Ez az ember szellemisége, amely szertesugározza az egész lélektartalmat a környező világra. Az ember ugyanis, amint mondtuk,²⁶¹ erőt sugárzó, életet színező, a muzsikának hangjaiba érzelmeket vivő, az egész világot átalakító személyiség. Nem különálló rész, hanem a világhoz tartozó, *belőle élő és neki adó*. Ebből következik, hogy a nagy világ és az engem környező külön világ, a környezet, az én milieum, lényeges része az életemnek. *Világos tehát, hogy a környezet az egyéni életet befolyásoló, viszont az egyéni élet hatása alatt módosuló adatok együttese.*

Lássuk most részletesen a milieú kétirányú működését.

a) *A környezet átszínezi a receptív ember életét.*²⁶²

Induljunk meg egyszerű gyakorlati példával. Ha elhagyott, szegény gyermek és úri gyermek lép az iskolába, akkor az első benyomás az, hogy az egyik a nyomor levegőjét hozza magával, a másik pedig a fegyelmezett, rendezett emberek kincseivel köszönt be. A szegény kis embercsemetének keze mosdatlan, ruhája tépett, haja fésületlen. A másiknak körmei fehérek, ruhája, ha nem is új, de legalább nem szagotot, haja fésült és tiszta. Mindkettőre rálehelte lelkét az otthon világa.

A külső megfigyelés után a lélek szentélye felé közeledve észrevehetjük, hogy az otthon rendezetlensége erkölcsi vonatkozásban is (enyém-tied közti különbség, stb.) beidegződött a lélekbe. A gondozott gyermek lelkiélete sokkal finomabb és tökéletesebb. Az elhanyagolt a vallási élet kezdetét jelző imádságokat sem tudja, a másik pedig édesanyjával gagyogja az első szavakkal a „Miatyánk”-ot. Ha azután az *érdeklődés és vágyak világát* vizsgálom, akkor még szomorúbban kell megállapítanom, hogy a nyomorgó gyermekben csak az étel-ital utáni vágy ébrednek, a gondozottabb gyermek vágyai a hétköznapi, természetes életigényeknél sokkal magasabbak. Neki nem mindenekfeletti vágya, hogy ebédet kapjon; ezt szinte természetesnek találja.

De van még a sátraknak és szép otthonoknak olyan lelket telítő ereje is, mely csak azok előtt világlik ki, akik olvasni tudnak a gyermek szeméből, arcából, szemének rezdüléséből, bánatot vagy vígságot sugárzó tekintetéből. Az arcnak nagyon érdekes játéka van: rajta sugárzik a belső, a rejtett világ csendes rezdülése. Oly országút ez, amelyen vissza lehet és vissza kell nyomozni a legmesszebb fekvő hátteret is. Az ember nem egyhamar nyitja ki lelkének rejtekét. De aki megelégszik a külső ismerettel, az a felületen mozog. – A nevelők gyakran ismételtetik, hogy a gyermekek között vannak vígak és szomorúak és itt megállnak. Ez a leltárszerű megállapítás nem elégséges. A gyermekarcra kiverődő szomorúságot az élet ekéje szántotta. Ezt az ekét pedig azok a családi körülmények húzták, amelyek a gyermek otthonát adják, így megint csak oda jutunk, hogy a milieú olyan teherrel is súlyosítja az ember életét, amely a szülők, a család, egyszóval mások életéből származik át az utódra.²⁶³

²⁶⁰ „... azok a meggyőződéseink, amelyekhez az értéknek az objektív igazságon aratott győzelme folytán jutunk, inga-tágabbak, mint azok, amelyeket az objektív körülmények győzelmeinek köszönünk anélkül, hogy *ezeknek az értékkel is meg kellett volna küzdeniük.*” (Pikler Gyula: A lélektan alapelvei. Bpest. 1909. 80. 1.)

²⁶¹ Lásd 257. jegyzet.

²⁶² Prof. A. Busemann (Breslau): Handbuch der Pädagogik. II. Band. 308-340. 1.

²⁶³ „A milieú hatása alatt bűnöző gyermeket, mivel gyenge akarata, immoralitása képtelenné tesz arra, hogy a

Ez a példa két dolgot akar megvilágítani. Először azt, hogy az életcsirák *hol elpihennek*, alvók maradnak, hol pedig *életté* válnak. Másodszer pedig azt mutatja, hogy az élet súlya, sőt lelki terhe is igen gyakran a környezetből száll az emberre. Ezekből azután az következik, hogy a felsőbbrendű élet csirái egyenesen igénylik a jó környezetet,²⁶⁴ mert keltegető hatásuk nélkül alvók maradnak. De következik az is, hogy az ember – akarva, nem akarva – mások életének is hordozója.

A kisgyermek iskolapéldáján indultunk el, hogy a milieu hatását szemléljük; de a parányi példát kiterjeszthetjük az egész élet egyetemére. – Amint a kisgyermek, úgy a felnőtt is magával hordja a milieu terhét vagy értékét. Sőt még az is igazság, hogy a rossz környezet *bélyege is* vagy a jó milieu *fénye is* végig kíséri az embert az egész életen. A múlt bűne miatt – sajnos – megbélyegzett marad az ember.²⁶⁵ Bár a vallás mindig hirdeti, hogy Isten előtt le lehet törölni a megbélyegzetről a bélyeget, mégis az ember fél a sötét múlttal bíró emberektől. A tisztulás lehetőségét hirdetjük a *metafizikai életben*, de a múlt kísérelő hatalmától félünk a *földi vonatkozásban*.

Bár a környezet erős bélyeget nyom a lélekre, mégsem mondható, hogy az ember pusztán receptív viasz marad a behatásokkal szemben. Még a tudattalan gyermekben is észlelhető a reakciónak, az ellenhatásnak a jele; a felnőtt emberben pedig szembetűnő ez a visszahatás.

Az emberi szellem nem hanghullámokat fölfogó szikla, amely ugyanazt kiáltja vissza, amit reákiáltottak. Az emberre rákiált a környezet, de ő megállhat és *mást kiálthat* vissza.

Az erkölcstelen milieuból tisztult erkölcsi gondolkodású fiú vagy leány nőhet ki. – Néha maga a természet áll szembe a behatásokkal, máskor pedig a felsőbbrendű élethivatás felébredése lesz az akadály. Sőt annyira megszilárdulhat, hogy acélosabb lesz, mint a támadásoktól védett gyermek. De az is tapasztalati tény, hogy a túlzott jó hatásokkal szemben is felléphet reakció. Aki nem akar tiszta erkölcsű lenni, azt hiába adják nevelőintézetbe. Amint nincs „psycho-destroyer infernalis”,²⁶⁶ úgy nincs „psycho-creator coelestis” sem. Az ember szembeszállhat és ellenállhat a környezet hatásainak.

b) A környezet tehát kihat az ember életére, de viszont az ember belső ereje, mint *aktív tényező* is érezteti erejét a környezetre. Ez is abból az Istenadta erőből fakad, amely az embert az élet felett diadalmaskodó hatalommá teszi. Lehet paradicsom a cigánysátor és lehet pokol a tízszobás lakás. Ez tőlem függ, az embertől. Ha valakiben felébresztettük a felsőbbrendű igényű embert, az a legutolsó környezetben is tud találni, teremteni boldog életet. Akiben pedig csak az állatember él, azt hiába visszük márványpalotába, az ebben a világban is poklot, szenvedést talál. A márványlap hideg. Az élet melegségét nem a kályhák adják, hanem a lélek. Meg vagyok győződve, hogy ezt a kérdést magyarázat helyett gyakorlattal lehet megoldani. A legszegényebb gyermek sokszor örömet sugároz, az előkelő pedig bánatos szemével árulja el, hogy lelkében szomorúság pihen. Ez is azt hirdeti, hogy a rossz környezetet paradicsommá vagy pokollá *én* teremtem. Ez a hittudomány szerint is igaz. A hit azt tanítja, hogy a földi élet után Isten jutalma vagy büntetése vár ránk. Ezt azonban a mi munkánk szerzi meg. A mennyek országát vagy a poklot mi magunk teremjük önmagunknak.

A milieunek ebben a beállításban rabszolga szerepe is van. Az embert ugyanis királlyá teszi a tudat, hogy nem az történik vele, amit a környezet parancsol, hanem olyan lesz a környezet, amivé az „*én*” teszi.²⁶⁷

milieu levegőjén felülemelkedjék, kiemeli a gyermekvédelmi hatóság a bűnös környezetből s egy más, egészséges környezetbe helyezve kísérel meg – a jó milieu megszerzésével – a javulást.” (L. Gyermekvédelmi és Gyermekbírószági intézmények.)

²⁶⁴ XI. Pius pápa apostoli körlevele figyelemmel a család és a társadalom mai helyzetére, szükségleteire, tévedéseire és bűneire.

²⁶⁵ Hugó Viktor: A nyomorultak. I-II. kötet. Budapest.

²⁶⁶ Molnár Ferenc: A vörös malom. Budapest.

²⁶⁷ Állandó környezet mellett figyelemre kell méltatni a váratlanul vagy egy-egy alkalommal összegyűlt *sokaságot, tömeget*. Ez is a környezet egy faja. Ennek is van hatóereje. A sokaság minden egybehangzás vagy cél nélkül egybesereglett emberek csoportja. (Pl. utcán sokaságot látok.) Tömegnek pedig egy célra összegyűlt vagy egy gondolatlót fűtött sokaságot mondunk. Ezeknek szuggesztív ereje a legszélsőségesebb támadásokra ragadja az embereket.

Le Bon felosztja a tömeget különböző egyedekből álló *heterogén* és hasonló egyedekből álló *homogén* tömegekre. A homogén tömegeknél szektákat (politikai, vallási), kasztokat (katonák, tisztviselők) és osztályokat (paraszt osztály és polgári osztály) különböztet meg. (Le Bon: A tömegek lélektana. Bpest. 1920. 146. l.)

Dr. W. Moede: A tömegben élő egyének lélektani sajátosságait kísérleti vizsgálatok alapján állapítja meg. (Dr. W. Moede: Experimentelle Massenpsychologie. Leipzig. 1920.)

S. Sieber: Die Massenseele. Dresden. 1918.

Angyal Pál megkülönböztet: szabad ég alatti és négy fal közötti tömeget; ülő, álló és haladó tömeget, városi

Milieuról gondolkodva azt a súlyos igazságot el kell fogadnunk, hogy környezetünk irányít bennünket. Belőle élünk testileg is, szellemileg is. De viszont azt a biztos érzést is éreznünk kell, hogy a környezet befolyásolásával egyidejűleg reakció, ellenhatás is jelentkezik, ami döntő személyiségünkre enged következtetni. Ha pedig erősen kidomborítjuk, hogy a környező világot mi színezzük és változtathatjuk át, akkor az a biztató remény ébred bennünk, hogy a világnak ezen a ponton is urai vagyunk. Biztató ez mindenkire, de különösen a nevelőre. Benne felébred az a tudat, hogy ha megfelelő hatásokkal közeledik a lelkekhez, akkor győzhet a káros behatásokkal szemben is.

2. Életkörülmények és élethullámzások.

Az élet folyama számtalan éreztől áll és az egésznek hullámverésében él az ember. A legközvetlenebbül azt a környezetet *érezzük*, amelyben életünk leperog; de távolabbról és mélyebben azokat az élethullámzásokat is felfogjuk, amelyek a fenékhullám *erejével* hömpölyögnek felénk.

A gyermek-embernek és felnőttnek legközvetlenebb milieuje a család, az iskola, a munkahely. Ebben él; ez az ő valóságos környezete; ez érezteti tehát legelevenebben jótékony és káros hatásait. A kis otthon *azonban* a nagy társadalom életsejtjét alkotja. Az ember életére tehát nem maradhat hatás nélkül az a benyomásorozat sem, amely *a nagy társadalomból árad*. Mert bár a társadalmat igen könnyen holt, mozdulatlan tömegnek vagy elvont fogalomnak tartanak, a valóságban mégis lüktető erőforrás, amelynek eleven sodra magával ragadja és észrevétlen átalakítja az embert.²⁶⁸

A családi kör, az iskola, a munkahely, állandóan övező keret, amelynek légköréből táplálkozik az ember. Ezek azonban nem száraz keretek, hanem élő, eleven emberek, szülők, tanítók, munkatársak, akiknek élete, példája, beszéde, munkája lenyűgözve tartja a velük érintkezőket. Hatásuk pedig azért is erős, mert állandó és folytatólagos közvetlenséggel érvényesítik befolyásukat. Az élet legnagyobb részét a családban éli az ember, a tűzhelyet a családban gyújtják fel, asztalt is ott terítenek! Ez tehát a hétköznapi élet színtere. A szellemi élet is itt indul meg. Kicsiségeken, parányi indítások nyomán.²⁶⁹ A hat évet kitöltő gyermekévek után – a szellemi élet bontakozása idején – az iskola termei várnak; itt kapja a gyermek-ember nap-nap után azokat a benyomásokat, amelyek tudássá, élménnyé változnak benne. A pajtássereg, a tanító, a hitoktató minden mozdulata, szava, játéka – jó vagy rossz példája –, ragadós emlék. A kisgyermek úgy raktározza el, mint kincseket, amelyeket felhasznál, illetve kíváncsian vizsgál. Hosszú évek során ül az iskola padjain, amíg az élet arra szólítja, hogy valamelyik munkahelyre álljon. Néha már a gyermekembert is erre kényszeríti a sors, de a felnőtt ember kénytelen helyet vállalni a munka területén. Itt ismét új, közvetlen környezetbe jut. Az inasgyerek a segédek körébe, a masamódleány a nagyleányok közé, a szolgáló idegen családba, felnőtt a műhelybe, a kereskedelmi életbe, a hivatalba kerül. Végül újra visszahajlik az új család körébe, ahol ő lesz az új édesanya vagy édesatyja. Ez a körforgás ezt jelenti: családból családba.²⁷⁰ A különbség csak az, hogy a kicsi gyermekkorban a család adta az első ébresztő benyomásokat, most pedig a család kapja az édesanya vagy édesatya lélekhatásából.

A nagy társadalom látszólag messzebb esik az egyéntől. Csak annyit érzünk, hogy mi a kis család- és falusi tömeget. Ezek közül büntettekre mindig a kevésbé korlátozott, a szabadban mozgó tömeg és a városi tömeg hajlamosabb. (Dr. Angyal P.: A tömeg büntettei. Bpest. 1905.)

Dr. Schmidt F.: „A közös cél, a közös eszme és az aktivitás az a három főtényező, mely az emberi sokaságból tömeget csinál.” (Dr. Schmidt F.: A tömeg. Különlenyomat az Orsz. Polg. Isk. Tanáregyesületi Közlöny 1929. évi XXXIII. évfolyamából. 1. l.)

„Erst das Studium der geistigen Massenbewegungen einerseits und die Experimentelle Psychologie der Suggestivmethoden andererseits hat gelehrt, welche werbende Kraft und welche die anderen Personen beherrschende Wirkung der Übertragung eindrucksvoller Vorstellungen zukommt.” (Dr. M. Friedmann: Über Wahnideen im Völkerleben. Wiesbaden. 1901. 301. l.) – Itt csak azért említjük röviden ezt a kérdést, mert a tömeghatás *nem állandó* jellegű hatóerő.

²⁶⁸ Itt is felhívom a figyelmet arra, hogy az ember *egyediségét* alakító tényezőként akarom szerepeltetni az életáramlatokat!

²⁶⁹ E. Cramauselle: Le premier éveil intellectuel de l'enfant Paris. 1911.

Perez: L'éducation int. des le berceau. Paris. 1901.

Janet Erskjne Stuart: L'éducation des jeunes filles cath. Paris 1914.

²⁷⁰ Koszterszitz így ír erről a kérdéstről a „Kemény parancs”-ban: „Két család játszik az életünkben szerepet: az első, amelynek sajátja vagyunk, s amelyet elhagytunk a másikért azonnal, amint az élet fejlődése bennünk befejeződött.” (Marczell-Koszterszitz: Kemény parancs. 1928. 292. l.)

ba tartozunk; de azt is tudjuk, hogy a család a társadalom őseleme.²⁷¹ Bár az elemek a nagy szervezetnek felépítői, mégis igaznak látszik az is, hogy a nagyvonalú életkeretek, a nagytársadalom államformái, gazdasági élete, kultúránívója és vallási berendezettsége is kihat az ember életére. A kis családok a társadalom összejtjei, de az ember-egyed a nagy közösségnek is függvénye.

3. Az állami és társadalmi életkeretek.

Az embert a természet társulásra szorítja és a családi kereten túl is összefűző egységbe foglalja. A vérkapcsolatok kiszélesítésével törzs, nép, nemzet kapcsolatait veszi fel és a békés együttélést társadalmi vagy állami úton rendezi.²⁷²

Ebben a társulásban nemcsak a külső kényszer (megélhetés, védekezés), hanem a természet belső szava is érvényesül. A természet ugyanis arra kényszeríti, hogy a szerves kapcsolatokat rendszeres államérettel alakítsuk ki.

Az állami és társadalmi keretek érintése messze esik a nevelés kérdésétől, de mivel a gyakorlati valóságos életet ezek is irányítják, azért befolyásuk érezhető az emberiség életén. Az egyén létfenntartásának, fejlődésének, kulturális életének, jogviszonyainak, sőt erkölcsi alakulásának külső lehetőségei az államból és a társadalomból meríthetők. Nem lehet tehát közömbös, hogy milyen állami és társadalmi milieuban pereg alá életünk.

Az államhatalom képviselői a császárság, királyság, a népköztársaság. Velük szemben keres érvényesülést a kommunizmus, az anarchizmus, nihilizmus. Bár mindezek külső keretek, mégis alapvetésben két világnézeti kérdésbe torkoljanak be: *theocentrizmusba* és *antropocentrizmusba*.

A *theocentrizmus* az államok életében azt jelenti, hogy minden hatalom Istentől ered és minden hatalmat azért adja az Isten, hogy az embert az Istenhez vezesse. Ennek az álláspontnak a kiindulópontja az Isten, célja az Isten, az ember pedig az élet vándormadara, akit az Istenhez segít a hatalom.²⁷³

Az Istentől nyert hatalom azután az alattvalókkal szemben tekintélyt képvisel, amely előtt – a közjó érdekében – mindenki engedelmessé válik. A hatalom gyakorlása a császárság, királyság vagy köztársaság alakjában történhet, mert csak a hatalom eredetét akarják Istenig visszavinni. A lényeg tehát az, hogy az élet súlypontja a hatalom metafizikai forrására, az Istenre helyeződik át.

Mikor tehát az *állami* berendezések a földi boldogulás útjait próbálják kipontozni, akkor összes intézkedésükkel az élet viszonyait akarják kidolgozni. De ez is az Istenhez való útjárás. Ez a felfogás a világot annyira berendezett és annyira szabályozott életkeretnek hirdeti, hogy észrevehető benne a résznek és egésznek története az Isten felé. Így tehát az államhatalom földi boldogságot szolgáló, de Istenhez kapcsoló hatalom is. Intézkedései nem lehetnek ellentétesek az ember lelki igényeivel, hanem karöltve segítik egymást a közös célok felé. Itt tekintélyes helyet foglal el a vallás is, mert a polgárok testi-lelki jóléte egyaránt érdeke államnak, egyháznak.

A theocentrikus álláspont keretén belül egész szépen elfér bármilyen államforma. De leginkább beleillik a szociális gondolkodás és a társadalmi egyenlőség államjogi tantétele. A jogok és gazdasági előnyök arányossága egyenes követelménye annak a világnézetnek, amely Istentől *vezeti* le a hatalmat és Isten előtti felelősséggel akarja jogait gyakorolni.

A második alapfogalom az *antropocentrikus* állásfoglalás. Ez az élet központjába az embert helyezi, az összes jogok és hatalmak forrásának tartja,²⁷⁴ végül az ember földi boldogságának elérését tűzi ki az állam egyetlen céljául. Az ember a jogforrás és az ember az életcél.

²⁷¹ XI. Pius pápa bullája az *ifjúság keresztény neveléséről* idézi a „Rerum novarum”-ot: „A gyermek egy darab az atyából és az atya személyének mintegy folytatása; s ha pontosan akarunk beszélni, nem önmaguktól, hanem a családi közösségen keresztül, amelyben születtek, lejönnek a polgári társadalomba” Sőt maga XI. Pius azt is írja, hogy „az embernek először léteznie kell, mielőtt polgár lesz és létezését nem az államtól, hanem a szülőitől nyeri.” (Szent István-kiadás. 18. l.)

²⁷² Dr. Rusznák Rezső: A kormányformák értelme és tartalma. Bpest. 1928.

²⁷³ „A politikai hatalom a néptől származik” – mondja a német; az osztrák: „Ausztria demokratikus köztársaság. Minden jog benne a néptől származik”; a litván: „A szuverén államhatalom a lett köztársaságban a nemzetet illeti”; a cseh: „A nép egyedüli forrása az egész államhatalomnak”. Nem véletlen s az ország katolikus jellegével magyarázható, hogy az ír alkotmány praeambulájában az alkotmányozó *nemzetgyűlés* ünnepélyesen deklarálta: „A nép minden törvényhozó hatalma Istentől ered”. (Dr. Mihelics Vid.: Az új szociális állam. Szent István-könyvek. Bpest. 1931. 14-15. l.)

²⁷⁴ „A demokrácia táborán kívül nincsen sehol sem jog, s a demokrácia táborán kívül nem lesz sehol sem hatalom.” (Lassale: Alkotmány – Szocializmus. Demokrácia. Ford.: Kunfi Zs. 2. kiad. 1919. 70. l.)

Első pillanatra látható, hogy itt egészen kiesik a metafizikai alap. Az életnek csak azt a szemmel látható valóságát nézik, amelyben nyüzsög az emberanyag. Ez a magát kormányozni nem tudó tömeg önkormányzatát másokra *bízta*²⁷⁵ és a földi boldogulását a megbízottaktól követeli.

A gyakorlati életben első ilyen államalakulat lenne a szociális állam.²⁷⁶ Mivel alapgondolata a földi boldogság és mivel monista bölcseletet követ, azért egyetlen cél a föld, az öröm, a kielégülés. A hiba nem ott van, hogy a földi életboldogságot keresi, hanem ott, hogy annak *kizárólagosságát* hirdeti. Azt ugyanis mindenki érzi, hogy az életet, annak boldogságát a földi élet határán belül kell megoldani. Ha azonban az emberi élet *csak a* sírig nyúlik, akkor egész természetes, hogy a teljes boldogság a földön keresendő. A monisztikus bölcselet szorítja tehát a szociális államelmélet híveit arra, hogy minden eszközzel a földi célt akarják megközelíteni.

Sokkal szélsőségesebb irányt követ a *kommunizmus*, amely csak annyiban tér el a szocialista államtól, hogy az erőszakos átalakulás híve. A kommunizmus ugyanis a forradalmak útján való megvalósulást hirdeti. Mindkettő Marx tanítása alapján áll,²⁷⁷ melynek lényege: a magántulajdon jogtalan és a szerzés egyetlen eszköze a munka.

Az *anarchizmus*, *nihilizmus* nem is érdemel akkora figyelmet, hogy külön foglalkozzunk velük. Mindkettő annyira szellemtelen irány, hogy az egész világ és minden emberi érték, jogrend megsemmisítésére tör. Felette nincsen hatalom – mondja az anarchista –, ebben az élet-zűrzavarban én parancsolok. A nihilista azt mondja: nincs semmiféle életrend, tehát úgy élek, ahogy nekem tetszik. – Hogy mások érdekeit sérti-e az ő egyéni életük, az nem kérdés.

Ha már most ezeket az irányzatokat vizsgáljuk, akkor meg kell állapítanunk, hogy a gyakorlati élet megtagadja az elméleti tételeket. *Az élet valósága az, hogy minden ember magára nézve a legnagyobb érték.* Hogyan képzelhető el az ember érvényesülése, ha egymás kárán akarnak boldogulni? Legfeljebb Nietzsche felelete oldja meg a kérdést: az erősebbé lesz a diadal. De nem az az igazi szabadság, hogy *nekem* mindent szabad; a való igazság az, hogy mindnyájunknak a természet által jelzett törvényeken belül kell kifejlődnünk.²⁷⁸ Nem szabad elfelejteni, hogy a legtöbb idealista anarchistát, nihilistát az a fixa idea hódítja el, hogy ők az emberi szabadság hirdetői! Pedig nem veszik észre, hogy míg önmaguk részére a legszélsőségesebb szabadságot hirdetik, addig mástól még az élet szabad jogát is elveszik.

De bármily formát veszünk is vizsgálat alá, minden esetből kitűnik, hogy ezek a geo- és antropocentrikus államalakulatok vagy társadalmi formák az ember egyéni életének belső életét lefokozzák. Ha ugyanis *semmiféle* alakban és fokban sem tartják jogosnak a magántulajdont,²⁷⁹ akkor az emberből kivesz az egyéni erőfeszítés. Minek dolgozzunk? Vagy azért, hogy valamit megszerezzünk, vagy a szerzett dolgok után könnyebb életfeltételeket biztosítsunk. A magántulajdon elvének teljes elvetése erőcsökkenést okoz; világos tehát, hogy az életet és léleklendületet megtámadó rendszerrel van dolgunk.²⁸⁰

De hogyan jut ez a gyermek és az egyes emberek világához?

Egészen bizonyos, hogy a gyermek semmit sem tud az állami és társadalmi berendezettségéről. Minket mégis az érdekel, hogy van-e ezeknek valami beszűremkedő hatása a gyermekek világára?

A felelet megadásánál eljutunk az életerők átömlési rendszerén egészen a családig, iskoláig és a munkahelyig.

Abban a családban, amelyben az élet hangsúlyát teljesen a földre helyezik, teljesen elpihennek a metafizikai készségek, meggyengülnek az erkölcsi kötelékek, a család lelkén kiverődik az egész társadalom lelke. Szívesen megengedem, hogy a gyermek nem ért meg mindent, de sok olyant megért,

²⁷⁵ Rousseau és Hobbes elméletei. (H. Hobbes: *Elementa phil. de cive* Amsterdami. 1669. – Hobbes: *Leviathan*. 1687. – J. J. Rousseau: *Contrat social*. Magyarul *König* fordításában. 1910.)

²⁷⁶ „Itt van a gyakorlati dolgok tényleges megváltoztatása a jövő szocialista állam irányában, tényleges szocializációja lépésről-lépésre és egyre tökéletesebben a földnek, a termelési eszközöknek, a nevelésnek és a gyermek jólétének, a biztosításnak és az élelmezésnek; igazi megvalósítása annak a nagy tervnek, amelyet a szocializmus értelmi folyamata szakadatlanul egyre szebbé, vonzóbbá és érdemesebbé tesz.” (H. G. Wells: *Új világ a régi helyén* Ford.: Mikes Lajos. Bpest. II. kötet. 241. l.)

²⁷⁷ Palágyi Menyhért: Marx és tanítása. 2. kiadás. Bpest.

²⁷⁸ Chamberlain: *Demokratie und Freiheit*. 1918. München.

²⁷⁹ Újabb magánjogi elméletek.

Dr. A. Horváth O. P.: *Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. Aquin*. Graz. 1929.

Dr. Mihelics Vid: *A spanyolfal*. Magyar Kultúra. XVIII. évf. 1931. 224. l.

²⁸⁰ Mindez nem szól a szociális élet ellen, hanem a *monisztikus alapon való szocialista államrend ellen*.

vagy elraktároz, ami később öntudatra ébred.

Mit hall? Beszélgetésünkből nem cseng ki más, mint a természetes ösztönünk szava. Nem csoda, ha a gyermek életében a felsőbbrendű rügyek elpihennek. Sőt a durva, kamasz beszéd, egyház-, papgalázás meg is mételyezi a gyermek lelkét.

Ilyen családokban az egész életfelfogás teljesen a földi örömökre szorítkozik. Nemcsak elméletileg hallja a gyermek mindig, hogy nincs Isten, hanem a gyakorlatban látja, hogy csak a földi örömökért érdemes dolgozni. A lélekben tehát észrevétlen temetés megy végbe. Ami természetfölötti, azt elhantolják. De föltámadás van. Ami ösztönös és durva, az föltámad.²⁸¹

Hiába mondják, hogy a „természetes élet”-re nevelnek. Ez csak látszatra dolgozás. Mi, akik a természetfeletti életelvek alapján állunk, jól tudjuk, hogy a szenvedélyek tobzódása idején még az örök élet kötelékei is gyengének bizonyulnak, hogy a gyarló embert megfégezzék. Szinte különös, hogy azok, akik ezt az elméletet hirdetik, öntudat alatt a régi nevelés elvei szerint élnek, az ő életük sokszor erkölcsös.²⁸²

A gyermek-ember életének nagy részét a családon kívül, az *iskolában tölti*. A legtöbbet a családból hoz, de az iskolából is sokat kap. Mivel a modern államformák sajátjuknak vallják az iskolákat, azért olyan az irányító szellem, aminőt az államhatalom parancsol. Az iskola tehát a meglévő államrend nevelési tényezője. Ha megszemélyesítenők az iskolát, mondhatnák, hogy az iskola az állam követe. Az iskola úgy beszél, tanít, nevel, irányít, ahogy a felsőbb helyről utasítják.

Amely államkeretben a hangsúly azon van, hogy csak a kenyér legyen nagyobb (monisztikus világnézet), ott az iskola nem léleknevelést, hanem kizárólag anyagiasság emelését szolgálja. Ez pedig nem jelenti az ember-testvér szeretetét, hanem az önző élet keresését.²⁸³ Az erősen szocialista irányban vezetett francia állam iskolakönyveiben az Isten létéről legalább egy olvasmány van.²⁸⁴ Se több, se kevesebb. *A pozitív vallástól* pedig egy szó sincsen. Az erkölcsi jót – ebben a tankönyvben – a koránkelő cserepes szimbolizálja. Ő már dolgozik, a gyermeke még alszik, tehát legyen hálás a *jó gyermek* az áldozatos *apával* szemben.

Az iskola a tantárgyak megválasztásában, a tanítatás módszerében az államhatalom befolyása alatt áll. Azért a könyv, a holt betű, a tudománynak kezelt tételek tanítása csendes hangszórója a hivatalos felfogásnak. De az élő ember, a tanító, az élettelen tudást életté varázsolja és átfesti a dolgokat. A hangnak rezgéséből, a tekintetből, a szemek villanásából kisugárzik az a meggyőződés, amely a tanító lelkét betölti. Ha tehát az iskolamester, a középiskolai tanár, a főiskolai vagy egyetemi professzor maga is az anyagiasság fölfogás híve és szolgálja, akkor az ajkán csendülő szó nem emel, hanem pusztít és rombol.

Nem lehet elképzelni, hogy a tervszerűen összeállított könyvek, a céltudatosan hangoztatott életelvek maradandó nyom nélkül repülnek el a gyermek feje fölött. Az egész látást homályba borítják, egész életkedvét a földiekre korlátozzák, egész életfelfogását anyagiassá nevelik. Az iskola tanítása, a tanító tekintélye átültetődik a gyermek lelkébe és életén keresztül ezekből az élményekből táplálkozik. Hogy ezek a behatások milyen nemzedéket nevelnek, arról elég példát nyújt az orosz szovjet nevelésének eredménye.²⁸⁵ A „felekezetenküli” vagy „laikus” nevelés is odajuttat, hogy a lelki értékeket, eszményeket szeretetét, önfeláldozó életet és az örök vágyakozásokat eltemeti.

Az élet néha már a serdülő ifjút vagy hajadont odaállítja a *munkahelyre*. A tanonc a felfogókészülék, a segéd, a vezető pedig a leadóállomás. Ezek az utóbbiak már a gazdasági, sőt a politikai életbe is beleszólási, szavazati joggal bírnak; természetes tehát, hogy állásfoglalásuk súllyal esik a latba. Ez pedig állandóan megbeszélés tárgya. Ez is iskola. Nem padokban, hanem gyalupadok előtt.

²⁸¹ „A szülőket súlyos kötelesség terheli, hogy minden erejükkel gondoskodjanak gyermekeik *vallási, erkölcsi*, valamint fizikai és polgári neveléséről és előmozdítsák gyermekeik földi jólétét is.” (Cod. J. G. c. 1113.)

²⁸² A mester nemes, de a tanítvány levonja a következtetést és úgy él, ahogy mestere tanítja. Mikor azután élő valóságban látja a mester elméletének szomorú és tragikus következményét, akkor maga is csendesen mormolja a „Miatyánk”-ot. (Bourget: A tanítvány.)

²⁸³ Kezembe került egy „tankönyv”, amelyből a „vörös idők”-ben tanítottak. A címe: „Mese is – nem is, igaz is – nem is”. Ebben a könyvben olyan durva elbeszélések szerepelnek, hogy szinte megdöbben az ember. A gazdag burzsuj megpofozza a szegény proletárt... A pap butít... Elképzelhető, hogy milyen nevelést ad ez az iskola.

²⁸⁴ Mivel így az államok nem nyújtanak garanciát a vallásos szellemű nevelésre, azért tartja fontosnak az egyház a rom. kath. iskolák fenntartását. Ez a mozgalom ma különösen Németországban erős, ahol propagandatív erővel hirdetik: Katolikus szülő csak katolikus Iskolába járhatja gyermekét.

²⁸⁵ Renée Fülöp Miller: Geist und Gesicht des Bolschewismus. Zürich. 1926.
P. Scheffer: 7 Jahre Sovjet Union. Leipzig. 1930.

A hivatásos tanító helyett az öregebbek az előadók. A serdülő vagy felnőtt ember kikerül ugyan a hivatalos tanítás és nevelés alól, de belekapcsolódik a közvetlen érintkezés nagy iskolájába.

A műhelynek, az üzletnek, az üzemnek, a gyártelepnek, a földmunkának, az irodának politikai levegője is van. De nemcsak olyanformán, hogy a hétköznapi élet kerül szőnyegre, hanem a világról alkotott felfogás is. Amilyen világnézetet vall valaki, olyan alapon álló politikai és társadalmi álláspontnak szószólója. De nemcsak elméleti alapvetésben, hanem gyakorlati életben is.

Aki csak szűk keretekre szabja a nevelés határait, az csodálkozik azon, hogy államalakulatok és társadalmi berendezések is belekerülnek a neveléstanba. Első pillanatra ugyanis olyannyira távol esik a fejlődő embertől, hogy alig láthatók azok a láncszemek, amelyek az eleven életbe bekapcsolják. Ha azonban felvetjük azt a kérdést, vajon csak elvonatkoztatott életkeret marad-e az államforma, vagy egyúttal a gyakorlati életet is átalakítja-e, akkor rájövünk arra, hogy ezek a formák a hétköznapi életbe is leereszkednek.

A figyelmes nevelő tehát nem mehet el szóltanul mellettük, hanem számba kell vennie azokat a csendes hatókat is, amelyek a messzeségekben pihenő, de a mélységekből felbuggyanó forrásokból eredeznek.

4. Az anyagi életfeltételek.

A *gazdasági élet*²⁸⁶ tanulmányozása nemcsak a társadalmi eltolódások kiküszöbölése miatt végezhető. Az is hit, hogy az ily irányú vizsgálatok a materializmus felé akarják terelni az embert. XIII. Leó, a 19. század egyik legnagyobb pápája, a „*Rerum novarum*” című enciklikájában erős szavakkal hívja fel a társadalom figyelmét a gazdasági élet jelentőségére. Még pedig nemcsak azért, mert a szociális viszonyok a kisebb-nagyobb kenyér kérdését irányítják, hanem azért, mert a gazdasági élet az erkölcsi élet területére is kihat. Sőt XI. Pius „*Quadragésimo anno*” kezdetű enciklikája a kérdés gyakorlati oldozgatására is útmutatást ad.

A gazdasági élet kérdését hármasszempontból vizsgálhatjuk. Tekinthejtük először *elméleti távlatokból*, másodszer *történelmi fejlődésében* és végül *közvetlen gyakorlati kihatásaiban*.

Lássuk ezeket egyenként.

a) Az emberi élet – a vallásos világnézet alapján is – bontakozás, fejlődés, melynek eszköze a föld és minden kincse. A közvetlen és alanyi cél tehát az ember kifejlődése, amely a földi és örök boldogságban találja meg örök érvényét. A végső és tárgyi cél pedig Isten, akinek teremtő és gondviselő hatalma alatt áll és növekszik az emberiség. Ez a világszemlélet a földet, az anyagot nélkülözhetetlen eszköznek tekinti, mellyel a célok megvalósíthatók. A mindent megszerző eszköz a birtokbavétel, a munka, a csere, a vásárlás, öröklés, stb. A földi érték tehát az emberhez tartozó, maga által használható *magántulajdont* alkot.²⁸⁷ Természetes, mindig azzal az erkölcsi megszorítással: *tantum quantum*, csak addig használd, ameddig céljaidat szolgálja. – *Suum cuique*, vagyis mindenkinek add meg a magáét; harmadszor pedig: a földi értékek használatában vezesse életünk cselekedeteit a *szereetet*, amely bőségesen áradva mindenkire, *örök értéké* váltja át a földi kincseket.

Ez az elvi állásfoglalás alapját adja annak a gazdasági életnek, amely a földi viszonylatok között²⁸⁶ A gazdasági életet a maga száraz valóságában, de nagyon mélyen tárgyalja: Ricardo: *Levelek Malthushoz*. Ford.: Jónás J. és Esterházy M. gr. 1913.

A szociológia elméletének egyes ismertetése található: Kiss Albin: *A magyar társadalom története*. Bpest. 1925. c. művében.

²⁸⁷ Ezt a kérdést legmodernebb katolikus megvilágításban állítja a *Quadragésimo anno* kezdetű enciklika, amely a szociális életellentétek eltompítását nem a *szereetet*, hanem a *jog* alapjaira helyezi.

Igen érdekes és jellemző az „*Osservatore Romano*” egyik cikke, amelyet a Magyar Kultúra 1931 március 5-i számának 221-ik oldalán ismertet Mihelics Vid „*A spanyolfal*” címen, amelyben egy moszkvai festményből kiindulva, tiltakozik Róma az Úr Krisztusnak olyan beállítása ellen, mintha az ő képének védelme alatt akarná elnyomni a munkásokat. Krisztus nem lehet spanyolfala a kapitalizmusnak, mondja az *Osservatore Romano*. A dolgozó munkásnak joga van arra a bérre, amely lehetővé teszi, hogy családját tisztességesen eltartsa, joga van egészségre, életre, családra és a földi lét örömeire.

Magát a tulajdonjogot így határozza meg Horváth: *Kurz, das Eigentumsrecht ist die potestas disponendi ad nutum die Macht, mit äusseren Gütern nach Willkür schalten und walten zu können.*” De azonnal hozzát teszi, hogy mindez az erkölcs keretén belül érvényesülhet: „*Dass hier die Willkür nicht einen von den sittlichen Zwecken befreiten willen bedeutet, geht daraus hervor, das wir über die Eigenschaften des Benützungsrechtes gesagt haben, da ja Eigentumsrecht nichts anderes ist, als Benützung mit vollem eigenmächtigen Besitz.*” (*Eigentumsrecht nach dem h. Thomas von Aquin. Von Alexander Horváth O. P. Graz. 1929. Seite 118.*)

küzdő embernek életét biztosítja.

A szociális kérdés keresztény alapon való oldoztatása, a jótékonyág és szeretet melengető segítése helyett az élet másformájú elgondolásával akarja a kérdést megoldani. A sok és évszázadokra visszahúzódó próbálkozásokat *Marx* foglalja egységes tudományos rendszerbe, amely a mai szociális világnézetnek is alapvető kátéja.²⁸⁸

Marx abból a gyökeres anyagelvű tételből indul ki: az ember anyag, célja a föld, tehát egész boldogságát a földön, a földi javak segítségével kell megszereznie. A cél tehát *immanens*, az egész élet tevékenységének is az anyagra kell támaszkodnia. Továbbiak szerint az anyagi világ az ember boldogságának alapja, így tehát *a föld javaiból mindenkinek és egyforma mértékben kell részesednie*. Ez azonban csak olyanformán képzelhető el, ha a javak (akár ingók, akár ingatlanok, akár termők, akár nem gyümölcsözők) *nem egyesek tulajdonai*, hanem egyszerűen *mindenkié, a közé*.²⁸⁹ Így tehát a lehető *legnagyobb hiba a magántulajdon*, mert a javak nagyrészt kivonja a köz használatától és csak egyesek *túligényeinek szolgálatába állítja*.

A közjavak pedig olyan módon fordíthatók az emberek javára, hogy a megszerzésük *egyetlen* eszköze a munka. Igen szívesen idézik ide és foglalják le a maguk számára még a Szentírás szavát is: „Aki nem dolgozik, ne is egyék.” Az egész állásfoglalást tudományos szóval így fejezik ki: *a termelés-től függ* minden. A szocialista jelszóban pedig így hangzik ez a gondolat: „*a szociális termelésből fakad a jólét*.” A közvagyonból a munka útján termeljük a javakat, amelyeknek egyenlő felosztása minden ember boldogságát adja.

Ez a rövid kis reávilágítás természetesen ráutal arra, hogy ilyenformán a *gazdasági élet mineműségétől függ az egész élet*. Az élet minden vonatkozása, igénye, szépsége, tökéletessége egyszerű *kivirágzás*, amely a gyökérszeretete szerint elütő gyümölcsöket terem. Még a tudomány, művészet, erkölcs, vallás sem különálló érték, hanem a *gazdasági életből eredő, belőle táplálkozó fejlemény*. Rövid egybefogással az értékek értéke: az anyag, a munkák munkája: az okos felhasználás, a célok célja : a földi boldogság.

Az első nagyvonalú és örök orientációjú, a másik szűk és a föld horizontjában maradó.

Az is világos, hogy az egész *Marx*-féle elmélet nem *az emberi lélekből* vezeti le következtetéseit, hanem a nehéz gazdasági helyzet megoldási céljából *kényszeríti az emberre* a fenti tételeket. Valamiképp érzi az ember, hogy kívülről jövő, bilincs jellegével bíró teherhordozás az egész.²⁹⁰ Az az egyoldalú felfogás, amely szerint az anyagi élet sivársága az egyetlen rossz, az egyáltalában nem lehet alapja az egész életre kiható átalakulásnak.

De még azt is leszögezhetjük, hogy a *Marx*-féle elmélet *torzképpé, sivár evő és élvező gépezetté teszi az embert*. Az egyéniséget teljesen a háttérbe szorítja és az egyetemes ember fantomját szolgálja.²⁹¹ Pedig akármennyire tiltakozunk, nem lehet *elzárkózni* az elől a világos tény elől, hogy *mindnyájan más méretű testi és lelki tehetségekkel* vagyunk megáldva, és hogy *minden egyes közülünk* a méreteinek megfelelően akar érvényesülni. És éppen ez a nagy egyediség utal arra, hogy a világ értékei között *az ember a legnagyobb*. Ennek kifejlődését szolgálja, vagy gátolja az anyagi élet.

A gazdasági életszemléletet a vallásos világnézetből kell levezetni,²⁹² a gyakorlati megoldást *az*

²⁸⁸ Szabó E.: *Marx és Engels válogatott művei*. Bpest. 1909.

„A szocializmus is... fenntartja azt a magántulajdont is; amely könyvekre, esztétikai gyönyört nyújtó tárgyakra, bútorokra, egy férfi vagy egy nő lakószobáira vagy lakóházára és a háztartáshoz való felszerelésre vonatkozik. Nagyobb mértékben fenn fogja tartani a magántulajdont, mint amily mértékben manapság az átlag munkásembert megilleti. Nem fogja gátolni a takarékoskosságot vagy pénzgyűjtést sem, ha valaki nem akarja elkölteni keresetét, sőt nem fog beleavatkozni a pénzkölcsönzésbe sem.” (H. G. Wells: *Új világ a régi helyén*. Ford.: Mikes Lajos. Bpest. I. kötet. 215. 1.)

²⁸⁹ „A társadalmi továbbfejlődésnek egyetlen útja: a szerzés módjának alkalmazása a termelés módjához, a termelő eszközök lefoglalása társadalmi tulajdonná, a termelés befejezett, minden tekintet nélküli átalakítása egyéni termelésből társadalmi termeléssé.” (Kautsky: *Marx gazdasági tanai*. Bpest. 1919. 243. 1.)

²⁹⁰ „Ja, es ist vielleicht gar nicht so unrichtig, was umlängst ein englischer Schriftsteller aussprach: „of this work (Marxens) for the most of those who accepted it, the first hostile critic that made any impression was time.” Die erste Kritik am Marxismus, die auf dessen Anhänger einigen Eindruck machte, hat die Zeit geliefert.”... Ich will im folgenden versuchen, die einzelnen Stadien dieser kritischen Unterminierungsarbeit, so weit es geht zu einem einheitlichen Bilde zusammenzufügen. (Werner Sombart: *Socializmus und Sociale Bewegung*. 3. Auflage, Jena. 1920. 72-73. 1.)

²⁹¹ „A helyes társadalmi berendezkedés az individualizmusnak és szocializmusnak szerencsés kombinációjában áll.” (Giesswein S.: *Társ. problémák és a ker. világnézet*. Bpest. 1907. 81. 1.)

²⁹² „Az igazságosság nem matematikai, sem mezőgazdasági tantétel, hanem erkölcsi fogalom és azért, aki a szo-

anyagi értékek arányos elosztásával kell kidolgozni. Ez nemcsak helyes emberi igény, hanem isteni szent törvény is.²⁹³ A sok visszaélés, bűn, lelketlenség miatt nem a világ, az ember életcélberendezését kell felforgatni, hanem *önmagunkon kezdve a világ helytelen használatának módját* kell megváltoztatni.

b) A gazdasági életet nézhetjük a *történelmi* fejlődés útján is.

Az elméleti szemlélet akkor nyer súlyban és erőben, ha érvényesülésének történelmi útját is ki-nyomozzuk. Az élet igazi képét ugyanis a történelmi valóságok, nem pedig elméletek adják. A kérdés tehát az: hogy és mint változott az emberi élet a gazdasági tényezők hatása alatt?

Az emberi élet legelemibb alakját az *ősember* élete mutatja. Az antropológia és paleontológia komoly tudományos nekikészülődéssel foglalkozik az ősember életével és a található emlékekből érde-*mes következtetéseket von le életére vonatkozólag.* A bennünket érdeklő vonatkozásban azt találja, hogy magasabb történetei mellett a természet elleni (természeti erők, vadállatok, stb.) küzdelmei alkot-ták életének javát. Igénye egyszerű, tehát az igény kielégítéséhez is kevés erőfeszítésre volt szüksége. Az ételt és italt bőségesen termette a föld, a ruházatot adta az állat, a lakást biztosította a barlang. A magántulajdon inkább a kis dolgokra vonatkozott.²⁹⁴ Ez a kezdetleges élet szinte kizárta azokat a küz-delmeket, amelyek a későbbi évezredek idején – tömegesebb elszaporodás után – észrevehetőkké vál-tak.

A történelmi kor – az előzővel ellentétben – már olyan viszonyokat tár elénk, amelyek az emberek társas együttélését és a polgáriasodás kezdetét mutatják. Az emberi élet fejlődéséhez tartozik ugyanis, hogy társas természeténél fogva nem maradt elszigetelt különválásban, hanem rokoni, faji és vallási kapcsolatok útján nagyobb egységeket alkotott. Ezek a nagyobb családok törzseket, majd nemzeteket és népeket létesítettek, amelyek azután kezdetleges nomád módon, majd később helyhez kötötten *államokat* alakítottak. Ebben az elrendezésben már erősebben kifejlődött a magántulajdon érzete, mert az ingatlanok (föld) felhasználásától függött a gyermek földi boldogsága.

A kultúra fejlődésével – amint a következő fejezetben hallani fogjuk – az igények is szaporodtak; az emberi munka, testi és szellemi egyaránt, növekedő tendenciát mutatott. Mivel pedig a szellemi élet legalacsonyabb fokán a *testi erő* és a *lelki erőszakosság* volt a legdöntőbb jelentőségű hatalom, azért az *erősebbek, vitézebbek, merészebbek* kiemelkedtek a tömegek köréből és nagyobb hatalomra tettek szert. Ebből a folyamatból indult ki az a társadalmi, állami, majd gazdasági életforma, amelyben az *erősebbé volt a hatalom.* A szellemi és lelki kiválóságok döntő ereje csak a későbbi fejlődésnek ered-ménye.

Már most egész világos, hogy a nyers erő vagy erőszak a gyengébb elnyomását és megsanyargatá-sát eredményezte. Ezért kísért a történelem folyamán a despotizmus, oligarchizmus, plebejusok és pat-riciusok ellentéte és a rabszolgák, a páriák szomorú életsorsa. Az egész történelem élő tanúsága annak, hogy majdnem minden népnél kimutatható ez az alsóbbrendű standard, amelyben az életfeltételek megnehezítették az emberek anyagi jólétet.

A fejlődés útja továbbá azt mutatja, hogy a vad és nyers erő helyett fokozatosan a *születési előny,* majd később a *szellemi kiválóság* lépett előtérbe. Az emberi kultúrfejlődésnek az a motora, hogy az al-sóbbrendű erők felett győznek a felsőbbrendűek. A testi energia helyett érvényesüljön a lelki kiváló-ság. A szellemiség természetes következetességgel lép elő és követeli jogait. A történelem tanúsága szerint a fejlődő korok egymásután vetették felszínre a *szellemiekben* erősebb embereket. Ez a felszín-re verődés azután gazdasági vonatkozásban is újításokat hozott, mert jobban és jobban elmélyítette a szociális gondolkozást. Azt a szent tanítást, amely a krisztusi evangélium testvériségéből eredő gy-akorlati életet próbálta átvenni és a *külső privilégiumok* helyett – a lehetőség szerint – az egyenlőség, az arányosság elvei szerint akart mindent elrendezni.

Nem szabad abban a tévedésben lennünk, hogy ez azonnal sikerrel járt. Az egyenlőtlen berende-ciális életbe igazságosságot akar hozni, annak azt az etikától nem szabad elválasztani.” (Dr. Giesswein Sándor i. m. 19. J.)

Ugyanezt tanítja Horváth i. m. 4. l.

²⁹³ R. Stammer: Sozialismus und Christentum. Leipzig. 1920. Biederlack József: A társadalmi kérdés mibenléte és megoldása. Szeged. 1903. Ford. Kiss János.

Jehlicska F.: Erkölcsi és társadalmi jólét. Társadalmi Etika. Bpest. 1916. – O. Schilling: Katholische Sozialethik, München, 1929.

„Fiatal Magyarország”: Esmék és elszánások. II. kiadás. Bpest. 1930.

²⁹⁴ A magántulajdon kérdésének történelmi megvilágítását adja Saly László: A magántulajdon keresztény szem-pontból. Bpest. 1909.

zetségünk (mindenki más és más kiválóságok hordozója) oly súlyos teherként nehezedik ránk, hogy a *teljes egyenlőség és arányosság* csak a fantomok világában található! Annál is inkább, mert a természetünkben rejtőző rossz is elősegíti az élet aránytalanságát (bűnös, gonosz, irigy, kapzsi emberek).

A fejlődés vonala azután – a szabad érvényesülés jogán – a liberális felfogásnak adott helyet, amely az *egyenlőtlen* erők küzdelmét, biztosította. A birtok és nagytőke *szabad érvényesülése* a legteljesebb egyenlőtleniséget teremtette; mert a kis erővel gazdasági harcra induló kistőkést teljesen elnyelte a nagy veszteségeket is kibíró nagytőke. – Ennek az egyenlőtlen küzdelemnek társul szegődött a gépek, gyárak beállítása, amely a gyenge emberi erőket hatalmas gépekkel pótolta. Ezt pedig *csak* a nagytőke bírta, amely már *a kapitalizmus* kezdetévé vált.

Ez a termelési mód egészen átalakította a társadalmat. A régebbi patriárkális élet helyébe a nagytőkések és proletárok kettős kasztja lépett. Fokozta ezt a helytelen megosztódást a város és falu ellentétének elmélyülése és ellentétes berendezése.²⁹⁵ Ez a gazdasági eltolódás természetesen az igények különfélesége folytán is fokozódott. Az *igények* kisebb és nagyobb volta minden vonalon kiélezte a gazdasági ellentéteket. Ahol kevés volt az anyagi lehetőség, de túlzott volt a városokban áhítózza látott luxus utáni igény, ott a gazdasági ellentét egyenesen gyűlöletté fejlődött, így talál magyarázatot az a forrongó állapot, amely a mai nehéz gazdasági helyzetből fakad. (Oroszország, bolsevizmus, anarchizmus, nihilizmus, stb.)

Mindezeket azért kell röviden megemlítenünk, hogy történelmi áttekintésben is látva a gazdasági életet, annak életre kiható jelentőségét a történelemben is igazolva lássuk. De másodsorban azért is szükséges, hogy a mai nehéz, *konkrét gazdasági élet* nehézségeit megismerhessük és lelket pusztító hatásait annál jobban megérthessük.

c) Az elméleti és történelmi áttekintés után a *gazdasági élet valóságos miniatűrökben élő alakjai és hatásait* kell vizsgálnunk.

A nagy átfogásban tárgyalt gazdasági helyzetet a *kis családok* életében ilyen formában köszönt be: *mekkora a kenyérszelet!* A gazdasági élet nagy kérdései a kis családi körben annyit jelentenek, hogy az édesapa vagy édesanya meg tudja-e szerezni a mindennapi kenyeret? A kicsi kenyér, a ritka húseledel vagy hiányos táplálkozás, rossz lakás testileg és lelkileg összeroppantja a család életét.

A rendes élet elképzelhetetlen egészséges lakás és rendes táplálkozás nélkül. A lelki életet pedig a szellemi életigények tervszerű keltegetésével lehet szolgálni, vagy elhanyagolásával lehet elaltatni.²⁹⁶

Ez a kétirányú fejlődés pedig szoros kapcsolatban van azzal a *konkrét helyzettel*, amely a gazdasági életből fakad.

Ha már most egész gyakorlati módon és a valóságnak teljesen megfelelően akarjuk vizsgálni a kérdést, akkor azt mondhatjuk, hogy a mai társadalom három nagy rétegbe tagozódik. Az elsőt nagyjában a *legszegényebb munkásosztály adja*, a másodikat a *középosztály*, a harmadikat a *plutokrácia* és *vagyonos arisztokrácia*. Természetesen itt a *vagyon szempontjából* mérjük az egyes rétegeket.

A kérdés most az, hogy és mint befolyásolja a társadalmi osztályok lelki világát a vagyoni helyzet?

A legegyszerűbb munkásosztályhoz tartozó családban bizony kicsi a kenyér és ritka az egészséges lakás. Különösen áll ez a városi családokra. Már pedig a *testi fejlődés* szoros kapcsolatban van a kenyér, lakás, levegő kérdésével. A szervezetnek igényei olyan kiszabottak, hogy azok teljesítése nélkül nem fejlődhet ki az egészséges ember.

Az erős szervezet arányos mennyiségű szénhidrátot, vitamint, oxigént igényel. „Ép testben ép lé-

²⁹⁵ Károlyi I. gr.: A kapitalista világrend válsága. Bpest. 1931. – R. Lewinsson: Der Mann im Dunkel. Berlin. 1929.

A jövő fejlődése pedig ilyen irányt fog mutatni Ágoston P. szerint: „A termelés társadalmi szükségessége a jogrendben érvényesül s így a termelés tényezői is mindinkább szélesebb körben kerülnek függésbe, míg végül általában az egész világtól függnnek, a munkások pedig e révén saját munka alatti viszonyukban csak maguktól fognak függeni, ami a jogrendben az önrendelkezési jogosultságban fog kifejezést találni.” (Ágoston P.: A munka rabsága. Bpest. 1909. 162. l.)

Vele szemben: Dr. I. Eberle: Die Überwindung der Plutokratie. Wien. 1918. – Továbbá: Mihályfi Á. (Pazmanium). Csávossy S. J. (Magy. Kultúra). Glatzfelder Gy. (Kath. nagygyűlés, 1931.).

²⁹⁶ Bár utópisztikusán, de érdekes meglátással rajzolja meg Gáthy I. a jövő társadalmát, amelyben eltűnik a gazdag és szegény differenciája, következésképp a nyomorból fakadó bűnök fertője. (Gáthy István: A munka társadalma. Bpest. 407. l.)

Komolyabban és bölcsebben hangzik ez a hang: „A társadalmi jólét és átlagos emberi boldogság megalapozásának eszközei... együttesen és teljesen el nem választhatván: erkölcsi, gazdasági és hatalmi eszközök egyaránt.” (Balás Károly: Társadalmi politika. Bpest. 1924. 20. l.)

lek” – mondja a közmondás. Ennek fordítottja is jórészt igaz. Beteg testben nincs erőteljesen érvényesülő lélek. Legalább is igen kevés esetben található. Az iskola padjai, a szegény proletár testvér otthona, a munkásgyűlések – hogy ne is említsem a legalsóbb fokon élő barlanglakókat – gyászosan mutatják az anyagi elhanyagoltságnak testi-lelki hátrányait. Csenevész gyermekcsereg nem alkalmas erős testi és szellemi megfeszülésre!

Az elgyengült testi szervezet mellett egy – a *szellemi életre vonatkozó* – *negatívum és egy pozitívum* is megfigyelhető.

A negatívum az, hogy a felsőbb szellemi életigényeket *kiirtja* a nagy szegénység, a pozitívum pedig az, hogy roppant sok *lelkiteherrel* járja az életet a nyomorban növekedő ember.

A baj már ott kezdődik, hogy a felsőbbrendű érzék (szellemi, művészi, erkölcsi, vallási érzék) elpihen, egyedül a jobb anyagi élet után áhítozik.

Egész természetes, hogy a nélkülözést sýnyló család milieujében a gyermek ugyancsak anyagi marad. A legszegényebb és legelhanyagoltabb társadalmi rétegből kikerülő gyermek érdeklődése nem emelkedik az étel-ital vágya fölé.²⁹⁷ A tapasztalat azt mutatja, hogy a nevelőre, az iskolára hárul az a föladat, hogy a gyermeklélekben a felsőbbrendű érdeklődést fölkeltse.

Az életigények eltemetése, kiölése – *lelki negatívum*, ebből azonban az a *káros pozitívum fakad*, hogy gyűlölködés és irigység tölti meg a szegény ember lelkét.

A gyűlölet egyenesen azok ellen irányul, akiknek kezében nagyobb a kenyér, akiknél melegebb a szoba, és akiken jobb a ruha. Ezt a lelkületet lélektani törvény *magyarázza*. Minden akciónak reakció felel meg. Az állandóan nyomasztó nyomorúság eltemeti a nemes érzéseket, de feltámasztja a gyűlölködést, a veszekedést és az ellenségeskedést. Aki – szociális érzékétől vezéreltetve – egyszerű családokhoz jár, az tapasztalhatja, hogy az első kopogtatásra ellenséges érzülettel fogadják. Gyanakodva néznek rá, mert jobb ruhája van. Ha rongyba öltözik, testvérnek nézik. Szinte kasztvá kovácsolódnak a legegyszerűbb emberek, amelyben kifejlődik az osztálygyűlölet.

Ez az érzület azután súlyos teherként nehezedik a gyermekekre is.

Tény az, hogy ez a környezet magától váltja ki a gyűlölet érzését. Az utcagyermek nem dobálja meg a kétkerekű kocsit húzó inast, de utána dob az autónak. Gyakran megfigyelhető, hogy szurtos, utca porában játszó gyermekek kárörvendve s kaján vihogással fogdossák össze a véletlenül előttük elmenő jobban öltözött gyermek tiszta ruháját, hogy bepizskítsák. Azt mondják: ez vásottság; pedig e mögött szörnyű sivár lelketlenség mozog. Ez a sivárság annyira ragad, hogy egészen ösztönszerű rombolásig fokozódik a gyűlölet. Nagy kirakatokat is ilyen szenvedélyből tör össze az ember. Az 1913-as forrongások alkalmával villamoskocsikat gyűjtöttek fel a pesti utcákon. A liszteskocsikat ledöntötték és elégették. Egyszerűen azért, hogy senkinek se legyen.

Ez a gyűlölet-kohó felperzseli azokat a gyermek lelkébe jutó jó benyomásokat, amelyeket az iskola, a jóakaró ember gyakorol a fedledező életre. A kemény, visszataszító dac visszalöki a felé nyújtott lélekkincseket.²⁹⁸ Az ilyen lélek mélységesen sötét világ. A jó és okos beszéd nem sokat ér. A kemény fegyelmi eszköz még kevesebbet. Ezt a réteget csak úgy tudjuk megmenteni, megneemesíteni, ha *fokozott szociális érdeklődéssel és tettekkel* próbáljuk a sivár életkörülményekből *kiemelni*.²⁹⁹

A társadalom második rétegének vehetjük a középosztályt. Ehhez a réteghez tartozik az önálló iparos, kereskedő, tisztviselő. Ebben a társadalmi osztályban a gazdasági élet, – bár kisebb zökkenésekkel folyik is –, mégis annyira rendezett, hogy a mindennapi kenyér megszerzése nem tartozik a legnagyobb problémák közé. *Itt már szükségszerűvé válik a családtagok magasabbrendű élete*. Ennek az a hatása, hogy a munkás súlypontja áttolódik a szellemibb érdekkörökre.

Az ilyen családban a gyermek nem hallja mindig azt, hogy mennyit kell szenvedni és mennyit kell dolgozni a kenyérért. Nem zsongják a fülébe, hogy másnak nagyobb kenyér jut és nekünk kevesebb. Itt igen gyakran hall a gyermek a tudományról, a művészetéről, az erkölcsről, a vallásról. Akár megbeszélést folytatnak, akár egy-két elejtett szót hall, de mindenestre kiveszi belőle azt, hogy nem az a legfontosabb, amit eszünk. Ez az életnek csak töredéke. Ennek természetszerű következménye, hogy a²⁹⁷ Mikor iskolámban Szivgárdát alakítottam, egyik szülő ezt írta nekem: „Inkább arról gondoskodjon, hogy egy nyolcgyermekek családjába kenyérhez jusson és ne Szivgárdát alakítson!”

²⁹⁸ Kautz szellemi és meleg lélekkel részletezi az iskolából kikerülő és a munkahelyen álló fiatalság életét. Különös részletességgel boncolgatja az ideál nélküli élet szomorú következményeit. Majd bölcsen részletezi idézett művében a nevelő kötelességeit is. (236. l.) (H. Kautz: Im Schatten der Schlotte. Köln. 1926. 43. l.)

²⁹⁹ Prohászka püspök alapfelgondolása volt ez a tétel: csapoljátok le először a nyomor mocsarait és fölösleges lesz az átjárónak emelt cölöpépítmény. Ő ezt politikai értelemben mondotta, de úgy is igaz, hogy a testi nyomor eltüntetése után már a *rendes nevelési* módokon is megközelíthető a szegény, sýnylő gyermekcsereg.

gyermek is nagyobb érdeklődést mutat a szellemi élet iránt. A tudást, a művészetet, az igazat, a szépet, a jót kedveli, szereti. A szépet bizonyos örömmel kíséri. Az erkölcsi dolgok iránt is hajlamos. A vallási kérdéseket is örömmel teszi megfontolás tárgyává. Rövidesen: *fölbrednek benne a felsőbb-rendű élet igényei.*

Most már ennek a nagy értéknek a fölhasználása az iskola kötelessége és feladata. Ezt pedig úgy teljesítheti, hogy állandóan továbbfejleszti és gyarapítja ezt az értéket. Ezek a gyermekek a *nevelhetőség* szempontjából sokkal előnyösebb helyzetben vannak. Felébredt bennük a lelki élet vágya, tehát céltudatos feladattá csak *az állandó támogatás* marad. Ez a munka is az otthon feladata. Az iskola tanít, oktat, de az otthon erősít, gyarapít. Ha az otthon támasztékot ad, akkor minden könnyen megy. Az egész nevelés, amely otthonból, iskolából, lelkiatya vezetéséből ered, akkor lesz eredményes, ha mindez egybecseng.

A középosztály családjaiban jobbra csak azok a gyermekek jutnak lejtőre, akiknek szülei saját erkölcsi hibáik vagy túlzó elnézések miatt okoznak kárt a lélekben.

Vizsgálatunk legutolsó tárgyát *az anyagilag légnagyobb társadalmi réteg* képezi. A gazdagok rendelkezésére áll az anyagi és szellemi életigények bőséges kielégítése. Ami a szervezetnek szükséges, azt pazarul szórja az élet, ami kulturális igény, azt is halommal *hossa* a jólét. A gyermek állandó napfényben él; természetes tehát, hogy erőteljesen fejlődésnek indul. A korát előző tudással és életörömmel telített gyermeknek azonban a fejlődés későbbi fokán semmi sem okoz örömet és boldogságot. Csak a különlegességek izgatják, mert a lelki világ örömeit, játék, stb. átélte és túlnötte.

Az ilyen gyermek a fejlődés kezdő fokán erős testi és szellemi megindulást mutat. Minden iránt érzékeny, feltűnően okos, de igen gyakran koravén. A családban zseninek nevezik. A tudása azonban nem a lélek belső erejére, hanem túltelítettségére enged következtetni. A felsőbb fokon, ahol a szellemi tehetségnek már *termelnie kellene, megtorpan a tehetség.*

Nem szabad tehát azt gondolni, hogy a szellemi életnek időelőtti megindítása végleges előnyt biztosít. Az ember szellemi fejlődése ugyanis testi fejlődésével kapcsolatos. Ha kicsi korban erősen megfeszítjük a gyermek szellemi életét, akkor utólag testi és lelki visszafejlődést tapasztalunk. Azok a gyermekek, akik „osztályt ugrottak”, sápadtak, ványadtak, de egyúttal szellemileg is lemaradnak.

Végül ki kell emelni azt a társadalmi hátrányt is, amely a kasztszellem kitermelésében jelentkezik. A gazdasági élet elhatárolja az egyes rétegeket, de épp a túlságos elszigetelődés teszi lehetetlenné az egymás megismerését és gyámolítását. Az elszigetelt ember nem látja a szenvedők nyomorát. Aki pedig nem ismeri, az egyáltalán nem érzi a segítség kötelezettségét. Ez magyarázza azt az érdektelenséget, amely a társadalom legalsóbb rétegeivel szemben megnyilvánul.

Íme a jelen konkrét élet gazdasági megvilágításban és kihatásokban. Látszólag messze áramló élethullám, valóban azonban minden házba, családba betorkoló kiáradás. Az elemi megfigyelés is rávizsgál tehát arra, hogy messziről jövő beömlése a családon, iskolán, munkahelyen át közvetlenül ható tényezővé lesz.

5. A vallások légkörében.

A világnézetek geocentrikus vagy theocentrikus csoportokra osztják az embereket. De a pozitív vallások számtalan fajtát is élnek az emberek.

Ha a bölcséletet a vallással egybevetjük, akkor leszögezhetjük azt, hogy a bölcsélet az életnek adatait, mibenlétét és kapcsolatait kutatja, a vallás pedig az élő embernek és az élő Istennek, az élet két nagy léteplúsának, a személyiségnek vitatását tárja elénk. Az első tehát jórészt a világot ismerteti (az embert is legfeljebb a világ életsarkpontjának tekinti), a vallás pedig a véges ember és a Végtelen érintkezési módjait kutatja. Ezzel már adva van az is, hogy a vallás tartalma sokkal nagyobb kihatást gyakorol az ember életére, mint a bölcséleti igazság. Mivel pedig a vallás a véges és végtelen személyiség vitalitását érinti, éppen azért nem közömbös az egyes emberre, hogy milyen vallási légkörben születik.

Ha ugyanis a vallás egységes, összefüggő matézisszerű tételrendszer volna, akkor minden embert egyformán emelne az egek felé. A tények azonban nem ezt mutatják. Bár tagadhatatlan, hogy lelkekben egyetemlegesen fellelhető az örök kincsek után való áhítozás, mégis igaz az is, hogy ez a vágyat a pozitív vallások szerteágazott alakjai akarják kielégíteni.

Nagy általánosságban igaz, hogy a vallások az életkezdetet az Istentől eredeztetik. De már a földi életútjárást egyik a szenvedésen, a másik az örömmön át vezeti. Az *életcél* kitűzésében is nagy az ellen-

tét. Az egyik szerint az élet az öntudatlanságba torkollik, a másik szerint az öntudat fennmaradásában nyer diadalt. Nem lehet tehát közömbös, hogy az ember milyen pozitív vallás keretében él, mert életének ez adja a földi és metafizikai irányát.

Tételünk igazolására osszuk fel a meglévő vallásokat két nagy csoportra: a politeizmusra (sokistenhívőség) és monotheizmusra (az egy Istent hívők). A széles keretek megrajzolása mellett látni fogjuk a részleges tartalmi eltérést is.

a) A másfélmilliárdra menő embertömegnek majdnem a fele a politeizmus híve. A száz és száz válfajt mutató vallások ismertetése nem a mi feladatunk.³⁰⁰ A pogány vallások alap gondolata mindeütt az, hogy az emberek felett végtelen hatalmasságok élnek, akik vagy maguk a világ erői, vagy benne laknak a tűzben, a vízben, a napban, a fában, az állatban, illetve a természeti jelenségekben. Az istenek az emberrel olyan viszonyban vannak, hogy nemcsak teremtőik, hanem jutalmazók és büntetőik is. Így tehát az *élet* az istenektől *ered*.

A pogány vallások legnagyobbja, a buddhizmus, az *élet erőfeszítéséről* azt tanítja, hogy minden vágyról – legyen az jó vagy rossz, anyagi vagy szellemi – le kell mondani.

Az a legtökéletesebb, ha az ember minden vágytól mentesen el tud merülni a végtelenségben, mert a vágyakozás alapvetésben rossz. Ez a vallási beállítást bölcseleti alapokra támaszkodik. A vágy boldogtalanság, az elérés nem teljes kielégülés, mert a teljesedés után új és új vágyak születnek, így tehát szinte végnélküliek a vágyak okozta boldogtalan ürességek.

A kelet profétái visszahúzódtak az élet zajától, hogy csendes imádsággal, megszabadulva vágyaktól, megtisztult emberré alakuljanak. Ez volna szerintük az egyetemesen követendő.

Az egyén életének befejezése, vagyis az *élet célja* pedig nem az egyéniség fennmaradása, hanem az öntudatlan Nirvánába való visszazállás.³⁰¹ Az élet jutalmazása vagy büntetése, a lélek vándorlásán át való tisztulás. A földi életet passzivitásba taszítja. Ezért van az, hogy a hindu nép az angol uralom hatása alatt sem tud lelkesülni a mai kultúra vívmányaiért.

b) Ha már most is az egyistenhitet követő vallásokat vizsgálat tárgyává tesszük, idekapcsolódik a zsidó vallás, a mohamedánizmus és a kereszténység, akkor megállapíthatjuk, hogy összefogó közös vonásuk ez: minden az Istentől jön és az Istenhez tér vissza. Az Alfa és Omega olyannyira központi tétel, hogy az ember csak gyarló életvándor, aki az Isten felé törtet. Részletekben és életformában azonban nagyok az eltérések.

A zsidó vallásnak az alapfelfogása, hogy az eljövendő Messiás fogja az életnek igazi irányát megjelölni. Ez a remény arra biztatja a hívőket, hogy a mostani élet nem a beteljesedett tökéletesség, hanem előkészület a szebb jövőre. Az ószövetség tanításában igen sok erkölcsi alapvetés található, de a túlvilági örök élet indító okai kevésbé szerepelnek.³⁰² Ez a felfogás tehát eléggé a földhöz, a föld uralmához köti az embereket.

Ha azután hozzáveszem azt a tényt is, hogy a hivatalos zsidó vallás már Krisztus idejében is külsőségekbe merült,³⁰³ akkor arra lehet következtetni, hogy a követői sem teljesen a lélek belső tartalmában, a lélek erkölcsi lendítő erőiben, hanem a vallás külső szertartásaiban élik ki a vallásos életet.

A mohamedán vallás alaptétele annyiban egyezik a kereszténységgel, hogy tanítása szerint egy az Isten. Az *életkezdet* kérdésében tehát találkozunk, de az *életútjárás és befejezés* elgondolásában teljes az ellentét. Amíg a keresztény vallások mindegyike a *természetfölötti örök életre* törekszik, addig a mohamedán a *természetes élet ösztönös örömeit* keresi a földön és várja az égi paradicsomban.

Az egyistenhívő vallások csúcspontján a *kereszténység* áll. Itt az erkölcs a lélek belső világából sarjad. A cselekedetek értékét aszerint mérik, amint a lélek mélyén a szándékok szentélyében tisztán, szentül született. A gondolat, a lelkület, a szándék a lényeges. Nemcsak az a bűn, amit külsőleg véghezvittünk, hanem az is, amit a lélekben elhatároztunk. „Voluisti-perfecisti!”

Az *élet céljának* beállításánál azt látjuk, hogy az ember minden erőfeszítése örök értékű. Az élet úgy értelmezendő, hogy az nem gyertyaszál, amelyet meggyújtunk és elég, hanem gyűjtő, élő tartály, amely az összes életrezdülést elraktározza. Amennyi olajat öntöttünk az életmécsünkbe, olyan erőssé-

³⁰⁰ Annyit megjegyezhetünk, hogy olyan visszafejlődés, szellemi összeomlás, amelyről méltán mondja Nagy L., hogy „a politeizmus nem tiszta isteneszme, hanem zavar és ingadozás, félúton megállás”. (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest. 1931. 326. l.)

³⁰¹ Krisztusról és Buddháról így ír: „Két ellentétes pólus a két felfogás: *Buddha eszménye az élő halott... Végcélja az örök nyugalom*. Krisztus azért hal meg, hogy feltámadjon, az Atya jobbján örökké éljen, magához vonzzon és boldogítsa”. (Mester J. dr.: Kelet nagy gondolkodói. Bpest... 131. l.)

³⁰² Dr. Takács Ernő: Bosszúálló-e az ószövetség Istene? A Szent István Akadémia kiadványa. Bpest. 1931.

³⁰³ Maga az Úr Krisztus több helyen ostromozza ezt az eltévelyedést. (Mt 15,8. Mk 7,6. Mt 23,27. stb.)

gú égi fénysugár fog kiáradni belőle. A „gloriolá”-ról szóló analóg tanítás is azt jelenti, hogy a földi életben méretezett dicsfény fogja körülövezni az embereket.

Ebből következik, hogy aki öntudatosan éli a keresztény életet, az életének minden percét, összes gondolat- és életrezdülését örökérvényű élménynek tekinti. Ez az ember lelkivé tesz minden cselekvést, mert számol *azzal*, hogy az örök élet számára dolgozik.

Az ősi kereszténység, a *katolicizmus*, olyannak tekinti a léleknek Isten-keresését, hogy annak útját maga az *Isten* közölte (dogmák) és az isteni eredetű *egyház útján* (tekintély!) tévmentesen hirdeti. Ez a tárgyi irányítás, tekintélytisztelet oly lelki összeszedettséget, keménységet termel, hogy nyomán egészen új embertípus lép elénk. A többi keresztény vallás ugyanis azt hirdeti, hogy az „én” és az „Isten” – mondhatnám a „kis én” és „nagy én” – *közvetlen* kapcsolatban élnek.³⁰⁴ A katolicizmus szerint pedig az Isten és az ember között áll *Krisztus*, akit az *Egyház* közvetít.³⁰⁵

A tekintélytiszteletnek ez az alázas igénylőfoka megköveteli, hogy a hívek ne egyéni felfogásuk, hanem az egyház által előírt törvények szerint éljenek. Látszólag sok ebben az egyéniség letörése, de – isteni irányítás szerint – biztos az élet útjárása. Nehéz is volna elképzelni, hogy az ember annyira alany, hogy egyéni elgondolása mindig rátalál az igazságra. „Quot capita, tot sententiae” – ahány fej, annyi élmény – mondja a közmondás. Az életvezetés kérdésében pedig csak egy lehet a helyes út. Ennek jelzését azután a Teremtő és Megváltó Istentől várjuk. Még pedig *azzal* az alázkodással, amellyel gyarló, emberi felfogásunkat alárendeljük szent kinyilatkoztatásának. Az egyéniséget nem lehet úgy értelmezni, hogy mindenki teljesen a maga tervei szerint fejlődjék. Adottság van az élettelen és az élő természetben, adottság van az igazságokban is. Amint nem tudom megváltoztatni a csillagok forgását, amint kötnek Kepler és Newton megállapításai, épp így pontos törvények irányítják emberi életünket is. A törvény kötelékei kemények és kötelezők. De hisz épp ez mutatja azt, hogy örök *érvényű és értékű* irányításokat adnak az embernek.

Az összefoglalásban a kiinduló ponthoz térjünk vissza. Azt állítottuk, hogy a vallási életformák eltérő lelki fejlődést eredményeznek. Nem érthetjük meg tehát teljesen az embernek erkölcsi felsőbbrendű törekvését, ha nem méltatjuk figyelemre a környező vallási légkört. Egészen más szellemi kenyérrel táplálkozik a zulu, más erőt szív magába a hindu, idegen gondolatokból él a zsidó, sajátos lelki tartalmat hordoz a mohamedán, lelkibb irányt követ a keresztény és legtermészetfeletti életet él a katolikus ember. Az ember beleszületik valamelyik vallásba. Ez övezi, irányítja családon, iskolán át. Ennek szellemét szívja, ennek kenyerét eszi. Ehhez idomul lelki étvágya, ezek kenyere fejleszti ki szellemi valóját. Az igazság röviden ez: a vallás légkört teremt, életigényt ébreszt és életeszményt tűz elénk. Lelkileg belőle élünk és tanításaihoz idomul életünk.

6. A környező kultúra.

Az emberiség fejlődésének útja a fölfelé törés. A fejlődésnek állomásai azok a szellemi platók, amelyeket a történelmi korok szélesítettek ki. Ezen helyeződnek el az egyes emberek. Az ember kilátási határa annál szélesebb, minél magasabban fekszik az a terület, amelyről szertetekint. Hogy ki milyen magasra jut, az jórészt a törtetés erejétől függ, de tekintélyes szerepet tölt be az is, hogy milyen kultúrkeretben születik.

Az emberiség három, fokozatilag eltérő kulturális légkörben mozog. Az első a kultúrátlan élet, a második a lélekmegfeszüléssel előretörő kultúra, a harmadik a túlfinomult, lélektelen civilizáció.

a) A kultúrátlan élet nemcsak az emberiség legősibb életét jellemzi. A messze múltó múlt nem a mi kérdésünk. A nevelőt leginkább a jelen érdekli. A kultúrátlan élet ma is előttünk van. Egyrészt a természetes népek teljes elszigeteltségében, másrészt a modern élet keretén belül magukat a kultúréletből kizáró embertömegekben.

Tagadhatatlan, hogy ma is vannak a missziók beláthatatlan területein ősi, kultúrától távoleső népek,³⁰⁶ de vannak a modern társadalomban is olyan rétegek, amelyek – bár benne élnek a kultúra hullámtengerében – mégsem élvezik annak jótékony fejlesztő hatásait. Minket épp közvetlen gyakorlati célunk miatt leginkább azok a rétegek érdekelnek, amelyek köztünk élnek, kezünk alatt növekednek és

³⁰⁴ Ez a kapcsolat egészen *alanyi jellegű*. A kegyelmet közlő szentségek *ex opere operato jellege* kevésbé hangsúlyozódik ki. Az egyháznak, az egyház liturgiájának közvetítő jellege pedig egészen elmosódik.

³⁰⁵ A katolikus gondolat is tanítja és éli az Istennel való *közvetlen*, sőt *misztikus* alanyi kapcsolatot, de az egyház *tárgyi* szerepét is erősen kiemeli.

³⁰⁶ Wolkenberg A.: A kath. világmisszió könyve. Bpest. 1930.

mégis igen keveset kapnak a kultúra javaiból, de sokat a kultúrélet hátrányaiból.

Nem lehet letagadni, hogy a szellemi élet javai az emberek nagy részét csak úgy környékezik, mint övezik a tereket a bokrok, vagy ahogyan határolják a termet a falak.

A legmélyebb ponton azok állnak, akik egyenesen nem akarják a szellemi életet (pl. cigány, egészen letört emberek, stb.), felettük pedig azok, akik nem kaphatják a szellemi kincseket (szegénység, elszigeteltség, stb. miatt).

Mindkét csoport benne van a mai élet kultúrforgatagában, de ennek ható ereje átvág felettük, ahogyan átfolyik a víz a sziklafalon – látható hatás nélkül. De a folyam csak látszólag nem bántja a sziklatömböt. Valóságban azonban marja, morzsolja, szertemállasztja. A szellemi élet terén nem a mállasztás, a morzsolás, a szétporlasztás megy végbe. A kultúrátlan ember – lelkileg *alvó ember*. A szellemi erői elpihennek. Azt is mondhatnám, még nem ébredt bele a szellemi élet ragyogó valóságába. Tehetőségei, felfogókészségei is tompák; szellemi látóköre is szűk. Kitekintése nem terjed a mélységek vagy magasságok tájaira. Ezért alvó ember. *A kultúrának hullámverése tehát az ébresztgetés munkáját végzi.*

Nem csoda, hogy a kultúrában élő, de a kultúrából nem merítő ember életsorsa is csak a vegetatív területen mozog. Az emberi tevékenységet belső ösztönök, vagy szellemi, lelki igények indítják. Ahol *csak* ösztön beszél, ott anyagi, földhöz tapadt az ember. Ahol azonban a szellemi igények is felébredtek, ott ennek megfelelően bontakozik ki az emberi élet.

A kultúrátlan embernek nem igénye az irodalom, nem barátja a művészet. Neki csak az kell, ami fizikai örömet, idegizalmat okoz és élvezeteket *szerez*. Épp ezért a legegyszerűbb népréteg a kultúra kínálta élvezeteket sohase tárlatokon (művészetben, operában, utazásokban, a természet szépségeiben, stb.), hanem az idegzsongító multságokban keresi. Amilyen az *étvágya*, olyan a *szellemi tápláléka*. De viszont, amilyen a *táplálkozása*, olyan az *élete is*.

b) A szellemi élethullámozás nagy áramlata, a törtető kultúra átjárja az egész emberiséget. Aki tudatosan beleáll ennek sodrába, az *felébredt ember*.

A kultúra az emberiség nagy egyetemének szellemi erőfeszítése és kitermelt magasabb életnívója. Lényege a lélek ereje, a kutatás, a mélyebb látás vágya, a teremtés akarása, a szebb élet kitermelése. Mindez belső lendület, felemelkedés és az ember számára felsőbb életlehetőség teremtése. Ez a finomabb légkör azután ébresztgető erővel bontogatja a szellemek szárnyait. A kultúra tehát eleven erő, a kultúrát élő ember pedig állandóan bontakozó személyiség.

A kultúrának részei tehát az elméleti igazságkeresés, a gyakorlati alkalmazás, a művészet, az erkölcs, a vallás és a szociális élet. A kultúra munkása a bölcselő, a történész, a nyelvész, a természettudós, a művész, az életművész. A kultúra végül is tökéletesebb teremtett természet, magasabb életnívó és tökéletesebb embersereg. Élettelen és élő környezet, amely állandó felfokozási igénnyel közeledik az emberekhez.

De ezt az elnagyolt hatását kisebb, de érezhetőbb indításokban juttatja az egyes emberekhez. A tudományt a könyv közvetíti, az alkalmazott tudást a villany, a repülőgép, a motor, a dinamó, a művészetet a festészet, építészet, szobrászat személyesíti, a magasabb erkölcsöt a szellemi életet élők képviselik, a vallást pedig a kiegyensúlyozott és egek-felé törő lelkek élik. A felébredt lélekben azután gyakorlatilag is érezhető a kultúra. Inkább lemond a túlfinom ételről, italról, csak hogy a maga és gyermekének szellemi életét szolgálhassa. Ezekben a családokban a könyv kedves barát. Előadások, színházak látogatása, hangversenyek hallgatása hozzátartozik az életnívóhoz. Még az anyagi áldozattól sem riad vissza, hogy művészi képeik, szobrok ékesítsék otthonát. Az ilyen embernek az élet értékéről alkotott felfogása emelkedett. Nagyobb súlyt helyeznek tehát arra, hogy úgy maguk, mint gyermekeik is magasabb életszintjén mozogjanak. – Az erkölcsöt és vallást a legmagasabb életszférának tartják. A földet eszköznek tekintik és az örök életet tűzik életcélnak.

Ez a belső átnemesedés valóságban felemelkedés. Ébredés a durva, anyagi élet kórálmaából, kikerülés az ösztönös életszférából és belejutás a szellemi élet felsőbb régiójába. A búzaszemben csendesen pihen az életcsira.³⁰⁷ A rideg földtemető hatása kell ahhoz, hogy ébredezzék az alvó sejtecske, de a felébredt gyökérszálacska, kicsi törzsbe bontakozó növény a tiszta, finom, napsugaras levegőben bontja virágát és hozza termését. A kibontakozás finomabb légkörben történik.

A kultúremler élete is akkor bontakozik ki teljesen, amikor a magasabbrendű élet szellemi légkörébe emelkedik. A gyerek vagy felnőtt egyenlően kapja azt az indítást. A gyermeknél kevésbé tudatos, de a felnőttél teljes, készséges az odahajlás.

³⁰⁷ Jørgensen meséje.

c) A kultúrának harmadik, lélektelen mechanizmusba átcsapó fokozata a civilizáció. Míg a kultúrát a lélek feszítő ereje jellemzi, addig a civilizáció csak a kultúra termelte könnyebb életfeltételek együttese. A kultúrember maga is dolgozik, a civilizált ember azonban csak kiélvezi a termelt értékeket. Az egyik maga is munkálkodik, a másik csak felhasznál és élvez.

A kultúra természetesen áthajlik a civilizációba. Minden erő-leleplezés, gép és kényelmi eszköz-megteremtés átfinomítja a hétköznapi életet. Biztosítja a kényelmesebb és könnyebb élet feltételeit. Ez azonban rendszerint azoknak lesz osztályrésze, akik nagyobb anyagi eszközök felett rendelkeznek.

Egyáltalában nem mondható, hogy a civilizáció életkönnyítése egyenes arányban állana a lelki fejlődéssel. És pedig azért nem, mert hiányzik belőle a megfeszülés. A civilizált ember nem igen keresi a munkát, hanem az élvezésbe merül. Ez pedig a lelki tespedés országútja. Ennek a túlcivilizált kultúrának terméke az *álmodozó ember*. Ha a lélek erőinek megfeszülése megszűnik, akkor az *élet alapvető törekvése* is elcsendesedik. Ez tehát nem hozhat tovafejlődést, hanem szomorú visszafejlődést. Nem ok nélkül állapítják meg a történettudomány útján, hogy a kultúr államok *kiélésük után* visszafejlődnek.³⁰⁸ Az ok az, hogy a túlfinomult civilizáció elernyeszti az emberi szellemet. Erőfeszítés nélkül pedig csak visszaesés lehet.

Ezt a visszaesést nyomon lehet követni a szellemtelenség, az erkölcstelenség és léhaság vonalán. A kihalt nemzedékek mindig ezen az úton jártak. (Görögök, rómaiak, stb.) Az élvezéssé silányuló civilizáció mindig az élet visszafejlődését okozta és okozza.

Az egész megvilágításból azt a következtetést kell tehát levonnunk, hogy a környező kultúra leszáll az egyes emberek lelkébe is és *a felszívás foka szerint* alvó, ébredten dolgozó vagy elernyedtt puhánnyá változtatja.

7. A világnézetek népszerűsítésének hatásai.

Amíg a tudomány új elmélete vagy a művészet új iránya katedrabölcselet marad, addig nem érintik mélyen a tömegek életét.³⁰⁹ A világnézeti kérdések iránt azonban akkora az érdeklődés, hogy az újnak hirdetett „meglátás” nem marad az elméletnél. Az életirány a világnézettől függ, az pedig mindenkit érdekel, hogy hogyan és miképpen kell élnie. Épen ezért akár tudományos előadásban, akár művészi beállításban, akár irodalmi művekben hirdetik meg a világnézeti kérdéseket, szívesen figyelnek fel az emberek, mert reátalálnak arra, hogyan kell saját életszálaikat szövögetniük.

Az emberiség ingadozó világnézete négyféle alakban jelenik meg a laikus emberek között. Először tudományos formában, másodsor a szépirodalom köntösében, harmadszor művészi meglátásban, végül a napisajtó köznapi híradásaiban.

a) A szellemi értékek és állásfoglalások közlésének legegyszerűbb eszköze a betű. Kicsi kis jel, parányi nyom, amely elfekszik a lapon és majdnem minden egyes sor egy-egy gondolatot takar. Az egy helyen felsengő beszédet ezer helyen és százezreknek hirdeti. Jól mondja a mondás: Verba volant, scripta manent. Ha csak az élőszo szárnyára kél a gondolat, hirtelen elhangzik, ha azonban írásba rögződik, akkor tovább él és az olvasóban újraéled. Nagyon természetes, hogyha a tudományos könyvek csak az igaz és örökérvényű világnézetet hirdetnék, akkor a helyzet igen előnyös volna, de a kutató elmék ingása jobb- és baloldali beállítással sejteti az igazságot és olyan világnézetet is meghirdetnek, amely az embert az anyagi élet alacsony szintjére akarja leszorítani.

Senki sem vonhatja kétségbe azt, hogy a tudomány arra való, hogy az életadatokat megvizsgálja és az igazságokat leleplezze.³¹⁰ A szabad kutatás eszköze is rendelkezésre áll.³¹¹ De a hiba ott kezdődik, ahol az elméletből vagy ténybeli megállapításból elhamarkodott világnézeti következtetéseket is vonnak le. Ha valaki hullát vizsgál és annak anatómiai kapcsolatait keresi, ahhoz joga van, hogy ítéleteket mondjon a holttest részeiről, de arra nem, hogy – mivel nem talál a hullában lelket – a lelket tagadja.

³⁰⁸ Spengler: Der Untergang des Abendlandes. (I. m.)

³⁰⁹ Paulsen egyik könyve élénken megvilágítja ezt. Már maga a cím is mutatja, hogy leszáll a tudomány magas piedesztáljáról és a köznapi élet porondján küszködik, de az egyik fejezet, *E. Häckels als Volksbuch*, arra vall, hogy csak a *népszerűsített* irányoknak van döntő jelentőségük. (F. Paulsen: Philosophia militans. Berlin. 1908.)

³¹⁰ Donát J.: A tudomány szabadsága. I-II. kötet. Bpest 1915. A budapesti növ. papság fordítása.

³¹¹ A gondolat és kutatás szabadságára vonatkoztatható Schütz A. bölcs megállapítása: „A szabadság magában nem abszolút érték, hanem csak úgynevezett formai érték; vagyis értékessége mindig azon fordul, hogy mire szól a szabadság; a gonoszra, tévedésre való szabadság ugyancsak nem kincs.” (Dr. Schütz Antal: Az Ige szolgálatában, Budapest. 1928. 474. l. – Cathrein V. S. J.: Katolikus világnézet. Bpest. 1911. Ford.: a budapesti növ. papság.)

Figyeljük csak meg az átlagembert! Ha valamit hallott Darwinról, azonnal kész az Isten és vallás tagadására. Pedig aki Darwint tanulmányozza, ráeszmél arra, hogy ő épen azok közé a tudósok közé tartozik, aki a fajok vizsgálatából következtet a fejlődés elméletére, de nem állítja, hogy ezek a folyamatok Isten nélkül, Isten teremtő aktusa nélkül jöttek létre.³¹² A közfelfogás azonban tévesen, annyira tömegérzéssé szuggerrálta, hogy Darwin az Isten-ellenes irányzat híve, hogy aki az ő nevét mondja, az már az anyagelvű világnézetet hirdeti.

Ha tovább megyünk, azt látjuk, hogy annyira berögződött a köztudatba a tudomány és vallás ellentétének „igazsága”, hogy ezt sokan a legegyszerűbb emberek közül is természetesnek tartják. A vallási álláspont felett áttekintenek, mert ez ma már szerintük túlhaladott.³¹³

Az igazi tudomány a lehető legkritikább esetben ereszkedik a nép közé, de a helytelenül levont és jelszóvá lett álgazság könnyen jut el a nép lelkébe.³¹⁴ Ha a laikus emberek tudományos könyveket olvasnak, még ha szélsőségeset is, ennek nem volna olyan romboló hatása, mint az állítólag „tudományra támaszkodó” hangzatos jelszavaknak. Igazi tudós sohasem támad a szellemi élet ellen, mert a mélységet kereső és járó tekintet tisztelettel mélyed az élet rejtélyeibe. Az igazán tudományos könyv – különösen, ha a bal és jobb irányzatot is figyelemmel kíséri – nem fogja az ember világnézetét megintgatni. Különbösen is megfigyelhetjük, hogy azok a tudósok, akik „inventorok”, felfedezők, leleplezők, azok nagyjából vallásos emberek. Ennek oka az, hogy amikor a tudós a részletkérdésekkel foglalkozik, akkor annak rejtélyei mögött észreveszi az élet legnagyobb összefogó problémáit is és így könnyen eljut a metafizika világnézetéhez és az Isten megismeréséhez.

Tehát nem a tudósok, nem is a tudományos könyvek, még a szélsőséges irányzatok sem ijesztős rémek; a pusztító erő a féltudomány, mely nem igazsággal, hanem hangos szóval ingatja a lelkek egyensúlyát. Ha azután azt kérdezzük, hogy hogyan jut el ez az életfelfogás az emberek lelkébe, akkor azt felelhetjük, hogy jórésben az *iskola*, különösen a *főiskola* és *egyetem*, illetve a *tudományos társulatok* útján. A holt könyvnél ugyanis meggyőzőbb hatása van a szónak.

Az egyetemi és főiskolai előadások szuggesztív erejük. Az egyetemi professzort nagy nimbusz övezi. Ha csak tréfa kedvéért is kiejt egy-két kifogásolható megjegyzést, arra azonnal felfigyel a hallgatóság.

XIII. Leó pápa a „Veritas liberabit nos!” mondattal nyitotta meg a vatikáni levéltárt. Az igazság nem lehet ellenség, de a féligazság vagy tendenciózusan közölt elmélet lelkeket pusztít.

b) Az irodalom nagyrészt a „szépirodalom” alkotja. A szépirodalom sokkal közelebb esik a tömegekhez, mint a tudomány. A száraz előadás helyett közvetlen, könnyed, mindenki által könnyen érthető és világosan tárolt benyomásokat hagy. A tudomány *száraz* elméleteket hirdet: a művészi forma, a költői gondolat vagy képzeletet izgató esemény az emlékezetben marad.

Ebből következik, hogy a szépirodalomnak közvetlenebb és erősebb hatása van.³¹⁵ Dosztojevszkij „Bűn és bűnhődés” c. regényében Marmeladov olyan elevevésséggel rajzolódik a lelkünkbe, hogy szinte látjuk a részeges ember vívódását és halljuk a büntetni akaró, de mégis megbocsátó Úrnak a szavát, aki kegyelmet gyakorol az önhibájukon kívül bűnbeesett embereknek. Nem támad-e könnyen az a kísértés, hogy tán mi sem vagyunk teljesen felelősek tetteinkért?

³¹² Darwin: Az ember eredete és a nemi kiválasztás. I. m. 312. l.

³¹³ Azért gúnyolódik Ostwald: „Az ember imával fordul Istenhez, ha támogatást óhajt kívánságai tekintetében. A tudomány itt is mérhetetlen sikerrel váltja fel Isten helyét... A tudomány épp oly kevésbé teljesíti kívánságainkat azonnal, miként az istenség, főképp pedig nem teljesíti azokat pusztán kérésünkre.” (Ostwald: A tudomány. Bpest. 1921. Athenaeum. Ford.: Kelen Ferenc. 29. l.) – De a tudomány sohasem tudja teljesíteni azt a lélek mélyéről előtörő ősi óhajt, amely a végnélküli élet utáni vágyban jelentkezik. Ez a lélek mélységéből való előretörés az élet igazi *valóságának* felszínre-jutása. Itt csak a végtelen Személy segíthet, akihez tudás, akarás, érzés útján szárnyal az ember. – Ostwald soha sem értheti meg azt a lélekszárnyalást, amelyet szépséges himnuszba önt Hájós I. „A végtelen felé” c. könyvében. (Bpest. 1930.) – Magdics G.: A természettudomány útjai Istenhez. Bpest. 1932.

³¹⁴ A jelszavak jelentőségéről érdekes megfigyeléseket találhatunk Le Bon: A tömegek lélektana c. könyvében. (Bpest. 1920.) Ugyancsak erről olvashatunk Marcell: A kath. nevelés szelleme c. munkája 173. lapján.

³¹⁵ „Az irodalomnak elsőrangú szerep jut a nevelésben és ezen irodalmi nevelésnek nemcsak esztétikai értéke van, hanem szociális, társadalmi is. A tiszta életörömhöz hozzátartozik az is, hogy az egyén tudjon gyönyörködni az irodalomban, a jó és nemes és tiszta művészettel tele irodalomban.” (178. l.)

(Dr. Nógrády László: Gyermektanulmány és gyermekirodalom. Az első magyar gyermektanulmányi kongresszus naplója. Bpest. 1913. 170. l.)

„A magyar gyermek-irodalmi termékek tanulmányozója és ismerője meggyőződhetett arról, hogy az irodalom ezen ágában is igen sok az üzérkedő és igen kevés az igazi író.” (183. l.)

Hugó Viktor „Nyomorultak” c. regényéből elevenen lép ki a szörnyű erkölcsi életfék: Nincs menekvés. Dumas „Kaméliás hölgye” olyan részvétet ébreszt, hogy alig vesszük észre a bűn szörnyűségét. Szinte „megérti” az olvasó, hogy a bűntanyák lakói nem is igazán rossz emberek! Ugyanígy vagyunk Flaubert olvasásával is. A „Salambo” oly gyönyörűségeen színezi a pogány világot, hogy az embert megkísérti a gondolat: de kár, hogy ennek vége van! Shaw: „Az orvosok dilemmája” c. darabjában úgy labdázik a vallás igazságaival, mint a gyermek a játéklabdával; nem csoda, ha a nézőközönség issza ezt a mentalitást, melyet merev tételben sohasem fogadott volna el. Ha okos példát vagy elbeszélést hall, akkor bámészkodó szemmel néz, mert a példa megragadja a lelkét. A gyereksereg benne él a mese alakjaiban. Még a tanúságot is úgy vonja le, hogy magára alkalmazza az egész eseményt.

Egészen világos, hogy a regénynek, színdarabnak, mesének alakjai, életfelfogása, belejutnak az emberek lelkébe. Azt a regényt, amely csak kellemesen szórakoztat (pl. Jókai, Mikszáth stb.) könnyen megunja az olvasó. Olyan irodalmat keres, amely világnézeti irányzatot képvisel. Épp ez jellemzi a „nagy író”. Mondanivalója van és elveket hirdet. A szellemi óriás a „magasságok felé” emel, a törpe a föld felé húz. Aki csak a selejtes közönség érzékiségét akarja szolgálni, az nem méltó az író elnevezésére. Nincs is irányító ereje, legfeljebb életet süllyesztő befolyása.

A szépirodalomnak és színháznak keveréke a *mozi*. Az eseményeket eleveníti és a színházi technikát megszügyenítő ügyeskedéssel élénkíti. Jelentősége igen nagy, mert épp a mozgalmasság és hangosság miatt a figyelmet megragadja. Alakjai ideálokká, típusokká nőnek, produkciói emlékezetesek és állandóan hatók. Mivel pedig mindenki számára megközelíthető, azért a legszélesebb néprétegeket is megmozgatja. Ez a nyilvánosság igen sok rossznak is a forrása.

A mozik tárgya igen tekintélyes részben a képzeletet felfokozó, vakmerő bűntény, bravúr. Nem lehet letagadni, hogy a sok elméleti szép hatással szemben sokkal nagyobb a romboló hatásuk.³¹⁶ A szórakozás látszata alatt sokszor lélekpusztítást végeznek. Sőt azt sem lehet letagadni, hogy ereje hatalmasabb az elméleteket hirdető tudományos vagy féltudományos irodalomnál. Itt ugyanis a valóság illúziójában lép elénk az a meggyengíteti világnézet, amely az egészen anyagi életet tartja követendőnek és keresendőnek. Mindez annál inkább veszélyes, mert nem az ember *életét* ingatja, hanem a *gyakorlati életet*. A felnőtt ember nehezen vallja be, hogy a lelkét megmételtyezi az állandó laza felfogás, miazmás levegő, de a gyermek közvetlen őszintesége itt határozott érvet nyújt.

A gyermekek nyíltan megvallják, hogy a moziban tanulják a bűntényeket.³¹⁷ Ha kissé keményen hangzik is ez az ítélet, annyit mindenesetre elárul, hogy a mozik a nép számára így munkálkodnak. De hol van itt a világnézeti befolyásolás? Rövid felelet ez: az életet olyanná alakítják, aminőt az erkölcsös, vallásos ember nem élhet.

A *művészetnek* többi formája is érezteti hatását.³¹⁸

A művészetben a szépnek megtestesülését értjük. A gondolat és forma harmóniája a szépirodalom, a színek, vonalak és az élmény felületi szépsége a festészet, a hangok összecsengése és a diszsonanciák harmonikus feloldása a zene, az alakok plasztikája, a tömeg és a forma harmóniája a szobrászat. Röviden: minden olyan érzelmes szemlélet, amely a lélekből árad ki és az anyag útján próbál hasonló élménytartalmat, érdeklődést, gyönyörűséget ébreszteni: *művészet*.

A művészeteknek elméleti és gyakorlati hatása van az emberekre.

A művészek között igen gyakori az az elmélet, hogy az élet értelme és boldogító hivatása a szép-

³¹⁶ Moiser I. kir. Büntető-törvényszéki bíró így nyilatkozik: „Mikor az elém került gyermek bűnének okát kutattam, azt tapasztaltam: hogy elkövették a bűncselekményt azért, hogy a mozibalépéshez szükséges pénzt megszerezzék. 2. A bűncselekményt a moziban látottak hatása alatt követték el.” (Schilling Endre: A mozi hatása a fiatalok kriminalitására. Bpest. 1917. Angyal-szeminárium kiadványai.)

³¹⁷ Egy 10 éves fiú arra a kérdésemre, hogy mit lehet a moziban tanulni, azt felelte: lopni és kasszát fűrni. A Kálvária-téren 8-10 éves kisfiúkból álló társaságban egy hangúan azt mondták a gyermekek, hogy a moziban semmi jót sem lehet tanulni. További érdeklődésemre csodálkozva kérdezték: „Hát a t. bácsi még sohasem; járt a moziba? Ott nem lehet jót tanulni.” „Hát ti mit tanultatok?” Ezek is ezt felelték: „Lopni, a „zsaruk” elől megszökni és csókolózni”. Hozzájárul ehhez még az is, hogy ez a terület magábavéve is igen veszélyes. Egyik kis növendékem (11 éves!) az egyik moziban „vizes”. Arra a kérdésemre, hogy kik járnak ebbe a moziba, azt felelte: 5-7-ig inkább gyerekek és nők, kevés csirkefogó, 7-9-ig csirkefogók, nők és kevesebb gyermek; de azért elegendően vannak; 9-11-ig majdnem csupa csirkefogó és nő, nagyon kevés gyerek.”

³¹⁸ Paul Brand: Sehen und Kennen. Leipzig. – Muther Richárd: A festőművészet története. Ford.: Lengyel Géza. Bpest. 1920. – Josef Kreitmaier S. J.: Von Kunst und Künstlern Herder et Comp. Freiburg im Breisgau. 1926. – Fieber Henrik: A modern művészetéről. „Élet.” – Br. Brandenstein: Művészetfilozófia. – Kőszegi László: Esztétikai megismerésünk. Bpest. 1924.

nek élvezése. Ez prózai mondatban azt jelenti: a művészet cél, nem eszköz. Pedig a művészetnek nem célja, hanem értelme van s ez több, mintha csak célja lenne. Értelme a lélek alkotó erőinek kifejezése. Mivel pedig ez a magasabb rendű szellemiség érvényesítése, épp azért kísérője a műélvezés és az alkotás öröme. Az öröm pedig életlendítő erő. A művészet tehát a teljesebb emberi életet szolgáló szent tevékenysége a tehetségekben kiváló, magasabb rendű, alkotó embernek.

Ez az elméleti állásfoglalás, amely a művészetet csupán az *élvezet* érzéki szintjára silányítja, nagyon mély világnézeti szakadást rejt magában. Ha az életnek csak az a hivatása, hogy a szépet élvezze, akkor a művész a gátló szempontokat (felelősségérzet, erkölcs, vallás) félreteheti. Az igazi álláspont ez: a művészet értelmes eszköz, amely a műalkotás szellemi élvezésének felsőbbrendű életsíkjára emeli az embert; de az nem az élet csúcspontja, mert felette áll az erkölcs, a vallás.

Ennek ferde beállítása a közkeletű axiómában így hangzik: „L'art pour l'art”. Eszerint az elgondolás szerint a művészet nem szolgálja az erkölcsöt. De ha nem szolgálja, akkor teljesen figyelmen kívül is hagyhatja, sőt egyenesen le is rombolhatja.

A festészet és szobrászat *akt*-ábrázolások gyűjtőfogalma alá rejti azt a művészi formát, amely a serdületlen ifjúság életét megméltelyezi. Szívesen elfogadom, hogy az „akt-tanulmány” a művészet el-sajátításához szükséges, de tagadom, hogy ezeknek a „tanulmányok”-nak túlzó szorgalmazása mindig a magasabbrendű műalkotást szolgálja.³¹⁹ Ezzel a megállapítással eljutottunk ahhoz a ponthoz, ahol az *elméleti* meglazulás után a *gyakorlati* életrombolás észlelhető.³²⁰ Az életben tekintélyes szerepe van annak a ténynek, hogy a jövő élet szolgálatát a szeméremérzés védi. Az ösztönök felcsigázása és idő-előtti kitalálása testi és lelki zavart okoz. A gyakorlati ember tudja, hogy a kamaszkodó gyerekek között a „művészi képek” segítik elő a meginduló kamaszkodást. Az elmélkedő viták helyett feleljenek erre az iskolák igazgatói, lélekkel dolgozó tanárai. Biztosan tudom, hogy igazolják ezt az álláspontot.

Az egyszerűbb nép erkölcsi éretlenségét is erősen befolyásolja és károsan irányítja az erkölctől függetlenített művészet. A határt igazán nehéz megvonni. Nehéz megmondani, hogy hol csuszamlik a művészet a pornográfia mocsarába. Az ugyanis csak elmélet, hogy addig művészet, ameddig érdek nélkül gyönyörködött. A kérdés azon dől el, vajon a szemléltőt meddig gyönyörködteti *érdek nélkül* egyik-másik „művészi termék”. Az pedig biztos, hogy a serdületlen vagy lelkileg visszamaradt embert inkább érdekli és ösztönzi a ruhátlan és érzéki ábrázolásban és műalkotásban a testiség, mint a művészi alkotómunka és esztétikai eredmény.

Ezek mellett itt is reá kell mutatni arra a megfizethetetlen értékre, mely az igazi művészetből az emberi lélekre háramlak. A művész próféta, léleknevelő, életnemesítő a szónak, a vésőnek, a márványnak, az ecsetnek, a színeknek az erejével. Hiszen éppen azért nagy a romboló hatása is, mert „*corruptio optimi pessima*”. Mi az egész nevelési elméletünkben – mint később látni fogjuk – igen nagy jelentőséget tulajdonítunk a művészetnek, de nem hallgathatjuk el azt a tapasztalatot sem, amelyek szerint igen sok a „művészet” cégére alatt megbúvó erkölcsi szenny és mételty, amely ellen küzdeni sürgető kötelessége a nevelőnek, de az igazán nemes és nagy művészet barátainak is.

Legutolsónak hagytuk a modern élet legfürgébb gondolatharsonáját: *a sajtót*. Azt a nagyhatalmú, társadalmat formáló uralkodót, aki önmagát – nem ok nélkül – a nagyhatalmak közé emeli. Ez a törekvés nem túlzó önteltség vagy hiú ábrándos elkapatottság eredménye. A sajtó tényleg életet formáló erő. Naponta és tömegesen kibocsátott lapjai úgy hatnak az emberekre, hogy észrevétlenül átalakítják a gondolkodását. Átformálja nagynak és kicsinynek értelmi világát, még azét is, aki tagadni próbálja befolyásoló erejét.

A sajtó munkása tulajdonképpen tanító, nevelő. Állandóan beszélő és a nagy tömegeknek szóló, úgy, mint a rádió előadója. Csakhogy az egyik betű útján, a másik a szó hatalmával érinti a lelket. Ma alig van ember, aki szavát ne hallaná. Nincs olyan hatalmas tanítója és nevelő-mestere a földnek, mint a sajtó munkása. Azért kell hivatása magaslatán maradnia, amikor hírt közöl, vagy világnézeti eligazítást végez. Az ideges, kapkodásban agyonhajsolt ember tőle várja az irányítást, fontos életkérdésekben tőle vár útmutatást. Amit a sajtó hirdet, azt észrevétlenül felszívja a társadalom. „Az újságíró tehát

³¹⁹ Budapesten egy aktkiállítás alkalmával a vezetőség azzal dicsekedett, hogy sohasem volt olyan látogatott kiállítás, mint ez. Akiket kiküldtem erre a műcsarnoki tárlatra, azt mondták, hogy soha annyi éretlen fiút és serdülő leányt nem láttak művészi bemutatón, mint ezen a ruhátlan emberi ábrázolásokat bemutató kiállításon.

³²⁰ Surányi egyik kis cikkében felveti azt a kérdést, hogy lehet-e művészi amorális? Azt feleli: „Morális nélkül nem lehet festeni, mert a művész önmagát adja s akarva, nem akarva, saját erkölcsiségének tendenciájával dolgozik. A tendencia lehet immorális, de semmi esetre sem amorális.” Ez a szép formula azt jelenti, hogy a művészet lehet erkölcsöt romboló, de ez nem erkölcsnélküli!.

döntő faktor világnézeti kérdésekben, politikában, egyéni életben és tömegmozgalmakban.” (Baranyay Jusztin dr.)

Az újságíró életet irányító szerepe azonban annál károsabb, minél silányabb, ziláltabb és szabadosabb életelvek irányítják a tollnak az emberét. A szabad sajtó a mindent megírás lehetőségét adja. A nyilvános kritika joga a legszélsőségesebb bírálatot is lehetővé teszi. Épp azért a világnézeti kérdések is toll alá kerülnek. A politika, a napi élet kérdései, a tudomány problémái, sőt a családi élet problémái is belekerülnek a rotációs gépekbe. Az igazi újságíró a felelősség tudatával dolgozik. Az erkölcsi alap nélkül üzletért ügyeskedő toll forgató vadevezősként garázdálkodik a tudomány és társadalom vizein. Az olvasóközönség pedig nehezen veszi észre a káros hatást. Lassan, de biztosan szívja magába a felületet, célzatos vagy üzleti érdektől fűtve írt szellemi metelyt, amely megrontja lelkét, világnézetét, hitét és erkölcsét.

Ma nálunk is olyan mérvet ölt az újságok elterjedése, hogy alig akad család, amely ne olvasna újságot. Amilyen jó és helyes a minden család asztalára eljutó nyomdatermék, amely világnézetet és életeligazítást szolgál, olyan nagy felelősséget követel az „újságírói rend” (Vass József dr.) részéről, A sajtó embere úgy írjon, hogy az emberiség szellemi nívójának emelését szolgálja.³²¹ „Sine ira et studio” meg kell vallani, hogy ez a magasrendű felelősségérzet nem állapítható meg a magyar sajtó összes munkásairól sem. Az olvasóközönséget – sajnos – sok esetben olyan szellemi és gyakorlati utasításokkal irányítják, amelyek nehezen egyeztethetők össze a természetfeletti élet gondolatával.

Nem akarok kitérni azokra az újságírás keretén is kívül kalózkodó szennyröpiratokra, amelyek tervszerűséggel rontják az embereket, mert az ezekről való megemlékezés rontaná munkám értékét. Legyen erről elég ennyi: aki csak a tékozló fiú eledeléhez kényszeríti a bűnöző és éhező embert, az kufár lelke terheként cipeli az összeomlott lélekroncsokat.

A világnézet tehát – amint láttuk – nem szilárdan adott, nagy katedrái magaslaton meghirdetett vagy lélekbe öntött változatlan elvek összessége, hanem több oldalról jövő élethullámvész belső eredezője. Tudattalan vagy tudatos benyomások érik az embereket. Ezek maguk is többirányú világnézetből erednek és végül életfelfogást alakítanak.

Az emberek világnézete pedig a gyakorlati élet forrása lesz. Amilyen a világnézet, olyan az élet.³²²

8. A dekadens világnézet erkölcsi kihatásai.

Ezt a közhasználatú szót – dekadens – általában arra használják, hogy jelezzék vele az ellentétes világnézet híveit. Azt hiszem azonban, hogy azok használják helyesen, akik azokra értelmezik, akik kiölik az emberek lelkéből az örök érték felé törő lendületet és elvonják tőlük a természetfölötti élet-erőket.

Az előző fejezetben azt akartuk igazolni, hogy a világnézetek népszerűsítése – bár az igazság, a szépség köntösébe öltözködnék is –, belopódkodnak a gyanútlan ember lelkébe és magukhoz idomítják azt. De ez az egyéni lelki áthasonulás csak előzmény. A legszomorúbb valóság az, hogy az egész társadalmi felfogást is megmértelyezik és így az emberek szélesebb rétegeit is megrontják.

A dekadens világnézetek társadalmi kalózeit két csoportba oszthatjuk: a) összefoglalhatjuk azokat az *elméleti* szövegeket, jelszavakat, amelyek az általános erkölcsi felfogást *meglazították*; b) fel lehet sorolni azokat a *fizikai nyomorúságokat*, testi-lelki betegségeket, amelyek a *süllyedt társadalomban felütik a fejüket és súlyosbítják az emberiség életét.*

a) Az elvi és elméleti megmértelyezés két alapvető tételben rögzíthető: *életet ad az anyagért, élvezet az élvezetért.* A kettő azt jelenti, hogy az ateisztikus materialista gondolkodás kikapcsolja a felsőbbrendű erkölcsi és vallási örök orientációt.

Az természetes, hogy az életnek minden harca elsősorban a megélhetésért folyik. Az életnek ugyanis a legnagyobb rugója az ételért, italért való harc. De ez még nem jelenti azt, hogy a föld állandó hazánk és hogy semmiféle kapcsolat sem fűz az embertestvérhez és Istenhez.

A monisztikus világnézet retteg a világ és Isten, test és lélek kettősségétől. Azt hirdeti, hogy az erkölcs történelmi fejlődéstani produktum, így tehát nem lényegbevágó, hanem kigondolt, kitervelt, változó világ. Ez a gondolat táplálja a kapitalistát és a kommunistát egyaránt. Mindkét irány az anyagért harcol és az erkölcsi értéket teljesen kikapcsolja.

³²¹ Ugyanez áll a rádióról is!

³²² „Világnézet annyi – mint elméleti és gyakorlati eligazodás a létben, különösen az emberi életben.” (Schütz Antal: Az Ige szolgálatában. Bpest. 1928. 490. l.)

Úgy a kapitalizmusnak, mint az anyagelvű demokráciának épp ott rejtőzik a hibája, hogy az erkölcsi kapcsolatokat elmellőzi. Az Isten nélküli életfelfogás csak hirdeti, hogy testvérek vagyunk, de egyáltalában nem él úgy, hogy a másik az ő testvére. A kommunizmus a tereken és utakon hirdette a testvériséget, de a testvériség címén elfogták és a Dunába dobták a másképp gondolkodó embertestvéreket.

Nyilvánvaló igazság, hogy amikor az ateizmusból táplálkozó életfelfogás leszorította az embert a metafizikai élethivatásról, akkor állandó beszéddel, tettel belevitte a társadalom lelkébe „az élet az anyagért” szomorú és dekadens elméletét.

Bár tagadhatatlan tény, hogy az egyedek életében súlyosan esik latba egy-egy nagy erkölcsi botlás, mégis igaz, hogy nem mótelyezi meg semmi sem olyan mélyen az embert, mint az a sivár mentalitás, amely szerint az életet élni csak a földiekért érdemes. Ilyen gondolkodás mellett ugyanis a könyörület, becsületesség, áldozatkészség, felsőbb érdekért való lemondás idegen.

De új-e a társadalomban ez a felfogás? Az ősi rossz³²³ végigkíséri az emberiséget, az anyag vonzza az embert és a tételekké fogalmazott anyagias világnézet erőteljesebb vagy gyengébb hirdetése, durvábbá vagy kevésbé durvává alakítja a történeti korok keretében az embert.

Ebből az anyagias gondolkodásból folyik a másik életfelfogás is: az élet az életörömeikért, vagy az élet a testért.

Amikor valakinek életéből kiűzik azt a gondolatot, hogy felsőbb élethivatása van, a „tudomány”, „irodalom” és a „művészet” pedig azt hirdeti, hogy az idealisztikus életelv gyerekes és naiv, akkor az emberek lelkét felhőkbe burkolják. Az életnek napja, az Isten, homályba vész. Az emberi szellem kis napjai, csillagai az eszmények, ködösek lesznek és azok a távlatok, amelyek a lelket törtetésre bírnak, mind elmosódnak. Az eredmény azután az, hogy az ember csak a látható, érzékelhető, érezhető élet jelenségeket értékeli. A gyakorlati következménye pedig az, hogy csakis a testi élet örömeiben keresi és találja egész életének boldogságát.

Ha korrajzot akarnánk rajzolni, akkor meg kellene keresni a mostani társadalomban jelentkező szimptomákat, amelyek a társadalom gondolkodását tükrözik. Az életből vissza lehet következtetni alapvető elvekre is.

Nézzük csak a nagy várost, sőt más vidéki helyet is jellemző kávéházi életet és „szórakozó helyeket”. Az élet léháí tömegesen töltik itt napjaikat. Azt hiszem, hogy nem kemény ítélet, ha a bárókat, mulatókat, laza morálra csábító tánc- és közös fürdőhelyeket olyan baktérium-telepeknek mondjuk, amely magához vonzza, azután megrontja és végül a pusztuló ember útján tova terjeszti a szellemi mételyt.³²⁴ A mai társadalom ismét a „panem et circenses” pogányságához tér vissza. Mert a modernül hangzó társadalmilag elfogadott tétel: az életet szórakozva kiélni, ugyanazt jelenti. Sajnos – ma már a szülők sem hisznek abban, hogy az ifjúság erkölcsi nevelése lehetséges. Elviselik a súlyos erkölcsi kielégéseket, mert hát élvezni csak kell a fiataloknak! Ez a kortörténeti adat reávilágít arra is, hogy így a szenvedélyek kielégítése nemcsak lehetséges, hanem egyenesen szükséges. Ez azután ismét arra utal, hogy az élethivatás arra az anyagias életelvre van építve: „Ede, bibe, comede, post mortem nulla voluptas”.

A mai megmótelyezett világban nem csodálkozunk azon a kérdésem, hogy egyáltalán van-e tisztességes ember? Egyik Európát járó hindu bölcselő azt mondotta: „Nem hiszek Krisztusban, mert ha ti meg volnátok váltva, akkor jobbának kellene lennetek.” Borzasztó mondás és szörnyűsége sötét igazság rejlik benne. A főváros és vidék, az úri nép vagy egyszerű ember ebben majdnem egyforma.³²⁵ A derék, érintetlen lelkület jórészt még a falusi gazdaemberben él.

b) Az elméleti, vagy mondjuk inkább, mentalitásbeli átalakulás igen sötét és feneketlen erkölcsi fertőbe taszít. Itt nem egyes kis hibákra vagy elvétve előforduló erkölcsi botlásokra gondolok, hanem olyan társadalmi fertőzöttségekre vagyok kénytelen rámutatni, amelyek megölik és gyökérzetében

³²³ Még Kant is ősi rosszról beszél: „Er ist von Natur böse.” (I. Kant: Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. Herausgegeben von Karl Kehrbach. Leipzig. 32. l.)

³²⁴ Még a gyermekvilágra is áthat ez a mótely. Méltán jegyzi meg Keményffy: „A gyermekmunka révén a gyermek előtt, mint apró dolgokat (virág, lev. lap., stb.) árusító előtt nyitva áll nyilvános helyiség, a legfényesebb restauránttól a legutolsó lebujkocsmáig. Ez sok nagyvárosi, züllésnek induló gyermeknek igaz iskolája és látja sokszor szemléltetően azt, amire még gondolni sem szabadna.” (Keményffy Dániel: Gyermekmentés, lélekmentés. Esztergom, 1913. 46. l.)

³²⁵ „A minden emberben meglévő utánzási hajlandóság és a lelki infekció mértékét elérő szuggesztívó folytán egyes beteges jelenségek is elterjedhetnek a nép körében. Valóságos szellemi járványokról lehet beszélni. (Dr. Kluge Endre: Lelkiélet és törvénykezés. 1923. 60. l.)

sorvasztják el az emberiség életét.³²⁶

Az első ezek között a házassági kötelék meglazulása. A jövő a házasság szentségében születik. Ez az a szent egység, életszentély, amely az Isten tervei szerint szolgálja a jövő emberiséget.³²⁷ Ebben a szent elgondolásban csak mellékszerep jut az ösztönös életörömnök; oly kíséret ez, amely színezi az életszolgálat nagy ütemét. A házastársak az egyéni életszolgálaton kívül a jövő életnek is szolgálói. De a teljesen elösztonösült életfelfogás mellett az élet alaptónusa a vér igényessége, a túlhajtottan keresett szempont: az élvezet. Erre semmiképpen sem alkalmas: „a holtomiglan-holtodiglan” szigorú kötelék, hanem a szabadosság, amely az elválást könnyíti, továbbá a házasság belső terhes kötelékeit is oldozgatja. A kommunista felfogás minden házasságot *egyoldalú* kérésre is oldhatónak tart. A legszélsőségesebb baloldali irány még az *államjogi* köteléket is fölöslegesnek tartja. A modern államok gátló perrendtartással iparkodnak segíteni az elválásokon, de végül mégis feloldják a házastársi köteleket. Szomorú igazság, hogy itt igen erős lecsuszamlás van – az erkölcsi összeomlás felé.³²⁸

A házasság belső életére igen szomorú világot vet a születések aránya. Ahol a házasság keretei nem az Isten gondolatává magasztosulnak, ott teljesen az ösztönös világ, a felelősség nélküli élet, a munkát, terhet vállalni nem akaró, közönséges, érzéki *élvezet* a cél. Hiszen majdnem azt lehet mondani, hogy a házasság szentelt formák között engedélyezett prostitúcióvá lesz, ahol abortus és másféle züllöttség út tanyát.

Ma erről a kérdéstről nyíltan így beszélni – azt mondják – *gyalázat*, titkon azonban a legtisztesebb társaságban is lehet. Ez a témakör a magas katedrán megdöbbenő, de bármely úgynevezett „jó” társaságban természetes. Ma az életről úgy beszélnek, hogy a nehéz gazdasági helyzet mindent megmagyaráz. Ez kór, körtünet, ez dekadencia, ez társadalmi süllyedés, amelyből kiesett az élet magasabb szemlélete. Az Isten gondviselő kezét eltávolították, hogy az életet ne az Isten, hanem az ember ösztönössége irányítsa.

Hogy minden visszaélés tudományos védelmet találjon, azért ez az életforma neomalthusianizmus néven közismert és elfogadott álláspont. Ma az ösztönös életnek lealacsonyítása a tudományos élet berkeiben is védelmet talál. Vajon nem társadalmi körtünet-e ez? Vagy egy másik címen: „eugenetika”³²⁹ az életnek tenyészállatias felfrissítését hirdetik. Ez ma a szalonokban elfogadott forma. Az antimodern felfogásban ezt perverzitásnak nevezték. Ma csodálkozva kell említeni, ha valaki ezekkel a felfogásokkal szembe mer szállni. Nem csoda, hogy oda kell konkludálni, hogy itt erkölcsi temetővel állunk szemben.

Az erkölcsi temetőnek azután egészen nyílt mocsáringoványa az államok kebelében teljesen üzletszerűen virágzó prostitúció.³³⁰

A prostitúció ősi jelensége a lealacsonyított életnek. A fékevesztett szenvedélyek, a fékezetlen ösztönök kielégülést sürgetnek s erre való eszköz a prédál odadobott, pénzért vásárolható embertestvér. Otthonuk a sárember tanyája, levegőjük a kishitűek és gyengék csábítója és megölője. Hogy milyen életet takar ez a latin kifejezés, arról csak ez a kis pesti rendőrségi statisztika szóljon. A gyermekek életét is ide lehet kapcsolni.³³¹

³²⁶ „Es ist nicht nur eine Glücksfrage für die jungen Menschen, sondern eine Lebensfrage für die Völker dass die Kinder Eltern bekommen, die ihre volle Lebenskraft besitzen.” (Ellen Key: Das Jahrhundert des Kindes. Berlin. 1907.) – A modern Ellen Key gondolatát sokkal szebben fejezi ki Szent Ágoston, aki így ír a születendő gyermekről: „A gyermek elvárja, hogy szeretettel fogadják... vallásosán neveljék.” (S. Aug.: De Gén. ad. litt. lib. 9 cap.)

³²⁷ Dr. Kecskés: A házasság etikája. Bpest. 1928.

³²⁸ Ez ellen a törekvés ellen szólalt meg XI. Pius pápa a Keresztény házasságról szóló enciklikájában.

³²⁹ L. Darwin: Was ist Eugenetik? Berlin. – F. Lenz: Menschliche Auslese und Rassenhygiene, München. 1930. – Dr. Stoddard: Der Kulturumsturz. München. 1925.

³³⁰ A prostitúciót és leánykereskedelmet illetőleg igen érdekes megfigyeléseket ír Boroviczenyi. (Boroviczenyi Nándor dr.: A szociális tevékenység kézikönyve. Bpest. 1907.)

³³¹ A budapesti gyermekbíróság bőven produkál e tekintetben is anyagot. Az 1922. évben a bíróság előtt

			Nemi beteg
3	12 éves fejlett leány állott	Valamennyi deflorált	-
6	13 éves fejlett leány állott	5 deflorált	-
25	14 éves fejlett leány állott	24 deflorált	3
80	15 éves fejlett leány állott	70 deflorált	11
127	16 éves fejlett leány állott	116 deflorált	14

Arról pedig, hogy a prostitúció milyen testi és lelki rombolást okoz, nem szólhat statisztika.³³²

137	17 éves fejlett leány állott	126 deflorált	19
-----	------------------------------	---------------	----

A m. kir. állami rendőrség budapesti főkapitánysága területén (Bpest. Újpest, Kispest, Pestszentlőrinc, Csepel) működő „Gyermekbíróság” *ügyforgalma* az utóbbi években a következő képet mutatja:

1926 évben 9443 eset,
 1927 „ 9970 „
 1928 „ 9223 „
 1929 „ 8136 „
 1930 „ 7706 eset.

Az utóbbi két esztendőben jelentkező apadás nem mutat tényleges képet a valódi tevékenységről, mert különösen az 1930. évben nem nyertek iktatást azok az ügyek, amelyek azonnal továbbították s így átfutó *ügyekként* kezeltettek.

A rendőri gyermekbíróság mellett működő rendőrorvosi hivatal 1228 személyt vizsgált meg. Nemek szerint: 822 fiút és 406 leányt. Ezekből beteg volt 4 fiú és 71 leány. A megvizsgált 406 leány közül összesen 96 volt virgó, mégpedig 14 éven felül 70, 14 éven aluliak közül 26.

A letárgyalt 5748 ügyben 1108 intézkedés leányokkal szemben történt, ami 19,26 százalékának felel meg. A leányok számaránya 1925–1930 évek alatt állandóan hullámzik 12–20 százalék között.

Az elkövetett cselekmények a fiúknál leggyakrabban közlekedési kihágások (kerékpár, villamos), míg a leányoknál csaknem kizárólag erkölcsrendészeti szabályok megszegéséből keletkeztek. Ezeknek száma növekszik, ami a zúgmulatok szaporodásával és a munkanélküliség növekedésével jár együtt.

A fenti ügyekben nem foglaltaknak benne azok az intézkedések, melyeket a rendőri hatóság valamely gyermekvédelmi (társadalmi vagy állami) intézmény megkeresésére teljesített. Hasonlóképpen azok az ügyek sem, amelyek kezdetleges stádiumban sikeresen intéztettek el tanáccsal vagy figyelmeztetéssel. Ezeknek számszerűsége azonban megközelíti a letárgyalt ügyek számát és így alkotható kép a valódi működésről.

A rendőri gyermekbíróság 1930. év folyamán 5748 ügyet tárgyalt. Ezek közül 151 végződött felmentéssel, 1311 esetben átkísérték a fiatalkorút a budapesti kir. törvényszékre, mint a fiatalkorúak bíróságához. Dorgálásra ítélték 1158 és pénzbüntetésre 1287 fiatalkorút.

³³² ¹ Budapesten az 1930. évben 41 „domus Ven.” volt 427 szobával, 22 „domus privata”, 7 „domus publica conv.” 77 szobával. A hetérák száma a hatályos rendeletek intézkedése folytán apadt, de a titkos prostituáltak száma emelkedett.

Bejegyzett hetéra volt:

1928 évben 1423
 1929 „ 1323
 1930 „ 1284.

Ezzel szemben titkos hetérát előállítottak:

1928 évben 2468-at,
 1929 „ 2463-at,
 1930 „ 2798-at.

Az 1930. év folyamán előállított titkos hetéra közül 2689 volt 18 éven felül, 109 volt 18 év alatt. Betegnek találtatott az előzőből 775, a fiatalkorúak közül 32.

1930. év folyamán 5052 feljelentés futott be és 4839 marasztaló ítéletet hoztak.

A nagyváros képét az erkölcsrendészeti *razziák* eredménye mutatja. Rendelkezésre áll dr. *Scheffer Jenő* főkapitányhelyettes, az erkölcsrendészeti központi hatóság ügyvezetője által összeállított 1916. és 1930. évi kimutatás, amely az alábbiakban kivonatolva található.

1916. évben *razzián* előállítottak 1948, 1930-ban 2840 személyt, ezekből 14–18 éves volt az 1916. évben 427, míg az 1930. évben 188 fiatalkorú; 19–30 éves volt 1916-ban 1379. míg 1930-ban 2364; 30 éven felüli volt 1916-ban 137, míg 1930-ban 288.

Foglalkozási ágak szerint csoportosítva:

	Cseléd	Takarítónő	Gyári munkásnő	Napszámos	Pincér fel- író	Háztartásbeli	Foglalk. Nélk.	Stb.
1916-ban	666	90	174	63	190	79	112	Stb.
1930-ban	970	623	129	109	113	226	116	Stb.

A *razziákon* előállítottak 90 százaléka oly foglalkozási ágból került ki, ahová a hatóság csak egyes konkrét esetekben nyúlhat, mert rendszerint és állandóan ellenőrizni és hatósági orvosi vizsgálatnak alávetni nem lehet. Ilyenek az alkalmazásban lévő házi cselédek, gyári munkásnők, pincérleányok, nevelőnők, hivatalnoknők, stb. A fenti összehasonlító táblázat szerint a háztartásban élő nők száma rendkívül növekedett (79-ről 226-ra). Tehát, ha figyelembe vesszük, hogy a prostitúciót s így a fertőző betegségeket éppen olyan kategóriába sorolt személyek

Ijesztően merül fel a megszokott kérdés: van-e egyáltalán tisztán élő ifjúság?³³³

Ez azonban mind külsőleg is látható jelenség. Mi lehet a lelkek mélyén az élet sötét, rejtett területén? Ha ez a látható, milyen lesz a láthatatlan és ellen őrizhetetlen élet? Erről a feneketlen sötétségről csak a meg nem született magzatok beszélhetnének és azok a bölcsőfák, amelyek koporsódeszákává lettek!

Ahol az ember ösztön-kielégítése embertestvért vásárol, ott nem csoda, hogy ember embert, kufárnáció leánygenerációt egyenesen kereskedelmi cikké zülleszt. Szinte szörnyű leírni, hogy a 20. században is élnek emberhiénák, akik leánykereskedelemmel foglalkoznak. Igaz, szinte törvényen kívül élők ezek az ember formában járó sátánok, de szomorúan kell leszögezni, hogy az állatias emberek részéről olyan nagy a kereslet, hogy még erre is akad vállalkozó. Ezt is csak azért említem, hogy a kor-kép legsötétebb foltjait is megrajzolva, még élénkebben lépjen elénk az emberiséget mutató ama torzkép, amely a vallástalan életelméletből fejlődik ki.

Amikor részleteztük azokat a kóros tüneteket, amelyek a lelkiélet lezüllésére engednek következtetni, azért tettük, hogy ráutaljunk arra a rettenetes nehéz légkörre, amelyben akarva, nem akarva, benne él az ember. Végigvettük azokat az erkölcsi förtelmeket, amelyek végigkísérik az életet és amelyekről rendszerint nem szívesen beszélnek az emberek, de amelyek nyilvánvalóan megvannak és megmélyezik az életet. Nyitott szemmel belenézünk a mélységekbe, hogy majd tudatosan tudjunk vállalkozni alkotó, emberlélek-mentő munkára és megőrizhessük letörhetetlen állásfoglalásunkat a modern élet „dekadenciája” ellen.

7. Az „imponderabilia”.

A gazdasági élet, a vallásos légkör, a kultúra, a világnézet döntőszólyal hatnak az élet fejlődésére. Egyik embert fejlesztik, a másikat lenyűgözve tartják, aszerint, amint az életet előnyösen vagy károsan befolyásolják. Sőt azt is elmondhatjuk, hogy élettengelyekké lesznek: rajtuk, körülöttük forog az ember élete.

Nemcsak ezek a nagy hatók nehezednek a maguk elemi erejével az életre, hanem parányi kis komponensek is alakítják az életet. Az igazságot talán ez az analógia fejezné ki a leghűbben: az eleven vizek lendülete mossa, tépi, szaggatja a partot, de a parányi vízcseppek gyakori ütése, verése is meglazítja, szétmossa, elhordja a védő gátakat. Az ember életére is parányok, súlytalanságok alakjában hat a környező élet és ezek a benyomások gyorsítják, vagy lassítják a bontakozó életet. A súlytalanságok (imponderabilia) tehát kívülről jövő apró benyomások. Testi vagy lelki életre hatnak, bár alig észlelhetők és mégis alakítják az életet.

Az ember *receptív, befogadó képességű lény*. Olyanok vagyunk, mint a jó rádió-antennák vagy érzékeny hangszóró lemezek. A külvilág felé fordulunk és a mikrofonnál finomabb léleklemézzel fogjuk a környezet benyomásait. Talán nem is jó szót használok, mert nem annyira a durva „benyomás” szó fedti a gondolatot, hanem a *lehelet, érintés* közelítené meg jobban a parányi lelket érintő hatók fogalmi igazságát. A viharok rázzák a fák gallyait, hullámheggyé és hullámvölgyé barázdálják a tenger sima felületét; de a lágy szellő sem susog nyomtalanul a lombok között és a gyenge fuvalom selymes érintésétől is megringanak a nagy vizek. A dobverő döngeti a megfeszített bőr felületét, de a művész ujjának lágy érintése is rezgésbe hozza a hárfa finom húrrendszerét. Ezek a példák ugyan a durva élet jelenségei, de melléjük kívánczik az emberi élet világbefogadása is. Mert a lélek is várja, fogadja, felveszi, átéli, felhasználja a külvilág sokrétű benyomásait.

De mik ezek a konkrét imponderabiliák a konkrét valóságban? Mindaz, ami körülvesz bennünket és az érzékszerveinken át az érzésnek és gondolatoknak a megrezdítője. A szép vagy rút, a csengés vagy recsegés, az érzéki jó vagy szenvedés, az igazság vagy hamisság odaférfkőzik az élet közelébe; majd azután bevonul a lélek mélyére, az élet szentélyébe, ahol élményként halmozódva az emberi élet csendes munkálója lesz. A külvilágból jövő benyomások élménykinccsé válnak, amelyeket az erkölcsi élet nemesítésére használhat az ember. A receptív ember tehát felfog. Tudatosan vagy öntudatlanul, de

terjesztik, akikkel szemben a hatóság a közönséget védeni nem tudja, kétségtelen, hogy a prostitúció és a nemi bajok elleni küzdelem szűk keretekre szorítkozik. Nem lehet behatolni éppen a háztartásban élő nők életkörülményeibe; pedig a közölt adatok szerint rendkívül nagy az emelkedés. Világos jele ez a gyászos kimutatás annak, hogy itt csak *erkölcsi újjászületés* segít!

³³³ Ijesztő sötétségeket tár fel az utat keresni akaró, de – sajnos – nem helyesen mutató új könyvében egy ideggyógyász-főorvos. (Dr. Nemes Nagy Zoltán: *Katasztrófák a szerelmi életben*. Bpest. 1931.)

erőegyensúlyát. A kiegyensúlyozott lélek kiverődik az arcon; az öröm derűt sugároz a szempárból; a szomorúság elborítja és homályba vonja a tekintetet. Az ok sokszor hihetetlen csekélység; a hatása mégis észrevehetően megjelenik az emberen. Ez azonban nem mindig *külső elváltozás*, hanem *belső lélekép-átalakulás*. Azért a nevelőnek nagyra kell becsülni ezt a csendes, belső, észrevétlen munkát. Sohasem szabad azt hinnie, hogy eredménytelen a munka, ha szemmel látható változás nem kíséri erőfeszítését. Valóságban magvetés történt. A magcsirázás, a növekedés és a termésfokozás lassú folyamat eredménye.

Az alakuló ember azonban kifelé is ható. Nem vagyunk öncél és elszigetelt világ. Minden értékünk az egész emberiség közös kincse, tehát erőinknek a legszélesebb gyűrűződésben is érvényesülniük kell. Az emberek boldogsága, szomorúsága, szenvedése, tudása, művészete, szeretete az emberiségnek közös életkincse. Ezekből mindenki merít. De itt nem a nagy értékek átadásáról, hanem az egész nevelőmunkáról van szó. Ezek máshelyütt jönnek és jöttek megbeszélés alá. Most az *egyéniesség* észrevétlen *erősugárzására* gondolok.

A neveléstan igen gyakran hangsúlyozza a személyiség erejének varázslatos hatását. A tudós, az erkölcsös ember, az életművész, a szent bővülő hatása alatt tartja a környezetét. Nehéz is volna leszögezni, hogy mi ennek az alapja. Azt hiszem azonban, hogy jó helyen keresünk, ha ezt is a *nagyobb erők győzelmes* érvényében kutatjuk. *A kevésbé aktuált szellemi erők meghódnak a nagyobb, a magasabbrendű és erősen dolgozó életerők előtt.*

Az erőhatás kényszerítően döntő voltát is megfigyelhették a hipnotikus álomban. Ez is erőkiáradás, ez is a gyengébb erők meghódolása a nagyobb diadala előtt.

A gyakorlati élet, a közvetlen érintkezés annyi parányi erősugárzást okoz, hogy számot sem tudunk adni arról a szerteömlő kihatásról, amely belőlünk kiárad. Egy tekintet, egy szó, egy mozdulat átváltoztatja a környezetünkbe kerülő ember életét. Archimedes szilárd pontot keresett, hogy kimozdítsa a világot a sarkaiból. Az ember szellemi megmozdulására megváltozik az emberek lelki képe. A szellemi életben tehát az *ember, a személyiség az a fix pont*, amelyhez szorosan kapcsolódik az élet képe.

Ez az erősugárzás mindig dinamikai hatás. Nem egyszerű kivetítés vagy átszínezés. Minden ember közvetlen kapcsolatban él környezetével. Szóval, tettel befolyást gyakorol és így mások életét jó vagy rossz irányú munkára indítja. Bölcséleti nyelven: a környezet *helyzeti energiáit aktuális energiákká változtatja.*

Így tehát az „*imponderabilia*” a *súlytalan erők* beköszöntő és kiható tényezői. Minden esetben életet változtatnak. Épp azért ők is azok közé az összetevők közé sorolandók, amelyek egyénileg befolyásolják és specifikálják az embereket.

BEFEJEZÉS.

1. Az összefogó hatalom.

Sok indító befolyásoló tényezőt hordtunk össze és azt mondtuk, hogy ezek alkotják az embert. Volt itt szövettani, élettani, lélektani adottság; szerep jutott a külső világ indító erejének. De végül is ismételten élénk tódul a kérdés: mi vagy ki az igazi indító, a minden részt egybefogó, az élet nagy célját szolgáló motorikus erő?

Az egzakt tudomány megállapítja életünk adatait és törvényszerűségeit. De az emberi szellem ennél tovább akar hatolni. Neki nem elég a természettudományi ismeret, hanem bölcséleti, etikai, sőt metafizikai magyarázatokat is keres. A természettudomány után jön a *bölcsélet* és az erkölccstan után az élet metafizikai kapcsolatait kereső *hittudomány*. Ezek azután odajuttatják az elmélyedőt, hogy az emberi életet összetevő tényezők mögött keresi és megtalálja a legmagasabb értékrendű értéket, a felfogó, a dolgozó, az alakító, a kibontó életerőt, a *lelket*.

A „*honnan ?*” és „*miért ?*” állandóan zörgetnek és keményen követelődznek. Annál is inkább, mert azt ösztönszerűen *érezzük*, hogy nem mi vagyunk a világért, hanem a világ van miértünk.

Az egész élet lépcsőzetes kialakítása határozottan ráutal arra, hogy a földi élet csúcspontját az ember alkotja, és ezt a magaslatot támasztja alá a föld és minden teremtmény. Ha pedig mindennél nagyobbak, mindennek célja, mindent átfogni akarók, mindent megvilágítani tudók vagyunk, akkor nem lehetünk egyszerű *együttese*, öntudatlan átkaroló *kötéléke* a bennünk örvénylő életjelenségeknek. Belsőnk világában felcseng a szó: önmagunk urai, a világ minden benyomását összefogó és magunk szá-

mára hasznosító urai vagyunk a létnek.

De a sok anyagi és földi rész fölött csak a szellemi erő uralkodhat. Az anyag ura a szellem. Vágyaink is ezt igazolják. A határtalan világ, a végnélküli élet igénylői vagyunk. Ez arra utal, hogy önmagunkban oly erőt, szellemet hordozunk, amely nem elégszik meg a földi korlátokkal. *A részeket összefogó és a Minden felé törő* belső erő nem lehet más, mint a földi erők felett álló szellemi valóság.

Ez az „én” valóságos értéke.

De ez a belső világ, a rejtett életszentély titokzatos kohó is egyúttal. Nemcsak a nagy átfogó, hanem a mindent átdolgozó, kialakító. Az ember nem öröklött és összegyűjtött energiák magtára, akiben összezsúfolódnak a lét kaotikus összetevői, hanem a kapott adottságok és behatások befogadója és tudatos felhasználója. Semmi sem kerül tehát mozdulatlan kincsként a lélek raktárába, hanem felhasznált erőként áramlik az élet varázslatos gyökérzetébe. Hogy kiben mit ér egy-egy életbenyomás, az a felfogó és dolgozó lélek minőségétől függ. Ügy vagyunk az élet termelésével, mint a patak vízfodrának partraverdesésével. A kicsi hullám vagy zajló örvénylés átvágtat a sziklafalon; a márványt nehezebben marja, mint a mézskölapot. Az élethullámozás is más és más eredményt mutat az emberek életében, aszerint, amint erőteljesebb vagy szerteesebb ember fogadja őket.

Az is különféleképp érvényesül, hogy mennyit használ fel egyik és a másik a kapott vagy szerzett benyomásokból. Az ember itt is nagy *szelektor, válogató*. Azt veszi, amit akar. Nem az hat a lélekre, ami esetlegesen éppen kopogtat a felvevőkészségek szenzóriumban. Az életadatokat között válogathat az ember. A silány fajsúlyúnak elég és kívánatos a testi élet öröme, a szellemibb életet élőnek igénye az igaz, a művészi érzékűnek a szép, a metafizikusnak az örökkévaló. Ez a vágy vagy igény a lélek belsejéből tör elő. Legalább is a lélek ítélete után lép az előtte kínálkozó életpiacra. Itt azután aszerint vásárol az ember, amint lélekítélete a legjobbnak mondotta egyiket vagy másikat. A „bevásárló” azután szorgos méhecskeként viszi haza a benyomásokat. A reánézve rossznak tartottat kívül hagyja, a reá nézve kívánatosat hazaszállítja és felhasználja.

A szállító azonban nem marad egyszerű fuvarozó. Amit hazavitt, azt feldolgozza. Trikál József zseniálisan mondja az emberről, hogy „*faber*” és „*divinans*”,³³⁸ Dolgozni kezd az élet adataival. Egyrészt a földi élet kereteiben önmagát és mást szolgálva; de másrészt a természetfeletti életszemlélethez eljutva, Istenért és az örökkévalóságért küzdve. Aki csak az elsónél marad, az az élet mesterembere, aki az egek felé vivő útra is kitér, az az élet művésze.³³⁹

Íme ez a munka szintén az „én” erőfeszítése, amely végül is belső átértékelés és adatfelhasználás.

Mindezekből az az igazság emelkedik ki, hogy az ember életében sem az élet adottságai, sem az élet külső-belső körülményei; hanem a mindezek fölött mozgó és dolgozó átfogó erő, a lélek a domináns tényező. A dirib-darab életadalékokat a lélek fogja egybe; a részekre bontható behatásokat a szellem ereje egyesíti. Az egyéniségre áradó életbenyomásokat a lélek dolgozza fel életerökké. Ez pedig azt a bizakodásra bátorító tudatot váltja ki belőlünk, hogy a sok behatás dacára is nem a halmozás erejével nagyobbított *tárgyai*, hanem tudatos felfogással és fejlesztéssel dolgozó *erők, bontakozó alanyai* vagyunk a világnak.

Az alanyiség pedig lélekuralmat jelent. A lélekuralom azután megerősít abban a szent hitben, amelyet az írásból merítünk: Uralkodjatok a földön.

2. Az egyéniség.

Az egyéniség az embercsoportból kikerekítetten kívül álló személy. Az „én”. Minden egyedi kiválósággal és gyarlósággal és teljesen egyedül álló tevékenységi erővel. De nem különként, torzán kiemelkedve, hanem a nagy társadalmi közösségbe szervesen beilleszkedve.

A nagy természet élettelen darabjai is egybevágóan sorakoznak egymás mellé; az élő világ egyedei a hasonlóság esetét mutatják; az embervilág azonban kiemelkedő és egészen eltérő egyedeket, egyéniségeket, személyeket termel. De ebben a nagy életfolyamatban nem csupán az a tény, hogy az ember-egyedek összetételükben is különfélék, hanem az is, hogy tevékenységükben, önkialakító és más életé-

³³⁸ Trikál: A lélek rejtett élete. 50. 1.

³³⁹ „*Vollmensch* wird der Mensch nur durch seine Sehnsucht, die grosse Sehnsucht, nach *sicht selbst*, nach *jenem Menschen*, den wir in unseren höchsten Stunden in nur ahnen und nach *der Menschheit*, von der wir in eben diesen Stunden traumen!” (Ellen Key: Mutter und Kind. Berlin.) Azt hiszem, hogy ez a szép beállítás csak töredékes meglátása a „*Vollmensch*”-nek. Az igazi megértés az, amidőn *önmaga, embertársai és Isten felé* való vágyakozása talál kielégítést. Egyszóval: *homo divinans*.

re kiható működésükben is elütök. Minden egyesben külön-külön más az „én” konstrukciója és más az „én” dinamikája.

Az „én” konstrukciója vagy sztatikája abban áll, hogy testi és lelki életét az alaptényezők egyezésén kívül egészen más és más részletek alkotják. Amint a könyv során láttuk, egész világosan kimutatható, sőt okokra is visszavezethető (öröklés, megszokás, éghajlat, kultúra, stb.) az a sok eltérés, amely lépten-nyomon előtűnik. Sőt arra is ráutaltunk, hogy öntudatunkon kívül is olyan folyamatok mennek végbe az egyéniségben (lásd belső szekréción), amelyek az ember életét egyedivé alakítják. Ha pedig a lelki kiválóságok eltérését vizsgáljuk és a lelki értékek fokozatait próbáljuk megállapítani, akkor annál jobban rájövünk arra, hogy egészen különálló egyedek vagyunk.

Midőn pedig az „én” dinamikáját nézzük, akkor még inkább rábukkanunk egyéniségünk különleges egyedi voltára. Nincs bennünk gépszerű, előre beállított cselekvési módszer. A minta, a törvény, az irányító elv egyetemes, de a tevékeny megvalósítás egészen egyéni. Akár magunk fejlesztése, akár másokra való erőhatás szempontjából nézzük a kérdést, meg kell állapítanunk az egyéniség sztatikai és dinamikai erőinek sajátos egyediségét.³⁴⁰

A sok külső behatás és belülről jövő testi-lelki indítás jórészt öntudaton kívül hat; de a lélek ereje, a felébredt ember tudatos célkitűzése és célratörésvé minden esetben eltérő fokozatokat mutat. A sár-ember, az anyagias ember, a kultúremler, a művészi ember, az erkölcsi ember, a vallásos ember, a szociális ember aszerint alakul ki, amilyen és amennyi erőfeszítést végez az életet kibontó lélek. A kisugárzó erő, a másokra való hatásuk öntudatlanul is érvényesül, de az igazi lélekirányító munka az, amely tervszerűen akar mások életébe erőket juttatni. Tanítás és erkölcsi nevelés, mind célirányos érvényesítése a lélek szentélyében felhalmozott életkincseknek.

Hogy ebből a kincstárból mennyit adunk, az jórészt attól függ, hogy készségesek vagyunk-e önfeláldozó, időt, pihenést nem kímélő munkára? A készséges és ernyedetlenül dolgozni akaró magvető szívesen tör a lélek ugarát, veti a felsőbb élet magvait, gyomlálja a giz-gazos veteményt. A szamaritanus pedig áldozatot nem kímélve, gyógyítja a sebeket és erősíti a gyarló, gyenge embertestvéreket. De ez mindig attól függ, hogy mekkora készséggel áll a szellemi életáramlat szolgálatába.

Az eddigiekből az következik, hogy az ember mint egyéniség áll az életben. A gyermek és felnőtt egyaránt egyéniség. De csak olyan alakban, mint különleges egyedi kiválóságok vagy terheltségek hordozója. De nem úgy, mint megcsontosodott, megkeményedett vagy megmásíthatatlan törvényszerűségek szerint alakuló valóság. Ebből azután természetesen az következik, hogy az lesz a helyes nevelési irány, amely először megismeri a nevelő hatókörébe kerülő embert *egyénilag* és azután kezdi nevelni igazi *egyénilag*. Azért következik *A bontakozó élet* első, alapvető irányjelzése és a nevelés alanyának megismertetését kifejtő közlései után az a kötet, amely az egyén megismerésének *módszerét* tárja elénk. Ez azután rávezethet bennünket a megismertek alapján a kiegyensúlyozott egyéniség ki-termelésére, amely minden nevelői munka megvalósítható szent ideálja.

3. Az életerők.

Kicsoda az ember? – vetettük fel a művünk elején. A bölcséleti megfelelés után részleteztük testi és lelki mivoltunkat. Boncolgattuk a test szerkezetét, élettanát, belső szekréción működését, a lélek mibenlétét, tevékenységét, továbbá az egyes ember testi és lelki erőmennyiségét és erőfeszítését.

Minden vizsgálat ebbe az igazságba torkollott be: az *ember bontakozó erőközpont*.³⁴¹

A további megállapítás az volt, hogy *az erők a teremtő Istentől jönnek, aki a természet, a kinyilat-*

³⁴⁰ Az egyéniség mindenfeletti értékét állapítja meg *Keyserling*, amikor még arra is figyelmeztet, hogy szerinte az egész társadalmi átalakulás nem új irányoktól, vallásoktól várható, hanem az egyének belső átváltozásától. Az egyén tehát az élő sejt, amely a nagy társadalom szerves összetevője.

„Da es sich um eme Anderung des Zustands handelt, kommen neue Theorien, neue Glaubensformen, neue Lösungen des Welträtsels überhaupt nicht in Betracht. – Erst wenn genügend Einzelne ihr persönliches Problem gelöst haben, kann sich mittelbar daraus eine molekulare Umlagerung des Gesamtheit ergeben.” (Graf Hermann Keyserling: Die neuentstehende Welt. Darmstadt 1926. 137-138. l.)

³⁴¹ Ezek az erők *helyzeti energiák*, amelyek az életfolyamatban lesznek *mozgási energiákká*. Schütz professzor a helyzeti energiákat vizsgálva *tömegenergiákat, homogén testrészek energiáit, kémiai energiákat, elektrosztatikai energiákat és mágneses energiákat különböztet meg.* (Schütz: Az Ige szolgálatában. Bpest. 1928. 100. l.) – A pszichikai életben is reá fogunk bukanni arra, hogy ilyesféle energiákkal rendelkezünk és hogy ezek aktuálása a nevelő feladata.

koztatás és a kegyelem útján közli őket.

A harmadik megállapítás így szól: *az erők feltétlen érvényre törnek*. Ez az érvényesülés vagy a *természetes úton*, vagy *az erők transzponálásának útján* történik. Az erők harca a kiegyensúlyozott életművészt, a metafizikai szempontból is erkölcsös embert, a *szentet* eredményezi.

A további tétel az, hogy az erőket a *személyiség*, *az én*, maga az *alanyi ember* dolgozza fel. Ez a munka fokozatos előretöréssel alakítja ki az Isten képét. *A nevelő csak segítő, gyámolító, ébresztgető, erőket szállító isteni követ.*

De az ember nem egyedül álló, a többi embertől független alany. Az alanyiség nagy értéke mellett *társas természete* is észlelhető. Épp azért azt az Isten-adta erőt is ki kell dolgozni és a szociális viszonylatok kialakítását is feladatává kell tennie. Az ember a társadalom javainak részese. Kap és ad. Az ember az embertársainak testvére. *Az ember-testvériség szent közösségét is szolgálni kell!*

Végül az Isten kegyelmével *dolgozó ember szellemi erőfeszítése végnélküli érvényű*, mert az Istentől jött ember az örök Atyához tér vissza – öntudatának teljes birtokával. Vagyis az élet nagy *A-ja* és Ω -ja, a teremtő Isten.

Ezek a megállapítások arra visznek bennünket, hogy a nagy életigazságokra építsük fel a gyökerében *metafizikus*, alakjában *personocentrikus* nevelést. Mivel pedig az egész elgondolás szerint az emberi életet erőösszetevők adják és a nevelés az erők aktuálására szorítkozik, épp azért „*paedagogia energetica*”-nak nevezzük el. A magyar fordításban „*az erőérvényesülés neveléstana*” nevet adjuk neki azért, mert az elnevezésben is jelezni akarjuk a *persona*, *az én* döntően munkálkodó erejét.

Ez az elgondolás fog kicsendülni minden további kötetből. Végül pedig olyan tudományos rendszerré fog egyesülni a sok tapasztalatból leszűrt nevelés-tani igazság, amely alázatos módszertana akar lenni a „*paedagogia perennis*”-nek.